

**Serbska i chorwacka polityka językowa wobec dominacji
angielszczyzny w europejskim ekosystemie**

**mgr Katarzyna Knapik-Gawin
Uniwersytet Łódzki**

Łódź 2014

Podziękowania	4
Wstęp	5
Rozdział I. Język i jego środowisko. Ekologizm i ewolucjonizm językowy	8
1. Ekologia języka	8
1.1. Teoria ekologii języka E. Haugena	8
1.2. Ekologia a ochrona języków	12
2. Ewolucjonizm językowy	15
2.1. Język jako gatunek	17
2.2. Replikacja i mutacja. Pojęcie linguemu	19
2.3. Selekcja	21
2.4. Zmiana „naturalna” i zaplanowana przez człowieka	22
2.5. Adaptacja i przetrwanie	23
3. Konkurencja między językami. Śmierć języka	24
3.1. Moc języka	27
4. Planowanie języka. Polityka językowa	30
Rozdział II. Od kontaktu do konfliktu. Czystość języka a pożyczka językowa. Język angielski a języki słowiańskie	36
1. Nacjonalizm językowy. Europejska polityka językowa. Źródła i klęska polityki multi-kulti	36
2. Kontakty językowe, zapożyczanie, konflikt	40
2.1. Teoria kontaktów językowych Haugena i Weinreicha	40
2.2. Etapy zapożyczania według Thomason i Kaufmana	44
2.3. Prawo konfliktu językowego Nelde’a	45
2.4. Pożyczka językowa w ujęciu socjolingwistycznym	46
2.5. Puryzm językowy	47
3. Język angielski jako silny konkurent w językowym ekosystemie. Kulturowe i społeczne skutki kontaktów językowych	48
3.1. Internacjonalizacja języków słowiańskich. Anglicyzmy, pseudoanglicyzmy i internacjonalizmy w języku serbskim i chorwackim	53
Rozdział III. Polityka czystości językowej w Serbii i Chorwacji	58
1. Ekologia języków „post-jugosłowiańskich”	58
1.1. Przemiany środowiska	58
1.2. Zmiany w klasyfikacji języków południowsłowiańskich. Przemiany tożsamościowe	60
2. Polityka czystości językowej w Chorwacji	69
2.1. Tradycje chorwackiego puryzmu	70
2.2. Kształtowanie chorwackiego standardu po rozpadzie Jugosławii	73
2.3. Język chorwacki wobec internacjonalizacji	86
3. Polityka czystości języka w Serbii	95
3.1. Kształtowanie standardu po rozpadzie Jugosławii	95
3.2. Język serbski wobec internacjonalizacji	102
3.3. Pozycja języka serbskiego w Europie i na świecie	105
4. Polityka czystości języka w innych krajach słowiańskich	107

<i>Rozdział IV. Anglicyzmy i internacjonalizmy w języku serbskim i chorwackim – wyniki badania tekstów</i>	<i>110</i>
1. Cel badania	110
2. Metoda i materiał badania	111
2.1. Zbieranie materiału	112
2.2. Metoda analizy zebranego materiału	116
3. Wyniki analizy ilościowej	119
3.1. Uzyskane dane	119
3.2. Iloraz AI i UAI	123
4. Wyniki analizy jakościowej	132
4.1. Anglicyzmy a internacjonalizmy w grupie chorwackiej i serbskiej	133
5. Podsumowanie analizy ilościowej i jakościowej	144
<i>Rozdział V. Anglicyzmy i internacjonalizmy w języku serbskim i chorwackim – wyniki ankiet</i>	<i>145</i>
1. Cel badania	145
2. Zbieranie materiału	146
3. Analiza statystyczna zebranych wyników	146
3.1. Ankieta dla Serbów i Chorwatów	146
3.2. Serbia i Chorwacja w oczach innych	178
4. Podsumowanie badań ankietowych	196
<i>Podsumowanie</i>	<i>198</i>
<i>Bibliografia</i>	<i>205</i>
<i>Aneks</i>	<i>223</i>

Podziękowania

Pragnę w tym miejscu szczególnie podziękować wszystkim osobom, których pomoc i wsparcie przyczyniły się do powstania niniejszej rozprawy doktorskiej.

Jestem niezwykle wdzięczna mojemu promotorowi, dr. hab. Władysławowi Kryzi za wszelką merytoryczną pomoc, dyskusje i uwagi krytyczne, a także za niezwykle sprawną komunikację pomimo trudności „odległościowych”.

Dziękuję mgr Wojciechowi Gasińskiemu za konsultacje w zakresie obliczeń statystycznych, a także mojej siostrze dr Aleksandrze Knapik za krytykę merytoryczną w zakresie ewolucyjnych i ekologicznych aspektów językoznawstwa.

Dziękuję także pracownikom Katedry Sławistyki Południowej za wieloletnią współpracę i przyjaźń, którzy nieraz służyli konsultacją i cennym doświadczeniem. Specjalne podziękowania należą się mojej lektorce języka serbskiego mgr Sanji Miletić.

Pragnę także podziękować kolegom doktorantom, towarzyszom drogi na licznych konferencjach, krytykom moich artykułów i współdyskutantom, w szczególności: mgr Malwinie Bednarek, mgr Jakubowi Banasiakowi, dr Pawłowi Kowalskiemu, dr Adamowi Karpińskiemu i dr Marcinowi Fastynowi.

Na koniec kieruję wyjątkowe podziękowania dla mojej Rodziny za niezłomne wsparcie podczas moich wysiłków twórczych, a także mojemu Mężowi za trud włożony w poprawki techniczne w pracy.

Wstęp

Termin *ekolingwistyka* Einara Haugen zdefiniował jako „badanie interakcji między danym językiem a jego środowiskiem.” Język istnieje w umysłach jego użytkowników, ich społecznym i naturalnym środowisku. Ekolingwistyka obejmuje następujące obszary badań: globalny opis i ocena sytuacji języka pod kątem zakresu jego funkcjonowania i egzystencji, oparty na metodologii socjolingwistycznej oraz rozważania z zakresu kultury języka ze szczególną koncentracją na problemach jego ochrony; w tej formie funkcjonuje w kontekście oddziaływania języków obcych (szczególnie angielskiego) na języki Europy Środkowej. Bezpośrednim skutkiem ekologicznego spojrzenia na język jest powoływanie instytucji zajmujących się planowaniem jego statusu oraz korpusu.

W społecznej przestrzeni komunikacyjnej może dominować jeden język lub kilka może rywalizować. Z uwagi na specyfikę środowiska, które jest raczej przestrzenią mentalną niż fizyczną, nie może być ono nasycone w sposób dosłowny, a jedynie symboliczny; to jest kiedy obecność danych języków i związanego z nimi ładunku kulturowego osiąga w danym środowisku punkt krytyczny i pojawiają się antagonizmy (nie tylko językowe, ale także społeczne). Przedmiotem konkurencji jest użycie języka, jak najpowszechniejsze, w sferze publicznej. Na poziomie wyboru jednostki jest to wybór kodu, który ocenia (w danej sytuacji) najwyżej. Może być to kod najpowszechniejszy, najlepiej mu znany lub o najwyższym prestiżu (tzw. mocy języka). Zwiększanie mocy języka jest celem polityki językowej i przedmiotem konkurencji. Może być ona podnoszona wskutek działań ludzkich, takich jak promocja języka przez instytucje kultury i nauki, opracowanie materiałów glottodydaktycznych i dbanie o poprawność normy. Jednocześnie jednak jego prestiż jest ściśle powiązany z czynnikami nie dającymi się bezpośrednio kontrolować. Język przystosowuje się do środowiska zwiększając własną moc.

Nie ulega wątpliwości, że we współczesnym świecie językiem o największej mocy jest angielski. Jest ona tak wielka, że zaczyna on zagrażać językowej różnorodności świata. Globalizacja środowiska kulturowego jest porównywana do industrializacji środowiska naturalnego – zagrożenie dla różnorodności językowej jest także zagrożeniem dla zasobów wiedzy ludzkiej, którą te języki przechowują, a śmierć języka zubaża cywilizację ludzką. Stwarza ona niebezpieczeństwo dla tożsamości narodowej, spójności grup etnicznych, utrudnia przekazywanie kultury, powoduje jej pauperyzację. Kultura anglosaska i jej język

posiadają ogromną moc na arenie światowej, głównie z przyczyn ekonomicznych: znajomość języka angielskiego wiąże się z inwestycją we własny dorobek (także naukowy, artystyczny etc.), pozwala na wzięcie udział w rywalizacji danych treści, które nie miałyby szans w ojczystym języku. Dochodzi do hybrydyzacji języków narodowych, nasyconych mniej lub bardziej zasymilowanymi zapożyczeniami – zjawisko to nosi nazwę erozji językowej. Całość procesów związanych z ekspansją języka angielskiego nazywana jest internacjonalizacją.

Języki południowosłowiańskie, których relacje z angielszczyzną będą badane, oprócz interakcji z konkurentem zewnętrznym przechodzą także szereg przemian warunkowanych przez zmiany środowiska politycznego i społecznego. Najważniejsze przemiany w latach 1989-2013 obejmują: wyodrębnienie się nowych tożsamości etnicznych lub ich skryształowanie (tożsamość bośniacka, serbska, chorwacka, czarnogórska), przejście od gospodarki centralnie planowanej do wolnorynkowej (oraz związaną z tym komercjalizację życia i kultury), rozpad Jugosławii, starania o wejście do NATO i Unii Europejskiej oraz związane z tym nowe standardy legislacyjne i ideologiczne, związane z przemianami politycznymi poczucie konieczności ochrony własnej kultury i języka zarówno przed silnymi wpływami kultury zachodniej, jak i odróżnienia się od sąsiadów, w tym oczyszczenia z elementów postrzeganych jako narzucone w poprzednich systemach państwowych; w przypadku małych grup etnicznych także krystalizacja własnej tożsamości i walka o autonomię oraz prawa językowe. Konsekwencją przemian ustrojowych i politycznych krajów słowiańskich była proklamacja nowych języków i daleko idące zmiany w ich klasyfikacji. Wraz z potrzebą samookreślenia się przez grupy etniczne pojawiła się ideologizacja kwestii językowych (a nawet alfabetu), rozpoczęto poszukiwania cech dystynktywnych „nowych” języków, a „stare” usilnie „oczyszczano” z obcych wpływów. Tradycyjna klasyfikacja języków słowiańskich powoli ustępuje miejsca nowym klasyfikacjom, uwzględniającym „nowe” byty. Prowadzona jest np. konsekwentna polityka językowa mająca prowadzić do podkreślania cech odróżniających język chorwacki od serbskiego. Szczególnie dobrze widoczne to jest w sferze leksykalnej. Bazując na wysoce analogicznej bazie systemu językowego, Serbia i Chorwacja zakładają zatem zupełnie odmienną koncepcję swojego języka, a także prowadzą kontrastową, a czasem wręcz wrogą wzajemnie politykę. Chorwację cechuje językowy puryzm i podejrzliwość wobec wszelkich niechorwackich nowinek językowych, obejmuje to także próby oczyszczenia języka ze wpływów angielszczyzny. Serbia pozostaje otwarta na wpływy obce.

Celem pracy jest znalezienie odpowiedzi na następujące pytania: w jakim stopniu polityka językowa krajów słowiańskich zapobiega internacjonalizacji; jakie są skutki

puryzmu językowego; jaka jest jego skuteczność? Przewidywane jest porównanie rozwiązań serbskich i chorwackich na poziomie planowania oraz zbadanie ich skuteczności w praktyce. Zamierzone jest także zbadanie, czy polityka językowa wpływa w znaczący sposób na moc badanych języków słowiańskich. Wysoka analogiczność serbskiego i chorwackiego systemu, przy jednoczesnych dużych rozbieżnościach w zakresie leksyki i polityki językowej, mogą posłużyć interesującej konfrontacji. Procesy internacjonalizacji zostaną zbadane przede wszystkim na polu leksykalnym – (internacjonalizacja realizuje się najczęściej pod postacią neologizmów lub po prostu wprowadzenia obcych elementów bezpośrednio, bez tłumaczenia, również kalek językowych).

Rozdział pierwszy obejmuje koncepcję ekolingwistyczną języków, jej zastosowanie do środowiska języków słowiańskich, pojęcie języków bliźniaczych, mocy języka, ewolucji i konkurencji pomiędzy językami. Rozdział drugi dotyczy ekspansji języka angielskiego w świecie, w szczególności w środowisku języków słowiańskich, pożyczki językowej, źródła ryzmu i nacjonalizmu językowego, a także przedstawia przykłady działania internacjonalizacji w języku serbskim i chorwackim. W rozdziale trzecim jest przedstawiona polityka językowa Serbii i Chorwacji z uwzględnieniem dyskusji językoznawców, a także omówienie kondycji języków powstałych po rozpadzie serbsko-chorwackiego w tzw. nowej Europie, ich wewnętrznych i zewnętrznych przemian oraz problemów. Rozdziały czwarty i piąty obejmują wyniki przeprowadzonych badań na tekstach oraz rezultaty ankiet.

Rozdział I. Język i jego środowisko. Ekologizm i ewolucjonizm językowy

1. Ekologia języka

1.1. Teoria ekologii języka E. Haugena

Analogie biologiczne w językoznawstwie są niemal tak stare, jak same porównawcze badania nad językiem. Zainteresowanie badaniem nad językami obcymi rozkwitło w Europie wraz ze wzrostem zainteresowania światem przyrody, przy czym szczególnie wpływ miała koncepcja ewolucji. Franz Bopp, uważany za ojca indoeuropejskiej gramatyki porównawczej, stawiał sobie za cel ustalenie praw rządzących ewolucją języka. Język traktował jako zjawisko biologiczne, swego rodzaju żywy organizm lub organ, który może się narodzić, rozwijać i obumrzeć. Perspektywa Boppa przetrwała w potocznym wyobrażeniu o języku obcym jako organie, który – im częściej jest używany – tym staje sprawniejszy, mocniejszy. Jest to pożyteczna metafora, ale nastrocza problemów w makroskali. Nie tłumaczy bowiem, czy jest w takim razie nasz język ojczysty. Co więcej, metafora ta nie oddaje ani relacji między językami (organami), gdyż organy w jednym organizmie nie konkurują między sobą, ani specyfiki przestrzeni, w której funkcjonują – organizm posiada jedno centrum „decyzyjne” w postaci mózgu, podczas gdy środowisko funkcjonowania języków zakłada multicentryczność, a nawet pewne antagonizmy. Innym biologicznym porównaniem było pojęcie „rodziny językowej”, w której istnieje język-rodzic (zazwyczaj wymarły) oraz języki-dzieci, między którymi zachodzą siostrzane i braterskie stosunki. Chociaż analogie te (język jako organ, język jako organizm) nie są obecnie zbyt popularne w językoznawstwie z uwagi na kłopoty, jakich nastrocza ich interpretacja, pozostawiły po sobie całą grupę quasi-przyrodniczych określeń takich jak *wymieranie języków*, *genealogia języków*, *spokrewnione języki* i inne. Z metaforyki geologicznej z kolei pozostały w językoznawstwie terminy *substrat*, *superstrat* i *adstrat*, nawiązujące do porównania nawarstwiających zmian językowych do warstw geologicznych.¹

---

¹ Te oraz inne metafory w tradycji językoznawczej opisuje Zdzisław Wąsik. Warto wspomnieć także o opisywanym przez niego wpływie odwrotnym: językoznawstwa na nauki biologiczne w zakresie biogenetyki: wyrazy, kod, litery, translacja, transkrypcja (Wąsik 1997).

Bardziej adekwatną metaforą obrazującą relacje między językami jest metafora ekosystemu, w którym poszczególne języki to gatunki, a środowiskiem jest całość sfery polityczno-kulturowo-ekonomicznej, w jakiej funkcjonują jednostki ludzkie, inaczej mówiąc: społeczeństwo. Termin *ekologia języka* (language ecology) po raz pierwszy pojawił się w publikacji Haugena na temat relacji języka z czynnikami pozajęzykowymi (Haugen 1972) i został zdefiniowany w następujący sposób:

Language ecology may be defined as the study of interaction between any given language and its environment. (...) The true environment of a language is the society that uses one of its codes. Language exists only in the mind of its users, their social and natural environment. (Haugen 1972/2001, 57)

Według Leona Zawadowskiego, pojęcie *faktów ekologiczno-relacyjnych* pojawiło natomiast się jeszcze wcześniej, podczas dyskusji nad de Saussure'owskim podziałem na *zewnętrzne* i *wewnętrzne*². W tym rozumieniu ekologia języka będzie „zewnętrznym językoznawstwem”. Haugen nawiązywał jednak raczej do pojęcia ekologii w rozumieniu Ernesta Haeckela jako działu biologii zajmującego się badaniem stosunków między żywymi istotami i całokształtem ich środowisk. Później zasięg tego terminu został poszerzony o kryteria socjologiczne. Język stanowi część środowiska ludzkiego, jak twierdził Haugen, a zarazem naturalnym środowiskiem dla języka jest społeczeństwo. Późniejsze rozwinięcie idei Haugena przyniosło zakreszenie całego ekosystemu komunikacji międzyludzkiej, a wręcz „ekologii kultury” (Wąsik 1993, 19). Do podstawowych problemów ekologicznych języka Haugen zaliczał dziesięć tzw. kręgów problemowych:

- lingwistyka deskryptywna i historyczna – klasyfikacja w obrębie innych języków
  - demografia lingwistyczna – charakteryzacja użytkowników
  - socjolingwistyka – domeny użycia języka
  - dialingwistyka – wykaz języków używanych przez użytkowników
- równocześnie
- dialektologia – zróżnicowanie wewnętrzne
  - filologia – tradycja literacka
  - leksykografia i lingwistyka preskryptywna – stopień standaryzacji formy pisanej

² Por. Zawadowski L., 1966, *Lingwistyczna teoria języka*, Warszawa, s. 75

- glottopolityka – rodzaj wsparcia instytucjonalnego
- etnolingwistyka – stosunek użytkowników do swojskości i statusu języka
- określenie statusu języka w typologii ekologicznej w porównaniu z innymi językami

W związku z powyższym, pełna charakterystyka ekologiczna danego języka obejmowała:

- charakterystykę nosicieli i użytkowników etnolektu (w tym takie czynniki jak lokalizacja na terytorium (swoim i obcym), liczebność, przyrost naturalny, przeniesienie języka związane z migracjami ludności, stopień integracji kulturowej i językowej z innymi)
- historię narodu lub grupy etnicznej (koncentrującą się na przyczynach obecnej sytuacji językowej, wielo- lub jednojęzyczności takich jak migracje; w tym także opis tradycji piśmienniczej)
- analizę przesłanek politycznych oddziałujących na nosicieli języka (w tym polityki językowej jednostek państwowych, które oni zasiedlają: form oddziaływania na status formalno-prawny języka, ustaleń normatywizujących język, instytucjonalnego wspieranie i szerzenie języka, edukacji w szkołach, jego obecności w mediach, życiu publicznym, kulturalnym i religijnym, ilości wydawnictw w danym języku i ich różnorodności)
- opis aktywności socjalnej języka (w tym wykształcenie stylów) oraz charakterystykę dziedzin używania języka
- analizę wariantywności kontaktu z innymi językami (w tym typu relacji, bilingwizmu, transmisji pokoleniowej języka w rodzinach dwujęzycznych itp.)
- definicję miejsca etnolektu w klasyfikacji genetycznej i typologicznej języków

W ujęciu Haugena język nie jest co prawda żywym organizmem, ale można na niego spojrzeć w ten metaforyczny sposób. Jednak środowisko nie jest metaforą – prawdziwym środowiskiem dla języka jest społeczeństwo, które go używa. Wyróżnione trzy elementy: język, środowisko i interakcja motywują innego ekolingwistę Marka Garnera do zadania pytania: czy interakcja pomiędzy językiem i środowiskiem jest wzajemna? Według niego,

oznaczałoby to, że nie tylko społeczeństwo wpływa na język, ale i język na społeczeństwo – a to zgadzałoby się z hipotezą Sapira-Whorfa na temat wpływu używanego języka na percepcję świata³ (Garner 2004, 190-191).

Jedną z dróg rozwinięcia myśli Haugena była droga ekologii typologicznej i taksonomicznej, której prekursorem był Harald Haarman⁴, badacz ekologii w rozumieniu etnicznym. Punktem wyjścia w jego badaniach była tzw. *ekologia tożsamości grupowej*, a taksonomie uzależnił od relacji społecznych według schematu: jednostka-grupa-społeczność-państwo. Według niego, ekologia języka funkcjonuje na czterech poziomach:

- zachowanie językowe jednostki
- język w relacjach grupowych
- funkcje różnych języków w obrębie społeczeństwa
- polityka językowa danego państwa

Charles Fergusson wypracowywał wspólne kryteria, które pozwalają ocenić status ekologiczny każdego języka na świecie. Były to takie czynniki jak: funkcja, prestiż, tradycja literacka, nauczanie, standaryzacja, stabilność, gramatyka, słownik oraz fonologia (Ferguson 1959, 325-340).

Kolejną koncepcją wyrosłą na bazie myśli ekolingwistycznej jest ekosystem językowy – rozumiany ogólnie jako system składający się z trzech elementów: ludzi (populacji), języka i terytorium. To podejście jest popularne wśród brazylijskich ekolingwistów nazywających swój obszar badawczy *lingwistyką ekosystemową* (ecosystemic linguistics)⁵. Hildo do Couto opisuje następujące sposoby rozumienia pojęcia ekosystem w odniesieniu do językoznawstwa:

- ekosystem fundamentalny – zespół czynników geograficznych: konkretni ludzie, zamieszkujący konkretne terytorium⁶

³ Por. Whorf, B. 1956, Carroll J.B. (ed.), ed., *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*, MIT Press

⁴ Por. Haarmann H., 1986, *Language in ethnicity: A view of basic ecological relations*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

⁵ Por. Strohner, H., 1996, *Die neue Systemlinguistik: Zu einer ökosystemischen Sprachwissenschaft* [w:] Fill, A., *Sprachökologie und Ökolingistik*, Tübingen: Stauffenburg Verlag, 49-58

⁶ Couto nazywa tak rozumiany ekosystem najbardziej intuicyjnym i najbliższym natury:

- ekosystem mentalny – zespół gramatyki, słownictwa i zasad komunikacji działający w psychice i świadomości jednostki posługującej się danym językiem
- ekosystem socjalny – zespół jednostek zorganizowanych w społeczeństwo.

Według Couto, mówiąc o „środowisku języka” (*environment of language*) możemy myśleć o różnych rzeczach:

The four figures above suggest that when we talk about 'environment of language' we are referring to at least four different things, corresponding to four different ways of looking at language. They are answers to four different questions. If the investigator asks a fundamental question as, for instance, whether language is a generic human way of interacting, the answer is yes. After having this fundamental answer, he may want to know whether language is a natural, a mental or a social phenomenon. All three answers will be affirmative. We can study language from any of these points of view. In other words, ecolinguistically language is all this at the same time. It is a biopsychosocial phenomenon. (Couto 2012)

W swoim artykule Couto nawiązuje także do zadanego mu podczas konferencji pytania o metody ekolingwistyczne. Według niego, metoda badania za każdym razem zależy od badanego obiektu. Postrzega ekolingwistykę jako dyscyplinę holistyczną, która musi być z definicji „trans-, inter- i multidyscyplinarna”. W związku z tym metoda musi być „multimetodą”, „hipermetodą” lub „supermetodą” (Couto 2012).

1.2. Ekologia a ochrona języków

Jednym z rozwinięć idei ekologicznej było zwrócenie uwagi na nasilające się wymieranie języków małych grup etnicznych – Peter Mühlhäusler, zajmujący się językami Payfiku, nazywał ekolingwistów *rzecznikami różnorodności językowej*⁷. Garner wyróżnia za Fishmanem trzy zasadnicze stanowiska wobec zjawiska zagrożonych języków (Garner 2004, 236-238). Pierwsze zakłada, że języki znikają wskutek procesów historycznych na zasadzie

---

This linguistic ecosystem corresponds to what the lay-person thinks of language. Whenever s/he hears the name of a language s/he does not know, his/her first question is: 'Which people speaks this language?'. Upon hearing the answer, s/he wants to know where this people live. Everything in language that has to do with nature belongs here. (Couto 2012)

⁷ Por. Mühlhäusler P, 1996, *Linguistic Ecology: Language Change and Linguistic Imperialism in the Pacific Region*, Routledge.

swobodnego dryfu i nie ma sensu nic robić w związku z tym; co więcej, zaniknięcie wielu narzeczy nieposiadających nawet form pisemnych nie jest odczuwane przez większość ludzkości jako strata. Drugie stanowisko stwierdza wprawdzie, że wymieranie języków jest przykre, jednak nic nie można ani nawet nie powinno się robić, by temu zapobiec – jeśli dana społeczność porzuca swój język na rzecz innego, jest to jej wolny wybór i byłoby zbędnym paternalizmem wtrącanie się i odmawianie jej prawa do zrobienia tego. Warto w tym miejscu wspomnieć o krytyce postulatu ochrony języków, którą wysunął John Edwards w monografii *Language and Identity* (Edwards 2009). Według niego, rozwiązania stosowane do ochrony środowiska naturalnego nie są takie oczywiste, jeśli weźmie się pod uwagę ochronę języków, pod warunkiem oczywiście, że nie dąży się do wprowadzenia dyktatury. Wymieranie języków i kultur jest procesem stałym, a narzekanie na to – bezcelowe. Chociaż ekspansja „dużych” języków może być postrzegana jako koń trojański (imperializm i zagrożenie dla „małych” języków pod płaszczykiem korzyści płynących ze znajomości *lingua franca*), to walka z nią ma także ciemną stronę, jest bowiem w istocie walką z promocją edukacji, piśmiennictwa i kompetencji komunikacyjnych. Ochrona języka prowadzona kosztem nich zamieniłaby się w niebezpieczny izolacjonizm. Jak pisze Edwards, szersza refleksja na ten temat prowadzi do wniosku, że formalna edukacja nie zawsze jest sprzymierzeńcem różnorodności i bilingwalizmu. Jednakże, paradoksalnie, jest ona niezbędna do poszerzania horyzontów i wychodzenia poza to, co lokalne. Zwraca także uwagę na fakt, że utrata języka nie zawsze oznacza utratę wartości kulturowych, jako przykład podając Irlandczyków, których poczucie tożsamości jest nadal bardzo silne, chociaż język irlandzki zanika w ich społeczności. Także kultura starożytnych Greków i Rzymian nie została utracona pomimo powszechnego odejścia od łaciny i starej greki. Jego sceptycyzm dotyczący możliwości zachowania różnorodności wyraża cytata:

I am dubious about the ‘bright new dawn of language policy’ that contemporary ecology purportedly represents. We are no nearer a strong logical base for support of diversity, nor are we any closer to effective methods of maintenance, methods that are neither too draconian or undemocratic, nor workable only in highly restricted contexts. (Edwards 2009, 238)

Edwards wysuwa także inne argumenty przeciwko romantycznej, jego zdaniem, walce z językowym imperializmem. Stwierdza, że nie jest to nowe zjawisko w historii, wystarczy wspomnieć dominację łaciny w czasie Imperium Rzymskiego – jednak ten językowy imperializm przyczynił się do ruchów przeciwnych wśród społeczności lokalnych, co zdaje

się świadczyć o tym, że tego typu makroprocesy są w ludzkiej kulturze czymś normalnym. Dlaczego zresztą językowa różnorodność miałaby być wartością samą w sobie? Według Edwardsa, nie jest to w ekolingwistyce uzasadnione w sposób zadowalający, najczęściej jest przyjmowane jako założenie *a priori* – on sam uznaje to za argument estetyczny (Edwards 2009).

Trzecie stanowisko spośród wymienionych, a krytykowane przed Edwardsa w sposób opisany wyżej, zakłada, że za śmiercią języków idzie nieuchronna strata przenoszonych przez nie wartości kulturowych. Zjawisko to, zwane lingwocydem (dla analogii z *genocydem*) następuje pod naporem dużych języków globalnych i troska o los zagrożonych języków można uznać za przejaw łagodzenia skutków kulturowej globalizacji przez samych jej sprawców, językowych „kolonizatorów” (Crystal 2003). Języki funkcjonują w ekosystemie przestrzeni kulturalnej i komunikacyjnej gatunku ludzkiego, stąd naruszenie środowiska językowego człowieka skutkuje zagrożeniami zarówno dla jego tożsamości narodowej, jak i spójności grupy etnicznej (dotyczy to szczególnie mniejszości), a także przekazywania kultury, stąd ich zagrożenie globalizacją jest często porównywane do zagrożenia gatunków naturalnych industrializacją. W perspektywie ekolingwistycznej język jest często przedstawiany jako fenomen podlegający takiej samej ochronie swojej różnorodności jak żywe organizmy w ekosystemie Ziemi. Stanisław Gajda pisze:

Dziś zwraca się uwagę na biologiczną różnorodność świata, a wielość języków stanowi pomost między ekosystemami przyrodniczymi i kulturowymi. Każdy język to wytwór długiej historii na drodze poznania świata. Dlatego językowa różnorodność ma wielką wartość jako źródło rozwoju kultury. (Gajda 2003, 8)

Garner stwierdza natomiast, że wraz ze zmianą (lub zaniknięciem) używanego języka zmianie podlega także środowisko:

(...) the language would not have disappeared had not the environment altered; the whole ecology changes simultaneously. Once languages becomes an issue, and the language is not only a means of everyday coping but also a symbol of something, the ecology has irrevocably changed. (Garner 2004, 239)

Jako że praktycznie w każdym państwie zachodzi specyficzny językowy ekosystem oraz interakcje pomiędzy środowiskiem i językiem, problematyka ekolingwistyki wiąże się ściśle z zagadnieniem polityki językowej. Z tej perspektywy można przyjąć, że ekolingwistyka obejmuje takie obszary badań jak: a. globalny opis i ocena sytuacji języka pod

kątem zakresu jego funkcjonowania i egzystencji, oparty na metodologii socjolingwistycznej, b. rozważania z zakresu kultury języka ze szczególną koncentracją na problemach jego ochrony. Bezpośrednim skutkiem takiego spojrzenia na język jest powoływanie instytucji zajmujących się planowaniem jego statusu (a) i korpusu (b).

2. Ewolucjonizm językowy

Jednym z naczelných pytań ekolingwistyki jest postawienie pytania, dlaczego, w jaki sposób i z jakimi skutkami język podlega zmianom. Badania zmian językowych, na początku w perspektywie diachronicznej, wyłoniły gałąź ekolingwistyki zwaną ewolucjonizmem językowym (*evolutionary linguistics*). Teoria ewolucji biologicznej została zaadaptowana do skonstruowania ewolucyjnej teorii zmiany językowej. Według niektórych badaczy, analogie pomiędzy procesami biologicznymi a językowymi mają charakter użytkowy podczas opisu zjawisk językowych i nie powinny sięgać zbyt głęboko. Przykładem takiej postawy jest stanowisko Keitha Whinnoma, który już w latach 70. uznał (Whinnom 1971), że biologiczna koncepcja hybrydyzacji może zostać zastosowana do lingwistyki kontaktowej. Salikoko Mufwene porównuje języki do gatunków, a czynniki determinujące ich przetrwanie lub wyginięcie do czynników ekologicznych, ale unika kompleksowych metafor (Mufwene 1996). Roger Lass, zajmujący się zmianami w języku, zajmuje inne stanowisko. Uważa on, że nie tyle języki są systemami biologicznymi lub zachowują się jak one, lecz jedne i drugie są przykładami bardziej ogólnego zjawiska, innymi słowy, obie dziedziny (biologia i lingwistyka) obserwują te same zachowania z racji ewolucji. W rozumieniu Lassa, wszelkie systemy ewoluują na przestrzeni historii. Nie znaczy to jednak, że te ewolucje są identyczne. Lass zakładał na przykład, że nie istnieje coś takiego jak ekwiwalent DNA w ewolucji języka (Lass 1997). Wreszcie biolog i filozof nauki David Hull zaproponował teorię selekcji obejmującą zarówno ewolucję biologiczną, jak i konceptualną (Hull 1988). Jest to rozwinięcie idei memu Richarda Dawkinsa (Dawkins 1976), czyli najmniejszej jednostki socjokulturowej, która ewoluuje poprzez różnorakie powielanie. William Croft (Croft 2000), idzie jeszcze dalej, adaptując koncepcję ewolucyjną do językoznawstwa kompleksowo, począwszy od mechanizmu selekcji jednego wariantu językowego kosztem innego, a skończywszy na wyjaśnianiu takich procesów jak hybrydyzacja, wymieranie i powstawanie języków czy tworzenie kreoli.

Badania zmienności językowej wyłoniły dwie teorie, które Croft nazywa „optymistyczną” i „pesymistyczną”. „Optymistyczna” zakłada, że nie znamy wystarczająco

faktów w poszczególnych sytuacjach, by przewidzieć zmiany językowe. „Pesymistyczna” zakłada natomiast, że nigdy nie będziemy w stanie przewidzieć zmiany z powodu elementu przypadkowości w procesie zmian (podobnie jak nie można przewidzieć przypadkowych mutacji w biologicznej ewolucji organizmów). Croft przychyliła się do wersji pesymistycznej – uważa, że nawet posiadając doskonałą wiedzę o stanie bieżącym języka, nie potrafimy przewidzieć jego zmian. Jednak w przypadku niektórych procesów wystarczające jest przewidywanie prawdopodobieństwa zmian, ponieważ kumulatywny efekt prawdopodobieństwa drobnych zmian daje duże zmiany, podobnie, jak można przewidzieć zmiany w obrębie populacji organizmów w przyrodzie, ale niemal niemożliwe jest przewidzenie losów jednostki. Croft odrzuca strukturalne podejście do języka. Według niego, prawdziwymi podmiotami językoznawstwa jest okurencja oraz gramatyka (lub też gramatyki) poszczególnych użytkowników języka. Ewolucja obu z nich, w szczególności okurencji, przebiega poprzez powielanie elementów językowych (replikację), nie samoistną zmianę. Aby zaistniała zmiana językowa, niezbędny jego zdaniem zatem interaktor – użytkownik języka:

Languages don't change; people change language through their actions. (Croft 1990, 257)

Pogląd ten jest zbliżony do stanowiska Rudiego Kellera, który wyznaje zasadę metodologicznego indywidualizmu: wyjaśnienie zmiany językowej jest oparte na aktywności jednostek, nie języków, struktur, procesów czy zbiorowości (Keller 1990/1994, 121). Wąsik natomiast, komentując dorobek Haugena, pisze następująco:

E. Haugen w swoim podejściu do zjawiska ekologii języka zwracał uwagę przede wszystkim na jego aspekt psychologiczny. Nie pomijał przy tym strony psychologicznej, podkreślając, że podstawowym środowiskiem języka jest społeczeństwo posługujące się nim do wymiany informacji. Nie zmienia to faktu, iż jedną część ekologii języka stanowią umysły ludzkie, ponieważ język najpierw istnieje w psychice jednostek czy to monolingwalnych, czy multilingwalnych, a dopiero potem uczestniczy w interakcjach między członkami społeczności jako narzędzie. Stąd też można powiedzieć, że ekologię języka współokreślają ludzie, którzy się go uczą, używają go i przekazują innym w procesie nauczania. (Wąsik 1993, 19).

2.1. Język jako gatunek

Esencjalistyczna koncepcja gatunku biologicznego zakłada, że każdy z nich ma podstawowe właściwości struktury, które go identyfikują. Gatunek jest w jej rozumieniu pojęciem abstrakcyjnym. Koncepcja ta nie potrafiła jednak przekonująco wyjaśnić istnienia wariantów w obrębie populacji, a także utraty „esencjonalnych” cech w miarę ewolucji. W związku z tym rozwinęła się konkurencyjna teoria gatunku, zwana populacyjną, która zakłada, że gatunek składa się z populacji jednostek odizolowanych reprodukcyjnie od innych populacji. Reprodukacja w obrębie gatunku i brak reprodukcji pomiędzy gatunkami jest tą wspólną „esencjonalną” cechą, którą przedstawiciele gatunku posiadają. W teorii populacyjnej, gatunek jest jednostką zmienną czasoprzestrzennie, nie wieczną esencją. Co więcej, istnieją gatunki bliźniacze oraz politypiczne. Bliźniacze to te, które mimo odrębnej reprodukcji są zewnętrznie tak ogromnie do siebie podobne, że mogą być uznane za jeden gatunek, natomiast politypiczne wykazują tak duże zróżnicowanie w obrębie populacji, że ich przedstawiciele mogą być uznani za pochodzących z różnych gatunków. Rożnorodność, jeśli zajdzie wystarczająco daleko, może spowodować sytuację, gdy przedstawiciele wariantów nie będą się już reprodukować między sobą. Można powiedzieć, że oryginalny gatunek rozdzielił się na dwa „gatunki-córki”. Nie wszystkie warianty stają się osobnymi gatunkami, ale wszystkie gatunki były kiedyś wariantami. Historię dzielenia (a także łączenia) gatunków nazywa się filogenezą.

Wszystkie opisane zjawiska mają bezpośrednie odniesienie do językoznawstwa. Genetyczna klasyfikacja języków, czyli model drzewa, jest filogenezą języków. Językoznawcy historyczni zaadaptowali także konwencję nadawania „językom-córkom” nazw innych niż nazwa języka-rodzica, jako że język pochodzący od innego jest nowym językiem. Języki bliźniacze są natomiast dwoma wariantami językowymi tak podobnymi strukturalnie, że są postrzegane niekiedy jako dialekty tego samego języka, jednak postrzegany przez własnych użytkowników (lub przynajmniej przez ich część) jako osobne języki. Przykładami takich języków są macedoński i bułgarski, duński i norweski czy serbski i chorwacki. Podejście strukturalne, postrzegające te języki jako dialekty jednego języka odpowiada podejściu esencjalistycznemu w biologii i zmagają się z tym samym problemem, czyli z obecnością zmiany i ewolucji. Z historii sławistyki wiadomo, że podejście strukturalistyczne okazało się zawodne przy opisie zjawisk, jakie zaszły na obszarze serbsko-chorwackim po politycznym i kulturowym rozpadzie Jugosławii. Teoria języków bliźniaczych, uwzględniająca czynnik społeczny, zdaje się być bardziej adekwatna w tym

przypadku. Językoznawczym ekwiwalentem teorii populacyjnej jest bowiem metoda socjolingwistyczna (jako alternatywna wobec strukturalnej). W jej myśl, serbski jest odrębny od chorwackiego przede wszystkim dlatego, że ich użytkownicy tak uważają. To rozumienie języka ściśle koresponduje z populacyjną teorią gatunków i jest kluczowa dla ewolucyjnej koncepcji języka. Oznacza to, że użytkownik danego języka postrzega każdego innego użytkownika tego samego języka jako kogoś, z kim jest w stanie się komunikować za pomocą tego, co obaj używają za wspólny język. Croft zwraca uwagę, że chociaż definicja ta może się wydawać kontrowersyjna ze strukturalnego punktu widzenia, jest całkowicie poprawna z historycznego, ponieważ uwzględnia proces specjacji – języki bliźniacze oddalają się od siebie strukturalnie, jeśli zachodzi izolacja komunikacyjna, podobnie jak odizolowane populacje specjują w kierunku odrębnych gatunków. Społeczna i komunikacyjna izolacja powoduje strukturalną dywergencję, podczas gdy zachowanie wzajemnych stosunków sprzyja utrzymaniu status quo (izolacja może być sztuczna i uwarunkowana politycznie, jak ma to miejsce w krajach byłej Jugosławii). Języki replikują bowiem poprzez komunikację: język jest reprodukowany, kiedy użytkownicy komunikują się między sobą (kiedy komunikacja zamiera, język wymiera, podobnie jak wymiera gatunek, który przestaje reprodukować – teza ta odpowiada dokładnie twierdzeniu Crystala dotyczącym śmierci języka⁸). Języki i ich użytkownicy tworzą zatem populacje w czysto biologicznym sensie. Odbiega to w istotny sposób od wspomnianych koncepcji Couto, który słowo „populacja” odnosi do społeczności językowej oraz postrzegania języka jako organizmu, obecnego u Haugena czy Garnera.

Kontynuując swoją analogię biologiczną, Croft zwraca uwagę, że genealogiczne drzewo języków odpowiada filogenezie zoologicznej: każdy język, tak jak każdy gatunek zwierzęcy, ma swojego bezpośredniego przodka. Ten model, odpowiadający XIX-wiecznemu językoznawstwu historycznemu, był jednak często później kwestionowany. Nie tłumaczy on w pełni zjawisk hybrydyzacji, kreolozacji, pidżynizacji lub języków mieszanych, a nawet stwarza trudności przy opisywaniu skutków kontaktów językowych. Wobec tego procesy zachodzące w językach odpowiadają jednak bardziej ewolucji botanicznej. W świecie roślin geny mogą być przenoszone od jednego gatunku do drugiego dzięki introgresji (procesu polegającego na włączaniu puli genów jednego gatunku do puli genów innego gatunku poprzez krzyżowanie hybrydy międzygatunkowej z jednym z jego rodziców). Hybrydyzacja jest dosyć często spotykanym zjawiskiem w botanice i może prowadzić do specjacji nowych gatunków. Croft przyrównuje ten proces do tworzenia nowych języków wskutek wymieszania

---

⁸ A language dies when nobody speaks it any more (Crystal 2003, 1).

linguemów („genów” języka, czyli po prostu jego elementów, o czym dalej) już istniejących, podkreśla także, że języki są skłonne hybrydyzacji podobnie jak rośliny. Elementy języka mogą być zapożyczone z dowolnego języka do innego dowolnego języka; jeśli tylko kontakt trwa wystarczająco długo, praktycznie każda forma może zostać zapożyczona i przekształcona w procesie komunikacji bez szkody dla istnienia pierwotnego języka (populacji).

2.2. Replikacja i mutacja. Pojęcie linguemu

Jak było wspomniane wcześniej, przekazywanie języka nowym użytkownikom odbywa się poprzez używanie go. Powielanie struktur językowych poprzez wypowiedź jest zatem w teorii ewolucyjnej odpowiednikiem replikacji genów.

Wypowiedź (okurencja) jest pojedynczym, rzeczywistym owocem ludzkiego zachowania w interakcji komunikacyjnej (np. strumieniem dźwięków), wyartykułowanym, skonstruowanym gramatycznie oraz zinterpretowanym semantycznie i pragmatycznie w danym kontekście. Język jest, jak zostało wspomniane przy definicji gatunku, populacją, konkretnie populacją wypowiedzi w danej społeczności językowej. Interaktorem w tym układzie jest mówiący, a środowiskiem – inni członkowie społeczności językowej, kontekst społeczny aktu mowy oraz cele tego aktu mowy. Gramatyka używana przez każdego mówiącego jest jego rzeczywistą (nie abstrakcyjną) strukturą mentalną, która musi być w stanie współdziałać z tym środowiskiem. Replikacji ulegają struktury językowe, wszystko począwszy od fonemu lub morfemu aż do słowa, konstrukcji syntaktycznej lub reguły semantycznej. Croft proponuje, by te językowe replikatory nazwać – analogicznie do memów Dawkinsa – liguemami. Wypowiedź składa się z linguemów, a one posiadają struktury językowe. Całkowita liczba linguemów w populacji wypowiedzi (języku) jest pulą linguemów (analogicznie do puli genów). Znajomość języka jest zatem w istocie zdolnością replikowania linguemów w odpowiednich społeczno-komunikatywnych kontekstach.

Akt powielania odpowiednich linguemów w kontekstach społeczno-komunikacyjnych – mówienie tego, czego się chce do swojego adresata, w ten sposób, w jaki chce się to wyrazić – reprezentuje użycie konwencji w danej społeczności językowej. Zastosowanie się do konwencji jest regularnością w zachowaniach językowych tej społeczności. Zestaw konwencji językowych jest ewolucyjnym odpowiednikiem systemu językowego. Konwencje jednak mogą się zmieniać w rezultacie replikacji i selekcji, co więcej, są one definiowane

przez daną społeczność: identyczny *linguem* w innym języku nie podlega tym samym konwencjom w ramach ewolucji. Garner stwierdza, że z ekologicznego punktu widzenia, kultura nie funkcjonuje jako kalka lub podręcznik zasad, według których kształtujemy swoje zachowanie. Jest odwrotnie: to, jak postępujemy, czyli spłot wzorców, w których objawia się bycie istotą społeczną – jest kulturą (Garner 2004, 67).

Powielanie *linguemów* jest procesem zasadniczo społecznym, koordynowanym przez mówiącego podczas rozmowy. Ten proces koordynacji Croft nazywa teorią selekcji okurencyjnej, która zostanie omówiona dalej. Jak twierdzi, nie oznacza to jednak, że selekcja nie zachodzi na innych poziomach języka. Zakłada jednak, że wypowiedź jest podstawową lokacją, w której zachodzą zmiany językowe i że większość z nich może być rozpatrzona według reguł selekcji w wypowiedzi. Powielanie jest zatem procesem mającym skutki na dwóch poziomach. Na pierwszym poziomie zmiana pojawia się, kiedy replikowana struktura nie jest dokładnie taka sama jak oryginał. Ten proces nazywany jest mutacją (replikacją alternatywną) i powoduje powstawanie nowych wariantów danej struktury. Następnie, wymieranie jednych wariantów przy utrzymywaniu się innych jest nazywane selekcją.

Nazywając to inaczej, mutacja to innowacja (uruchomienie zmiany, stworzenie nowej formy w języku), a selekcja odpowiada propagacji zmiany językowej (dyfuzji lub odwrotnie, utraty danej formy w języku). Innowacja jest przy tym zjawiskiem synchronicznym, pojawia się w akcie mowy w danym momencie czasu. Propagacja jest zjawiskiem diachronicznym: pojawia się okazjonalnie w przeciągu dłuższego czasu, nawet na przestrzeni wieków. Z drugiej strony, socjolingwistyka wykazała, że można obserwować propagację dziejącą się w czasie krótszym niż długość życia mówiącego. Wierność powielania struktur języka jest zatem po prostu dopasowaniem się do konwencji, podczas gdy innowacja (replikacja alternatywna) jest rezultatem pogwałcenia konwencji w praktyce językowej. Selekcja jest w tym wypadku zasadniczo stopniowym utrwaleniem konwencji w trakcie używania języka. Konwencja nie odgrywa znaczącej roli w strukturalnej, funkcjonalnej lub formalnej teorii języka z uwagi na swoją zasadniczą arbitralność. Jest ona jednak kluczowa w użyciu języka przez jednostkę. Stanowi własność wspólnej wiedzy lub wspólnej podstawy dla danej wspólnoty językowej. Oczywiście, ta podstawa znajduje się w umysłach mówiących, jednakże jest ona dzielona z innymi członkami wspólnoty. Istnieje zależność pomiędzy konwencją i wiedzą jednostkowego użytkownika, czyli kompetencją językową. Garner stwierdza, że *communication depends upon both predictability and creativity* (Garner 2004, 66).

2.3. Selekcja

Teoria selekcji naturalnej została poddana wielu krytykom i modyfikacjom na przestrzeni ostatnich dekad. W klasycznym ujęciu syntezy neodarwinistycznej przedmiotem selekcji był organizm, co zakwestionował Dawkins, uznając gen za jednostkę selekcji (Dawkins 1976). Jak pisze Hull, w procesie replikacji mogą zajść cztery możliwości:

- zmiany w replikacji spowodowane interakcją ze środowiskiem (bezpośrednia selekcja)
- brak zmian, ponieważ możliwe efekty równoważą się (selekcja równoważna)
- zmiany o różnych frekwencjach nie spowodowane interakcją ze środowiskiem (dryf)
- replikacja, w której nie ma ani zmian spowodowanych dryfem ani istotnych interakcji ze środowiskiem (hipostaza)

W procesie selekcji biorą udział rzeczywiste, nie zaledwie możliwe, alternatywy. Hull zastosował tę teorię do rozwoju nauki, Croft przystosował ją zaś do językoznawstwa.

Jak było wspomniane, ewolucja jest procesem dwustopniowym: replikacją alternacyjną replikatorów i selekcją przez interaktorów. Zmiana językowa jest także procesem dwustopniowym: innowacją i propagacją. Normalna (identyczna) replikacja linguemów w wypowiedziach respektuje konwencje językowej we wspólnocie. Replikacja alternacyjna, czyli tworzenie wariantów, jest konsekwencją nie zastosowania się do konwencji. Przyczyny nie zastosowania się do konwencji mogą mieć charakter społeczny lub wynikać z interakcji między rozmówcami. Replikacja alternacyjna prowadzi do zaistnienia wariantów pochodzących od pojedynczego linguemu. Odkąd się pojawiają, mogą być powielane na różne sposoby, co prowadzi do ich propagacji lub eliminacji. W języku formy, i języki także, mogą wyginąć, chociaż nie wyginęła społeczność językowa. Warianty mają wartość społeczną, mówiący wybierają ich użycie na podstawie społecznych wartości, którym hołdują, takich jak jawny lub ukryty prestiż, społeczna relacja z interlokutorem itp. Innymi słowy, czynniki socjalne, nie funkcjonalne, odgrywają tę samą rolę, co czynniki ekologiczne w biologii. Zmiana językowa nie jest także prostą zmianą z A w B, lecz zakłada okres wariacji pomiędzy A i B, w tym okresie, A i B są wariantami danej językowej zmiennej. Mechanizmy selekcji to

motywacje społeczne użytkowników prowadzące do użycia jednego wariantu kosztem drugiego.

Według Crofta, procesy związane z selekcją okurencyjną można przystosować do trzech funkcji języka według Jakobsona (Jakobson 1960/1971) Funkcja referencyjna jest powiązana z zastosowaniem się do konwencji (normalna replikacja). Funkcja poetycka odpowiada mechanizmowi celowego naruszenia konwencji (mutacja). Funkcja fatyczna prowadzi do utrwalenia konwencji (selekcja).

2.4. Zmiana „naturalna” i zaplanowana przez człowieka

W ramach teorii ewolucyjnej funkcjonują pewne teorie podrzędne. Jedna z nich głosi, że zmiany w języku są całkowicie losowe (czemu jednak przeczy teoria selekcji). Inna, że zmiany są uwarunkowane ludzkim projektem tychże, co odpowiada polityce językowej. Przeciwno tej drugiej tezie Croft wysuwa następujące argumenty:

1. niektóre innowacje są poddawane legislacji, ale to tylko niewielki ułamek wszystkich zmian;
2. nawet te innowacje, które są wyraźnie ustanowione oficjalnie, muszą być propagowane, a to niewątpliwie jest procesem selekcji;
3. ludzie nie stosują się automatycznie do wytyczonych reguł w taki sposób, jak artefakt jest rezultatem projektu i wyrobu.

Jednakże zaprojektowana zmiana wciąż mieści się w ramach teorii selekcji: projekt jest swobodnym mechanizmem zarówno mutacji, jak i selekcji: użytkownicy przestrzegający ustanowionej zmiany byłiby w tym wypadku interaktorami zróżnicowanej replikacji. Inna alternatywna teoria głosi, że zmiana językowa jest zjawiskiem w pełni naturalnym. Takie podejście zakłada bardzo wąskie rozumienie „naturalności”. Selekcja w przypadku ewolucji biologicznej jest przecież procesem naturalnym. Zakładanie zmiany będącej jedynie skutkiem dryfu wskutek pewnych naturalnych” procesów z pominięciem jakiegokolwiek selekcji jest również nieuzasadnione. Aczkolwiek pewne procesy językowe są w istocie odpowiednikiem dryfu, podlegają one także selekcji.

Rudi Keller (Keller 1990/1994) argumentuje, że użytkownicy nie tworzą innowacji z intencją zmiany systemu fonologicznego lub gramatycznego swojego języka. Użytkownicy zamierzają osiągnąć określone cele społeczne w interakcji ze swoimi rozmówcami. Komunikacja (przekaz informacji) jest środkiem do tych celów. Czasem rozmówcy

wprowadzają językowe nowinki – naruszają konwencje – podczas dążenia do osiągnięcia tych celów. Jeśli innowacja prowadzi do zmiany językowej, to jest ona niezamierzonym efektem celowego ludzkiego działania. To właśnie Keller nazywa teorią niewidzialnej ręki: skutek ludzkich zamierzonych działań zachodzi niezamierzony rezultat. Jeśli tylko jeden użytkownik wprowadza innowację, nie jest ona jeszcze propagowana w świetle teorii selekcji. Jednak w modelu Kellera, każdy użytkownik w danej sytuacji (czyli w danych warunkach ekologicznych) będzie zachowywał się zasadniczo tak samo. Zbiorowy rezultat masy indywidualnych aktów mowy będzie propagacją innowacji. Replikacja danego wariantu będzie zatem po prostu luźną konsekwencją tego, że większość (lub ostatecznie, wszyscy) użytkownicy będą tworzyć tę samą innowację w tych samych warunkach ekologicznych. W tym sensie teoria niewidzialnej ręki jest przykładem ewolucyjnego dryfu.

2.5. Adaptacja i przetrwanie

Jednym z popularnych nieporozumień związanych z ewolucją jest założenie, że procesy ekologiczne są teleologiczne – mogą być wyjaśnione poprzez przypisanie im celu, do którego dąży jakiś organizm. Jednostka nie musi jednak stawiać sobie celów w procesie ewolucyjnym – musi jednak posiadać mechanizm, który powoduje rozmaite interakcje w celu zachowania wskaźnika przetrwania. Jednym z takich mechanizmów jest adaptacja, to znaczy pewne cechy organizmu wchodzącego w interakcję ze środowiskiem, które powodują wzrost (lub spadek) prawdopodobieństwa przetrwania tego organizmu. Rezultatem adaptacji jest taka selekcja, w której większa proporcja organizmów posiadających cechy adaptacyjne przeżywa. Jednak adaptacja nie jest teleologiczna. Posiadanie cech adaptacyjnych jedynie zwiększa prawdopodobieństwo przetrwania, nie gwarantuje go. Obserwacje związane z tą teorią sugerują dwa istotne spostrzeżenia związane ze zmianą językową. Pierwsza: zmiana językowa nie musi się odwoływać do mechanizmów teleologicznych. Druga: zmiana językowa, nawet kierunkowa, jest procesem prawdopodobnym, nie zdeterminowanym. Niektóre celowe mechanizmy mają charakter teleologiczny, kiedy od użytkownika wymagana jest innowacja w celu zmiany systemu językowego w jakiś sposób. Te mechanizmy Keller nazywa artefaktualnymi: system językowy jest planowany przez mówiącego aby posiadać pewną strukturę i podlegać danym zmianom. Przykładem takiego mechanizmu może być np. unikanie homonimii (Keller 1990/1994). Keller przywołuje także zasadę kooperatywności Grice’a (Grice Cooperation Principle):

Mów w taki sposób, który najbardziej umożliwia ci osiągnięcie celów ustalonych przez ciebie w twoim komunikacyjnym przedsięwzięciu – po możliwie najniższym koszcie (Keller 1990/1994, 106,107)⁹

Przy odniesieniu do wspomnianej funkcji poetyckiej Jakobsona, Keller rozwija tę zasadę na następujące sposoby:

- Mów w taki sposób, który umożliwi ci bycie zauważonym.
- Mów w taki sposób, który umożliwi ci bycie rozpoznany jako członek danej grupy.
- Mów w sposób zabawny, śmieszny, etc.
- Mów w sposób szczególnie grzeczny, przymilny, czarujący etc.

Istotną rolę przy selekcji wariantów językowych odgrywa także zasada ekonomiczności. Można zdefiniować ją następująco:

Mów w taki sposób, który nie wymaga zużycia nadmiernej energii (Keller 1990/1994, 101)

Ekonomia nie musi oznaczać tutaj skrótowości fonetycznej lub morfologicznej. Według Kellera, może oznaczać natomiast osiągnięcie celu w możliwie najkrótszym czasie.

3. Konkurencja między językami. Śmierć języka

Na poziomie ewolucjonizmu językowego konkurencja zachodzi na poziomie doboru linguemów (elementów języka) w wypowiedzi, co może obejmować także wybór rodzimego wariantu kosztem obcego (lub odwrotnie). Jednak rozważając kwestię wymierania języków, Croft rozważa możliwość konkurencji całych systemów językowych, jako że tzw. *śmierć języka jest konsekwencją selekcji na wyższym poziomie organizacji* (Croft 2000, 225). W tej sytuacji, interakcja zachodzi nie między pojedynczymi użytkownikami, a między społeczeństwami. Jest to proces socjoewolucyjny i należy zaznaczyć, że Croft podchodzi do niego bardzo ostrożnie, opisując go bardzo zdawkowo i odcinając się od podejrzeń o popieranie lub usprawiedliwianie procesów powodujących wymieranie języków. Pisze z całą

---

⁹ Ten cytat z Kellera oraz następny w moim tłumaczeniu (KKG)

mocą, że językoznawcy powinni być w awangardzie ruchu ochrony zagrożonych języków (Croft 2000, 226).¹⁰

Zagadnienie śmierci języka poruszają szeroko m.in. Crystal (Crystal 2003) i Colette Craig (Craig 1998). Według przytoczonego już cytatu Crystala, język martwy to taki, którym nikt się już nie posługuje. Według Craig, termin śmierć języka (*language death*) odnosi się do jego *kompletnego zniknięcia*. Jak pisze, tylko w wyjątkowym przypadkach zniknięcie to jest spowodowane przez nagłą śmierć całej wspólnoty użytkowników, częściej jest rezultatem kontaktów językowych i przesunięć bilingwalnych. Czasem zmiana jest bardzo podobna do „naturalnej” zmiany historycznej. Craig przywołuje przykład łaciny, która w sensie ścisłym nie wymarła, jedynie zmieniła się do tego stopnia, że dała początek nowym językom. Za martwe uznaje jednak setki języków Indian amerykańskich, które nie pozostawiły po sobie nawet topograficznego śladu (Craig 1998, 258).

Wychodząc od wcześniej przedstawionych koncepcji można założyć, że konkurencja języków (podobnie jak konkurencja gatunków) realizuje się poprzez linguemy (geny). Wybór danego linguemu w wypowiedzi w sytuacji, kiedy dostępne są linguemy różnych języków, jest przejawem selekcji na poziomie międzyjęzykowym (międzygatunkowym). Silniejsze linguemy, czyli lepiej przystosowane do sytuacji społecznej (środowiska) są częściej wybierane i w konsekwencji mogą ograniczyć użycie form drugiej populacji (języka). Ponieważ nośnikami linguemów są użytkownicy konstruujący wypowiedzi, konkurencja między językami musi przebiegać w perspektywie globalnej, jako oddziaływanie jednego społeczeństwa na drugie i jako skutek kontaktu między tymi społeczeństwami. W sferze tego kontaktu ogromną, o ile nie główną rolę, odgrywają media. Jednak wybór elementów językowych (własnych lub obcych) jest przede wszystkim decyzją na poziomie poszczególnego użytkownika języka. Na poziomie innowacji użytkownik wprowadzający obce elementy do wypowiedzi musi być przynajmniej w pewnym stopniu bilingwalny, jednak wraz z propagacją tych elementów we wspólnocie komunikacyjnej warunek ten nie musi już być spełniony.

Także z perspektywy pojedynczego użytkownika znajomość języka jest umiejętnością, którą można rozpatrywać w kategoriach ewolucyjnych. Jak pisze Tomasz Nowak, *teoria ewolucji języka przez dobór społeczny głosi, że język powstał, ponieważ umożliwiał życie*

¹⁰ UNESCO prowadzi na swojej stronie Atlas zagrożonych języków świata (Atlas of the World's Languages in Danger)¹⁰, na początku 2013 roku znajdowało się w nim 2473 języki, z czego 231 wymarłych (*extinct*), 577 zagrożonych krytycznie (*critically endangered*), 527 poważnie zagrożonych (*severely endangered*), 646 stanowczo zagrożonych (*definitely endangered*) oraz 600 podatnych na zagrożenie (*vulnerable*). Szerzej o zagrożonych językach w wykazie UNESCO pisze Barbara Kryżan-Stanojević (Kryżan-Stanojević 2009).

społeczne, a w konsekwencji – przetrwanie i reprodukcję (Nowak 2011, 234). Władanie językiem było dla *homo sapiens* rodzajem przystosowania się do środowiska, zwiększenia swoich szans na przetrwanie poprzez komunikację. Wąsik stwierdza, że:

Z punktu widzenia właściwości systemowych języki są równoprawne w stosunku do siebie, ponieważ ukształtowane zostały na miarę celów i potrzeb społeczności, które się nimi posługują jako narzędziem porozumiewania się. Natomiast ze względu na uwarunkowania pozajęzykowe, zwane przez socjolingwistów ekologicznymi, języki mogą mieć status międzynarodowych środków komunikacji, mogą zostać uznane jako większe lub mniejsze języki świata czy też języki mniejszościowe. (Wąsik 1997, 16)

Na obecnym poziomie rozwoju ludzkiej cywilizacji sprawne posługiwanie się własnym językiem jest zaledwie podstawą przetrwania, a zwiększenie szansy na sukces społeczny i ekonomiczny (czyli, w sensie biologicznym, życiowy) daje dopiero znajomość innych języków niż ojczysty. Jeśli języki są populacjami linguemów, replikującymi za pośrednictwem człowieka i jego komunikacji, to można powiedzieć też, że człowiek zapewnia sobie przetrwanie i przekazanie genów dzięki powielaniu linguemów w odpowiednio skuteczny sposób, co obejmuje także powielanie linguemów z różnych języków. W tym sensie władanie obcym językiem to kapitał, a jego nauka może być inwestycją we własny awans społeczny i ekonomiczny, co z kolei umożliwia przetrwanie w cywilizacji. Język, którego znajomość zapewnia najwyższe szanse na przetrwanie, a zatem jest najczęściej przetwarzany, jest mocniejszy od pozostałych i jest w stanie „transferować” swoje linguemy do języków słabszych (ponieważ sami użytkownicy je wybierają), a w skrajnym wypadku wypierać te języki, o czym wspominał Croft. W tym modelu selekcji użytkownik języka nie podejmuje decyzji tylko na poziomie doboru linguemów w wypowiedzi, lecz także na poziomie decyzji o nauce języków obcych (co pociąga za sobą inwestycję czasu i pieniędzy, czyli najprościej mówiąc, środków do życia), posługiwania się żargonami nasyconymi obcą leksyką, tworzenia i reagowania na treści reklamowe i wielu innych.

W społecznej przestrzeni komunikacyjnej może dominować jeden język, a może występować ich wiele. Języki mogą nie wpływać na siebie (zazwyczaj kiedy jeden z nich zajmuje daną niszę), wtedy stosunki troficzne między nimi są neutralne. Jest to jednak sytuacja stosunkowo rzadka. Zazwyczaj języki funkcjonują w tej samej przestrzeni społecznej. Ponownie, analogia botaniczna okazuje się bardziej pomocna przy opisywaniu sytuacji języków: podczas gdy zwierzęta różnych gatunków mogą zajmować to samo terytorium, rośliny zazwyczaj rywalizują o jedno i wypierają się wzajemnie (jakkolwiek nie

można, nawet przy mieszaniu kodów, konstruować wypowiedzi w paru językach naraz). Kiedy obecność danych języków i związanego z nimi ładunku kulturowego osiąga w danym środowisku punkt krytyczny, zaczyna być „za mało przestrzeni” dla wszystkich i pojawiają się antagonizmy – nie tylko językowe, ale także społeczne). Dana społeczność (lub część społeczności) dochodzi do wniosku, że ilość elementów obcych przekracza poziom uznany przez nią za dopuszczalny i rozpoczyna przeciwko nim planowe działania. Na tym etapie selekcja elementów językowych nie jest już procesem nieuświadomionym, nabiera elementów teleologicznych, chociaż nadal nie daje się kontrolować w stu procentach. Moment nasycenia się środowiska jest oczywiście wyłącznie kwestią subiektywnej oceny jego mieszkańców. Na przykład, język polski w Wielkiej Brytanii staje się tak powszechny, że zaczyna budzić antagonizmy w grupie użytkowników języka angielskiego, gdyż wypiera go z pewnych sfer przestrzeni publicznej (firmy, sklepy, osiedla, dzielnice) – tymczasem np. język mniejszości tureckiej w Polsce funkcjonuje względem polszczyzny jako odrębna nisza, pozostając w sferze prywatnej, domowej.

3.1. Moc języka

Odpowiednikiem biologicznego przystosowania dla konkurujących języków jest zwiększanie jego społecznego prestiżu, czyli mocy języka¹¹. Początki badań nad mocą języka wynikają z badań nad bilingwizmem i kontaktami językowymi. Mackey stwierdza, że *normalizowana forma języka ma prestiż niezbędny do narzucania się* (Mackey 1976, 199). Oznacza to, że znaczenie i siła dialektów są znacznie mniejsze niż języka normalizowanego. Prestiż ten tworzy i podtrzymuje literatura piękna, naukowa i popularnonaukowa, instytucje kulturalne i naukowe danego kraju itp. W ocenie Zieniukowej, język prestiżowy musi być skodyfikowany, posiadać normę ponaddialektalną, mieć zastosowanie w sferach najważniejszych (w tym w sferze sacrum), występować w różnych stylach funkcjonalnych, pozwalać wyrażać dowolne treści (Zieniukowa 2003). Jego pozycję wzmacnia istnienie formy pisanej, skodyfikowana gramatyka, uwolnienie od interferencji obcych i gwarowych. Czynniki środowiskowe, wpływające na kondycję języka, to szerokość uzusu, potrzeba komunikacji w danym języku, istnienie warstwy inteligenckiej oraz instytucji kultywujących

¹¹ [W] socjolingwistyce i lingwistyce kontaktu pojęcie mocy języka wiązać należy z kulturowym, ekonomicznym i gospodarczym prestiżem określonej wspólnoty komunikacyjnej, sprawiającym, iż władający jej językiem uzyskują zawodową, społeczną i materialną przewagę nad osobami posługującymi się „słabszymi” językami. (Pawłowski 2008, 122)

dany język, a także możliwie najwyższa pozycja ekonomiczna i socjalna danej społeczności. Jak pisze Zieniukowa:

Bycie językiem prestiżowym to znacząca wartość w charakterystyce jakościowej (jakościowej) danego języka i na odwrót: brak przyznania jakiemuś etnolektowi (językowi naturalnemu) tej cechy może przynieść jego rodowitym użytkownikom (native speakers) ujemne skutki w sferze ich sytuacji kulturowej, socjalnej, a także prawno-politycznej (Zieniukowa 2003, 79).

Czerwiński przywołuje popularne poglądy na temat „awansu” dialektów do roli języków, takie jak: *język to dialekt, który miał szczęście. (...) Język to dialekt, który ma za sobą marynarkę i armię* (Czerwiński 2007). Przypomina, że dzielenie języków na mniejsze i większe, lepsze i gorsze jest ściśle powiązane z ich statusem (np. jako kodu literackiego), a także jest wyrazem konkurencji:

Zauważamy także, że proces aksjologizacji nie dotyczy tylko wyboru i afirmacji dialektu literackiego (w literaturze przedmiotu określanego mianem *planowania statusu*), lecz również planowania korpusu, czyli standardyzacji – to jest wyboru i upowszechniania konkretnych elementów językowych, z których niektóre są uznane za lepsze, bardziej poprawne, a zatem – wedle tej logiki – za bardziej „nasze”. Pozostałe, te odrzucone – analogicznie do dialektów – stają się „obce” i niepotrzebne, stają się *odpadami*. (...) powstanie języków literackich (...) doprowadziło do eliminacji lub ograniczenia możliwości rozwoju innych języków (w przyjętej terminologii „dialektów”), ich stygmatyzację i marginalizację. (...) *prestiżowa* forma języka – tak bowiem wedle rozmaitych definicji określa się język literacki – nie tylko zmarginalizowała inne języki, ale także znacząco wpłynęła na systemy tych *nieprestiżowych* odpowiedników, którym udało się przetrwać. (Czerwiński 2007, 9.)

Badania nad kondycją języka w sytuacji wielojęzycznej (czyli takiej, w której języki „konkurują ze sobą” o jak najwyższą pozycję) doprowadziły do ukucia terminu „moc języka” odpowiadającemu jego wielorako rozumianemu prestiżowi i wynikającej z niego zdolności do rozprzestrzeniania się, wypierania innych języków, niesionej przez niego siły nabywczej itd. (Mackey 1976). Moc języka zależy od takich czynników jak liczba osób posługujących się tym językiem jako pierwszym (nie jest to kryterium najważniejsze – pod tym względem najmocniejszym językiem świata jest chiński, którym mówi ponad miliard osób, jednak nie jest on nadal dominującym w świecie), wielkość i ilość grup mówiących danym językiem w świecie (w tym jako drugim), a także ich rozmieszczenia przestrzennego (im większa dyspersja, tym większa moc), mobilność społecznej nosicieli języka, w tym turystyki, migracji zarobkowych (mobilność napędza czynnik ekonomiczny, czyli „opłacalność”

znajomości danego języka), wreszcie czynniki ideologiczne (w tym religijne – moc języka liturgicznego jest zazwyczaj wyższa niż ideologicznego) i kulturowe. Za ich pomocą język promieniuje na nowe tereny; przy czym produkcja kulturalna jest utrudniona przy języku nienormowanym. Kulturowa moc języka to nakład, jakość oraz popularność publikacji książkowych, prasowych, widowisk teatralnych, emisji telewizyjnych i kinowych i in. Obecnie do tej grupy należałoby doliczyć także ilość i popularność (czyli ilość użytkowników) portali internetowych (w tym społecznościowych) i gier komputerowych. Na koniec, istotnym czynnikiem jest wspomniany już poziom ekonomiczny kraju w którym używa się języka jako ojczystego (za wskaźnik uznaje się wartość dochodu narodowego brutto) oraz jego sytuacja polityczna (zagrożenia dla suwerenności państwowej znacząco obniżają prestiż). Jelena Filipović (Filipović 2009) pisze wręcz o *mocy społecznej* (*društvena moć*), która określa jakość socjalizacji oraz sukcesu w społeczności i jest ściśle uzależniona od kodu, jakim posługuje się jednostka. Moc języka towarzyszy mocy społecznej:

(...) socioekonomski status pojedinaca u Beogradu druge polovine XX veka korelira sa njihovim političkim uticajem u društvenom životu. I tako, prestižni sociolekt prestonice se formira na osnovu govora gore opisane elite, uprkos proklamovanom standardnom jeziku, baziranom na kodu Vuka Karadžića (...). (Filipović 2009, 43)

Krótko mówiąc, moc języka można zdefiniować jako kulturowy, gospodarczy i polityczny prestiż określonej wspólnoty, sprawiający, że znajomość jej języka daje przewagę (kulturalną, ekonomiczną, polityczną, edukacyjną) nad tymi, którzy tego języka nie znają; jest to także główny czynnik decydujący o popularności danego języka poza granicami kraju. Uzyskanie maksymalnej mocy języka jest zazwyczaj celem polityki językowej danego państwa lub wspólnoty. Tylko języki o największej mocy są językami międzynarodowymi – tutaj można rzec: najlepiej przystosowanymi. Jak pisze Miodunka:

Większa czy mniejsza moc języka nie zależy od jego struktury gramatycznej, słownictwa, frazeologii czy stopnia komplikacji struktury fonetycznej. Większa czy mniejsza moc języka zależy od zjawisk zewnątrzjęzykowych (pozajęzykowych), związanych z tym, że jakiś język jest narzędziem komunikacji, które pozwala przekazywać (komunikować) ważne informacje tym, którzy są ważni dla użytkowników języka. Waga i znaczenie odbioru tych informacji zależą od oceny mówiących (Miodunka 1990, 40).

W świecie słowiańskim przykładem środowiska, gdzie języki konkurują ze sobą, jest Białoruś. Jednak język białoruski i rosyjski, chociaż genetycznie sobie bardzo bliskie,

rywalizują o tę samą przestrzeń komunikacyjną, jaką jest dyskurs publiczny, naukowy czy kulturowy. Przedmiotem konkurencji jest zatem użycie języka, jak najpowszechniejsze, w sferze publicznej, czyli, jak wynika z ewolucjonizmu językowego, przekazanie swoich „genów” (linguemów). Jeśli użytkownik może użyć w konkurencji linguemu rodzimego lub zapożyczonego, wybiera ten, który ocenia w danej sytuacji najwyżej, który zapewni mu skuteczne działanie według Kellera – osiągnięcie swojego celu we wspólnocie komunikacyjnej. Może być to język najpowszechniejszy, najlepiej mu znany lub o najwyższym prestiżu (mocy języka) – często walory te pokrywają się ze sobą (języki o wysokim statusie to te, których ludzie najczęściej chcą się uczyć i uważają za zaletę, gdy ich dziecko może je przyswoić np. w rodzinie dwujęzycznej lub dwujęzycznym środowisku, więc dążą do tego typu interakcji).

4. Planowanie języka. Polityka językowa

Zwycięża przekonanie, że spraw języka/komunikacji językowej nie można pozostawiać tzw. naturalnemu biegowi rzeczy i konieczne jest świadome sterowanie, ingerencja. (Gajda 2008b, 20)

Termin *polityka językowa* ma kilka aspektów. Pierwszy z nich związany jest ściśle z sytuacją kulturowo-polityczną danego państwa, podobnie zresztą jak sam język, będący zarazem tworem kulturowym zdeterminowanym przez moment historyczny, jak i samemu ją kształtującym. Henryk Jaroszewicz podkreśla rolę określonych podmiotów polityki językowej, która przybiera różne postacie w zależności od celów i potrzeb danego podmiotu: organu władzy, partii politycznej, instytucji naukowej, ośrodka kulturalnego lub grupy wyznaniowej. Zgodnie z jego poglądem, polityka językowa ma kształtować relacje językowe i międzyjęzykowe (między różnymi standardami) w danym państwie, a także realizować cele polityczne, gospodarcze, kulturalne, naukowe, religijne itp. (Jaroszewicz 2003c). Wiąże się to z kolejnymi jej dwoma aspektami, jakimi są *planowanie języka* (*language planning*) oraz *polityka języków* (*language policy*). W modelu Klossa planowanie języka obejmuje planowanie statusu (planowanie kodu języka w celu uczynienia go możliwie najbardziej funkcjonalnym, powszechnym i uniwersalnym środkiem komunikacji (wydawanie gramatyk normatywnych, słowników, poradnictwo językowe itp.) oraz planowanie korpusu (kształtowanie społecznego stosunku do działań wchodzących w skład planowania korpusu (np. afirmacja zmian) jak i samego języka, jego hierarchii w społeczeństwie, odpowiedniego doboru stylów w życiu publicznym itp.). Natomiast polityka języków wiąże się raczej

z planowaniem jego pozycji na arenie międzynarodowej. Jelena Filipović (Filipović 2009) zwraca uwagę na fakt, że rozwój polityki językowej jako idei wiąże się z trzema podstawowymi czynnikami: dekolonizacją i powstawaniem nowych państw (czynnik makro-socjopolityczny), strukturalizmem w naukach społecznych (czynnik epistemologiczny) oraz przekonaniem, że problemy rozmaitych języków mogą być rozwiązane w procesie planowania, szczególnie w sektorze publicznym (czynnik strategiczny). Początków tej idei doszukuje się w latach 60. XX wieku wskutek wzrostu zainteresowania rdzennymi językami kontynentów amerykańskich, Azji i Afryki oraz dążeniem do ich zachowania ze strony antropologów i lingwistów. W tej początkowej fazie planowanie języka uznawano za czynność neutralną ideologicznie, służącą modernizacji i demokratyzacji postkolonialnych krajów. Drugim etapem historii polityki językowej są lata 70. i 80. XX wieku, które charakteryzuje swoisty neokolonializm państw zachodnich. Badacze zaczynają dostrzegać ładunek ideologiczny polityki językowej, podobnie jak jej aspekty społeczne, polityczne i ekonomiczne. Język nie jest już postrzegany jako coś niezależnego od użytkowników, jako niezależna całość dająca się ująć w ramy gramatyki opisowej. Głównym postulatem tej fazy jest faworyzowanie języków powiązanych ze statusem społeczno-ekonomicznym ich nosicieli. Trzecia faza rozwoju polityki językowej zaczęła się wraz ze zmianami politycznymi w Europie związanymi z upadkiem bloku komunistycznego (Związku Sowieckiego, Czechosłowacji, Jugosławii) oraz repatriacją byłych kolonii (np. Hong Kongu). Z trzecią fazą powiązany jest także rozwój nowych technologii i mediów, które na nowo „kolonizują” świat. Filipović wiąże te czynniki socjopolityczne z pojawieniem się ekolingwistyki:

Prema zagovornicima jezičke ekologije, suprotan stav podrazumeva da jezici postaju sredstvo za upostavljanje i održavanje neravnopravne raspodele moći i resursa među društvenim grupacijama. Otuda i uvođenje termina jezički imperijalizam, dominacija jezika velikih svetskih sila nad manje moćnim i manje uticajnim jezicima i govornim (društveno-političkim) zajednicama. (Filipović 2009, 57)

Rozwojowi ekolingwistyki towarzyszy także pojawienie się koncepcji językowych praw człowieka. Według Filipović, językoznawcy muszą stać się świadomi swojej roli w szerszych procesach społecznych. John Edwards pisze wprost, że czysto lingwistyczne aspekty planowania językowego (takie jak kodyfikacja i elaboracja) są w szerszej skali nawet mniej istotne niż społeczne (selekcja i implementacja). Zauważa on, że polityka językowa zajmuje się często bardzo kontrowersyjnymi kwestiami, takimi jak podtrzymywanie lub rewitalizacja małych i zagrożonych języków; ustanowienie *lingua franca* itd. Planowanie

języka jest według niego w sposób nieunikniony zabarwione imperatywami ideologicznymi i to, co wydaje się postępem dla jednych, dla innych może być utrapieniem. Jest to bowiem rodzaj inżynierii społecznej, zlecanej i wdrażanej przez władzę, jakkolwiek, co podkreśla Edwards, działanie takie wymaga akceptacji ze strony tych, których nawyki językowe mają ulec zmianie. (Edwards 2009).

Z perspektywy ewolucyjnej można zatem powiedzieć, że w środowisku języków konkurencja ma charakter częściowo planowy. Dany język, zazwyczaj narodowy, może być promowany przez instytucje kultury i nauki, nie bez znaczenia są także starania o utworzenie placówek glottodydaktycznych poza granicami kraju, opracowanie materiałów dydaktycznych i dbanie o poprawność normy, co jest elementem subiektywnego postrzegania języka jako „łatwego do nauczania”. Czynności te mają na celu przekazywanie własnych linguemów w innych środowiskach, a we własnym – przekazywanie ich w możliwie niezmienionym stanie (utrzymanie hipostazy, czyli uniknięcie mutacji). Utrzymanie hipostazy wynika z tego samego przekonania, które stoi za promocją języka poprzez glottodydaktykę – o konieczności kultywacji rodzimej mowy jako wartości samej w sobie. Pogląd ten wyrasta wprost z narodowego sentymentu, który faworyzuje „czyste” warianty, najczęściej jako takowe postrzegając te historyczne i podchodząc do innowacji jako do „zepsucia” języka. Problem ten zauważył już Haugen (Haugen 1987, 87). Bernard Spolsky nazywa to kryterium planowania języka Wielką Tradycją¹².

Według Spolsky’ego u podstaw każdej polityki językowej leżą dwa przekonania. Pierwsze: polityka językowa jest de facto zbiorem wyborów między „dobrym” a „złym językiem”, co więcej, da się to nie tylko określić ogólnie, ale także wpływać na społeczeństwo, by wybierało „dobre” względem „złego” w codziennej praktyce językowej¹³. Innymi słowy, życie społeczne podlega regulacjom na poziomie indywidualnych wyborów komunikacyjnych. Drugim założeniem jest wiara w rolę języka jako nośnika Wielkiej

¹² The criteria for good language come to be concerned not just with a felt need for a common norm with consequent communicative efficiency, but also with the same issues of group identity, including nationalism, that became fundamental to criteria for unacceptable language. In context, language policy, even at the level of corpus planning, is political. (Spolsky 2005, s. 3)

¹³ Language management, constituting an effort by someone with or claiming authority to modify the language used by other speakers, depends on two fundamental beliefs, part of the common language ideology of many if not all societies. The first belief is that it can be done, that Canute can stop the waves, that speakers can be forced by law to avoid certain kinds of defined language. (...). The second belief concerns the nature of what should be controlled, what constitutes bad language. (...) There is an opposing ideology, that there is no such thing as bad language. (Spolsky 2005, 3)

Tradycji danego narodu, która kształtuje to, co poprawne i niepoprawne¹⁴. Z ekologicznego punktu widzenia tendencja ta jest zrozumiała: skoro replikowanie języka zapewnia jego przetrwanie, a istnienie własnego języka jest silnym atutem w środowisku rywalizacji między społeczeństwami (między innymi poprzez możliwość ustanowienia własnej państwowości, integracji, autoidentyfikacji i identyfikacji przez innych, przekazywania kultury itd.), dbanie o własny język leży w najlepiej pojętym interesie każdego narodu lub grupy etnicznej. Społeczność, aby przetrwać, a na dalszym etapie osiągnąć dominującą pozycję w środowisku, potrzebuje jak najsilniejszego języka. Sytuacja idealna to taka, kiedy dany język wypiera pozostałe – stawia to społeczność tego języka na pozycji uprzywilejowanej względem innych i zapewnia jej najlepszy dostęp do kapitału wiedzy, co przekłada się na rozwój cywilizacyjny, a w konsekwencji – dobrobyt ekonomiczny, czyli środki do życia. Polityka językowa wszystkich państw powinna zatem dążyć do maksymalizacji mocy własnego języka i ochrony go w wypadku wyparcia przez języki mocniejsze. Najwyższym sukcesem na tym polu jest sytuacja, gdy dany język etniczny staje się międzynarodowym. Dalibor Brozović tak opisuje językową politykę międzynarodową:

U međunarodnoj jezičnoj politici radi se prije svega natjecanju tzv. svjetskih jezika na planetarnom planu i u pojedinim zonama. U pitanju je borba za službeni ili bar tzv. radni status u Organizaciji UN, u raznim njezinim agencijama, u međunarodnim komisijama, na međunarodnim konferencijama, kongresima, u najrazličitijim regionalnim međunarodnim organizacijama i tijelima, u zajedničkim štabovima, u međunarodnim komunikacijama (PTT, promet, uključujući i svemir i sl.). Tu svatko ima svoje interese. Matični predstavnici svjetskih jezika bore se za što bolje pozicije vlastitoga jezika, to jest da ih zadrže i prošire, ili da ih osvoje, da umanje ulogu konkurenata ili da ih i eliminiraju. Manje i srednje države ne mogu pretendirati da svojem jeziku osvoje službeni ili radni status, izuzev eventualno u regionalnim međur državnim organizacijama i savezima, ali sudjeluju u punoj meri u samim natjecanjima velikih kao svojevršni navijači ili saveznici, opredjeljujući se prema vlastitim tradicijama i interesima, ili prema momentanim ideološkim grupacijama, ili računajući na razne ustupke onih na čiju stranu staju, ali i prema genetskoj bliskosti ili udaljenosti (dakle i relativnoj lakoći/težini za njihove građane). (Brozović 1990, s. 12)

Jednocześnie jednak moc języka jest ściśle powiązana z czynnikami nie dającymi się bezpośrednio planować i kontrolować, takimi jak dyspersja użytkowników w świecie, ich

¹⁴ The criteria for good language come to be concerned not just with a felt need for a common norm with consequent communicative efficiency, but also with the same issues of group identity, including nationalism, that became fundamental to criteria for unacceptable language. In context, language policy, even at the level of corpus planning, is political. (Spolsky 2005, 3)

liczebność, zamożność, ich osiągnięcia na arenie światowej etc. Jak podkreśla Fishman, nie istnieje stan braku polityki językowej, nawet gdy korpus nie podlega świadomemu planowaniu. „Brak polityki” oznacza po prostu przyzwolenie na działanie czynników, które wpływają na język, jest cichym głosem za podtrzymywaniem status quo. Co więcej, nawet gdy nie przeprowadza się planowania korpusu, nie oznacza to jeszcze, że nie przestrzega się w tym samym czasie planowania statusu (Fishman 2006, 125).

Posługiwanie się językami obcymi traktowane jest zatem nie bez przyczyny jako inwestycja w siebie i tłumy ludzi chętnie ponoszą koszty (także czasu i wysiłku) w ich naukę, jeśli zwiększa to realne szanse na awans, zdobycie lepszej pracy, poprawę zarobków. Znajomość języka międzynarodowego, hiperjęzyka (Kabaczkin 2000), gwarantuje dostęp do największej ilości światowego dorobku cywilizacyjnego i właśnie ten czynnik jest uznawany za jeden z najistotniejszych w wyborze języka obcego. Język, jak każdy produkt w gospodarce wolnorynkowej, podlega także promocji i reklamie, jest „sprzedawany” jako kojarzący się z określonymi wartościami. Na przykład język angielski dla obywateli państw zza tzw. żelaznej kurtyny kojarzył się z wolnością, a kultura, także ta niska „pop”, utrwaliła ten stereotyp. Już nie tylko w mowie potocznej używa się anglicyzmów jako manifestacji prestiżu, nowoczesności i światowości. Z drugiej strony, liczne państwa nieanglojęzyczne prowadzą mniej lub bardziej konsekwentną politykę obrony własnego języka przed erozją, co czasem przybiera formy językowego puryzmu.

Innymi słowy, moc języka to czynnik, który sprawia, że to właśnie dany język wygrywa proces selekcji: wybiera go w swojej wypowiedzi jednostka, a w szerszej perspektywie – cała społeczność, zarówno na poziomie pojedynczych linguemów, jak i całej ich puli w skali ogólnospołecznej. Powielanie jedynie pojedynczych elementów nie jest tak dużym zagrożeniem (o ile w ogóle jest zagrożeniem) jak powielanie całych struktur lub konstruowanie wypowiedzi całkowicie w obcym języku, co Thomason i Kaufman (Thomason, Kaufman 1988) nazwali zapożyczaniem ekstremalnym, a co w konsekwencji może prowadzić do hybrydyzacji lub nawet śmierci języka. Mechanizmy zapożyczania są omówione szerzej w rozdziale II.

Dialekty i tzw. małe języki, których siła jest w oczywisty sposób mniejsza, a prestiż społeczny niższy, często ustępują wobec ogólnonarodowej normy (Rišner 2009). Prowadzone są jednak działania mające na celu zwiększenie mocy małych języków (dydaktyka, kultywacja, działania standaryzacyjne). Pewna ich część odbywa się w sposób podyktowany prawem, czemu służą ustawy Unii Europejskiej – *Europejska Karta Języków Regionalnych i*

*Mniejszościowych*¹⁵ oraz *Uniwersalna Deklaracja Praw Językowych*.¹⁶ Rozwiązania te dotyczą języków uznanych za odrębne przez środowiska naukowe, np. języka kaszubskiego. Jeśli dany język jest zaledwie postulowany przez pewne grupy, a nie znajduje się podstaw do uznania go za mikrojęzyk, język mniejszości lub język regionalny w myśl prawa, działania takie prowadzone są na własną rękę przez środowiska wspierające. Biorąc pod uwagę wcześniejsze rozważania o teleologiczności zmian językowych, budowanie prestiżu danego języka w sposób planowy nie jest rzecz jasna procesem „naturalnym” ani nawet zjawiskiem niewidzialnej ręki, wybija się jako działanie świadomych użytkowników języka. „Normalna” selekcja nie przewiduje czystości rodzimego języka lub jego kultywacji nawet wbrew celowi komunikacyjnemu (np. bycia zrozumianym) jako wartości samej w sobie. Zakłada osiągnięcie celów komunikacyjnych w społeczności z pominięciem czynnika identyfikacji etnicznej lub narodowej. Jak pisał Croft, taka perspektywa wymaga przeniesienia się na wyższy poziom organizacji społecznej. Posługiwanie się rodzimym językiem lub rodzimymi linguemami, kiedy jednostka ma do wyboru linguemy obce, może być wręcz przeciwstawne do celu: ani szybsze, ani skuteczniejsze, ani bardziej zrozumiałe, ani pozwalające dotrzeć do maksymalnej liczby słuchaczy. Założenie sobie takiego celu wymaga przyjęcia globalnej perspektywy i rozumowanie nie w kategoriach jednostkowego sukcesu komunikacyjnego, ale sukcesu komunikacyjnego całej społeczności (oraz jej przetrwania, o czym była mowa wcześniej). Kwestie czystości języka zostaną szczegółowo omówione w rozdziale II.

Podsumowując, język przystosowuje się do środowiska, zwiększając swoją moc, proponując wartości opozycyjne wobec konkurenta. Jest to polityka pozytywna, faworyzująca własną kulturę i kod językowy. Zazwyczaj propaguje je na zewnątrz, ale nie bez znaczenia jest także promocja danego języka w jego rodzimym kraju, szczególnie, jeśli w tej samej sferze występują także tzw. mikrojęzyki. Polityka negatywna polega natomiast na wpływie na środowisko, by stało się niekorzystne wobec języka konkurenta, a korzystne dla siebie. Realizowana jest poprzez deprecjację konkurenta i pomniejszanie jego prestiżu, w skrajnych wypadkach nawet penalizację obcych form językowych w swoim środowisku. Dodatkowym elementem polityki negatywnej jest wtórne oczyszczanie języka z obcych wpływów.

¹⁵ strona Rady Europy (online) <http://conventions.coe.int>

¹⁶ Universal Declaration of Linguistic Rights (online) <http://www.linguistic-declaration.org/index-gb.htm>

Rozdział II. Od kontaktu do konfliktu. Czystość języka a pożyczka językowa. Język angielski a języki słowiańskie

1. Nacjonalizm językowy. Europejska polityka językowa. Źródła i klęska polityki multi-kulti

Jak pisze Haugen, *już w epoce renesansu poważni badacze przedmiotu nie mieli wątpliwości, że pojęcie „języka” wiąże się z powstaniem narodu; z ukształtowaniem się poczucia jedności i tożsamości narodowej*¹⁷ (Haugen 1966, 175). Przyjmuje się jednak, że do czasów Wielkiej Rewolucji Francuskiej mieszkańcy Europy czuli się związani z władcą, a nie narodem (Kuniński 2000, 14, także Bobrownicka 2000, 22.). Dogłębne zrozumienie zarówno źródeł europejskich idei wielonarodowej współpracy, jak i polityki językowego nacjonalizmu, wymaga cofnięcia się do ideologii europejskiego romantyzmu, a konkretnie do niemieckiego pojęcia „ducha narodu” wprowadzonego przez J. G. Herdera pod koniec XVIII wieku. Kuniński pisze:

(...) użycie kategorii ducha (Geist), tak charakterystycznej dla całej późniejszej filozofii niemieckiej (...), prowadziło do uznawania kultur narodowych za całości, w których czołową rolę odgrywa język. Język był wyrazicielem i zarazem czynnikiem współtworzącym kulturę narodową.” (Kuniński 2000, 12)

Nośnikiem narodowej kultury („Wielkiej Tradycji” Spolsky’ego) stał się odtąd język, jako wyrażający ducha danego narodu, a zarazem go współtworzący. Idea ta miała służyć pierwotnie integracji Niemiec, rozbitych na małe państewka, pod szyldem wspólnego języka i przyczyniła się w sposób znaczący do odrodzenia narodowego innych etnosów europejskich.

Koncepcja *jedno państwo - jeden język - jeden naród* zaważyła na filozofii politycznej Europy do tego stopnia, że do dzisiaj znajduje odzwierciedlenie w wielu konstytucjach, definiujących języki narodowe jako państwowe. Dość wspomnieć, że konstytucja Francji, ukształtowana za czasów Rewolucji, czyli u zarania idei narodowej, zachowała artykuł 2. w formie niezmienionej po dzień dzisiejszy¹⁸. Oświecenie przyniosło powstanie państwa narodowego, które zastąpiło lokalne i plemienne wspólnoty, czemu, jak wspomina Haugen,

¹⁷ Tłum. Krzysztof Biskupski

¹⁸ La Langue de la République est le français (Constitution de la cinquieme Republique, Article 2, 1958).

przysłużyły się takie czynniki jak wynalazek druku, rozwój przemysłu i upowszechnienie oświaty. W związku z tym każdy szanujący się naród musiał mieć swój język, na dodatek w pełni rozwinięty, co dowodziło stopnia rozwoju i dojrzałości samego narodu. Haugen pisze:

Języki narodowe oferowały członkostwo narodu, tożsamość, która była kartą wstępu do grupy nowego typu, nie będącej po prostu rodziną, rządem, religią, lecz nową i specyficzną nowoczesną mieszkanką wszystkich tych elementów.¹⁹ (Haugen 1966, 191).²⁰

Zarazem jednak z perspektywy intelektualistów narodów podległych, włączonych w duże, opresyjne organizmy państwowe takie jak Imperium Habsburskie czy carska Rosja, język narodowy i kultura narodowa były czymś, co dopiero się tworzyło przy wsparciu ogromnego wysiłku najpierw kodyfikacyjnego, a potem propagandowego. Ci sami intelektualiści posługiwali się nierzadko jako pierwszymi innymi językami, właściwymi dla krajów, w których odebrali wychowanie i edukację. W ich rozumieniu ukształtowanie idei narodowej i języków narodowych miało wymiar wyłącznie pozytywny, a ich siła integracyjna dawała determinację do walki o własną tożsamość i państwowość, szczególnie ludom podbitym. Logiczną konsekwencją tych idei był rozkwit nacjonalizmu po I wojnie światowej, kiedy wiele narodów do tej pory znajdujących się w obrębie obcych organizmów politycznych uzyskało niepodległość na własnym terytorium.

Po II wojnie światowej polityka odstąpienia od bezwzględnych konfrontacji i nacjonalizmu jawiła się natomiast jako wyraz oczywistego instynktu samozachowawczego i zapewnienia stabilnego rozwoju na całym kontynencie. Słuszność tego modelu zdawała się potwierdzać ponowna eskalacja nacjonalizmu w latach pięćdziesiątych XX wieku na terenie Jugosławii. Potępienie narodowego szowinizmu zbiegło się z tendencjami dekolonizacyjnymi w Europie Zachodniej i sukcesami w kształtowaniu tzw. nowej europejskiej tożsamości. Jej wyrazem była na początku Europejska Wspólnota Węgla i Stali jako gest pojednania w tradycyjnym konflikcie francusko-niemieckim; z czasem członkostwo w nowej wspólnocie stało się, przynajmniej w sferze oficjalnej, remedium na wiele innych tradycyjnych konfliktów (francusko-brytyjskiego, brytyjsko-irlandzkiego itd.), po 2004 roku do „nowej Europy” przyjęto wielkodusznie kraje zza tak zwanej „żelaznej

¹⁹ Tłum. Krzysztof Biskupski

²⁰ Polskie tłumaczenie w: Głowiński M. (red.), 1980, *Język i społeczeństwo*, s. 169-193, Warszawa.

kurtyny”. Maksymalna różnorodność na niewielkiej przestrzeni stała się cechą charakterystyczną Europy i walorem, który należało pielęgnować.

Od połowy lat 80. XX wieku wzmoгло się w Europie zainteresowanie językami ojczystymi i ich losami, głównie pod wpływem płynącej z USA inwazji języka angielskiego. Wyznaczono Międzynarodowy Dzień Języka Ojczystego (21.02.) i Europejski Dzień Języków (26.09.) (Pisarek 2008). W 1992 roku Rada Europy ogłosiła *Europejską kartę języków regionalnych i mniejszościowych*, w 1996 r. *Uniwersalną deklarację praw językowych*. Rok 2001 uchwalono Europejskim Rokiem Języków pod hasłem *Bogactwo języków – bogactwem Europy*. Uznano, że każdy język niesie ze sobą bogactwo ludzkiej myśli i kultury, wobec czego powinien być promowany i chroniony przed wyginieciem.

Celem europejskiej polityki językowej jest dzisiaj zachowanie różnorodności językowej i kulturalnej Europy jako nośnika dóbr kultury i dziedzictwa europejskiego, w tym kształtowanie bogatych systemów językowych (kodów rozwiniętych) i kulturowych. Ułożenie pokojowego współżycia narodów i języków europejskich ma zapewnić ochrona przed kolonizacją, inwazją i okupacją na polu kulturowym i językowym, szczególnie wspólnot językowych pozbawionych organów samorządowych. Kluczem do osiągnięcia tych celów, jak również celem samym w sobie jest jak najszersza edukacja językowa, mająca także przyczyniać się do zwalczania szkodliwych stereotypów oraz manifestowania pogardy nosicieli jednego języka wobec innych, jak również dyskryminacji na polu językowym.

Na fali tej idei ukształtowała się polityka językowa Unii Europejskiej, obejmująca promowanie wielojęzyczności poprzez edukację, tłumaczenie oficjalnej komunikacji w obrębie wspólnoty na wszystkie języki państw członkowskich, ochrona wspólnot językowych pozbawionych organów samorządowych oraz zagwarantowanie praw językowych poprzez szereg deklaracji i porozumień, nie tylko pomiędzy krajami członkowskimi. Glottodydaktyka europejska ma doprowadzić do stanu, gdy obywatele UE oprócz macierzystego władają także innymi językami europejskimi, w szczególności mającymi status międzynarodowy. Idea poszanowania językowej różnorodności wyrasta także z nowoczesnej koncepcji praw człowieka, w tym do posługiwania się swoim językiem w sposób wolny i nieograniczony ustawowymi zakazami. Zapewnienie praw i wolności korzystania z języka dla użytkowników wszystkich europejskich języków w sferze publicznej i prywatnej jawi się czymś równie oczywistym i naturalnym jak prawo własności prywatnej czy swobody wypowiedzi. Prawa językowe jednostki są chronione przez *Uniwersalną deklarację praw językowych* ogłoszoną w 1996 roku w Barcelonie.

To wszystko nie oznacza jednak, że Europa jest wolna od nacjonalizmu. Mogłoby się wydawać, że wręcz przeciwnie, im silniejsze tendencje wspólnotowe, integrystyczne i multikulturalne, tym częściej pojawiają się ruchy odśrodkowe. Rosnące społeczności imigracyjne nie chcą asymilować się z kulturą gospodarzy, nie uznając jego wartości kulturowych za wyższe lub wprost odmawiają dostosowania się do wymogów zachodniego społeczeństwa. Jak pisze Krzysztofek: *Nikt nie chce być dziś bowiem akulturowany, każdy pragnie inkulturacji w kulturę rodzimą* (Krzysztofek 2003, 80).

Mimo polityki równościowej, język angielski coraz powszechniej jest postrzegany jako zagrożenie dla języków narodowych, o czym będzie mowa szerzej w pkt. 4. Inne przyczyny językowej nierówności to: języki robocze Unii Europejskiej mają inny status niż urzędowe mimo pozornej polityki równouprawnienia; język francuski zachowuje swój uprzywilejowany status mimo braku wyraźnej potrzeby (powszechnego użycia tego języka, szczególnie słabo znanego w tak zwanej nowej Unii); pomimo ambitnych założeń, w komunikacji międzynarodowej i tak dominuje język angielski, ponieważ posługiwanie się nim jest najtańsze (najniższe koszty tłumaczenia); rywalizacja języków mniejszościowych o uprzywilejowany status może być źródłem napięć społecznych; pomimo integracji, wciąż funkcjonują stereotypy na temat języków i ich użytkowników. Nawet w obrębie tolerancyjnej Unii państwa rywalizują ze sobą, starając się narzucić innym swój język, a wraz z nim, swój system wartości. Wprawdzie od czasów ostatniej wojny w krajach byłej Jugosławii nie odbywa się to już wprawdzie drogą militarnego nacisku, jednak nacisk kulturowy i ekonomiczny nadal pozostaje silny.²¹ Przywiązanie do własnej mowy może być także tym silniejsze, im powszechniejsza staje się norma języka międzynarodowego, na tyle uproszczona i niosąca miażdżący przekaz kulturowy, że kompletnie nieinteresująca. W obliczu globalnej kultury naturalnym staje się poszukiwanie czegoś, co jest własne, z czym można się zidentyfikować (Krzysztofek 2003). Ten proces wzmacniania lokalnych wspólnot i ich wartości kulturalnych nazywa się globalizacją. Jak na ironię, tak zwany lokalizm jest w dzisiejszych czasach także fenomenem globalnym.²² Lejla Soćanac pisze także o dwojakiej

²¹ Na przykład wśród Polaków silne emocje budzi łamanie praw językowych ich rodaków na Litwie, którzy nie mają prawa do zapisu swojego nazwiska w polskim brzmieniu. Na Zachodzie silne pozostaje także przekonanie o tym, że wszyscy obywatele zza Odry posługują się biegle językiem rosyjskim, odpowiada to zresztą postrzeganiu o rosyjskiej dominacji kulturowej w krajach byłego bloku wschodniego (Pawłowski 2008). Czynniki językowe mają kluczowe znaczenie dla identyfikacji danej grupy etnicznej, o czym świadczyć może przykład Kaszubów, którzy bardzo zyskali na prestiżu wskutek „awansu” ich mowy na poziom odrębnego, naukowo i politycznie uznanego języka; z tych samych powodów podejmowane są usilne starania o uznanie odrębności języka śląskiego lub morawskiego.

²² Por. Trudgill P., 2004, *New-Dialect Formation: The Inevitability of Colonial Englishes*, Edinburgh

trudności wynikającej z poszerzania się kręgu nierdzennych użytkowników angielszczyzny²³: z jednej strony osoby dwujęzyczne odczuwają lęk przed „inwazją” anglicyzmów do swojego języka, z drugiej wolą komunikować się z innymi osobami bilingwalnymi, a rodzimych użytkowników postrzegają często jako utrudniających komunikację. Z drugiej strony, chociaż rdzenni użytkownicy są w komfortowej sytuacji dzięki znajomości najpopularniejszego języka świata, mają nierzadko poczucie utraty kontroli nad swoim językiem, który stał się własnością użytkowników tzw. *global English* (Sočanac 2009).

Staje się powoli jasne, że pokój i komunikacja pomiędzy kręgami kulturowymi, jest trudnym i boleśnie wypracowywanym kompromisem, a nie stanem naturalnym. Zbyt wiele korzyści wiąże się z narzuceniem innym swoich wartości jako nadrzędnych, by uniknąć potencjału konfliktowego wynikającego ze zderzenia obcości. Języki stają się narzędziami kulturowej walki, w której wygrywają najsilniejsi – świadczy o tym także gwałtowne wymieranie tzw. małych języków w przeciągu ostatniego stulecia. Bugarski opisuje ekspansywny model europejskiej polityki językowej, który faworyzuje tak zwane duże języki kosztem małych, które są czasami traktowane jako bezużyteczne (Bugarski 2005). *Multi-kulti* pozostaje w nieusuwalnej sprzeczności z darwinistycznym prawem najlepiej przystosowanego. Systemy promujące internacjonalizm i braterstwo różnych, czasem mentalnie bardzo odmiennych narodów, wymagały silnej kontroli, tłumienia ciągłych pronarodowych. Zbyt duże napięcia pomiędzy postulowanym multikulturalizmem a faktyczną konkurencją i antagonizmem doprowadziły do konfliktu zbrojnego w Jugosławii. Wielokulturowość w dzisiejszej Europie jest raczej wspólną ideą niż obowiązującą, siłą egzekwowaną doktryną, co może jednak oznaczać, że odejście od niej będzie tym łatwiejsze.

2. Kontakty językowe, zapożyczanie, konflikt

2.1. Teoria kontaktów językowych Haugena i Weinreicha

Termin „lingwistyka kontaktowa” (*contact linguistics*) został pierwszy raz użyty podczas pierwszego światowego kongresu dotyczącego kontaktów i konfliktów językowych (First

²³ Wyróżnia ona (za: Quirk R., Widdowson H., 1985, *English in the world: teaching and learning the language and literatures*, London-Cambridge-New York) trzy kręgi użytkowników języka angielskiego: wewnętrzny, rodzimych użytkowników (Inner Circle), zewnętrzny składający się z osób używających angielskiego służbowo (Outer Circle) oraz rozszerzający się (Expanding Circle), czyli osób uczących się angielskiego jako obcego.

World Congress on Language Contact and Conflict) mającego miejsce w Brukseli w 1979 roku. Jest to interdyscyplinarna gałąź językoznawstwa bazująca na badaniach na wielu językach, skupiająca się na relacjach pomiędzy językiem, jego użytkownikami a ich otoczeniem. Badania nad multilingwizmem są z natury częściowo diachroniczne, częściowo synchroniczne: obejmują m.in. zmianę językową, interferencję, mieszanie języków, zagadnienie lingua franca, przesunięcie językowe, podtrzymanie i zanik języka, mieszanie kodów, pidżynizację i kreolizację. Dużą rolę odgrywa w nich lojalność językowa i prestiż (Nelde 1998, 287-288). Za prekursorów teorii kontaktów językowych uważa się Einara Haugena i Uriela Weinreicha (Rudolf Filipović w monografii *Teorija jezika u kontaktu* posługuje się wręcz terminem *Haugen-Weinreichova teorija*). Haugen zdefiniował zapożyczenie jako proces, kiedy bilingwalny użytkownik języka reprodukuje wzór jednego języka w drugim, natomiast pożyczka językowa to importowany leksem, mniej lub bardziej tożsamy z modelem, replika (Haugen 1950).

Pomimo europejskich romantycznych modeli opartych na postulacie „jedno państwo – jeden język – jeden naród”, wielojęzyczność na poziomie państwowym jest w skali światowej rzeczywistością, raczej regułą niż wyjątkiem, pisze Jelena Filipović (Filipović 2009, 88). Jednojęzyczne organizmy państwowe praktycznie nie istnieją. Bilingwizm może dotyczyć jednostek lub grup, może być również stały lub zmienny. Należy go wyraźnie odróżnić od dyglosji, czyli posługiwania się dwoma wariantami wewnątrz jednej wspólnoty językowej i kulturowej (Ferguson 1959). Kontakty językowe są czymś nie do uniknięcia, obecnym od zawsze w historii języków, pozwalają wyjaśnić wiele zmian w ich rozwoju. David Crystal pisze:

All languages have always been in contact with other languages. There is no such things as a ‘pure’ language. All languages have always borrowed words from other languages. And no language community has ever succeeded in stopping this process taking place. The only way to do so would be to take one’s language away from contact with other languages. But no-one would want the social and economic isolationism that such a policy would imply. (Crystal 2011, 67)

Nie da się jednak rozpatrywać kontaktów językowych bez społecznego kontekstu: w jaki sposób w ogóle dochodzi do sytuacji, w której do danego języka wprowadzana jest obca innowacja? Dlaczego wspólnota językowa ją przyjmuje?

Zgodnie z teorią kontaktów językowych Bloomfielda (Bloomfield 1933), zapożyczanie wyrazów obcych może przebiegać na poziomie kulturowym lub intymnym. Ten pierwszy poziom to efekt dwustronnej „dyfuzji kulturowej” między sąsiadującymi narodami i

przebiega najczęściej na płaszczyźnie słowa pisanego. Ten drugi to efekt dominacji jednej społeczności nad drugą, przebiega najczęściej w jednym kierunku i odbywa się na płaszczyźnie języka mówionego, codziennego, potocznego. W rozumieniu Bloomfielda ten typ zapożyczenia odbywał się w układzie kultur sąsiadujących ze sobą geograficznie.

Asim Peco (Peco 1987) wyróżnia trzy rodzaje kontaktów międzyjęzykowych:

1. typu migracyjnego (trwające wiele lat lub wieków kontakty kultur przemieszczających się po danym terenie, na przykład na Bałkanach)
2. typu niestałego (gdy użytkownicy jednego języka zajmują terytorium użytkowników drugiego, jednak nie w liczbie przeważającej nad liczbą jego pierwotnych mieszkańców; najczęstsza sytuacja, w której dochodzi do tego typu kontaktów to konkwista)
3. typu stałego lub granicznego (kultury lub narody trwale sąsiadujące ze sobą).

Stosunki pomiędzy dwoma społeczeństwami: zapożyczającym (*borrowing language*, w skrócie BL) a źródłowym (*source language*, w skrócie SL) są zazwyczaj asymetryczne, oparte na zasadzie mocy (*power relationship*). Moc jest powiązana z prestiżem, co powoduje, że wariant używany przez silniejszą wspólnotę będzie propagowany w słabszej wspólnocie (o prestiżu i mocy języka jest mowa szerzej w rozdziale I). Użytkownicy pragną identyfikować się z silniejszą wspólnotą, szczególnie ci o słabszych więziach solidarności. Kluczową rolę odgrywa zatem identyfikacja społeczna użytkowników języka. Co istotne, w zapożyczaniu jednokierunkowym (od SL do BL, rzadko lub nigdy na odwrót) tylko jedna społeczność musi uczyć się języka drugiej, co wynika z dominacji wspólnoty SL.

Aby w języku zaszła zmiana wywołana kontaktem językowym, niezbędny jest choćby minimalny bilingwalizm osób uczestniczących w komunikacji. Jak pisze William Croft (Croft 2000), zmiana językowa poprzez kontakt zachodzi, kiedy jakkolwiek *linguem* zostaje przetransferowany od jednego języka (SL) do drugiego (BL), czyli z jednej puli *linguemów* do drugiej. (Odpowiadającym procesem w biologii jest *introgresja*.) Innowatorem takiego transferu może być nadawca, który posiada pewną wiedzę z zakresu obu języków, jest w stanie zatem używać *linguemów* z obu pul. Interakcja pomiędzy innowatorem a odbiorcami z jego wspólnoty językowej jest w tej analogii odpowiednikiem krzyżowania genów. Interakcja powoduje replikowanie przyjętych *linguemów* i jeśli będzie ono kontynuowane, może doprowadzić do ustabilizowania nowej konwencji. Innymi słowy, *linguemy* przepływają z

jednego języka do drugiego za pośrednictwem dwujęzycznych interlokutorów. Procesem tym sterują dwa czynniki:

1. Stopień dwujęzyczności – determinuje ilość i kierunek przepływu linguemów
2. Stopień identyfikacji interlokutorów z własną wspólnotą komunikacyjną – determinuje, czy (i do jakiego stopnia) członkowie wspólnoty przyjmą obcy język

Według Uriela Weinreicha, podstawowe przyczyny leksykalnego zapożyczania są następujące:

- potrzeba nazywania nowych pojęć i wynalazków
- potrzeba unikania homonimii
- potrzeba synonimizacji, zróżnicowania ekspresyjnego (w tym eufemizmy i kakofemizmy).
- potrzeba precyzji semantycznej, świadomość niewystarczającej dyferencjacji pól semantycznych w języku rodzimym.
- potrzeba używania bardziej prestiżowego języka, której przyczyną są symboliczne skojarzenia z wartościami społecznymi (*social values*), pozytywnymi lub negatywnymi. Jeśli dany język jest bardziej prestiżowy od drugiego, wyrazy z niego są używane jako środki wyrażenia statusu społecznego, który symbolizuje znajomość tego języka. Odwrotna sytuacja zachodzi, gdy celowo używa się kakofemizmu z danego języka, głównie w slangu, z powodu skojarzeń z danym językiem.

Proces zapożyczania z punktu widzenia linguemu przebiega od etapu transferu z SL do BL, poprzez etap repliki kompromisowej aż do etapu integracji z systemem BL. Linguem oryginalny nazywany jest modelem, natomiast rezultatem zakończonej adaptacji jest replika – linguem zintegrowany z językiem przyjmującym. Zastąpienie elementów linguemu elementami BL (oraz sam zapożyczony linguem o tak wymieszanej strukturze) nazywane jest substytucją, natomiast zachowanie elementów z SL (oraz sam linguem zachowany w „czystej” formie) – importacją. Haugen definiuje oba procesy w następujący sposób:

If the loan is similar enough to the model so that a native speaker would accept it as his own, the borrowing speaker may be said to have IMPORTED the model into his language, provided it is an innovation in that language. But insofar as he has reproduced the model inadequately, he has normally SUBSTITUTED a similar pattern from his own language. This distinction between IMPORTATION and

SUBSTITUTION applies not only to a given loan as a whole but to its constituent patterns as well, since different parts of the pattern may be treated differently. (Haugen 1950, 212).

Substytucja jest uznawana przez Rudolfa Filipowicia za częstszą od importacji. Substytucję fonetyczną nazywa on transfonemizacją, natomiast morfologiczną – transmorfemizacją. Możliwe są także warianty pośrednie – hybrydy (Filipović 1986). Więcej informacji na temat zjawisk towarzyszących zapożyczeniom znajduje się w punkcie 6 niniejszego rozdziału.

2.2. Etapy zapożyczania według Thomason i Kaufmana

Kiedy zapożyczanie staje się niebezpieczne dla języka pożyczającego? Thomason i Kaufman opracowali pięciostopniową skalę kontaktu językowego, która odzwierciedla różne etapy przyjmowania obcego elementu językowego (Thomason and Kaufman, 1988).

I stopień tej skali to tzw. *casual contact* (okazjonalny kontakt) definiowany jako niewielki bilingwalizm pomiędzy użytkownikami BL. Na tym etapie, zapożyczane jest tylko specyficzne, niepodstawowe słownictwo z danej domeny życia.

Stopnie II i III nazywane są *slight borrowing* (lekkie zapożyczanie), cechuje je znaczny już bilingwalizm wśród użytkowników BL. Pojawia się zapożyczanie słów funkcjonalnych typu spójniki, przysłówki (st. II) oraz podstawowe słownictwo, np. zaimki, liczebniki (st. III). Na tym etapie pojawiają się także nowe fonemy.

Stopnie IV i V to etap zwany *moderate to heavy borrowing* (od zapożyczania umiarkowanego do ciężkiego). Użytkowników BL cechuje duży bilingwalizm będący skutkiem długi okres kontaktu językowego. Występuje zapożyczanie licznych morfemów, partykuł, wzorów składniowych i fonologicznych. Występują także liczne kalki językowe. Zapożyczanie podstawowych słów i całych struktur gramatycznych przebiega na etapie nazywanym przez badaczy zapożyczaniem ekstremalnym (*extreme borrowing*, st. V).

Śmierć poprzez zapożyczenie (*death by borrowing*) jest natomiast sytuacją, w której społeczeństwo adoptuje wciąż więcej i więcej linguemów z otaczającego go języka, w obrębie którego jest ono bilingwalne. Podstawowe słownictwo i struktury gramatyczne z oryginalnego języka z czasem ograniczają się do rejestru sekretnego lub intymnego danych grup w obrębie społeczeństwa. Elementy oryginalnego systemu językowego są wtedy używane tylko w celu wykluczenia obcych spoza komunikacji.

Opisaną wyżej relację mocy można niemal w całości odnieść do stosunków pomiędzy językami słowiańskimi a angielszczyzną: zapożyczają od niej, lecz niemal nigdy na odwrót; ich pozycja jest znacznie słabsza; język angielski jawi się jako ten bardziej prestiżowy, o większej mocy. Niewątpliwie można też bez trudu wskazać nosicieli zapożyczeń w społeczeństwie serbskim i chorwackim (bez wątpienia w innych społeczeństwach słowiańskich byliby oni analogiczni): stosunkowo młodych ludzi, obcujących intensywnie z anglojęzyczną kulturą, począwszy od treści przekazywanych przez media (przede wszystkim Internet), poprzez wewnętrzną kulturę firm z kapitałem zagranicznym, sztukę, wreszcie utrzymujących bezpośrednie kontakty z obcokrajowcami (nie tylko rdzennymi użytkownikami angielszczyzny). Zarazem jednak warto wskazać, że wiele zapożyczonych zwrotów funkcjonuje w obrębie slangów środowiskowych i raczej nie zagraża językowi ogólnemu. Kontakt językowy także wydaje się zbyt krótki, by uznać społeczeństwo serbskie lub chorwackie za bilingwalne w wysokim stopniu. Wszystkie te zmiany z pewnością zweryfikuje czas, bowiem zapożyczenie nowych linguemów nie musi oznaczać tego, że wyprą one linguemy z języka BL. W istocie, nie musi oznaczać nawet tego, że utrzymają się w nim na stałe. Przegląd replik zamieszczony w Aneksie pozwala stwierdzić, że najczęściej są to rzeczowniki, przymiotniki, przysłowki oraz partykuły, znacznie rzadziej większe struktury lub zaimki czy liczebniki. Można zatem stwierdzić, że język serbski i chorwacki znajdują się mniej więcej na etapie drugim lub pomiędzy drugim a pierwszym.

2.3. Prawo konflikt językowego Nelde'a

Jak pisze Ingeborg Ohnheiser, *współistnienie swojego i obcego zawiera (...) potencjał konfliktowy*. (Ohnheiser 2003, 29). Według Petera Hansa Nelde'a, kontakty językowe kończą się konfliktem w sposób nieunikniony. Jego prawdopodobieństwo jest zawsze obecne, ponieważ różnice pomiędzy grupami wywołują uczucie niepewności co do statusu, które mogą prowadzić do konfliktu. Może on się pojawić bardzo łatwo, gdy – a tak jest zazwyczaj – w grę wchodzi interesy i wartości oparte na emocjach. Zdaniem Nelde'a praktycznie każdą międzyjęzykową relację w dzisiejszej Europie można opisać jako konfliktową. Sformułowane przez niego prawo (Nelde's Law) głosi *there can be no language contact without language conflict* (Nelde 1998, 292). Według niego nie należy jednak rozpatrywać konfliktu wyłącznie jako zjawiska negatywnego, ponieważ skutek niego dokonuje się naturalna selekcja bardziej korzystnych struktur językowych (Croft powiedziałby, że preferowane są najlepsze

linguemy). Konflikt językowy zachodzi bowiem nie pomiędzy językami, lecz użytkownikami języka i jest zaledwie częścią ogólniejszych konfliktów o charakterze społecznym, ekonomicznym, politycznym, religijnym lub historycznym. Te cztery elementy: powszechność konfliktu, perspektywa użytkownika, szerszy kontekst społeczny oraz jego pozytywna rola w ewolucji języka to tzw. cztery zasady lingwistyki konfliktowej (*essential principles of conflict linguistics*).

Nelde dzieli konflikty językowe na „naturalne” – wpływające z tradycyjnych podziałów na mniejszości i większości oraz „sztuczne” – wynikające z faworyzowania lub dyskryminowania danej wspólnoty językowej. Sztuczny konflikt cechuje na przykład relacje pomiędzy angielszczyzną a językami, do których wspólnot jest „eksportowana” dzięki swojemu potencjałowi socjoekonomicznemu lub między rosyjskim w krajach bloku komunistycznego przed 1990 rokiem a językami narodowymi tego bloku. Oba języki były faworyzowane poza formalnym planowaniem edukacyjnym. Zwraca jednak uwagę na to, że „naturalne” konflikty mogą się zaostrzyć wskutek ideologizacji po którejkolwiek ze stron (zarówno mniejszości jak większości), podkreślania różnic oraz uczynienia z języka symbolu definiującego przynależność do grupy. Jako przykład zaostrzenia takiego „naturalnego” konfliktu podaje ideologizację terminu „chorwacki” i odrzucenie „serbsko-chorwackiego” w niepodległej Chorwacji (Nelde 1998, 292-295), o czym będzie mowa w rozdziale III.

2.4. Pożyczka językowa w ujęciu socjolingwistycznym

Zapożyczenia są tak stare jak historia rozwoju samych języków i nie ma bodajże na świecie języka, który by nie był kiedykolwiek pod wpływem innego lub sam nie wpływałby na inne. To znaczy, zapożyczenia są tak stare jak kontakty między językami i kulturami, gdyż według niektórych badaczy²⁴ stanowią wskaźnik relacji danej społeczności z innymi, a także jej postrzeganiu rzeczywistości pozajęzykowej. Słownik, jak zauważa Jadranka Božić (Božić 2003) w duchu teorii Sapira, jest niezwykle czułym wskaźnikiem kultury danego narodu, a obecność w nim pożyczek zależna jest również od tejże kultury i jej historii. Z socjolingwistycznego punktu widzenia sens funkcjonowania każdej pożyczki wynika ze

²⁴ Por. Tanasković D., *Sociolingvistički aspekti ideologizacije pozajmljenica*, [w:] *Jezik u savremenoj komunikaciji*, Beograd 1982.

zderzenia *swojego* i *obcego*, a co za tym idzie – definiowania swojej tożsamości względem pozostałych narodów i kultur²⁵.

Ivan Klajn²⁶, badacz zapożyczeń w języku serbskim, wyróżnia cztery kryteria definiowania pożyczek: kryterium etymologiczne, fonetyczne, morfologiczne i semantyczne. Proponuje także zbadanie zakresu asymilacji obcego wyrażenia jako stadium trwającego procesu, a nie wyniku statycznego, dychotomicznego określenia. Na koniec zaznacza, że ocena „obcości”, względnie „rodzimości” nie jest kategorią mierzalną w sposób ścisły i obiektywny, najczęściej zależy ona od prywatnej oceny samych użytkowników języka. Stąd np. rzeczowniki oznaczające pojęcia nie funkcjonujące w kręgu kulturowym danej społeczności zachowują mniejszą lub większą „egzotyczność”, podczas gdy słownictwo najczęściej używane, odnoszące się do codziennej rzeczywistości traci zupełnie swój obcy wydźwięk (jako przykłady Klajn podaje niezliczone sprzęty domowe, elementy ubrania, potrawy itp.). Osobną kategorię stanowią wyrazy „bez ojczyzny”, czyli internacjonalizmy. Na tym tle Klajn wyróżnia w Europie dwie grupy języków: „zachodnie” – do których zaliczają się wszystkie języki romańskie, w tym klasyczne oraz angielski; „wschodnią” będą tworzyć pozostałe, w tym germańskie (poza angielskim) i słowiańskie. Języki z „grupy zachodniej” wpływają na „wschodnie” w znaczniejszym stopniu, tworząc wiele internacjonalizmów, w zasadzie całą międzynarodową terminologię fachową i naukową, same pozostając mniej „wrażliwe” na pożyczki, przede wszystkim z uwagi na swój analityczny charakter. Tymczasem „języki wschodnie”, w większości syntetyczne, są o wiele bardziej „czułe” na pożyczki, ponieważ przechodzą one w ich obrębie bardziej skomplikowaną i dłuższą morfologiczną asymilację. Tworzą one bardzo niewiele internacjonalizmów, a wewnętrzne procesy zapożyczania między nimi są rzadsze niż w stosunku do „języków zachodnich”.

2.5. Puryzm językowy

Językoznawcy przywykli do tradycyjnego podziału na planowanie statusu i planowanie korpusu języka, o których była mowa w rozdziale I. Joshua Fishman twierdzi jednak, że jedno nie jest bynajmniej oderwane od drugiego, co więcej, nie funkcjonuje takie zarządzanie

²⁵ Por. Bugarski R., *Strane reči danas: pojam, upotreba, stavovi*, [w:] *O leksičkim pozajmljenicama*, Subotica-Belgrad, 1996.

²⁶ Por. Klajn I., *Strana reč – šta je to?*, [w:] *Zbornik Matice Srpske za filologiju i lingvistiku*, nr X, Novi Sad 1967.

językiem, które byłoby wolne od ideologii i polityki²⁷. Wskazuje na dwie główne tendencje w planowaniu korpusu: pro-globalizacyjną i anty-globalizacyjną. Ta druga wiąże się z wiarą w „czyste” języki o jednolitym pochodzeniu, czyli mówiąc krótko z puryzmem językowym. Pogląd ten zakłada, że wszelkie innowacje językowe muszą być nieodróżnialne od stanu dotychczasowego. Żeby puryzm mógł funkcjonować jako polityka, niezbędne jest także wskazanie „wroga” rozpoznawalnego, tropionego i trzymanego pod kontrolą w szerszej społeczności, nie tylko przez językoznawców. Wszystko to jest raczej osiągalne w teorii niż w praktyce z powodów omówionych szerzej w rozdziale I. Unikanie zapożyczeń wymaga uświadomienia wszystkich użytkowników języka, że obce wpływy są niepożądane, co oznacza zorganizowanie „kampanii czystości” z intencją ulepszenia, ochrony i upiększenia tego języka. Każda taka kampania potrzebuje identyfikacji i wyizolowania konkretnego „wroga”, jako że rzadko zdarza się, by wszystkie zapożyczenia uznano za jednakowo niemiłe widziane. Zazwyczaj polityka purystyczna obejmuje publikowanie wykazów zabronionych lub niezalecanych słów. Egzekwowanie unikania ich jest trudne i nierzadko kosztowne pod wieloma względami, jednak autorytety odpowiedzialne za politykę językową uznają to za koszt konieczny (Fishman 2006, 25-28). Kordić krytykuje ten preskryptywizm, który zamienia się w pisanie o języku takim, jakim powinien być, zamiast deskryptywizmu – opisywania języka takim, jakim jest. Z tego powodu zarzuca purystom postawę odległą od naukowych standardów. Kolejnym zarzutem wobec puryzmu jest to, że utrudnia komunikację, zamiast ją ułatwiać (Kordić 2010).

3. Język angielski jako silny konkurent w językowym ekosystemie. Kulturowe i społeczne skutki kontaktów językowych

Wydaje się, że języki europejskie, szczególnie te mające oparcie w samodzielnych państwach narodowych, są bardziej odporne od innych na intensywne zapożyczanie, w tym także z angielskiego. Można z dużą dozą pewności powiedzieć, że nie grozi im wymarcie – za witalnością tych języków stoją takie czynniki jak faworyzowanie przez ustawę zasadniczą, rola języka urzędowego, wykładowego, zazwyczaj także obrzędowego; szkolnictwo (w tym

---

²⁷The world is becoming more and more polarized as globalization marches ahead and is perceived as a welcome change by some, as an unwelcome intruder by others, and as both the one and the other by still others. (...) Verily: there is no (and can be no) politically innocent or value-free corpus planning. (Fishman 2006, 21)

nauki filologiczne), środowiska naukowe zaangażowane w standaryzację, wydawnictwo prasy oraz literatury w danym języku, słowników oraz poradników dotyczących normy. W dzisiejszych czasach spora ilość państw ma także zapisy prawne dotyczące ochrony języka narodowego lub regulujące kwestię koegzystencji różnych języków w przestrzeni publicznej. Mogłoby się wręcz wydawać, że tak zakorzenionemu i chronionemu językowi, czy jest to polski, francuski, serbski czy chorwacki, nic nie jest w stanie zagrozić – zaliczają się do tych szczęśliwych 10% języków świata nie zagrożonych wymarciem (Crystal 2004). Mimo to w literaturze naukowej pobrzmiewa często ton katastroficzny, przestrzegający przed bliskim zalewem przestrzeni komunikacyjnej przez angieliszczynę, o ile oczywiście zalew ten już nie nastąpił.

Intensywne kontakty języków europejskich z angielskim sięgają „odkrycia Anglii” w XVII i XVIII stuleciu. Począwszy od kontaktów handlowych, poprzez oddziaływanie angielskiej rewolucji przemysłowej, procesy kolonizacyjne, a na przepływie emigracji europejskiej na kontynent amerykański skończywszy, angielski towarzyszy pozostałym europejskim narodom przez cały XVIII i XIX wiek. W XX wieku na pierwszy plan wysuwa się wariant amerykański kosztem brytyjskiego, niesiony przez prestiż i potęgę Stanów Zjednoczonych, szczególnie po II wojnie światowej. Wpływ języka angielskiego dotyka od tamtej pory praktycznie każdej społeczności, która ma z nim styczność. Nie jest to zatem tylko problem języków słowiańskich ani nawet europejskich. Angielski zyskał na znaczeniu wskutek przewagi militarno-gospodarczej najpierw Imperium Brytyjskiego, a następnie Stanów Zjednoczonych, jednak można zaryzykować stwierdzenie, że gdyby nie ten język stał się dominującym w XX wieku, przypadłoby to w udziale innemu. Pojawienie się dużego, międzynarodowego języka wynikało z wymogów komunikacji globalnej – nadawanie komunikatów we wspólnym języku jest po prostu szybsze i tańsze niż tłumaczenie. Do upowszechnienia angieliszczyny przyczynił się także szybki rozwój branży telekomunikacyjnej, wkroczenie telewizji satelitarnych i Internetu. Ogromna liczba ludzi musiała opanować obcy język, aby mieć dostęp do przekazu, jaki niosły światowe media. Co więcej, był on potrzebny po prostu po to, by obsłużyć nowoczesne urządzenia. Nie będzie niczym odkrywczym teza, że obecna dominacja angieliszczyny oraz kultury amerykańskiej (rzadziej brytyjskiej) wynika z przewagi technologicznej i politycznej Stanów Zjednoczonych i ma charakter kulturowy, a głównym kanałem są mass media. Tym samym charakter kontaktów językowych między językami słowiańskimi a angielskim nabiera cech unikatowych, ponieważ nie przebiega on na płaszczyźnie sąsiedztwa terytorialnego ani bezpośredniego, żywego kontaktu między użytkownikami. Według Rudolfa Filipowicia,

zapożyczanie przez mass media ma charakter pośredni, natomiast zapożyczanie bezpośrednie wymaga żywego kontaktu z nosicielem SL²⁸ lub osobą bilingwalną (Filipović 1986). Można jednak uznać, że biorąc pod uwagę mnogość i wielorakość kontaktów, oba typy zapożyczania zachodzą równolegle pomiędzy językiem angielskim jako SL a językami europejskimi, w tym słowiańskimi jako BL. Adaptowanie angielskich wyrażeń, często bez tłumaczenia, powszechne nauczanie angielskiego, powiązanie sukcesu zawodowego ze znajomością tego języka i wreszcie codzienny kontakt z angielszczyzną za pośrednictwem filmów, muzyki i terminologii w praktycznie każdej dziedzinie życia, od mody i kosmetyki po profesjolekty – wszystko to stało się językową codziennością Słowian. Już w 1990 roku Brozović pisał o perspektywie angielszczyzny stania się językiem międzynarodowym jako niekorzystnej dla Jugosłowian: *trebali bo, reći ću grubu riječ, da mi sabotiramo taj trend. On nama ne odgovara*. Dalej argumentuje, że dominacja angielszczyzny oznaczałaby nierówny status Słowian wobec osób, których językiem ojczystym jest angielski, a także tych, którzy posługują się nim z łatwością wskutek edukacji – Holendrów, Skandynawów, Niemców, Austriaków, ale także ludzi z byłych brytyjskich kolonii (Brozović 1990, 13).

Jak pisze rosyjski badacz Wiktor Kabaczkin, angielszczyzna stała się głównym językiem międzynarodowym, wypierając w znacznym stopniu pozostałe (francuski, hiszpański, rosyjski), z obcego języka stała się drugą mową znacznej części ludzkości i w procesie globalizacji narzuciła wielu narodom swoje wartości, swoje kryteria oceny oraz swoją treść kulturową. Hegemonia języka dała krajom anglojęzycznym ogromną przewagę nad pozostałymi, zmuszając je do akulturacji, co było warunkiem uzyskania prestiżowego wykształcenia i osiągnięcia awansu zawodowego. O masowej językowej rewolucji pisze takimi słowami:

Составной частью преподавания становится изучение культуры, без которого и в самом деле овладение языком невозможно. Экспансия языка неизбежно сопровождается культурной экспансией. Когда мы переживаем по поводу засилья, например, американского кино, наивно полагать, что мы имеем дело с неким самостоятельным явлением. Отнюдь. В реальности все это лишь последствия самой "бархатной" и действительно всемирной лингвореволюции, которая уже победила (Kabaczkin 2000²⁹)

²⁸Tu i dalej będą używane skróty BL i SL w odniesieniu do języka zapożyczającego i źródłowego. Szczegółowe omówienie tych terminów znajduje się w punkcie 2.

²⁹ dostęp online 1.10.2010, http://miresperanto.com/pri_angla/trojanskij_konj.htm

Obecnie do funkcjonowania w nowoczesnym współczesnym społeczeństwie niezbędny jest swoisty narodowo-angielski bilingwizm. Język angielski przestał być językiem obcym, a stał się drugim dla wielu narodowości, w tym Słowian. Doprowadziło to do hybrydyzacji języków narodowych, nasyconych mniej lub bardziej zasymilowanymi zapożyczeniami – zjawisko to nosi nazwę erozji językowej. Narody nieanglojęzyczne są zmuszone tracić czas i pieniądze na naukę języka i przekłady praktycznie wszystkich istotnych komunikatów przychodzących z zagranicy (Kabaczkin 2000). Jednocześnie, by odnieść sukces na zewnątrz kraju, czy to naukowy, czy artystyczny, czy ekonomiczny, niezbędne jest nie tylko posługiwanie się językiem angielskim, ale także publikowanie w nim jakiegokolwiek własnej twórczości. Stopniowa anglicyzacja współczesnego świata znacząco wychodzi poza ramy obiektywnego procesu językowego zapożyczania. Jest to bowiem nie tylko zapożyczanie leksyki, ale także kultury, sposobu myślenia, co wiąże się ze zmianami w świadomości. Posługując się językiem angielskim, jesteśmy włączeni do towarzystwa międzynarodowego, wykraczamy mentalnie poza granice własnej tożsamości. Stajemy się, mniej lub bardziej świadomie, uczestnikami tzw. *anglocooltury* (Prčić 2005, 145). Amerykanizacja bowiem to zjawisko dużo szersze niż napływ obcej leksyki, obejmujące także przemiany w obrębie językowego obrazu świata, normy społecznych zachowań językowych, w tym grzecznościowych, poprawności ortograficznej i in. Przejawia się m.in. jako zanik tradycyjnych form grzecznościowych, luźne respektowanie norm formalnych, preferowanie szybkiego, uproszczonego i skróconego komunikatu, teatralność ekspresji, powszechna hiperbola w opisywaniu uczuć i wrażeń, a także towarzyszący temu tzw. „hurraoptymizm”. Podział między językiem pisanym a mówionym ulega zanikowi, przede wszystkim w mowie potocznej oraz Internecie (Ożóg 2007). Jelena Filipović zauważa, że dla Serbów terminy angielskie pobrzmiewają „nowymi czasami” i być może dlatego są tak chętnie wybierane w komunikacji, szczególnie w dyskursie profesjonalnym:

Na jednom od poslednjih predavanja iz sociolingvistike, kada smo govorili o značajnoj i studentima veoma interesantnoj ulozi engleskog jezika u našoj sredini, jedna studentkinja mi je skrenula pažnju na činjenicu da se u profesionalne registre i nazive zanimanja i poslova sve više „uvlači” engleska terminologija, odnosno transliterovane engleske reči. (...) Zaključak do koga smo tokom te diskusije na času došli je da se radi o pokušaju da se neki od termina koji se tradicionalno povezuju sa birokratskim jezikom nekih nedavnih ali iz ove društveno-istorijske perspektive ne preterano privlačnih vremena (socijalističkog samoupravljanja) zamene novim terminima koji nose konotaciju „novog doba” u ekonomskom i, što je još značajnije, u političkom smislu. Važno je da se i ovde radi o jednom značajnom nametanju društvene i političke moći kroz *moć reči*: nova ekonomsko-politička elita Srbije pokušava da

se jezikom koji koristi identifikuje sa internacionalnim vrednostima (globalizacijom, interkulturalnom kompetencijom, tolerancijom, međunarodnom profesionalnom i akademskom razmenom itd.) i da te iste vrednosti prenese kao pozitivne, poželjne i preporučljive široj populaciji u našoj zemlji. (Filipović 2009, 44)

Zjawiska te niepokoją wielu słowiańskich językoznawców³⁰. Stanowiska licznych badaczy serbskich i chorwackich wobec anglicyzacji zostały przedstawione w rozdziale III, tutaj zostanie przytoczony tylko jeden z najjaskrawszych przykładów. W pracy *Prijedlog za ukidanje hrvatskog jezika* chorwacki badacz Stjepan Babić wysuwa słynną tezę dotyczącą tempa zaniku języka chorwackiego: napływ anglicyzmów spowoduje, że chorwackie linguemy zostaną „bezrobotne”, a co za tym idzie, niepotrzebne. Obliczył on, że jeśli w zwyczajnej rozmowie używa się ok. 1000-2000 słów, to katastrofa języka chorwackiego nastąpi, gdy zapożyczonych zostanie ponad 15 000 anglicyzmów. Według Babicia, w tempie 30 zapożyczanych słów na rok stanie się to za ok. 500 lat (Babić 2003, 11-14).

Język, tak jak narodowość, może być zatem postrzegany jako zestaw norm zachowań; językowa lojalność, tak jak nacjonalizm, opisuje stan świadomości, w którym język (tak jak narodowość) jest nienaruszoną tożsamością i, w przeciwieństwie do innych języków, zakłada wysoką pozycję w skali wartości, pozycję, która powinna być „broniona”. (Weinreich 1953, 99).

Istnieje jednak w językoznawstwie stanowisko przeciwne, uznające kontakty językowe za niezbędny warunek rozwoju języka. Peter von Polenz pisze, że gdyby w danym języku wszystkie nowe wyrazy miały rodzimą etymologię, oznaczałoby to, że nowe może powstać tylko na bazie starego (Polenz 1967, za: Kordić 2010). Kordić podkreśla też, że

³⁰ Zob. np. Prčić, T. *Da li je sve ovo samo borba z vetrenjačama?* [w:] *Jezik danas*, Novi Sad 2005.

Prčić, T. *O anglicizama iz četiri različita ali međupovezana ugla* [w:] *Zbornik Matice Srpske za filologiju i lingvistiku* nr XLVII/1-2, Novi Sad 2004, s. 113-129.

Baryła, A. *Język angielski i „anglijszczyzna” dzisiaj* [w:] Tokarz, E. (red.), *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku. Język – tradycja – kultura*.

Wicińska, M. *Anglicyzmy w polskim języku mówionym*, ibid.

Dankić, I., 2003, *Utjecaj engleskog jezika na hrvatski jezik: o nazivima preduzeća u mostarskim općinama s hrvatskom većinom*, [w:] *Motrišta* 26/2003, s. 186-190.

Mihaljević 2006, *Hrvatsko i englesko računalno nazivlje*, [w:] *Jezik* 53,2, 2006, s. 41-50.

Opačić N., 2007, *Prodor engleskih riječi u hrvatski jezik*, [w:] *Jezik* 54,2, s. 22-27.

Otwinowska-Kasztelanica, A. *Wpływ języka angielskiego na polszczyznę mówioną młodego pokolenia Polaków (19-35 lat)* [w:] *Korpusy w angielsko-polskim językoznawstwie kontrastywnym, teoria i praktyka. Praca zbiorowa*, red. Anna Duszak, Elżbieta Gaje, Urszula Okulska, Kraków 2006.

najbardziej prestiżowy język świata – angielski – zawiera 70-80% obcych linguemów, co jednak nie przeszkodziło, a być może dopomogło jego ekspansji w świecie i przyczyniło się do zwiększenia jego mocy.

3.1. Internacjonalizacja języków słowiańskich. Anglicyzmy, pseudoanglicyzmy i internacjonalizmy w języku serbskim i chorwackim

Pojęcie internacjonalizacji wprowadziła do ekolingwistycznego dyskursu Ingeborg Ohnheiser, pisząc

Одной из бедующих тенденции развития современных славянских языков (и не только славянских) является интернационализация, которая, в свою очередь, оказывает существенное влияние на ряд других тенденций, как напр. системные и типологические, а также прагматические. (Ohnheiser 2003:28)

Te trzy pojęcia: anglicyzacji, amerykanizacji i internacjonalizacji ściśle łączą się ze sobą, chociaż nie są do końca tożsame. Można je raczej posegregować jako stopnie tego samego procesu: anglicyzacja oznacza po prostu napływ linguemów z języka angielskiego (pozostaje bez większej różnicy dla BL, czy jest to odmiana brytyjska, amerykańska czy inna). Amerykanizacja, jak było wspomniane wyżej, oznacza przemianę całych zachowań językowych, takich jak np. normy grzeczności czy sposobu konstruowania neologizmów i nazw własnych. Internacjonalizacja jest wobec tego, najogólniej mówiąc, włączeniem się we wszystkie te procesy w skali globalnej, przy czym bez znaczenia jest już kwestia, czy dany anglicyzm zostanie faktycznie zapożyczony z języka angielskiego (każdej z jego odmian) czy też z innego języka, który odegra tutaj rolę pośrednika. Każdy – Polak, Węgier, Chińczyk, Australijczyk, Mołdawianin czy Gruzin – staje się użytkownikiem tego światowego języka i światowej kultury, niezależnie od własnego językowego i kulturowego zaplecza. Tworzy się nowe, międzynarodowe środowisko, w którym pochodzenie interlokutora może nawet nie zostać nigdy odkryte i pozostaje w zasadzie na marginesie komunikacji. Wszyscy posługują się uogólnionym (często oznacza to niestety uproszczonym) językiem angielskim, w którym rządzi zasada maksymalnie szybkiej i efektywnej komunikacji. Zmarginalizowało to kwestię poprawności fonetycznej (przede wszystkim akcentualnej), a czasem nawet gramatycznej

przy posługiwaniu się angielszczyzną. Szczególnie wyraźnie procesy te zachodzą w anglojęzycznym Internecie, gdzie komunikacja zachodzi najszybciej, ale przez to na najbardziej uproszczonym i uogólnionym poziomie, a temu, co jest normą, poświęca się najmniej uwagi, co więcej, wykształca się osobna, uśredniona i dostosowana do różnych narodów i różnych poziomów biegłości językowej norma. Można zatem powiedzieć, że nie tylko angielszczyzna wpływa na pozostałe języki – także ona zmienia się intensywnie pod wpływem bycia językiem międzynarodowym.

Problematyka klasyfikacji anglicyzmów ma już swoją tradycję w językoznawstwie. Za jej prekursora uważa się Jeana Darbelnet, badacza języka kanadyjskich Francuzów³¹. Jego podział został przeformułowany przez Lionela Meneya, który wyróżnił następujące rodzaje anglicyzmów: fonetyczne, ortograficzne, morfologiczne, syntaktyczne, leksykalne i frazeologiczne (Meney 1994, za: Capuz 1997, 82-83). Bardzo podobną klasyfikację zaproponował także angielski badacz języków romańskich John Humbley³². Wyodrębnił on zapożyczenia fonetyczne, morfologiczne, semantyczne, leksykalne, syntaktyczne i frazeologiczne. Uważał on ponadto, że to właśnie zapożyczanie leksykalne stanowi trzon zapożyczania jako takiego, jest także charakterystyczne dla „zapożyczania kulturowego”, jakim jest problem anglicyzmów. Przyznał zatem zapożyczeniom leksykalnym pozycję dominującą, natomiast pozostałe typy pożyczek uznał za peryferyjne z natury (za: Capuz 1997, 83).

Tvrtko Prčić wyróżnia trzy rodzaje anglicyzmów: *očigledni* (typ *roming*, ang. *roaming* – ‘usługa telekomunikacyjna umożliwiająca korzystanie z sieci GSM poza granicami kraju abonenta’), *skriveni* (typ *locirati*, ang. *to locate* – ‘umieścić’ czy *sapunska opera*, ang. *soap opera*, ‘opera mydlana’) i *sirovi* (typ *martial arts*, ang. ‘sztuki walki’) (Prčić 2004).

3.1.1. Zapozyczenia leksykalne

Proces zamiany leksyki jednego języka leksyką innego nazywa się w anglojęzycznej literaturze przedmiotu releksyfikacją. Colette Craig definiuje ją w taki sposób:

³¹ Por. Darbelnet J., 1976, *Le francais en contact avec l'anglais en Amérique du Nord*, Québec, 71-131.

³² Por. Humbley J., 1974, *Vers une typologie de l'emprunt linguistique* [w:] Cahiers de Lexicologie 25, 46-70.

In situations of long-term language contact and widespread bilingualism, one of the strategies to compensate for the widespread loss of native lexicon is one of replacement with vocabulary from the dominant language, referred to in the literature as the process of “relexification”. (Craig 1998, 262)

Zapożyczenia leksykalne są uznawane za przeważające ilościowo wobec pozostałych zapożyczeń (por np. Humbley 1974, Otwinowska-Kasztelaniec 2006). W badaniach nad językiem serbskiego chatu Biljany Radić-Bojanić wskazuje się na znaczny udział anglicyzmów oraz całych wyrażen napisanych po angielsku: *statistička obrada podataka daje sledeće rezultate: 2,2% su anglicizmi, u srpskom, šta je veoma značajan broj, naročito kad se poredi s udelom omladinskih žargonizama (1,68%), dok je 4,8% iskaza u celini napisano na engleskom* (Radić-Bojanić 2007, 61).

3.1.2. Przemiany ortograficzne i fonetyczne

W językach słowiańskich pojawiają się odmienne stanowiska względem graficznego i morfologicznego adaptowania pożyczek. Polszczyzna zachowuje z początku oryginalną pisownię wyrazów obcego pochodzenia do momentu, aż słowo ulegnie spolszczeniu i adaptacji. Nierzadko proces ten przebiega w sposób praktycznie niekontrolowany, w warstwie prywatnej inwencji użytkowników, a kryteriami uznania wyrażenia za zasymilowane są jego coraz powszechniejsze warianty zaadoptowane do języka rodzimego. Jednym z przykładów słowa, którego odmienne warianty funkcjonują w odmianie potocznej od wielu lat mimo wielokrotnych prób uregulowania przez językoznawców jego pisowni i wymowy, jest opozycja *keczup/keczap*. W pozostałych językach słowiańskich stosuje się różne szkoły adaptacji ortograficznej, w językach zapisywanych cyrylicą zazwyczaj pełną (serbski, bułgarski, rosyjski), w językach zapisywanych alfabetem łacińskim od częściowej do zerowej (jak np. w języku czeskim). W tych przypadkach adaptacja postępuje zazwyczaj wraz z asymilacją. Pełne adaptowanie wyrażen obcych (jak np. w języku serbskim i chorwackim) ma jednak swoje minusy takie jak rozkwit form nieprawidłowo zaadoptowanych oraz funkcjonowanie graficznych dubletów (np. sr. *date* i *dejt*). Jak pisze Filipović, proces kształtowania się fonologicznej formy repliki w BL jest oparty na dwóch zasadach: a) forma fonologiczna powstaje na podstawie wymowy modelu, po czym fonemy modelu są zastępowane przez adekwatne fonemy BL na podstawie podobieństw w wymowie; b) transfonemizacja wychodzi od elementów ortograficznych, które mogą się realizować w

różnych wariantach wymowy. Formacja fonologiczna może przebiegać według jednej z zasad lub każdej po części. (Filipović 1986, 70)

Typy ortograficznej i fonetycznej adaptacji anglicyzmów są następujące:

- Brak adaptacji: zachowanie oryginalnej ortografii angielskiej, ale bez wytycznych co do wymowy
- Zachowanie ortografii oryginalnej (lub z niewielkimi zmianami) przy jednoczesnej transfonemizacji według zasad języka przyjmującego, tzw. *spelling pronunciation* (sr/hr *cowboy* – *kovboj*, *friend* – *frend*, *pudding* – *puding*, *camp* – *kamp*)
- Swobodna transfonemizacja, ortografia dopasowana do wymowy (sr/hr *flirt* – *flert*, *grape* – *grejp*, *goal* – *gol*, *thriller* – *triler*, *whiskey* – *viski*)
- Pełna transfonemizacja: forma ortograficzna i wymowa jest zaadaptowana według wytycznych systemu BL, (sr/hr *deal* – *dil*, *team* – *tim*, *match* – *meč*)
- Transfonemizacja odwrotna: *luz* – *looz* (pl), *juž* – *joosh* (pl), *ludilo* – *loodilo* (sr), *još* – *josh* (sr), *više* – *vishe* (sr). Zjawisko to, charakteryzujące najczęściej język reklam, Internetu lub żargon cechuje pojawienie się w słowiańskich alfabetach liter obcych (np. [x] i [v] w polskim, [w] w serbskim i chorwackim (np. sr. *hwala*), wymowa wyrazów słowiańskich według prawideł fonetycznych angielszczyzny (np. pl. *rejczel* zam. *raczej*), mieszanie łacinki i cyrylicy (np. sr. *CPBIJA*). Podtypem transfonemizacji odwrotnej jest wymowa nazw z innych języków według prawideł fonetycznych angielszczyzny (np. Monica Lewinsky, Garnier).

Rudolf Filipović zwraca uwagę na rolę języków pośredników w adaptacji niektórych anglicyzmów – czasem stanowią klucz do analizy, czemu replika przybrała taką, a nie inną formę fonologiczną lub ortograficzną. Przykładem takiego słowa może być *debl* (eng. *double*) lub *flert* (eng. *flirt*), które zostały najpierw zaadaptowane przez język niemiecki, a następnie uległy kolejnej transfonemizacji na gruncie języka chorwackiego. Twierdzi jednak, że niezależnie od tych zmian, należy nadal traktować te repliki jako anglicyzmy. Podobnie odnosi się do słów pochodzenia spoza angielszczyzny, a zapożyczonych za jej pośrednictwem – jeśli uległy adaptacji na gruncie angielszczyzny jako BL i w następnych BL zachowują się jak linguemy z angielskiego wokabularu (Filipović 1986, 190-191).

3.1.3. Pseudoanglicyzmy

Zapożyczanie jest nie tylko procesem replikowania nowych linguemów w obrębie BL, ale także sprzyja tworzeniu mutacji, które do tej pory nie występowały w systemie SL, ale które mogą się utrwalić wskutek selekcji. Według Filipowicia (tamże), tylko modele zaadaptowane z języka angielskiego, adaptowane według systemu BL, zintegrowane z nim jako zapożyczenia i zachowujące się jak słowa rodzime, można nazwać anglicyzmami. Istnieją jednak również słowa lub całe wyrażenia złożone z linguemów pochodzenia angielskiego, ale całość nie jest modelem, ponieważ nie istnieje w SL. Te blendy językowe nazywa pseudoanglicyzmami. Ich tworzenie tłumaczy znaną w słowotwórstwie potrzebą zapełniania „pustych miejsc w słowniku” (*gaps in the vocabulary*) – użytkownicy, nie znajdując odpowiedniego wyrażenia, tworzą własne zestawienia z istniejących już elementów. Cechą wyróżniającą pseudoanglicyzmy jest jednak to, że użyte elementy są pochodzenia obcego. Czasem nazywane są także sekundarnymi anglicyzmami (*secondary anglicisms*) z uwagi na to, że przechodzą jedynie sekundarną adaptację do BL.

Pseudoanglicyzmy powstają na trzy sposoby:

- Kompozycja (np. *gol+man*)
- Derywacja (np. *tenis+er*)
- Elipsa (np. *air condition[ing]*)

Jak twierdzi Filipović, anglicyzmy i pseudoanglicyzmy mają w BL jednakową szansę na replikację.

Wpływ języka angielskiego na języki słowiańskie jest zjawiskiem nie wymagającym udowodnienia, co najwyżej dobrego udokumentowania i analizy. Znane są drogi zapożyczania, podobnie jak sprzyjające temu warunki polityczne, kulturowe i technologiczne. Zarówno samo przyjmowanie elementów obcych, jak działania podejmowane przeciwko niemu są dwoma stronami tych samych procesów globalizacyjnych i internacjonalizacyjnych we współczesnym świecie, dotyczących nie tylko państw słowiańskich. Wobec tego naturalne jest pytanie o strategię wobec „najazdu” angielskiego, jak często się to określa, oraz jaka jest ich skuteczność.

Rozdział III. Polityka czystości językowej w Serbii i Chorwacji

1. Ekologia języków „post-jugosłowiańskich”

1.1. Przemiany środowiska

Sytuacja języków słowiańskich ulegała w ciągu ostatnich dwóch dekad istotnym zmianom. Jako umowny punkt odniesienia przyjmuje się często rok 1989 – moment, gdy zaczęły się rozpadać duże, unifikujące struktury państwowe: serbsko-chorwacka, czesko-słowacka, radziecka. Doszło do ukształtowania nowych państw, co przyniosło za sobą ponowne postawienie pytań o tożsamość, której niezbędnym elementem wydaje się własny język (utworzenie państwa bośniackiego w świadomości wielu pociąga za sobą konieczność istnienia języka bośniackiego). Następnym krokiem ku zmianom było wejście w struktury Unii Europejskiej, wspólnoty nie tylko promującej językową równość i językowe prawa człowieka, ale także wspierającą małe, nierzadko zagrożone języki mniejszości etnicznych. Oba te procesy – odejście od ustroju komunistycznego oraz aneks (lub starania o aneks) do Unii Europejskiej przyczyniły się do polityki językowej polegającej na akcentowaniu różnic między sąsiadującymi językami, budzeniu świadomości narodowej, czasem wręcz ideologizowaniu elementów języka. W byłych krajach Układu Warszawskiego rozpoczął się odwrót od języka rosyjskiego, w krajach byłej Jugosławii zaczęto kodyfikować język bośniacki i czarnogórski, w tradycyjnie dwualfabetowej Serbii na pierwszy plan wysunęła się cyrylica jako „pismo przodków”, Chorwaci zaczęli „oczyszczać” swój język z serbizmów, Słowacy – z bohemizmów, Polacy – z rusycyzmów.

Przed krajami słowiańskimi stanęły nowe problemy zewnętrzne, dotąd niespotykane. Pierwszy: zmierzenie się z intensywnym, po 1989 r. nieograniczonym sytuacją rynkową napływem zachodniej kultury, zachodnich produktów i *american way of life*, niosących ze sobą silny, prestiżowy język angielski, który szybko zdominował przestrzeń publiczną. Drugim problemem jest konieczność świadomego planowania języka, począwszy od prawnej ochrony jego czystości, poprzez utworzenie organów polityki językowej, aż po stawienie czoła takim egzotycznym dotąd zagadnieniom jak promocja języka na zewnątrz i dbanie o

jego prestiż³³. (Długo po upadku muru berlińskiego za Odrą wciąż narzeka się, że dla przeciętnego mieszkańca Zachodu wszyscy obywatele państw postkomunistycznych mówią po rosyjsku i używają cyrylicy – Pawłowski 2008, 130-131).

Najważniejsze przemiany w świecie słowiańskim w latach 1989-2012 można pogrupować do następujących kategorii:

- zmiany etnodemograficzne – wyodrębnienie się nowych tożsamości etnicznych lub ich skryształowanie (tożsamość bośniacka, serbska, chorwacka, czarnogórska, ale także morawska, śląska, kaszubska);
- zmiany etnosocjologiczne – przejście od gospodarki centralnie planowanej do wolnorynkowej, związana z tym komercjalizacja życia i kultury, wejście na kapitalistyczny rynek pracy i jego wymagania pod względem językowym;
- zmiany etnopolityczne – rozpad Jugosławii, Czechosłowacji i ZSRR. Otwarcie polityczne na relacje z państwami zachodnimi, globalizacja państw słowiańskich³⁴, wejście do NATO i Unii Europejskiej oraz związane z tym nowe standardy legislacyjne i ideologiczne;
- zmiany etnokulturowe – silny wpływ kultury zachodniej, szczególnie języka angielskiego, internacjonalizacja kultury i języka, mass media i uproszczenie, a wręcz porzucenie kultury języka;
- zmiany etnopsychiczne – w przypadku wielu państw poczucie konieczności ochrony własnej kultury i języka zarówno przed silnymi wpływami kultury zachodniej, jak i odróżnienia się od sąsiadów, w tym oczyszczenia z elementów postrzeganych jako narzucone w poprzednich systemach państwowych; w przypadku małych grup etnicznych także krystalizacja własnej tożsamości i walka o autonomię oraz prawa językowe;

³³ W Polsce głównym podmiotem polityki językowej jest Rada Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, a głównym aktem prawnym - Ustawa o języku polskim z dn. 7. 10. 1999 r. dotycząca ochrony języka polskiego. Dzięki staraniom Komisji Kultury Języka Komitetu Językoznawstwa PAN przygotowano także *Program polskiej polityki językowej* mający charakter doradczo-edukacyjny, nie regulacyjny. (Gajda 2001)

³⁴ Kazimierz Ożóg pisze następująco:

Globalizacja najczęściej jest rozumiana jako ujednolicenie, po pierwsze, systemu sprawowania władzy, mają to być systemy demokratyczne, po wtóre zaś oznacza unifikację gospodarczą, finansową, ekonomiczną i kulturalną. (...) Motorem globalizacji jest ideologia konsumpcjonizmu stworzona na gruncie Europy Zachodniej i Ameryki. (...) Globalizacja oznacza dzisiaj coraz częściej amerykanizację, tzn. dominację we współczesnym świecie gospodarczych reguł gry rynkowej na modłę amerykańską, dominację kultury amerykańskiej i języka angielskiego w wersji amerykańskiej. (Ożóg 2007, 230). Na temat globalizacji zob. także Dilparić 2012.

Konsekwencją przemian ustrojowych i politycznych krajów słowiańskich była proklamacja nowych języków i daleko idące zmiany w ich klasyfikacji. Wraz z potrzebą samookreślenia się przez grupy etniczne pojawiła się ideologizacja kwestii językowych (a nawet alfabetu, jak w Serbii), rozpoczęto poszukiwania cech dystynktywnych „nowych” języków, a „stare” usilnie „oczyszczano” z obcych wpływów. W slawistyce zarysował się ponadto problem tzw. mikrojęzyków, powiązany bezpośrednio z polityką Unii Europejskiej (w struktury której część państw słowiańskich wstąpiło w 2004 i 2007 r.) zakładającą wspieranie „małych” języków. Czynniki te sprawiają, że wiele grup walczy o status mikrojęzyka lub języka mniejszościowego dla swojej mowy, co przekłada się także na wzrost antagonizmów społecznych, podkreślanie różnic itp.

1.2. Zmiany w klasyfikacji języków południowosłowiańskich. Przemiany tożsamościowe

Tradycyjna klasyfikacja języków słowiańskich powoli ustępuje miejsca nowym klasyfikacjom, uwzględniającym „nowe” języki słowiańskie. Nowe klasyfikacje poszerzają wszystkie grupy: zachodnią (zaliczają się do niej: polski, górnołużycki, dolnołużycki, czeski, słowacki, kaszubski, czasem laski), wschodnią (zaliczają się do niej: rosyjski, białoruski, ukraiński, rusiński (karpacko-rusiński), ruski (rusnacki, jugo-rusiński), łemkowski) oraz południową (zaliczają się do niej: słoweński, serbski, chorwacki, gradiszczkańsko-chorwacki, bułgarsko-banacki, macedoński, bośniacki i czarnogórski). Grupę „nowych” można podzielić na trzy podgrupy: języki wyróżnione po „rozpadzie” języka serbsko-chorwackiego, mikrojęzyki (uznawane i postulowane) oraz słowiańskie języki sztuczne (takie jak *slovio* i *slovianski*). Jak zauważa Ewa Rzetelska-Feleszko:

Na naszych oczach „rodzą się”, tj. uzyskują rangę samodzielności języki związane ściśle z powstaniem odrębnych, niezależnych państw (jak macedoński czy chorwacki). Równocześnie podupadają lub nawet giną te języki, gdzie używające ich narody własnych samodzielnych państw nie posiadają. (Rzetelska-Feleszko 2002, 23-29.)

Czynnik ten ma prawdopodobnie decydujący wpływ na „powstawanie” (czy też raczej krystalizowanie się) wariantów takich jak bośniacki i czarnogórski z języka serbsko-chorwackiego. Uznanie tych języków za „nowe” jest kontrowersyjne także, jeśli wziąć pod uwagę ich wzajemną zrozumiałość. Jak pisze Bugarski, *twierdzenie, że dana osoba zna trzy*

języki w postaci serbskiego, chorwackiego i bośniackiego może być uznane tylko za żartobliwe (Bugarski 2001, 15). Lubaś stwierdza natomiast:

Jest rzeczą zrozumiałą, że wyodrębnione z serbsko-chorwackiego nowe języki są zmuszone do rywalizacji między sobą, głównie na polu funkcji identyfikacyjnej, bo komunikacyjna jest w zasadzie dla wszystkich dogodna (może obsłużyć całą dawną jugosłowiańską wspólnotę komunikacyjną), która to rywalizacja prowadzona w atmosferze ostrych konfliktów politycznych i narodowych może doprowadzić, i w gruncie rzeczy doprowadza, także do ostrych konfliktów językowych, którymi próbuje się zainteresować także naukowe grona międzynarodowe. (Lubaś 2002, 120)

1.2.1. Rozpad serbsko-chorwackiego

Oficjalnie język serbsko-chorwacki przestał istnieć w 1992 roku, kiedy to w konstytucji SFRJ (już po rozpadzie) w §15 napisano:

U Saveznoj Federativnoj Republici Jugoslaviji u službenoj je upotrebi srpski jezik ekavskog i ijekavskog izgovora, a latiničko pismo je u službenoj upotrebi u skladu sa ustavom i zakonom (Brborić 1996:29).

(Jaroszewicz 2001, 88)

Języki „postserbsko-chorwackie”³⁵ są największymi pod względem liczby użytkowników i najbardziej problematycznymi w dyskusji naukowej na temat klasyfikacji języków słowiańskich. Pierwszą kontrowersyjną kwestią jest „rozpad” serbsko-chorwackiego. Jeśli przyjąć za Crystalem³⁶, że język martwy to ten, którym już nikt nie mówi, nie sposób obronić tezy o jego śmierci, ponieważ wciąż żyją ludzie uważający się za Jugosłowian lub użytkowników języka serbsko-chorwackiego. Robert Greenberg uważa śmierć serbsko-chorwackiego za zaledwie nominalną, zdarzającą się wtedy, gdy z jednego języka wydzielają się nowe (Greenberg 2005, 27). O tym, że na płaszczyźnie symbolicznej serbsko-chorwacki nadal nie umarł, świadczy także dalsze pojawianie się tego pojęcia w dyskursie językoznawczym (warto wspomnieć chociażby gramatykę opisową języka serbsko-chorwackiego autorstwa Bułgarki Lili Laszkowej z 2001 roku). Nie nastąpiło także wyparcie języka za sprawą innego, dominującego kulturowo i politycznie, jak dzieje się aktualnie z językami łużyckimi, porzucanymi przez użytkowników na rzecz o wiele bardziej

³⁵ określenie H. Jaroszewicza (Jaroszewicz 2004)

³⁶ patrz przypis 7.

prestiżowego niemieckiego. Jak pisze Barbara Oczkova, *Rozpad języka serbsko-chorwackiego dotyczy jego rozpadu na poziomie standardu, nie zaś systemu* (Oczkova 2006, 255). Prowadzona jest jednak konsekwentna polityka językowa mająca prowadzić do podkreślania cech odróżniających język chorwacki od serbskiego, a oba od bośniackiego i czarnogórskiego. Szczególnie dobrze widoczne to jest w sferze leksykalnej: ilość neologizmów powstałych w ciągu ostatnich dwudziestu lat daje do myślenia. Tym bardziej, że, jak cytując za Ingeborg Ohnheiser, *Необходимую материальную базу для изучения тенденций развития в области номинации предоставляют словари неологизмов* (Ohnheiser 2003, 30). Kazimierz Ożóg przywołuje natomiast pogląd Edwarda Sapira głoszący, że *można oceniać rolę różnych społeczeństw w rozwoju cywilizacji według przenikania wyrazów zapożyczonych, które zwsze przekazują do innego języka jakieś atrakcyjne idee, nazwy rzeczy, czynności czy zjawisk*. (Ożóg 2007, 234-235)

1.2.1.1. Poglądy na istnienie serbsko-chorwackiego standardu

Jak pisze Bugarski, język serbsko-chorwacki miał silną pozycję na zewnątrz, natomiast słabą wewnątrz Jugosławii (Bugarski 1997). Do lat 90. (a nawet później) w serbskiej lingwistyce dominował pogląd o wariantowości języka serbsko-chorwackiego jako standardy, pozostającego jednak zarówno w praktyce komunikacyjnej, jak i na poziomie strukturalnym jednym językiem (Ivić 1965). Maria Cichońska uznaje go za *jeden system o stosunkowo koherentnej charakterystyce, który „został nałożony” wprowadzony na mocy ustawy na zróżnicowany dialektalnie obszar* (Cichońska 1994, 44). Snježana Kordić uznała serbsko-chorwacki za standardowy język policentryczny – decydującym kryterium według niej jest wzajemna zrozumiałość ponad 90% „typowo” serbskich i chorwackich linguemów³⁷ (Kordić 2010). Nie brakuje co prawda tych, którzy uznają język serbsko-chorwacki za byt semistandardowy, platońską ideę, która nigdy nie zaistniała jako *parole*. Według Brozovicia *diasystem* jest tworzony przez *narzecza*, są to równoległe, a nie podrzędne, elementy systemu. Zgodnie z tym podziałem, sztokawski, čakawski i kajkawski nie są dialektami języka chorwackiego, lecz równorzędnymi systemami. Obecny standard chorwacki nie jest wypadkową tych narzeczy, nie wywodzi się z żadnego „ogólnochorwackiego” języka bazowego, jakkolwiek w standardzie sztokawskim pojawiają się elementy kajkawskie i čakawskie. Można w skrócie powiedzieć, że nowoshtokawszczyzna to *langue*, a jej

³⁷ Według Kordić, wzajemna zrozumiałość pomiędzy 75 a 85% pomiędzy różnymi narzeczeniami jest „strefą graniczną”, w której zaczyna się ich dążenie do stania się jednym językiem (Kordić 2010).

realizacje (chorwackie, serbskie) to *parole* (Brozović 1970). Natomiast Barbara Kryżan-Stanojević zwraca uwagę, że:

Nikt (prawie nikt) nie jest urodzony w środowisku języka standardowego, nie istnieje pojęcie języka ogólnonarodowego, który mógłby stać się podstawą języka standardowego. Język standardowy to język, którego trzeba się uczyć, a nie język, z którym człowiek się rodzi. Chorwaci rodzą się w jednym z trzech narzeczy. Języka standardowego uczą się dopiero w szkole. Pojęcie języka potocznego w chorwackiej rzeczywistości pokrywa się z pojęciem dialektu, który w przyjętej hierarchii jest realizacją systemu-narzecza (Kryżan-Stanojević 2003, 233).

Marko Samardžija (Samardžija 1999, 6) wprowadza rozróżnienie na chorwacki język naturalny (*hrvatski organski idiomi*) i chorwacki język standardowy (*hrvatski standardni jezik*). Jak natomiast uważa Duliczenko (Duliczenko 2003), uznanie odrębności narzeczy kajkawskiego i czakawskiego od sztokawskiego mogłoby być równie uprawnione jak uznanie mikrojęzyka gradziszczkańsko-chorwackiego. Mimo pewnego okrzepnięcia chorwaccyzny w „postdaytonowskiej” slawistyce, wciąż budzą kontrowersje epizody takie jak tłumaczenie książki „Vremenski darovi” Zorana Živkovicia z języka serbskiego na chorwacki. Tymczasem serbska lingwistyka jako jedyna nie odcina się od tradycji wspólnotowej, czasem jednakże skręcając w stronę afirmacji „serbskości”, rozumianej jako ekawska sztokawszczyzna zapisywana cyrylicą. Jakkolwiek dwualfabetowość pozostaje oficjalnym rozwiązaniem, status alfabetu cyrylicznego wydaje się do pewnego stopnia wyższy niż łacińskiego, co nie jest bez przyczyny w kontekście znaczenia czynnika konfesyjnego dla określania tożsamości na Bałkanach (patrz 3.1.).

1.2.1.2. Przyczyny rozpadu

Kwestia uznania odrębności języków chorwackiego, bośniackiego i czarnogórskiego jest problematyczna również z tego powodu, że do dyskusji naukowej wkrada się czasem zbyt wiele emocji i polityki. Znamienna jest wypowiedź Kazimierza Feleszki na ten temat:

(...) nie udając obiektywizmu: mój stosunek do tych języków jest zdecydowanie negatywny, ponieważ negatywny był też mój stosunek do procesów uwalniających te przegrupowania językowe (za: Molas 2008)

Pokłosiem filozofii romantycznej jest herderowska idea związku między państwem, narodowością i językiem – skoro powstała Czarnogóra, oczywistym jest, że musi istnieć język

czarnogórski. Tak istotnie jest, ale na poziomie symbolicznym, nie gramatycznym. Ukształtowanie się nowych standardów nie jest bowiem faktem dokonany, lecz nadal procesem ciągłym, szczególnie dla wariantu bośniackiego i czarnogórskiego. Miloš Okuka pisze ironicznie o „nowych” językach:

(...) pojawili się świadomi Chorwaci, świadomi Serbowie, świadomi Muzułmanie (Bośniacy). I chociaż wielu z nich w jednej chwili straciło niemal wszystko – w sensie materialnym i duchowym – to jednak nagle poczuli się niezwykle „świadomi” i w aspekcie narodowym „bogaci”, wnosząc przy tym swój „wielki wkład” do lingwistyki i cywilizacji światowej. Narody te, których losy tak długo były wzajemnie splecione i z którymi historia nieraz tak okrutnie igrała, stały się nagle – ni mniej ni więcej – dwu- i wielojęzyczne!³⁸ (Okuka 1997)

Rozpad (czy też śmierć) serbsko-chorwackiego jest bezpośrednio powiązana z rozpadem nie tylko jugosłowiańskiego organizmu państwowego, ale także jugosławizmu jako idei spajającej „bratnie” narody. Promocja jugosławizmu jako metody integracji państwa zaczęła się już w czasie I Jugosławii za panowania króla Aleksandra Karađorđevicia, jednak to po II wojnie światowej *bratstvo i jedinstvo*, także na płaszczyźnie językowej, przeżyło swój rozkwit. Jak podkreśla Greenberg, potrzeba integracji językowej wzrosła po roku 1948, podczas konfliktu między Titą a Stalinem. Tito potrzebował wzmocnienia tożsamości Jugosłowian i tym samym pogrzebał nadzieje na kontynuowanie polityki AVNOJa, przyznającego równoprawność czterech języków słowiańskich: serbskiego, chorwackiego, macedońskiego i słoweńskiego (Greenberg 2005, 31). Z biegiem czasu tendencje separatystyczne obecne w republikach związkowych w latach 70. XX w. (opisane szerzej w pkt. 1.2.2, 1.2.3. oraz pkt 2.) przyczyniły się pod koniec lat 80. i na przestrzeni 90. do wykształcenia dyskursów etniczno-narodowych, karmiących się – poza niezadowoleniem z zarządzania wspólnymi dobrami w federacyjnej Jugosławii – także dziewiętnastowiecznym nacjonalistycznym resentymentem, w tym językowym. Promowano potrzebę zmian, mających naprawić doznane „historyczne krzywdy” (utrwalenie przekonania o narodowej krzywdzie było częścią dyskursu). Jednocześnie poszukiwano wyznaczników i punktów oparcia w budowaniu narodowej lub etnicznej tożsamości – szczególny problem mieli z tym Bośniacy. Interpretacje tych samych historycznych, kulturowych czy językowych faktów były wzajemnie sprzeczne, co zaogniało wzajemną niechęć i podejrzliwość, ponieważ wszelkie wątpliwości godziły w podstawy konstruowanej (odzyskiwanej lub wymyślanej) „Wielkiej

³⁸ Tłum. Kazimierz Feleszko.

Tradycji”. Chorwaci określali swoje dążenia przywróceniem językowi chorwackiemu jego prawidłowej (dawnej lub wynikającej z tradycji) formy, a zatem i tożsamości i godności. Prowadziło to w jasny sposób do ustawienia danego języka w pozycji wyższej, a opozycyjnego – w niższej (czytelne jest tutaj stanowisko chorwackich językoznawców: forma chorwacka pożądana, serbska niepożądana, nieprawidłowa itd.). Postulowana wyższość językowa była powiązana z domniemaną wyższością cywilizacyjną i kulturą Chorwatów. Chorwacki autostereotyp przedstawiał ich jako „przedmurze Zachodu”, przeciwstawiane „dzikiemu Bałkanowi”, „chciwemu Bizancjum”, „barbarzyńskiemu islamowi”; wyobrażona przez nacjonalistów Chorwacja była „zawsze wierna zachodniochrześcijańskiej ortodoksji, a zarazem broniąca swego prawa do narodowej odrębności (symbolika głągolicy i obrządku głągolickiego)”; cywilizacyjnie i kulturowo „starsza” od swego południowosłowiańskiego (i nie tylko) otoczenia³⁹ (Dąbrowska-Partyka 2000). Dla Chorwatów charakterystyczne jest także poczucie odrębności wobec *Slavstva*, rozumianej jako unifikacyjne zapędy jugosłowiańskie, począwszy od Vuka Karadžicia, a na komunistycznej Jugosławii skończywszy. Wreszcie, idea Herdera wciąż pozostaje bliska wielu Chorwatom. Mile Mamić podczas posiedzenia Odbora za obrazovanje, znanost i kulturu Hrvatskoga Sabora powiedział *model jedna država: jedan jezik tipičan je europski model. Odstupanje od tog modela (npr. Švicarska, Belgija, njemački jezični kompleks) nije tipično europsko.* (Mamić 2009, 103.)

Dzięki takim procesom preferowanie danych form językowych stało się elementem politycznego, narodowego i ideologicznego samookreślenia. Można zatem powiedzieć, że politycyzacja języka (szczególnie leksyki) wymuszała pewien rodzaj selekcji motywowany nie językową wartością linguemów (skrótowością, zrozumiałością, dogodną fonetyką lub odmianą składniową), lecz ich konotacją polityczno-społeczną (pewne wyrażenia były odrzucane jako nawiązujące do rzeczywistości komunistycznej Jugosławii, np. leksyka związana z wojskiem i administracją, gdzie polityka językowa była łatwa do przeprowadzenia, a leksyka ujednolicona). Zgodnie z nowymi realiami społecznymi, replikowanie nowych linguemów miało być prostą konsekwencją świadomości przemian ustrojowych, w praktyce jednak oznaczało zazwyczaj deklarację określonego stanowiska. Ci, którym nie podobały się zmiany, „wyrównywanie historycznych krzywd” i gloryfikacja nowego państwa narodowego, często świadomie wybierali stare formy (serbsko-chorwackie).

³⁹ Dąbrowska-Partyka odwołuje się do tezy niektórych Chorwatów (m.in. Mirko Japundžicia), jakoby głągolica w Chorwacji pochodziła sprzed czasów misji cyrylometodejskiej i była wynalazkiem oryginalnym narodu, który może mieć starszą etnogenezę od sąsiadów.

Selekcja na rzecz form nowych wskazywała natomiast afirmatorów zmian. Czerwiński pisząc o tych zjawiskach wspomina także o postawie Serbów, którzy replikowali nowe linguemy chorwackie lub bośniackie wyłącznie w celu udowodnienia, że je rozumieją, potrafią się nimi posługiwać, a co za tym idzie – ich rzekoma odrębność jest fikcyjna. Podkreśla też, że pewne nacechowane nacjonalistyczną ideologią terminy, szczególnie związane z działaniami wojennymi w latach 1992-1995, były używane z uwagi na ich ekonomiczność, np. termin *domobrani* zawsze oznaczał Chorwatów, nigdy Serbów (Czerwiński 2008). Komentuje on konflikty lat 90. w następujący sposób:

Powodem [wojennego bestialstwa – dop. KKG] była niespotykana „umiejętność” do sięgnięcia po najbardziej niebezpieczną z broni – po język. Język rozumiany w najszerszym sensie – jak narzędzie komunikacji, a także „utrwalacz” i „przekaznik” głębokich pokładów wyobraźni zbiorowej, swoistego symbolicznego imaginarium. W bardzo krótkim czasie narody byłej Jugosławii (...) uległy zadziwiającej homogenizacji, która wyzwoliła chorobliwą agresję wobec wszystkich Obcych i bezkrytyczne umiłowanie przestrzeni „własnej”. (Czerwiński 2008, 179)

1.2.2. Wariant bośniacki

W Bośni islam – i związane z nim orientalizmy – stanowi punkt odniesienia dla definiowania tego, co bośniackie. Jest to tym istotniejsze, że definiowanie to utrudniają: brak tradycji państwowościowej, problemy historyczno-narodowościowe (przedstawiciele elit przez wiele wieków uważali się za Serbów lub Chorwatów; narodowość bośniacką deklarowali tylko obywatele niesłowiańscy – tureccy lub sefardyjscy), brak wspólnego elementu kulturowego poza islamem, brak ciągłości między osmańskim protureckim patriotyzmem a chrześcijańskim średniowieczem (Jaroszewicz 2003b). Mimo to uznanie Bośniaków za odrębny naród nastąpiło jeszcze za czasów socjalistycznej Jugosławii, w 1971 roku (Jaroszewicz 1999), a tzw. *kjiževnojezička politika* SR Bośni i Hercegowiny obejmowała *otvorenost prema pozitivnim kulturnim i jezičkim uticajima iz svih republika i svih kulturnih sredina našeg jezičkog područja* oraz *punu slobodu individualnog izbora jezičkih izražajnih sredstava bez obzira na njihovu varijantsku markiranost u drugim sredinama* (Zaključci Simpozijuma o jezičkoj toleranciji, 1971, za: Okuka 1983, s. 249). W tym samym tekście neguje się teorie o mowie Bośniaków jako „wariancie pośrednim” leżącym na „skrzyżowaniu” wariantu chorwackiego (ijekawica) i serbskiego (leksyka) – podkreśla się, że mówią oni czystym serbsko-chorwackim:

(...) Muslimani u svome govoru i u književnojezičkom izrazu svojih pisaca i kulturnih radnika nemaju nijedne fonetske, morfološke ili leksičke osobine, po kojoj bi se izdvajali od ostalih nacija koje se služe srpskohrvatskim, odnosno hrvatskosrpskim jezikom. (za: Okuka, tamže, s. 251)

Istnienie języka bośniackiego uważa się czasem za fakt polityczny (jego międzynarodowa kariera rozpoczęła się od treści traktatu pokojowego z Dayton; ponadto uważa się, że „wynalezienie” bośniackiego wiązało się z potrzebą uniknięcia asymilacji z serbską lub chorwacką wspólnotą etniczno-językową, która wiązałaby się nieuchronnie z przyjęciem języka serbskiego lub chorwackiego jako narodowego) lub po prostu konfesyjny, gdyż są poddawane w wątpliwość zarówno jego korzenie etniczne, jak i rzeczywiste występowanie cech różniących ten wariant od pozostałych (według Jaroszewicza, jedynymi bezdyskusyjnymi cechami jest fonem [h] oraz istotna ilość turecyzmów, takich jak np. *šehit* – bohater poległy w walce za wiarę; *mešihat* – biuro, urząd; *merhamet* – współczucie, *salam aleikum* – pozdrowienie w wydaniu wiadomości w TV; Jaroszewicz 2003b, 63). Według Greenberga, język bośniacki to *čista montaža koja se sastoji od odijeljenih kolokvijalnih elemenata, seoskoga govora i turskih posuđenica, dok bi afirmacija srpskoga i hrvatskoga jezika mogla biti opravdana* (Greenberg 2005, 28).

U podstaw budowania narodowej ideologii bośniackiej leży teoria, jakoby od Sklawinów wyodrębniły się trzy grupy: Chorwaci, Serbowie i ludność, która pozostała przy imieniu Sklawinowie, a która dała początek dzisiejszym Bośniakom. Drugim historycznym punktem odniesienia jest wystąpienie Kościoła Bośniackiego, łączonego (a być może tożsamego) z herezją bogomilską (Stankowicz 2000, 187-188). System językowy postrzegany jest natomiast jako wysoce analogiczny z chorwackim, szczególnie na polu morfologii (jeśli nie liczyć tureckich sufiksów). Funkcjonuje nawet określenie *bosanskohercegovački međuvarijantski tip*. Tymczasem „bosanistyka” ma już swoje tradycje: w 1992 r. powstał słownik leksyki bośniackiej *Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku* autorstwa Aliji Isakovicia, o późniejszej nazwie *Rječnik bosanskog jezika*. Isaković podawał następujące cechy bośniackie: orientalizmy, częstsze wstępowanie fonemu *h*, podwajanie spółgłosek w wyrazach pochodzenia arabskiego, pojawianie się infinitivu bez wygłosowego –i (Isaković, 1992). Krytycy Isakovicia wytykają mu natomiast kryterium wyznaniowe, jakim kierował się w pracy leksykograficznej, opierając się wyłącznie na autorach muzułmańskich. (Co znamienne, Ivo Andrić, chociaż coraz częściej uznawany za noblistę bośniackiego, a nie jugosłowiańskiego, nie stał się punktem odniesienia dla badaczy języka bośniackiego, jego twórczość nie wpisała się także w mitologię bośniackiego „odrodzenia narodowego”.) W

1994 roku powstał podręcznik gimnazjalny *Gramatika bosanskog jezika* autorstwa Hanki Vajzović i Huseina Zvrko, a w 1996 *Pravopis bosanskoga jezika* Senahida Halilovicia. Sytuację socjopolityczną komplikuje fakt, że chociaż w konstytucji istnieje artykuł 6.1. mówiący o językach bośniackim i chorwackim jako urzędowych, Chorwaci nie aprobują języka bośniackiego, a ponadto istnieje – obok Serbów – grupa uważająca się za Jugosłowian (Lubaś 2002). Robert Bońkowski zauważa, że charakter i struktura dzisiejszej Bośni są niepokojące – wszystkie trzy narody (Serbowie, Chorwaci i Muzułmanie) prowadzą odmienną politykę, w tym językową (Bońkowski 2010, 289).

1.2.3. Wariant czarnogórski

Kolejnym spornym zagadnieniem jest istnienie języka czarnogórskiego. Poczucie odrębności mieszkańców Czarnogóry sięga założenia Księstwa Czarnogórskiego w XIX wieku. Jednak ich język był przeważnie uważany za wariant języka serbskiego. Zwolennicy czarnogórskiej odrębności aktywizowali się w Jugosławii pod koniec lat 60. i na początku 70., korzystając z okoliczności „chorwackiej wiosny” i ogólnopolskiej dyskusji nad językowym zróżnicowaniem republik związkowych. W 1968 roku zwołano *Symposium o czarnogórskiej kulturze i drogach jej rozwoju*, gdzie pojawiły się pierwsze wzmianki o odrębności wariantu czarnogórskiego. Jednak jedyne, co zostało zmienione, to zapis o *crnogorskom standardnom jezičkom izrazu* jako serbsko-chorwackim podwariancie w konstytucji SR Czarnogóry z 1974 r., gdyż w odróżnieniu od Chorwatów, Czarnogórcy nie mieli jeszcze separatystycznych gramatyk i słowników. Przyszedł na nie czas dopiero po roku 2006, gdy Czarnogóra drogą referendum oddzieliła się od Serbii. W 2009 roku powstał *Pravopis crnogorskog jezika s pravopisnim riječnikom*. Główni zwolennicy „montenegrystyki” przywołują argument istnienia odrębnych fonemów: ś (ssjekira), ź (izzjesti), dz (bidza), czasem również dj (djevojka) i cc (ccerat). O odrębności tego wariantu mają świadczyć także archaiczne formy morfologiczne: *tijeh, ovijeh, ovijema, tijema*. Jako zabytek języka czarnogórskiego przywoływany jest także *Gorski vijenac* Petara Petrovicia Njegosza, postrzegany jako dzieło niesłusznie przypisywane do literatury serbskiej (Vijesti 2001). Podjęte są próby implementacji nowej normy: na Wydziale Filologicznym w Nikšiću korzysta się z nowej ortografii, a pismo DANU (Dukljanska akademija znanosti i umjetnosti u Podgorici) pt. *Crnogorski književni list* wydawane jest po „serbsku, chorwacku, czarnogórsku i bośniacku”.

Polityka językowa w Czarnogórze od 1992 roku powiązana jest z dwoma ugrupowaniami: proserbskim (sympatyzującym z neowukowcami, z Branislavem Ostojićem

na czele) oraz proczarnogórskim (którym przewodzi Vojislav Nikčević i członkowie Matice crnogorske). Jak przystało na językoznawcę o sympatiach nacjonalistycznych, Nikčević postrzega Czarnogórców jako jedynych prawdziwych ijekawców na Bałkanach, od których pozostałe narody „pożyczyły” wymowę jać. Doszukuje się także etnogenezy Czarnogórców na słowiańskim Połabiu lub południowej Polsce (za: Greenberg 2005, 110.)

1.2.4. Język serbski jako „zły bliźniak”

Język serbski znajduje się wobec języków post-serbskochorwackich w położeniu, które Fishman nazywa „złym bliźniakiem” (*the evil twin*). Jest to relacja, w której słabsze społeczności językowe próbują poprzez planowanie korpusu przezwyciężyć swój status dialektów niemalże identycznego, silniejszego, lepiej znanego bliźniaczego języka. Społeczność słabszego języka poszukuje swojej unikatowości i prowadzi politykę językową zakrojoną na taką zmianę korpusu, by odsunąć przekonanie o posługiwaniu się dialektem silniejszego języka – jest bowiem przekonana, że niewielka moc i inne problemy ich języka wynikają właśnie z tego niewygodnego sąsiedztwa. Wysiłki te i cały proces dystansowania się jednego wariantu od drugiego jest nazywany w językoznawstwie *Ausbau*. Według Fishmana, Chorwacja jest typowym przykładem relacji *Ausbau* wobec serbskiego. Obóz prochorwacki koncentruje się na wynajdywaniu, tworzeniu i wdrażaniu różnic leksykalnych, często derywowanych ze starszych źródeł dialektalnych obu języków (polityka ta jest prowadzona szczególnie w odniesieniu do terminów specjalistycznych, których dotychczas brakowało w chorwackim). Następnie, promuje się konstrukcje gramatyczne pochodzące z wiejskiej gwary. Wreszcie, afirmuje się alfabet łaciński jako silnie połączony z chorwacką historią. Odrzuca się także wszelkie pozostałości po jugosłowiańskim *Einbau* – procesie serbsko-chorwackiego językowego zbliżenia (Fishman 2006, 90-96).

2. Polityka czystości językowej w Chorwacji

Wspomniano już o tym, że komunistyczna Jugosławia nie prowadziła czynnej polityki językowej jako takiej. Stwierdzenie to odnosi się także do stanowiska wobec zapożyczeń z innych języków, których było bardzo wiele nie tylko z powodu obecności licznych sąsiadów, ale także historii republik związkowych posługujących się językiem serbsko-chorwackim. Język ludności zamieszkującej tereny znajdujące się pod władzą Habsburgów wchłoniął znaczną ilość germanizmów, język mieszkańców dawnego Imperium Osmańskiego –

turcyzmów i orientalizmów. Niektóre zapożyczenia odzwierciedlają przynależność religijną danej ludności – łacińskie u katolików, greckie i rosyjskie u prawosławnych, tureckie, arabskie i perskie u muzułmanów. U Serbów częściej występuje sufix –*isa* pochodzenia greckiego, podczas gdy u Chorwatów bardziej produktywny jest sufix –*ira* pochodzenia niemieckiego (np. *kontrolisati: kontrolirati*). Do języka serbskiego szerzej weszły także zmiany typowe dla bałkańskiej ligi językowej, takie jak *dativus possessivus*, zamiana infinitivu formami czasu teraźniejszego itd. Należy także mieć na uwadze, że pewne zapożyczenia były replikowane w wariantcie chorwackim za pośrednictwem serbskiego i na odwrót. Przepływ tych linguemów miał najczęściej charakter swobodny, chociaż obecnie istnieje tendencja do tropienia ścieżek tych replikacji i tępienia turcyzmów w języku chorwackim (jako zapożyczonych za pośrednictwem serbskiego) i germanizmów w języku serbskim (replikowanych od Chorwatów). Co interesujące, społeczność bośniacka przyjęła turcyzmy jako własne, swego rodzaju wyznaczniki bośniackości, nie kłopotząc się, jaką drogą zostały one wprowadzone do słownika (na temat wariantu bośniackiego więcej w pkt. 1.2.2.).

2.1. Tradycje chorwackiego puryzmu

Budući vjernim prijateljem hrvatskog jezika od njegova ranog djetinjstva do današnje zrelosti, prošao je hrvatski purizam minulih stoljeća sve neprilike i kušnje kroz koje su zajedno prošli hrvatski narod i njegov jezik. (Samardžija 1993b, 7.)

Pierwsze przejawy puryzmu pojawiły się wśród chorwackich językoznawców już po podpisaniu Umowy Wiedeńskiej w 1850 r. Jak pisze Greenberg, *Hrvati su bili zainteresirani za to da svome jeziku osiguraju zadržavanje elemenata svoje vlastite „jezičke jezgre”, čak i kada su se upustili u zajednički jezični projekt sa Srbima* (Greenberg 2005, 61). Puryzm ilirców polegał przede wszystkim na rugowaniu zapożyczeń niemieckich, szczególnie obecnych w zagrzebskich narzeczu kajkawskim, a neologizmy miały być oparte na korzeniu słowiańskim, według modelu czesko-słowackiego odrodzenia językowego, który dla ilirców stanowił wzór. Również fakt, że czołowi pisarze chorwackiego ruchu iliryjskiego, Ivan Mažuranić i Stanko Vraz, byli pod wpływem starej literatury dubrownickiej, miał wpływ na ożywienie wielu archaizmów w nowym standardzie. (Greenberg 2005) W latach 90. XX wieku Chorwaci lubili się odcinać od kłopotliwej umowy wiedeńskiej jako nieobowiązującej, wyrażającej stanowisko tylko pojedynczych Chorwatów, a w skrajnej sytuacji – uznając umowę za zakłócenie „naturalnego” rozwoju języka chorwackiego, a Vuka Karadžicia i Đure Daničića za wielkoserbskich działaczy wrogich Chorwatom (Kačić 1997). Marko Samardžija

(Samardžija 2002) przywołuje także słownik *Deutsch-ilirisches Wörterbuch* Mažuranicia i Užarevicia z 1842 roku, w którym zapożyczenia były zamieniane *hrvatskim jednakovrijednicama* (np. *filozofia* – *mudrolublje*, *mikroskop* – *sitnozor*) oraz słownik Boguslava Šuleka z lat 1874-75, gdzie wyraża on identyczne przekonanie co do możliwości *pohrvaćivanja* wszystkich zapożyczeń. Co interesujące, jednocześnie Šulek wprowadził do języka chorwackiego wiele elementów czeskich i słowackich, ponieważ zapożyczanie z innych języków słowiańskich uznawał za dopuszczalne. Samardžija wskazuje na dwa polityczne czynniki sprzyjające rozwojowi chorwackiego puryzmu: potrzebę obrony przed licznymi obcymi wpływami polityczno-kulturowymi oraz inspirację niemieckim oraz węgierskim puryzmem. Co paradoksalne chorwaccy językoznawcy inspirowali się swoimi zagranicznymi kolegami, by zmniejszyć wpływ języków niemieckiego oraz węgierskiego na ich język (Samardžija 2002, 69).

Najistotniejszym okresem w historii chorwackiego puryzmu językowego były czasy Niezależnego Państwa Chorwackiego (Nezavisne Države Hrvatske, w skrócie NDH), kolaboranckiego wobec Hitlera państwa utworzonego przez Niemców w 1941 roku. Jego politykę językową Czerwiński definiuje jako *ideologiczne narzędzie etnocentrycznej homogenizacji społeczeństwa, jako element zdobywania i utrzymywania władzy* (Czerwiński 2005b, 70). Jednocześnie podkreśla, że w NDH nie powstał żaden słownik ani poradnik, który mógłby być punktem odniesienia w badaniach – istniał natomiast Hrvatski državni ured za jezik, którego specjalistyczne porady językowe można uznać za zbiór wytycznych co do purystycznej polityki tego państwa. Miało być ono zaś państwem etnicznie czystym od „podludzi” (Serbów, Żydów), zamieszkiwanym wyłącznie przez Chorwatów. Taką ideologię wyznawał poglavnik NDH, Ante Pavelić, a jej realizacja w praktyce oznaczała dla wymienionych grup wypędzanie, zabijanie lub – w najlepszym wypadku – zmuszanie do konwersji religijnej. Główne kierunki polityki językowej NDH były dwa: eliminacja zapożyczeń i serbskich form językowych. Polityka kulturowej walki z Serbami obejmowała takie decyzje jak zakaz używania cyrylicy (nawet w prywatnym użytku)⁴⁰ lub zakaz posługiwania się serbskimi formami składniowymi⁴¹. Od 28 kwietnia 1941 roku funkcjonował HDUJ (Hrvatski državni ured za jezik), publikujący oficjalne porady językowe. Przeciwno Serbom i ich językowi wytoczono działa pseudonaukowych publikacji, w których

⁴⁰ *Zakonska odredba o zabrani ćirilice*, 25.04.1941

⁴¹ *Mijesto neodređenog glagolskog oblika ne smje se u budućem vremenu upotrebljavati 'da' sa sadašnjim vremenom* (*Zakonska odredba o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu*, 1941, [w:] Klaić 1942, *Koriensko pisanje*, 16-18)

dowodzono, że ukradli Chorwatom ich język (Kruno Krstić, Blaž Jurišić), uznano serbski wariant za narzecze (Bratoljub Klaić), a na koniec obniżono prestiż serbszczyzny do języka pastuchów, któremu przeciwstawiano język chorwacki – język panów (Klaić 1943). W Zakonskiej odredbi o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i pravopisu czytamy: *Stoga je zabranjeno u izgovoru i u pisanju upoterbljavati rieči, koje ne odgovaraju duhu hrvatskog jezika, a u pravilu rieči tuđice, posuđene iz drugih pa i sličnih jezika* (Zakonska 1941, 17). Powoływano się na chorwackie i zagraniczne tradycje puryzmu (Klaić 1941, Krstić 1943). Franjo Cipra uważał, że jedną z niezwykle istotnych różnic pomiędzy serbskim a chorwackim jest odmienne podejście do zapożyczeń (Cipra 1941). W broszurze *Za pravilnost i čistoću hrvatskog jezika* znajdują się stwierdzenia o świętej misji oczyszczania języka chorwackiego z obcych elementów, której patronuje poglawnik, a jego decyzje mają znaczący wpływ na kształtowanie rzeczywistości:

Nažalost godinama su tuđinci kvarili naš liepi hrvatski jezik. Liepa hrvatska rieč bila je namjerice iznakažena tuđicama pogrješnim i nepravilnim oblicima, slabo složenim rečenicama. To sustavno kvarenje hrvatskoga jezika imalo je političko i državno-pravno značenje. (...) Poglavnik je u svom velebnom delu obnove Nezavisne Države Hrvatske shvatio, da je čišćenje jezika od tuđica, pogrešnih oblika, nepravilnih rečenica najsvetiji zadatak, koji se u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj mora ostvariti. (...) Nije ni lak posao očistiti hrvatski književni jezik osobito u ovim težkim ratnim vremenima, ali čvstom voljom Našega Poglavnika već je do sada mnogo učinjeno na čišćenju hrvatskog jezika od tuđica i tuđinskih utjecaja. (Za pravilnost... 1945, 3-4)

W broszurze oraz licznych artykułach i poradach językowych zamieszczano całe listy zakazanych słów i wyrażen. Proponowano takie formy jak *sanjarski* zamiast *fantastičan*, *narodnjačtvo* zamiast *nacionalizam*, *stega* zamiast *disciplina* itd (Crljen 1941), *dražba* zamiast *licitacija*, *zemljovid* zamiast *mapa* (Za pravilnost... 1945). Proponowano nawet formę *hrvatka* zamiast *kravata*⁴². Zmieniano nazwy własne na bardziej chorwackie, np. miast i miejscowości typu Srijemska Mitrovica na Hrvatska Mitrovica, Srijemski Karlovci na Hrvatski Karlovci, a Srpsko Selište na Moslavačko Selište; z drugiej strony jednak wiele nazw chorwackich zamieniono niemieckimi, np. Nova Topolja – Windhorst (Samardžija 1993a). Jako zwyczajowe pozdrowienie zalecano *Na dom spremni!* Odrzucono także vukowską ortografię fonologiczną (uznano ją za zdatną zaledwie dla „narzecza”, jakim był serbski) na rzecz tzw. *korienskog pravopisu*, rozpropagowanego przez ustawę (Zakonska

⁴² Przykład za: Samardžija 2002, 70

odredba o hrvatskom jeziku... 1941), ale przede wszystkim przez publikację Adolfo Klaicia *Koriensko pisanje* (Zagrzeb, 1942). W 1944 roku ukazał się także *Hrvatski pravopis* tego samego autora, wprowadzający nową ortografię. Jak komentuje Jaroszewicz, *Dwa pokolenia Chorwatów wykształcone na słownikach Broza i Boranicia w jednej chwili de facto cofnięte zostały do poziomu półanalfabetyzmu* (Jaroszewicz 2005b, 88).

Polityka językowa NDH znalazła swoje negatywne odbicie w polityce II Jugosławii, w której wiele form charakterystycznych dla wariantu chorwackiego było dyskredytowanych jako „ustaszowskie”. Z kolei internacjonalizmy były przyjmowane zazwyczaj pozytywnie jako wyrażenia łączące słowniki różnych narodów oraz wyraz przynależności do międzynarodowego ruchu komunistycznego. Po zmianie orientacji politycznej SFRJ w 1948 roku ku państwom zachodnim rozpoczął się kontakt języka chorwackiego (podobnie jak serbskiego) z anglicyzmami i trwa do dnia dzisiejszego.

2.2. Kształtowanie chorwackiego standardu po rozpadzie Jugosławii

Opisując proces, w jakim wykształciły się obecne standardy serbski i chorwacki oraz polityka językowa Serbii i Chorwacji, należy wyraźnie zaznaczyć, że nie było żadnych aktów prawnych, które powoływałyby język serbsko-chorwacki do roli języka urzędowego w II Jugosławii. Sankejonowały go raczej publikacje naukowe, w których dążono do ujednolicenia standardu i odrzucenia *rečnika razlika* („słowników różnic”). Polityka językowa Jugosławii po 1945 roku była z założenia kontynuacją polityki prowadzonej pomiędzy rządem Królestwa Jugosławii a chorwacką opozycją. Jednak po dojściu do władzy Tity zaczęto kłaść coraz większy nacisk na unifikację w myśl idei, że *bratstvo i jedinstvo* doprowadziło już raz narody południowosłowiańskie do wolności. Podpisany w 1954 roku *Novosadski dogovor* regulował kwestię jednego literackiego języka Serbów, Chorwatów i Czarnogórców. Podkreślał równoprawność wymowy ekawskiej i ijekawskiej oraz obu alfabetów, a także konieczność opracowania przez obie Macierze: Serbską i Chorwacką wspólnej podstawy ortograficznej. Rezultatem prac Macierzy Serbskiej i Chorwackiej był *Pravopis srpskohrvatskoga jezika* opublikowany w 1962 r., potocznie nazywany *pravopisem dveju matica*. Nie był to jednak trwały kompromis. Jaroszewicz (Jaroszewicz 2005) wskazuje już przełom lat 60. i 70. XX wieku jako początek kryzysu jugoslawizmu i serbsko-chorwackiego *bratstva i jedinstva*. U schyłku lat sześćdziesiątych narodził się republikański i narodowy partykularyzm, dający o sobie znać przede wszystkim w Chorwacji, i Bośni. Podłożem do politycznych napięć były kryzysy gospodarcze i społeczne (oraz nasilające się przekonanie o ekonomicznej eksploatacji

Chorwacji). Chorwacki ruch emancypacyjny nazywano *hrvatskim proljećem* albo maspokiem (od: *masovni pokret*). Dominującą ideą było przekonanie, że unitarystyczna, proserbska polityka Belgradu marginalizuje chorwacką kulturę i tożsamość. Początkowo niewielką grupę intelektualistów z czasem wsparły Macierz Chorwacka oraz Kościół Katolicki. Stopniowo ruch się radykalizował, czasem nawet przejawiając tony nacjonalistyczne z czasów NDH. Serbowie odnosili się do chorwackiej wiosny z rezerwą, jako że jej działacze podnosili postulaty homogenicznej narodowo Chorwacji, którą wtedy zamieszkiwała spora mniejszość serbska. Na płaszczyźnie naukowej rozgorzały spory na tle serbsko-chorwackiego konfliktu językowego, często prowadzone w emocjonalnym i niemerytorycznym tonie. Jak podkreśla Jaroszewicz, niektórzy chorwaccy lingwiści sami przyznali się po latach do przesadnej polityzacji i ideologizacji naukowego dyskursu. Ówczesna sytuacja musiała jednak doprowadzić do komunikacyjnego impasu pomiędzy serbskimi a chorwackimi językoznawcami, co przypuszczalnie odbyło się ze szkodą dla wszystkich. W 1967 roku, kiedy trwały debaty nad poprawkami w jugosłowiańskiej konstytucji, środowisko skupione wokół chorwackiej Maticy oraz towarzystw filologicznych i pisarskich ogłosiło swoją Deklarację o nazwie i sytuacji języka chorwackiego (*Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*), w której wypowiedziano postanowienia *Novosadskog govora*, podkreślano autonomiczność i odrębność czterech języków w Jugosławii: chorwackiego, serbskiego, słoweńskiego i macedońskiego oraz odwoływano się do prawa każdego narodu do własnego języka. Zarzucano Serbom narzucanie ich języka we wszystkich republikach związkowych, chociaż nie uzasadniono tego faktograficznie⁴³. Uderza niesymetryczność żądań dotyczących językowego uprawnienia: z jednej strony autorzy Deklaracji wnoszą o prawo Chorwatów do posługiwania się swoim językiem w każdej sytuacji, z drugiej nie troszczą się o to prawo w stosunku do mniejszości serbskiej, czarnogórskiej czy bośniackiej – mają one posługiwać się wariantem obowiązującym w republice związkowej, czyli chorwackim. (Jaroszewicz dopatruje się w tym postulatcie potwierdzenia nacjonalistycznego nastawienia strony chorwackiej.) Reakcja władz Jugosławii była jednoznacznie negatywna, z potępieniem przez samego Tito na czele, co przypuszczalnie przyczyniło się do odcinania się od Deklaracji, które nastąpiło po tym w Chorwacji. Natomiast w Serbii odbyło się plenum Udruženja književnika Srbije, wskutek którego grupa pisarzy wystosowała odpowiedź na Deklarację pod tytułem *Predlog za razmišljanje*. Uznano w niej chorwackie postulaty

⁴³ Jedyny przykład na dyskryminację wariantu chorwackiego stanowiła słynna już publikacja wniosków ze zjazdu jugosłowiańskich kompozytorów, w której zabrakło wersji chorwackiej.

samodzielności i osobnym rozwoju języka chorwackiego od serbskiego, przyznano zerwanie umowy nowosadzkiej oraz wiedeńskiej. Jednocześnie podkreślono jednak konieczność zagwarantowania praw językowych mniejszościom niechorwackim na terenie tejże republiki. Reakcja chorwacka na ten dokument była analogiczna wobec reakcji serbskiej na Deklarację, autorom zarzucono nacjonalizm i zaczęto naciskać na wycofanie podpisu⁴⁴. Na przykład Izvršni komitet CK SKBiH o *Deklaraciji i Predlogu* za razmišljanje wydał następującą opinię:

Na sjednici je konstatovano da su Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika i Predlog za razmišljanje grupe članova Udruženja književnika Srbije ne samo izraz nacionalističkih i šovinističkih gledanja i opredeljenja njihovih potpisnika, nego i pokušaj otvorene političke diverzije protiv bratstva i jedinstva, ravnopravnosti i socijalističkog patriotizma naroda Jugoslavije. (za: Okuka 1983, s. 238)

Jednak usiłowania władz, by zatuszować obie inicjatywy nie uciszyły dyskusji. Wkrótce ukazał się tekst Stjepana Babicia utrzymany w podobnym tonie, jak Deklaracja, atakujący jugosłowiańską politykę językową, a także okoliczności i treści ogłoszenia *Novosadskog dogovora*⁴⁵. Krytykował także prawopis z 1960 r. i powstający *R(j)ečnik srpskohrvatskoga i hrvatskosrpskoga književnog jezika* obu Macierzy. Wkrótce Macierz Chorwacka, mimo prób osiągnięcia kompromisu, przerwała pracę nad jego kolejnymi tomami, na co miały wpływ przede wszystkim negatywne recenzje przedstawione przez Stjepana Babicia, Dalibora Brozovicia, Radoslava Katićicia i Tomislava Ladana. W 1970 ukazała się praca Dalibora Brozovicia *Standardni jezik* (wydawnictwo Maticy Hrvatskiej, Zagrzeb), w której deklarował on swój pogląd na serbsko-chorwacki jako na język zaledwie semistandardowy, a nie standardowy, ale wariantowy (zob. 1.2.1.). W ślad za nim Babić opublikował w 1971 pracę pt. *Lingvističko određenje hrvatskoga književnog jezika* (opublikowane w *Jeziku* nr XVIII, 5, s. 129-137), gdzie popierał tezy o odrębności serbskiego i chorwackiego standardu. W tym samym roku Macierz Chorwacka oficjalnie wypowiedziała

⁴⁴ Momo Kapor tak w 2007 roku wspomina tamte czasy: Onda sam, 1967, potpisao jedan važan dokument, već odavno zaboravljen, Predlog za razmišljanje, u kome smo se zauvek otrešli u jeziku slova H. Bio je to odgovor na Deklaraciju o položaju hrvatskog jezika i pravopisa, čije je potpisnike u Zagrebu predvodio Miroslav Krleža. Nastala je velika frka oko toga, progoni i zabrane, pa sam da ne bih morao da povučem potpis, pobegao u Veneciju, odakle sam slao razglednice u kojima sam pisao "Sedim kod 'Florijana' i odmaram se od domovine!" (Kapor M., 2007, *Muke sa jezikom*, <http://www.srpskapolitika.com/Tekstovi/Komentari/2007/latinica/196.html>)

⁴⁵ Babić S., 1967, *Htijenja i ostvarenja Novosadskog dogovora*, [w:] *Jezik*, XV, Zagreb, s. 3-13.

umowę nowosadzką i wiedeńską. Opublikowano *Hrvatski pravopis*, który został jednak szybko wycofany i ukazał się po raz drugi w Londynie w 1972 roku.

Na fali licznych protestów społecznych (m.in. strajk zagrzebskich studentów) domagających się suwerenności, do jugosłowiańskiej konstytucji weszła w tym czasie także poprawka zwiększająca autonomię ustawodawczą republik związkowych, dzięki której w 1972 roku SR Chorwacja wprowadziła do konstytucji związkowej zapis uznający za swój służbowy język chorwacki. Już rok wcześniej ukazał się nowy słownik ortograficzny (*Hrvatski pravopis* pod redakcją Stjepana Babicia, Božidara Finki i Milana Moguša), oparty na słowniku Boranicia z 1947 roku, co oznaczało cofnięcie się do normy sprzed zmian wprowadzonych w prawopisie z 1960 roku. *Pravopis* Babicia cechował również znaczny puryzm językowy i *pohrvaćivanje*, czyli afirmacja form typowych dla wariantu chorwackiego oraz tworzenie neologizmów tam, gdzie w słowniku widniały puste miejsca. Głównymi ośrodkami tej działalności była Matica hrvatska, jej czasopisma, a także wydawany już od lat sześćdziesiątych *Jezik*. Jaroszewicz pisze

Tak więc pod przykrywką rewitalizacji, afirmacji i kultywacji „cjelokupnog hrvatskog leksičkog blaga” do języka Chorwatów zaczęto od początku maspoku wprowadzać na masową skalę archaizmy stosowane w XIX wieku i ożywiane za czasów NDH, a także neologizmy tworzone zgodnie z tradycją Kurelca i Šuleka. (Jaroszewicz 2005, s. 55)

Zmiany objęły nie tylko wydawnictwa drukowane, ale także komunikaty płynące z radia i telewizji. Jednak pomimo zwiększenia autonomii republiki liderzy maspoku zostali wkrótce odsunięci od władzy i postawieni przed sądem z zarzutami nacjonalizmu, a działalność wydawniczą Macierzy wstrzymano na jakiś czas. Maspok jako ruch polityczny umarł, ale strona chorwacka mogła od tamtej pory samodzielnie kształtować wewnętrzną politykę językową. Do roku 1980, czyli do śmierci Tity, sytuacja była stosunkowo stabilna, pomimo kilkakrotnych prób zbliżania narodów ze strony serbskiej i wystąpień nacjonalistów ze strony chorwackiej. Jeszcze w roku 1990 wydano zbiorową pracę *Jezička politika i planiranje jezika u Jugoslaviji* pod redakcją Very Vasić, z której przebija troska o sytuację językową w Jugosławii, ale gdzie można znaleźć także pozytywne opinie na temat tzw. polityki międzywariantowej SFRJ (*međuvarijantska politika*) i polityki wobec mniejszości językowych. Sam Brozović pisał wtedy

(...) treba istaknuti da fingirana bojazan kako prijeti opasnost da se standardna novoštokavština, koja je temelj na nesumljivo dijalektom tipu, raspadne na nekoliko strukturno i supstancijalno samostalnih

jezika (što je naprosto neozbiljna misao) prikriva zapravo ciljeve koje se ne mogu javno i jasno formulirati (...) (Brozović 1990, 16)

Dubravko Škiljan natomiasz stwierdza wprost, że Jugosławia polityki językowej jako takiej nie prowadzi, nie istnieje także świadomość, że takowa jest potrzebna (Škiljan 1990, 29). Srđan Janković przyznaje, że brakuje jasno zdefiniowanej i szeroko przyjętej polityki językowej⁴⁶, ale stwierdza także wzrost zainteresowania tą tematyką i to nie tylko w środowisku naukowym wraz z przemianami społeczno-gospodarczymi, pojawieniem się mass mediów i różnych form masowej komunikacji. O języku serbsko-chorwackim pisze jako o języku policentrycznym, standaryzowanym w czterech osobnych środowiskach (serbskim, chorwackim, bośniackim i czarnogórskim) znajdujących się w jednym państwie, z czego tylko SR Bośnia i Hercegowina prowadzi konkretną politykę językową – mowa o Koordinacionim odboru za jezik i jezičku politiku pri Predsjedništvu Republičke konfederacije SSRNBiH (Janković 1990, 38-39.). O analogicznym ciele w SR Chorwacji wspomina natomiast Brozović (Brozović 1990b). Z kolei Vladimir Anić uważa, że planowanie języka jest utopią: *u suštini se ne planiraju jezici, nego se planiraju države i oblici vlasti* (Anić 1990, 101). 22 grudnia 1990 roku Konstytucja Republiki Chorwacji (tzw. konstytucja bożonarodzeniowa) ogłosiła język chorwacki jako język narodowy.

Problemy językowe wybuchły ponownie z całą mocą podczas działań wojennych w latach 90. Jak pisze Greenberg, od 1991 roku, kiedy w miejsce serbsko-chorwackiego pojawiły się cztery nowe języki, niezbędna była polityka językowa:

Da bi svaki od tih jezika postao legitiman kao potpuno razvijen standardni jezik, a ne BHS (bosanski/hrvatski/srpski), jezični su planeri u državama nasljednicama morali pribjeći različitim oblicima jezičnoga inženjering, stvaralačkog planiranja korupsa, pisanju novih gramatika i rječnika tutvrđivanju novih odnosa prema govornicima drugih jezika nasljednika zajedničkog jezika. (Greenberg 2005, 70)

Pierwszym z zabiegów purystycznych towarzyszącym kształtowaniu nowego standardu było pozbycie się serbizmów, a w konsekwencji także innych pożyczek. W 1991

⁴⁶ (...) *ne posjedujemo nijedan cjelovit, društveno verificiran dokument programskog karaktera s nekom vizijom budućnosti, koji bi služio kao osnovno polazište društvene misli za jednu takvu politiku.* (Janković 1990, 54).

roku Vladimir Brodnjak opublikował swój *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, zawierający ok. 30 tysięcy haseł⁴⁷. Kryžan-Stanojević podkreśla, że

serbizmy obecnie traktowane są w języku chorwackim podobnie jak anglicyzmy i, niezależnie od tendencji w uzusie, szuka się dla nich zamiany i sposobu wprowadzenia utworzonych neologizmów na rynek (Kryžan-Stanojević 2003, 98.).

Wydany w 1999 roku *Hrvatski jezični savjetnik*⁴⁸ głosi, że zawsze lepiej jest zamienić obcy wyraz rodzimym (w tym serbski – chorwackim). Wprowadza także hierarchię zapożyczeń, dzieląc je na *tudice* (*riječi koji djeluju strano*), *prilagođenice* (*strane riječi koje djeluju izvorno*) i *usvojenice* (*strane riječi koje su potpuno adaptirane u hrvatskom jeziku*). *Usvojenice* są lepszym wyborem niż *prilagođenice*, kiedy już niezbędnym wydaje się użycie obcego wyrazu, ale z kolei wszystko, nawet *prilagođenice*, jest lepsze niż *tudice*. Różne są także stanowiska autorów wobec różnych SL. I tak, lepsze jest słowo zapożyczone z łaciny niż z angielskiego (a już tym bardziej niż zapożyczone za pośrednictwem angielskiego), jako że jego fonetyka bardziej zgadza się z chorwacką. Pojawiają się jednak także argumenty niezwiązane z adaptacją fonetyczną czy morfologiczną modeli. Niektóre języki zostały uznane za „bliższe kulturowo” chorwackiemu (takie jak węgierski, włoski czy francuski) od innych (takich jak turecki, rosyjski). *Hrvatski jezični savjetnik* zawiera także listę neologizmów, którymi należy zastępować nieporządane wyrazy, a które często są kalkami z SL (np. *tjelogradnja* zam. ang. *body building*). Wśród proponowanych słów są tak zwane *historicismi* i *arhaizmi*. Historycyzmami autorzy nazywają w rzeczywistości leksykę powstałą lub ożywioną w dobie NDH. Maria Chichońska pisze o nowej normie

Osobna norma chorwacka, od samego początku bardziej purystyczna, dbająca o to, aby do języka nie napływało zbyt dużo zapożyczeń, sprawiała, że część leksyki zaczęła się coraz bardziej różnicować. Przyjmowane bez oporów zapożyczenia w języku serbskim miały odpowiedniki w chorwackim, tworzone na rodzimych podstawach (Cichońska 1994, 45).

W 1996 roku wydano czwartą edycję *Hrvatskog pravopisa* grupy autorów pod egidą Babicia⁴⁹, zwaną tzw. *preskriptivni pravopis*. Zawierał on wiele zmian ortograficznych i

⁴⁷ Marko Samardžija zarzuca słownikowi, że ok. 20% przedstawionego materiału jest obciążone poważnymi merytorycznymi błędami (Samardžija 2002).

⁴⁸ Barić E., Lončarić M., Pavešić S., Peti M., Zečević V., Znika M., 1999, *Hrvatski jezični savjetnik*, Zagreb.

⁴⁹ Babić S., Finka B., Moguš M., *Hrvatski pravopis*, Zagreb.

gramatycznych, raczej zalecanych do wprowadzenia niż obecnych w języku, wśród nich propozycje zamiany takich słów jak *avion*, *ambasada* czy *hiljada* chorwackimi terminami *zrakopolov*, *veleposlanstvo* i *tisuća*.⁵⁰ Ivo Pranjković zarzucał Babiciowi hiperijekawizację *Pravopisa*, czyli proponowanie form ijekawskich tam, gdzie nie mają one historycznego uzasadnienia, co wzbudziło żywą polemikę pomiędzy oboma badaczami. W 2001 roku ukazał się konkurencyjny *pravopis* Vladimira Anicia i Josipa Silicia, zwany *deskriptivni*⁵¹, którego autorzy przyjęli przeciwne stanowisko wobec Babicia i jego współpracowników, starali się bowiem trzymać językowej codziennej praktyki oraz zjawisk obecnych w najnowszej literaturze chorwackiej (podczas gdy Babić niektóre proponowane przez siebie formy uzasadniał tradycją np. szesnastowiecznego Dubrovnika). *Deskriptivni pravopis* dopuszcza tolerancyjnie wiele wariantów, które znajdowały się w użyciu, a które autorzy *preskriptivnog pravopisa* odrzucali jako niechorwackie, np. dublet *evropski/europski*. Istnienie równoległych poradników językowych wywołało swoisty chaos w Chorwacji, jako że niektóre formy były dozwolone przez jednych, a zabronione przez drugih. Niektórzy uznawali *pravopis* Anicia i Silicia za „przejściowy”, który przestanie obowiązywać, gdy język chorwacki doczeka się czystszej, „naturalniejszej” formy, jego autorów nazywano też *jugonostalgici*⁵².

Robert Greenberg w taki sposób podsumowuje „wojnę o nowy język chorwacki”:

Jezični su planeri shvatili da se, žele li postić novi hrvatski jezični identitet, moraju usmjeriti na promjene u pisanom jeziku, zbog toga što je jednostavnije mijenjati način na koji ljudi pišu nego način na koji govore. Zbog toga je mnogo pažnje posvećeno pravilnom pisanju, interpunkciji i provopisnim pravilima propisanim u pravopisnim priručnicima. Ti su priručnici oblikovani s najmerom da nove generacije Hrvata poduče novom hrvatskom standardu. (...) U godinama Tuđmanove vlasti državni su mediji također imali značajnu ulogu u javnom obznajivanju novog hrvatskog jezika i potencijalnog utjecaja na govor građana Hrvatske. Međutim (...) mediji u Hrvatskoj nisu u potpunosti prihvatili preskriptivne norme, tako da bi bilo naivno smatrati da su obični građani svjesno i dosljedno prihvaćali novi hrvatski jezik u svoj govor. Stvarna „bitka” za novi hrvatski jezik danas leži u rukama učitelja generacija učenika koje dolaze i u opsegu u kojem školske gramatike, pravopisni priručnici i rječnici održavaju upotrebu jezika kakvu preporučuju nacionalistički usmjereni jezikoslovci. Dosad se u školskim udžbenicima našla mnoga preskriptivna pravila iz Savjetnika [zob. przypis 40] i HP [zob. przypis 41] te je moguće da će se taj smer nastaviti. (Greenberg 2005, 141)

⁵⁰ Czemu jednak miała służyć zamiana jednej pożyczki *sport* na drugą *šport*, trudno powiedzieć.

⁵¹ Anić V., Silić J., 2001, *Pravopis hrvatskoga jezika*, Zagreb

⁵² Por. Bašić N., *Politička pozadina osporavanja Hrvatskoga pravopisa* [w:] *Jezik* 48/3, s. 87-95

Chociaż reżim Franjo Tuđmana nie powołał żadnego osobnego ciała do prowadzenia polityki językowej, członkowie jego partii (Hrvatska demokratska zajednica, w skrócie HDZ) podejmowali swoje inicjatywy na polu językowej „rewolucji”. Jedną z takich inicjatyw była propozycja *Zakona o odbrani hrvatskoga jezika* autorstwa Vica Vukojevicia. Wśród jego pomysłów była zamiana ortografii fonetycznej na etymologiczną, usunięcie około 60-80 000 niechorwackich słów ze słownika, utworzenie specjalnego urzędu do spraw językowych, wreszcie karanie za łamanie zasad poprawności językowej. Szczęśliwie propozycje te zostały odrzucone przez Sabor i kompletnie skrytykowane przez niezależne media oraz część chorwackich językoznawców⁵³. Podobną inicjatywą było utworzenie *Vijeća za normu hrvatskoga jezika* w 1997 roku, który po krótkim żywocie został rozwiązany i reaktywowany w 2005 roku jako *Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika* z Radoslavem Katičićem na czele. 8 maja 2012 roku decyzją Ministra nauki, szkolnictwa i sportu Željka Jovanovicia więc został rozwiązany. Do zadań wiecu należało:

- voditi sustavnu stručnu skrb o hrvatskome standardnom jeziku
- raspravljati o aktualnim nedoumicama i otvorenim pitanjima hrvatskoga standardnog jezika
- upozoravati na primjere nepoštivanja ustavne odredbe o hrvatskome kao službenome jeziku
- promicati kulturu hrvatskoga standardnog jezika u pisanoj i govornoj komunikaciji
- voditi skrb o mjestu i ulozi hrvatskoga standardnog jezika s obzirom na proces integracije RH u EU
- donijeti rješenja s daljnjim normiranjem hrvatskoga standardnog jezika
- pratiti jezičnu problematiku i utvrditi načela u pravopisnoj normi

(Odluka o osnivanju *Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika*, 2005⁵⁴)

Polityka językowa niepodległej Chorwacji szła nacjonalistycznym torem: począwszy od krytykowania „jugounifikacji” i akcentowania różnic, poprzez „pohrvaćivanje” korpusu. Nastąpiła przemiana wielu instytucji z *jugoslavenski* na *hrvatski* (np. *Jugoslovenska Akademija Znanosti i Umjetnosti* (JAZU) została przemianowana na HAZU (*Hrvatska Akademija Znanosti i Umjetnosti*), nazwę obowiązującą za czasów NDH. Co znamienne, zerwano w ten sposób z wieloletnią chorwacką tradycją jugosłowiańską). Usunięto z księgarń także pozycje zawierające w tytułach słowa *hrvatski ili srpski jezik* albo *hrvatskosrpski jezik*. Los ten spotkał nawet książki chorwackich językoznawców, np. Rudolfa Filipovicia. „Chorwacczenie” języka przebiegało następującymi torami:

⁵³ Por. Sito-Sučić D., 1996, *The Fragmentation of Serbo-Croat into three new languages*, [w:] Transition 2 vol.24, za: Greenberg 2005, 139.

⁵⁴ http://ihjj.hr/dokumenti/Odluka_o_osnivanju_Vijeca_za_normu_hrvatskoga_standardnog_jezika.pdf

- Wprowadzenie archaizmów, takich jak stare nazwy miesiące (*siječanj*, *kolovoz*, *prosinac*), *tjedan* zamiast *nedelja*
- Odejście od serbsko-chorwackich zapożyczeń na rzecz starych słów słowiańskich: *tisuća* zam. *hiljada*
- Usuwanie „serbizmów” (czasem po prostu wyrazów używanych za czasów Jugosławii): *djelatno vreme* zam. *radno vreme*, *koštovnik* zam. *cjenovnik*
- Tępienie internacjonalizmów: *sveučilište* zam. *univerzitet*, *knjižnica* zam. *biblioteka*, *brzjav* – telegram, *glazba* – muzika, *ljekarna* – apteka, *brojka* – cifra, *rajčica* – paradajz, *tisak* – štampa.
- Wprowadzenie neologizmów: *šport* zam. *sport*, *pristupnik* zam. *kandidat*, *povjerenstvo* zam. *komisija*, *predočnik* – ekran, *zrakomlat* – helikopter.
- Ożywienie formantu –*ba*: *prilagodba*, *vjeridba*, *naknadba* itd.
- Zamiana formantu –*ac* na –*telj*: *slušatelj*, *prodavatelj* (zam. *prodavač*), *kupovatelj* (zam. *kupac*, *mušterija*)
- Zamiana formantu –*ka* na –*ica*: *novinarica* zam. *novinarka*

Snježana Kordić (Kordić 2010) porównuje chorwacki puryzm czasów Tuđmana z polityką językową nazistowskich Niemiec⁵⁵. Wymienia takie działania jak: „oczyszczanie” szkolnych bibliotek z książek wydanych lub napisanych przez Serbów, z których większość, jak pisze, została spalona lub wyrzucona na pobliski śmietnik; publikowanie *razlikovnih rječnika*; zwalnianie z pracy lektorów i nauczycieli z racji niepożądanego pochodzenia; wspomniany już wniosek do Saboru o powołanie językowej policji; przeprowadzanie kampanii we wszystkich mediach służących implementacji nowych form językowych oraz kontroli „czystości” językowej; wreszcie intensywne wzajemne poprawianie się Chorwatów, którzy sami czują się zagubieni w obowiązującej normie. Zdaniem badaczki, puryzm i nacjonalizm napędzają się wzajemnie, mają to samo natężenie i odpowiadają na te same potrzeby. Puryzm nie płynie jednak z dołu, nie jest potrzebą przeciętnego użytkownika języka, lecz to potrzeba nacjonalistycznej władzy, która posługuje się językiem jako narzędziem realizacji i legitymizacji swojej ideologii. Powiązanie władzy z językoznawcami skutkuje m.in. finansowaniem określonych projektów naukowych czy kontrolą językową

⁵⁵ Jak wynika z cytatów z dziennika Franja Tuđmana opracowanych przez Marka Samardžiję (Samardžija 2012), Tuđman był zainteresowany polityką językową i rozwiązaniami prawnymi w innych krajach już od lat 70. Szczególnie podobały mu się rozwiązania francuskie i islandzkie.

mediów państwowych. Cenzura i poradnictwo językowe jest dobre opłacaną branżą, w której nietrudno zrobić karierę medialną. Władza ze swojej strony oferuje wsparcie (w tym finansowe), naukowcy w zamian pozwalają wykorzystać swój autorytet tych, którzy wiedzą lepiej „jak się mówi” do celów politycznych. Puryfikacja jest narzędziem wymiany starych elit na nowe, a kryterium ich rozpoznania ma stanowić język, dlatego w założeniu użytkownicy mają dążyć do autokorekty i przechodzenia ze starego słownika na nowy. Mate Kapović w ten sposób ironizuje na temat purystycznych dążeń chorwackich językoznawców:

Poseban su problem posuđenice. Neki su standardolozi na njih toliko osjetljivi u svakom pogledu pa je čudno što ne dolazi do prijedloga da se primjerice riječ *sedam* izbaci iz hrvatskoga jezika jer je to bila semitska posuđenica u praindoeuropskim jeziku (...) (Kapović 2009b, 173.)

Kordić zauważa to, o czym była mowa w rozdziale I – żadne zmiany językowe nie mogą być narzucone bez minimalnej choćby współpracy użytkowników tego języka. W celu wdrażania nowej normy niezbędna jest szeroko zakrojona kampania obejmująca media, poradniki językowe, słowniki normatywne, czasopisma naukowe i dydaktyczne, wreszcie replikowanie pożądaných linguemów przez jednostki z autorytetem, których wypowiedzi mają prestiż. Planiści językowi starają się stwarzać wrażenie, że zmiany te zachodzą same z siebie, ponieważ język „w naturalny sposób dąży do czystości” (Czerwiński 2005a). Jednym ze sposobów wywoływania takiego wrażenia jest umieszczanie słów rodzimych w pozytywnym, a zapożyczeń w negatywnym kontekście. Autorzy poradników często posługują się bezosobowymi formami rozkazującymi (*neophodno je, mora se, valja, treba, nužno je*), aby zasugerować, że jedynie przekazują jakieś nadrzędne prawa językowe, zamiast otwarcie przyznać, że to oni sami je formułują. Podkreślane jest, że stan „czystości” jest dla języka stanem „naturalnym”, stanem homeostazy, do którego język te dąży niejako „sam z siebie”, a ludzka ingerencja może temu jedynie pomagać. Absurdalność tego twierdzenia jest oczywista z perspektywy ekolingwistyki i ewolucjonizmu językowego – język nie posiada żadnej świadomości wartościującej, co jest dla niego lepsze lub gorsze, tak samo jak ewolucja gatunków nie „zmierza” (wbrew temu, co się czasem pojawia w romantycznych interpretacjach) ku postępowi, jakkolwiek rozumianemu. Język się jedynie adaptuje do zmian, ponieważ ludzie dopasowują swoją wypowiedź do zmieniającego się wokół nich środowiska – z drugiej strony jednakże to środowisko ulega zmianom także dzięki zachowaniom językowym. Purystyczna polityka niepodległej Chorwacji skłoniła wiele osób do przyjęcia form, które były im obce, aby osiągnąć dany komunikacyjny cel (krótkofalowy, typu

załatwienie bieżących spraw, lub długofalowy – utrzymanie stanowiska pracy i akceptacji w społeczeństwie⁵⁶); jednocześnie jednak suma wypowiedzi jednostek sprawiła, że środowisko chorwackiego społeczeństwa stało się purystyczne i faworyzujące puryzm. Nie ma w tym jednak żadnego nadrzędnego „celu” wyznaczonego przez wewnętrzny „rozum” języka, gdyż musiałby on być świadomym bytem, by dążyć do czegoś takiego jak „czystość” (jakkolwiek rozumiana). Kordić podkreśla *purizam nikad nije svojstvo jezika, nego određenog broja ljudi* (Kordić 2010, 23), a w innym miejscu *puristi pišu kao da jezik postoji odvojeno od svojih govornika i kao da ima volju nezavisnu od onih koji se njime služe* (ibid. 27). Przeciwną strategią ideologiczną nacjonalistów było przedstawianie języka jako czegoś, co należy ochronić i zbawić przed katastrofą – tym razem język nie posiada własnych dążeń, lecz jest niewinną ofiarą w rękach „złych” ludzi, którzy chcą go zniszczyć poprzez „zanieczyszczenie” i co więcej, są w stanie to osiągnąć, gdyż język jest zależny od ludzkich planów i podlegający kontroli świadomej polityki do tego stopnia, że da się go wykorzenić, jeśli tylko postępować konsekwentnie według założonego programu. (Także to przekonanie jest błędne, co zostało już omówione w pkt. I.2.4.) Charakterystyczna dla purystów jest także afirmacja puryzmu jako takiego, oczyszczanie go z negatywnych konotacji historycznych, promowanie tego zachowania jako standardowe, normalne, typowe dla świadomych etnicznie i kulturalnie narodów, mające długą tradycję także w Europie⁵⁷. Inną typową strategią jest afirmacja neologizmów jako „dobrych słów rodzimych”, tak jakby pozytywna selekcja w ich przypadku już się dokonała we wspólnocie językowej i weszły one do powszechnego użycia, podczas

⁵⁶ Mieszkaniec wsi, który do urzędu przychodzi po wypłatę zaległych pieniędzy za odkup zboża, pokornie robi preslik dokumentów wziętych z pismohrane, tak jak go nauczyla pani urzędniczka, pisze zamlbu i czeka, kiedy zacnie się djelovno vrijeme lub uredovno vrijeme, bojąc się, że może kopija wzięta z arhive nie będzie odpowiednim dokumentem i że molba przekazana w radno vrijeme nie będzie wystarczająca wobec podania z przedrostkiem za-. Kupujący elektroniczny czajnik musi wiedzieć, że odejdzie z kwitkiem, jeśli nie nazwie potrzebnego mu sprzętu mianem umieszczonym na etykietce artykułu: kuhalo (...) (Kryžan-Stanojević 2004, 118.)

⁵⁷ Jako wzorce chorwackiego puryzmu należy wymienić przede wszystkim tradycje niemieckie (słownik Hermanna Dungerego *Wörterbuch von Verdeutschungen entbehrlicher Fremdwörter*, towarzystwo *Der allgemeine deutsche Sprachverein*, w XX wieku także *Verein für deutsche Sprache*), skandynawskie (fińskie towarzystwo *Duodecim* promujące fiński język w medycynie oraz fińskie centrum nazewnictwa technicznego *Tekniikan Sanastokeskus*, islandzkie zakazy używania słów angielskich w nazwach firm), francuskie (*Comission de la terminologie technique française moderne*, *Conseil du langage scientifique*, *Comité consultatif du langage scientifique*, książka *Parlez-vous franglais?* piętnująca anglicyzmy we francuskiej mowie, *Haut Comité pour la défense et l'expansion de la langue française*, prawodawstwo językowe Jacquesa Toubona), rzadziej włoskie i hiszpańskie (Margić 2010).

gdy są zaledwie propozycjami w momencie zasugerowania przez językoznawcę, a przecież niektóre neologizmy, takie jak *krugoval* (radiostacja), zupełnie się nie przyjęły. Kordić stwierdza ironicznie

Budući da jezik nije ni povijesno ni društveno konstantan, apsurdno je kad kroatisti neku riječ koju su upravo iskopali u dalekoj prošlosti proglašavaju hrvatskijom od one riječi koja se koristi u Hrvatskoj (Kordić 2010, 29).

Język chorwacki, którego Chorwaci muszą się uczyć wciąż od nowa, nie jest już ich rodzimą mową, lecz tworem wymyślanym na bieżąco przez jego *programmerów* (Kordić 2007). Mate Kapović idzie jeszcze dalej, stwierdzając, że o „*pravičnosti*” i „*nepravičnosti*” i *jeziku ne može [se] uopće govoriti* (Kapović 2009b, 168). Kwestionuje on jakiegokolwiek prawo do narzucania innym arbitralnych sądów o prawidłowych formach przez językoznawców. Wychodzi on z bliskiego ekolingwistom przekonania, że *jezik se uvijek samo mijenja, jezik se ne kvari – niti ne poboljšava, niti ne pogoršava* (ibid. 171). Ponad literackim standardem stawia język mówiony – żywy, spontaniczny.

Jak podkreśla Kordić, zmiana władzy w 2000 roku nie zmieniła nic w zakresie purystycznej polityki, pomimo deklarowanego odejścia od wartości nacjonalistycznych. Także badanie nacjonalizmu językowego w Chorwacji przeprowadzone przez Czerwińskiego w 2002 roku nie wykazuje zmiany jakościowej w stosunku do polityki czasów Tuđmana (Czerwiński 2005a). W środowisku językoznawczym wciąż pokutują przekonania o „chorwackim wyczuciu językowym” (*hrvatski jezični osjećaj*), rozumianym jako intuicja językowa i spontaniczna zdolność rozpoznawania elementów danego systemu językowego (języka lub dialektu) – postulowany jest m.in. w badaniach Alericia (Alerić 2009).

Władysław Lubaś wymienia następujące cechy chorwackiej polityki językowej po ogłoszeniu niepodległości:

- Postromantyczny unitaryzm państwowo-kulturowo-narodowy (jedno państwo – jeden naród – jeden język)
- Rodzimość i tradycyjność języka („Wielka Tradycja”, której zmieniać nie należy)

- Elitaryzm języka (*poprawnym językiem posługuje się wąskie grono wtajemniczonych, w tym np. wódcz*⁵⁸, Lubaś 2002, 121)

Kryžan-Stanojević opisuje towarzyszące puryzmowi zjawisko hiperpoprawności w Chorwacji. Według niej

Hiperpoprawność to zjawisko socjolingwistyczne, polegające na świadomej zamianie form języka docelowego innymi, które w przekonaniu mówiącego, z racji jego doświadczenia w języku wyjściowym oraz mylnego przekonania o własnej kompetencji językowej, są poprawne, w odróżnieniu od tych, które chce nimi zastąpić. Rezultatem takiej zamiany jest błąd w stosunku do normy (błędy fonologiczne, morfologiczne, składniowe) bądź w stosunku do uzusu (błędy leksykalne i semantyczne) (Kryžan-Stanojević 2004, 111-112)

Zjawisko to cechuje środowiska, gdzie istnieje napięcie pomiędzy językiem wyjściowym a docelowym. Jak zauważa autorka, tradycyjny model chorwacki był – wbrew zewnętrznej polityce purystycznej – tolerancyjny wobec trzech alfabetów i trzech dialektów, oparty na zasadzie wzajemnego zrozumienia i współistnienia różnych wariantów. Dopiero początek lat 90. XX wieku zachwiał tą równowagą, wiążąc się z – tak krytykowanymi przez Chorwatów w wykonaniu Serbów – usiłowaniami unifikacyjnymi i konsolidacyjnymi. Tolerancja językowa przygasła na rzecz integracji narodu, wyznaczenia swoich i obcych, ideologicznej deklaracji. Reakcją na te działania był tzw. strach językowy ze strony niepewnych, czy posługują się „właściwą” i „patriotyczną” formą chorwackiego. Strach ten jest analogiczny wobec strachu osób posługujących się niezbyt jeszcze poznanym językiem obcym, co koresponduje ze spostrzeżeniami Kordić o obcości chorwackiego *novogovora*. Chorwaci, według Kryžan-Stanojević, czują lęk przed użyciem standardu. Bezwyjątkowo stosują końcówkę *-telj*, nieustannie pouczeni, że jest ona bardziej „chorwacka” niż *-ac*. Nagłosowe *sp-* zamieniają na *šp-* zgodnie z nowym wzorcem *šport*, tworząc takie formy jak *študent*, *šprinter*. Panuje zagubienie w odmianie liczebników, do których nieodmienności Chorwaci zdążyli się przyzwyczaić za czasów wspólnej normy serbsko-chorwackiej, przez co powstają formy typu *s dvojicom žena* zamiast *s dvjema ženama*. Unikają używania form kojarzących się z socjalistyczną Jugosławią, takich jak *partia*, *bratstvo*, *Jugoslavija* (Kryžan-Stanojević 2004).

⁵⁸ Chorwacki językoznawca Brozović zalecił w 1994 roku język prezydenta Franjo Tuđmana jako wzorowy dla młodzieży. Z jego wypowiedzi do mowy potocznej przeszło m.in. starochorwackie *glede* ‘biorąc pod uwagę’, *unatoč* ‘wbrew’, *u svezi* ‘w związku z...’.

2.3. Język chorwacki wobec internacjonalizacji

Da bismo se uvjerili o anglizaciju hrvatskog jezika, dovoljno je otvoriti novine, uključiti radio i televiziju ili slušati govor na ulici – twierdzi Lidija Cvikić (Cvikić 2009, 96.) Według Kordić, napływ anglicyzmów do języka chorwackiego jest naturalny w tym sensie, w jakim naturalne są wpływy z języka bardziej prestiżowego do mniej prestiżowego (Kordić 2010). Według badaczki, w Chorwacji nadal panuje osobliwa sytuacja, w której prawie nikt poza wąską elitą językoznawców nie zna standardowego języka; polityka językowa stwarza problemy komunikacyjne zamiast je rozwiązywać; publikacja jakiegokolwiek tekstu wiąże się z cenzurą językową zwaną *lektoriranjem*, a poradniki językowe zawierają zamiast porad listy zakazanych słów. Jednocześnie kryteria odrzucania danych wyrazów nie są jasne ani spójne. Puryzm zmniejsza także konkurencyjność języka chorwackiego: z powodu poprawnościowego chaosu spadła liczba tłumaczeń, wydawanie książek podrożało, a wymiana myśli spowolniła. Usuwanie internacjonalizmów prowadzi według Kordić do językowej izolacji i przynosi straty ekonomiczne z powodu utrudnień komunikacyjnych. Internacjonalizmy są według niej niezbędne w komunikacji międzynarodowej, szczególnie w profesjolektach, których wartość praktyczna jest bardzo duża.

Jak zauważa Samardžija (Samardžija 2002), najstarsze internacjonalizmy w języku chorwackim pochodzą z łaciny i greki. Obecnie wyróżnia on *angloamerykanizmy* oraz *neointernacjonalizmy*. Do tych ostatnich zalicza się ogromna liczba wyrażen używanych w rozmaitych profesjolektach i żargonach środowiskowych, takich jak informatyka czy medycyna (o zapożyczeniach angielskich i internacjonalizmach w chorwackich czasopismach medycznych pisze Gjuran-Coha 2004). W języku chorwackim utrwaliły się nie tylko modele typu *hardware/hardver*, ale także kalki (*mouse* – *miš*) czy mieszane neologizmy angielsko-chorwackie (*disk unit* – *disk jedinica*) obok zwyczajnych rodzimych neologizmów (*link* – *produžetak*, *joystick* – *palica za igru*). Wskutek rozkwitu puryzmu czytelnicy musieli zapewne odczuwać pewną dezorientację, czytając „poprawione” artykuły z takimi słowami jak *pisać* zam. *printer*, *računalo* zam. *kompjuter*, *dvojnica* zamiast *bit*. Często chorwackie zamienniki były nieekonomicznie długie, np. *default* – *pretpostavljena vrijednost*, *softver* – *računalna podrška*, *display* – *cijev za prikaz podataka*, *hardware* – *sklopovska konfiguracija računala* lub nieintuicyjne z uwagi na zbyt szeroki zakres znaczeniowy, np. *online* – *stalno*, *Internet* – *Međumrežje*, *čip* – *sklopnjak* (przykłady za Mihaljević 2006, 42. Wyrażenia typu *daunloudati*, *šerati*, *brauzati*, *forwarduša*, *sejvati* odrzuca ona jako nieprzystające do normy z uwagi na zbytnią żargonowość). Z kolei środowisko medyczne protestowało przeciwko braku

precyzji i chaosowi towarzyszących burzeniu utrwalonego słownika, obawiając się słusznie sytuacji, w której dwuznaczność i niemożność komunikacji może być szkodliwa dla pacjenta⁵⁹. Mimo to w wielu profesjonalnych periodykach wprowadzono wymóg adiustacji tekstów publikowanych do nowego słownictwa, chociaż w profesjolektach nadal równoległe korzystano z nazw obcych. W imię troski o edukację młodego pokolenia zamieniono terminologię pochodzenia łacińskiego na chorwacką w podręcznikach do gramatyki, np. słowo *sklonidba* zastąpiło znaną *deklinaciję*. Jak pisze Barbara Kryżan-Stanojević, *słowniki, które ułatwiłyby posługiwanie się nowymi wyrazami, dotąd nie istnieją, najczęściej bowiem nie uznaje się nowości tych słów, wychodząc z założenia, że są one dla wszystkich zrozumiałe, ponieważ są rdzennie chorwackie*. (Kryżan-Stanojević 1998, 286).

Samardžija wyróżnia trzy postawy wobec problemu anglicyzmów w języku chorwackim: akceptację, purystyczne *pohrvaćivanje* i wreszcie pośrednie stanowisko definiowane przez zasadę *prihvatiti ono što je potrebno, potisnuti ono što je nepotrebno* (Samardžija 2002, 81). Chorwackie językoznawstwo obfituje w literaturę dotyczącą anglicyzmów i amerykanizacji. Nikolić-Hoyt pisze o tym, że w języku chorwackim większość nowych zapożyczeń angielskich jest niezaadaptowana lub występują dublety typu *file* i *fajl*, *copyright*, *kopirait*, *kopirajt*. Jak twierdzi, im język bardziej prestiżowy, tym słabsza tendencja, by jego leksemy adaptować do systemu BL (Nikolić-Hoyt 2005). Babić pisze, że angielski jest językiem najsilniejszego narodu pod względem gospodarczym, naukowym, technologicznym, wojskowym i innym, więc jego przewaga nie wymagała „żadnych dekretów”, nastąpiła „siłą rzeczy”. Amerykanizacja chorwackiego *širi se kao kopnica (sida), zahvaća Hrvate u njihovu neznanju, da ne kažem nevinosti, pa treba još napora da se suzbije ako se već ukloniti ne može. Treba stvoriti ozračje u kojem će većina steći dobar hrvatski jezični osjećaj, otporan na amerikanizaciju* (Babić 2004, 215). Syndromami amerykanizacji są m.in. nazwy typu *Pula Film Festival*, kalki językowe typu *kruška nektar* na produktach, niezaadaptowane angielskie wyrazy typu *baywatch služba*, skrótowce od nazw anglojęzycznych typu SARS i PIN (ibid.). Alemko Gluhak poświęcił obszerny artykuł anglicyzmom graficznym, do których zaliczają się: wymawianie skrótów nieanglojęzycznych

⁵⁹ Gjuran-Coha w swojej rozprawie doktorskiej, analizując wyniki przeprowadzonej ankiety, dochodzi jednakowoż do wniosku, że pacjenci preferują leksykę rodzimą jako bardziej zrozumiałą, natomiast pomiędzy sobą wolą posługiwać się anglicyzmami. Jej respondenci-lekarze deklarują, że ciężko im znaleźć odpowiedniki rodzime dla terminów fachowych, co więcej nie uważają tego za potrzebne, gdyż chorwackie terminy nie odpowiadają angielskim. W życiu pozazawodowych także deklarują posługiwanie się dużą ilością anglicyzmów i internacjonalizmów (Gjuran-Coha 2007).

zgodnie z fonetyką angielską (PTSP jako *pitiespi*), angielska pisownia słów już zaadaptowanych (*sex* zamiast *seks*), pozostawienie angielskiej transkrypcji nazw nieangielskich w tłumaczeniu na chorwacki (*Maria Sharapova*, *Ishevsk*, *Krasnyi Arkhiv*), angielskie nazwy jednostek (*Hertz* zamiast *herc*, *inč/inch* zamiast *palac*), pisanie liczb zgodne z angielską ortografią (odwrotne użycie przecinków i kropek niż w ortografii chorwackiej), pisownia wszystkich wielkich słów w tytułach i nazwach (*Ideje*, *Programi i LJudi* – tytuł książki), użycie łącznika, użycie apostrofu, użycie cudzysłowu, anglosaski wzór cytowania wypowiedzi i zapisów bibliograficznych (Gluhak 2009). Bosnar-Valković, Blažević i Gjuran-Coha zwracają uwagę na rolę językowego trendu i snobizmu w posługiwaniu się anglicyzmami. Podkreślają, że internacjonalizacja zaciera stare formy grzecznościowe w języku chorwackim i promuje nowe (np. reagowanie na komplementy podziękowaniem, grzecznościowe zapytanie o samopoczucie ze strony osób będących w relacjach handlowo-usługowych, życzenie radości z posiłku zamiast życzenia smacznego); czasem kalkowanie zwrotów angielskich jest powiązane z poprawnością polityczną (np. popularyzacja formy *Romi* zamiast *Cigani*) (Bosnar-Valković, Blažević, Gjuran-Coha 2008). Angielski ma także, jak już wspomniano, znaczenie prestiżowe. Tatjana Balažić Bulc i Vesna Požgaj Hadži przywołują w swoim artykule wyniki badania nad stereotypami użytkowników 15 języków światowych, wśród których Amerykanów i Anglików opisuje się jako wykształconych, wielkomiejskich ludzi sukcesu (Balažić Bulc, Požgaj Hadži 2009). Sanda Lucija Udier opisuje zjawisko „angielsko-chorwackiej synonimiczności” w chorwackim dziennikarstwie, pod którą rozumie posługiwanie się na przemian terminami angielskimi i ich chorwackimi kalkami (np. *instant messaging* – *trenutačna razmjena poruka*, *dodatak* – *add-on*, *data source* – *izvor podataka*, Udier 2009, 53). Z kolei Anita Peti-Stantić, Jelena Tušek i Marija Horniš zwracają uwagę na zamieszanie w nazewnictwie stanowisk w dużych firmach wynikające z często nieadekwatnego lub nieprecyzyjnego „chorwacczenia” terminów angielskich (*key account manager* – *prodajni predstavnik*). Jak piszą, angielskie nazwy są szeroko przyjęte i błyskawicznie się zdomawiają, są używane w komunikacji z zagranicznymi oddziałami firm oraz pracownikami będącymi obcokrajowcami, pracownicy korporacji z zagranicznym kapitałem wchłaniają je podczas studiów i szkoleń, wreszcie część terminów jest postrzegana jako nieprzekładalna lub przełożenie ich wymagałoby zbytnej opisowości (np. *brend*) – wszystko to sprawia, że potrzeba tych ludzi, by dobrze przełożyć biznesowy żargon na chorwacki jest niewielka. Zarazem z przedstawionego badania ankietowego wynika, że większość (65%) zapytanych studentów z wydziału ekonomicznego w Osijeku uważa chorwacki język za *umjereno prezasićen engleskom terminologijom* (Peti-Stantić, Tušek,

Horniš 2009). Językoznawcy narzekają jednak na wszechobecną angielszczyznę. Nives Opačić pisze:

U Hrvatskoj nas upravo raznorazni poduzetnici, koji se smatraju „pokretačima” Hrvatske, valjda time što dižu razne *Business Towere*, *City Towere*, *Euro Towere* i sl. *Tornjeve*, uvjeravaju kako se njihove aktivnosti zapravo uopće ne mogu izraziti na hrvatskom jeziku, pa neki od njih i ne žele da ih zovemo poduzetnicima, jer su oni – po vlastitim riječima – developeri. (Opačić 2007, 25)

A cytowany już Marko Kovačić wtóruje:

U Hrvatskom enciklopedijskom riječniku doduž još nema riječi kao što su *brand*, *catering*, *event*, *piercing*, *publisher*, (ili možda *brend*, *kejtering*, *ivent*, *pirsing*, *pablišer*), ali zato ima na primjer *autsajder*, *dil*, *iler*, *džus*, *gej*, *grog*, *kliring*, *lider*, *menadžer*, *rejting*, *skvoš*, *skvot*, *babysitter*, *browser*, *e-mail*, *feature*, *happening*, *leasing*, *remake*, *snowboard*, *soundtrack*, *styling*, *subwoofer*. Već su posve ukorijenjene riječi *bojler*, *dizajn*, *intervju*, *kombajn*, *kompjuter*, *mjuzikl*, *snajper*, *tinejdžer*, *tramvaj*, *vaterpolo*, *vikend*. (Kovačić 2007, 66)

Kovačić w tym samym tekście stwierdza, że język ubożeje wskutek zbyt intensywnego zapożyczania (*Dok gradimo jednosmjernu mostove uglavnom s anglosaksonskom kulturom, rušimo mostove s vlastitom* – ibid., 67). Za ten stan rzeczy oskarża językowe bylejactwo, nachalny marketing, krótkowzroczną pogoń za tym, co nowe. Broni słów, które są odrzucane ”razem z przeszłością”. Marija Brala w swoim artykule o badaniu internetowego żargonu młodych Chorwatów podkreśla, że poszukiwanie rodzimych ekwiwalentów dla słów typu *post* czy *blog* uważają oni za stratę czasu. Jej respondenci wybierają w większości angielskie nazwy stron, angielską wersję interfejsu (*username* versus *korisničko ime*, *password* versus *zaporka*), angielskie lub angielsko brzmiące pseudonimy. Jako powody wymieniają: anglicyzmy brzmią lepiej, a ich znaczenie jest przejrzyste; kroatyzmy tracą archaicznością, ciężko je też czasem zrozumieć; anglicyzmy są profesjonalne, kroatyzmy brzmią jak tłumaczenie amatora, który nazywa globalne zjawiska po swojemu; anglicyzmy są bardziej treściwe, kroatyzmy są rozwlekłe; jestem przyzwyczajony do angielskiej terminologii, używam angielskiego interfejsu i oprogramowania, nie chcę się uczyć chorwackiej od nowa; chorwackie tłumaczenia nie zawsze oddają poprawnie lub precyzyjnie znaczenie angielskiego odpowiednika (Brala 2009). Margić za Filipoviciem (Margić 2010) do anglicyzmów zalicza pseudoanglicyzmy, pseudoklasycyzmy (leksemy stworzone w języku angielskim na bazie łacińskiej lub greckiej), anglicyzmy sekundarne (zapożyczone za pośrednictwem innego języka, najczęściej

francuskiego lub niemieckiego) oraz anglicyzmy pochodzenia nieangielskiego. Stwierdza także, wbrew cytowanym opiniom kolegów, że poczucie spotykania anglicyzmów „na każdym kroku” jest przejawione przez następujące czynniki: anglicyzmy wyróżniają się w oczywisty sposób na tle słownictwa słowiańskiego, często na dodatek zapisane kursywą; najczęściej są wyeksponowane (na reklamach, billboardach, tytułach, plakatach); najczęściej są to słowa modne, często powtarzane, łatwo zauważalne; duża ilość anglicyzmów w takich domenach jak komputery, technologie komunikacyjne itd. sprawia wrażenie, że cały słownik jest nimi przesycony (Margić 2010).

Stanowisko Kovačicia zgadza się w głównych założeniach ze stanowiskiem redakcji *Jezika*, gdzie publikowane są regularnie takie kolumny jak *Pitanja i odgovori* (poradnictwo językowe) oraz *Najbolje nove hrvatske riječi*. W tym ostatnim dziale prezentowane są wyniki konkursu *Jezikov natječaj za najbolju novu hrvatsku riječ*. W numerze 54 przyznano nagrody za następujące słowa: *uspornik* (oznaczające *leżeć policajac*), *smećnjak* (‘konteiner za smęce’), *raskružje* (‘kružni tok prometa’)⁶⁰. Jako że wyrażenie *leżeć policajac* jest oczywistą kalką z języka angielskiego *sleeping policeman*, nic dziwnego, że w świetle cytowanych wcześniej opinii na temat zapożyczeń, wygrało słowo zastępujące pożyczkę „prawdziwym chorwackim słowem”. W numerze 56 pierwszą nagrodę również przyznano zamiennikowi angielskiego słowa *stand* (*proširnica* – ‘żilni potporanj’)⁶¹. W 2010 (nr 58) roku pierwsza nagroda wynosiła już 5000 kun, druga 3000 kun, a trzecia 1500. Nagrodzono następujące neologizmy: *svidalica* (‘like a Facebooku’), *smiješko* (‘smile’), *osjećajnik* (‘emotikon’), *ispraznica* (‘floskula’). Wspomniano w tekście także następujące nadesłane przez uczestników wyrazy: *bliznik* (‘zoom’), *kavnik* (dżezva), *mišnuti* (‘maknuti računalnim mišem’), *mišište* (‘podlog za miś’), *nakrilnik* (‘laptop’), *opisnica* (‘profil na blogu, fejsu’), *osvježnik* (‘refresh’), *potvrđnik* (‘enter’), *prikaznik* (‘display’), *raspojnica* (‘divajder’), *opuštaonica* (‘wellness’)⁶². Nie dziwi chyba fakt, że prawie wszystko to anglicyzmy z szeroko rozumianego komputerowego kręgu tematycznego, z wyjątkiem jednego (ale silnie zakorzenionego) turcyzmu. W tym samym numerze opublikowano także wiersz na cześć rodzimego języka pod tytułem *Moj horvacki jezik*, gdzie znajdują się następujące frazy *Moj horvacki jezik // glagolja svoj stil, // tuđice ga rušu// previše, cu fil.// Moj horvacki jezik// ne podnosi tlač// tuđice ga gušu// previše, tu mač.*⁶³ Wiersz może się wydawać przerysowany,

⁶⁰ *Najbolje nove hrvatski riječi*, Jezik 54, 2, s. 119-120

⁶¹ *Dodijeljenje nagrade za najbolju hrvatsku riječ u 2008*, [w:] Jezik 56, 2009, s. 74

⁶² *Dodijeljenje Šreretove nagrade za najbolju hrvatsku riječ u 2010*, [w:] Jezik, 58, 2010, s. 73-74.

⁶³ Tylna okładka Jezika nr 58/2010

jednak zwroty typu *tu mač* (ang. *too much*) nie są obce w żargonie młodzieżowym. Maria Magdalena Krychowska (Krychowska 2008) opisuje zjawisko *hrenalleskiego*, czyli gwary młodych ludzi silnie nasyconej angielskimi linguemami takimi jak *emač*, *spem topic*, *teensi*, *spemati*, *forumaše*, a nawet *đizs* (zapewne ang. wymowa *Jesus*) oraz algamaty typu *kre10* (*kre-ten*, ang. ‘dziesięć’). Przypomina także o postanowieniach Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika dotyczących zapożyczeń angielskich:

W obradach Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika kwestia tzw. ‘tuđić’ zajmuje również bardzo ważne miejsce – 21 grudnia 2006 roku podjęło decyzję o napisaniu listu do Ministerstwa nauki, edukacji i sportu oraz do Państwowej fundacji d/s nauki w sprawie powołania zespołu naukowców, którzy opracują chorwacką leksykę dla dziedzin nauki, życia, w których widać szczególną ilość zapożyczeń z języka angielskiego. 27 marca 2007 wniesiono propozycję, by jednym z kryteriów dotowania czasopism było obowiązkowe dodawanie do artykułów streszczeń w języku chorwackim obejmującego wszelkie słowa kluczowe. 6 grudnia 2007 roku na obradach Vijeća Dunja Brozović Rončević ogłosiła, iż w październiku 2008 roku zostanie rozpisany konkurs na rodzime nazewnictwo poszczególnych dyscyplin naukowych (Krychowska 2008, 40).

Radoslav Katičić skomentował w następujący sposób politykę Vijeća wobec terminologii fachowej *A danas se u naših zvanstvenika pokazuje sklonost da se zadovolje stranim jezikom, engleskim, i zanemare hrvatsko nazivlje za svoje struke. Treba reći, tako jasno da se to ne može prečuti, da time razgraduju već postignutu standardnost svojega jezika i da su svojm narodu odgovorni za to* (za: Bratanić 2009, 611). Na początku 2007 roku w dziennikach chorwackich opublikowano zaś tekst *Zahtjev jezikoslovaca Sanaderu: Treba nam zakon o jeziku i kazne za prekrštelje* (Ivo Škarić za: Nikolić-Hoyt 2009), w którym była mowa o inicjatywie Chorwackiego towarzystwa filologicznego na IV chorwackim kongresie slawistycznym w Varaždinie w 2006 roku: propozycji wprowadzenia ustawy o ochronie języka chorwackiego, która regulowałaby „raz na zawsze”, które formy obowiązują w wypowiedziach służbowych. Rozwiązanie takie wykluczałoby warianty i dublety (typu *sport* i *šport*), ograniczając wybór do tylko jednej, „słusznej” opcji⁶⁴. Według Josip Silicia wprowadzenie ustawy o ochronie języka chorwackiego zapobiegłoby jego przemianie w

⁶⁴ Kovačec postrzega odrzucenie tej propozycji jako zapowiedź rychłej śmierci chorwackiego przez zapożyczenie (death by borrowing). Pisz

Ako se već „Zakon o hrvatskom jeziku” bio nespretno sročeo (ili su ga, u dogovoru s nekim iz vlasti, obezvrijedili i eliminirali podobni i poslušni „stručnjaci”) vjerojatno će uskoro biti nužno u Hrvatskoj donijeti „Zakon o zaštiti engleskoga jezika”, nemuštog engleskoga jezika, kakvim se danas predaje na mnogim (uglavnom „privatnim”) visokoškolskim institucijama u Hrvatskoj. (Kovačec 2011, 49)

pidžyn (Silić za: Nikolić-Hoyt 2009). Zgadza się z tym Kovačec, domagający się podczas dyskusji w Odboru za obrazovanje, znanost o kulturu Hrvatskog Sabora egzekwowania prawidłowych form językowych od redaktorów prywatnych stacji telewizyjnych *Ako su RTL i Nova privatne (strane) televizije, to ne znači nužno im mora biti dopušteno da ne poštuju elementarna jezička pravila zemlje u kojoj deluju (i od čijega novca žive), te da forsiraju idiome koji nisu karakteristični za Hrvatsku* (Kovačec 2009, 94.).

W 1994 roku wydano *Rječnik suvišnih tuđica u hrvatskome jeziku* Mate Šimundicia. We wstępie autor pisze o powrocie do chorwackiego prawopisu z XIX wieku i „prawdziwego” języka chorwackiego. *Jezik je – pisze – osnovicom nacionalnoga bića i bitka* (Šimundić 1994, wstęp). Zbędnymi słowami są nie tylko turcyzmy (*don, džabe, kašika*), rusycyzmy (*činovnik, odbor, pogrom, nadležan*), germanizmy (*formirati, politura, juvelir, mantel*), galicyzmy (*plaža, renta, elita, profil, šok*), anglicyzmy (*kombajn, faul, hit, kečap*) ale i ogromna liczba internacjonalizmów greckich i łacińskich takich jak *poezija, agencija, baza, citat, dialekt, forma, firma, hostija, holocaust, humor, kaos, kateheta, mobilan, objekt, oval, problem, univerzitet, statut i vena*). W 2007 roku Matica hrvatska opublikowała *Hrvatski pravopis* Lade Badurina, Ivana Markovića i Krešimira Mićanovića, promowany jako *Pravopis za vrijeme, u kojem živimo* (Matešić 2009b). Znajdują się w nim zarówno anglicyzmy zaadaptowane graficznie (*atačment, mejl šoping*), jak i niezmienione (*bullying, wellness, user-friendly*). Widoczny jest zamiar pogodzenia dotychczasowych zasad ortograficznych z funkcjonalnością i zbliżeniem do potrzeb nowej komunikacji. W 2011 roku Grčević ubolewa jednak nad tym, że aż dotąd nie ustanowiona Ureda za lektoriranje, a szkolny pravopis nie jest zobowiązany rozporządzeniem Ministerstwa nauki do stosowania się do postanowień Vijeća za normu (Grčević 2011). Pojawił się jednak Zakon o imenu, który nie dopuszcza nazw firm w innym języku niż chorwacki (Mamić 2006).

2.3.1. Pozycja języka chorwackiego w Europie i na świecie

Dyskurs „europejski” jest dla Chorwatów – po wygaśnięciu konfliktów zbrojnych – istotnym, o ile nie najistotniejszym elementem życia publicznego. Dla wielu wstąpienie do Unii Europejskiej (które ostatecznie nastąpiło w 2013 roku) jest aktem wieńczącym rozpad Jugosławii i okres postkomunistyczny, niwelujący ostatnie ślady po minionym ustroju. Maciej Czerwiński pisze

Analiza chorwacki przestrzeni publicznej (public sphere – termin w znaczeniu, które wprowadził Jürgen Habermas) utwierdza badacza, że **europiejskość** Chorwacji jest dobrze ustabilizowanym mitem, miejscem świętym (łac. *loci communes*) tej kultury. Europejskość jest najczęściej rozumiana jako duchowa przynależność do zachodniego universum kulturowego, łacińskiego kręgu cywilizacyjnego, kojarzonego z tradycją antyczną (szerzej śródziemnomorską), renesansowym humanizmem, kulturą mieszczańską i intelektualno-racjonalnym i obiektywnym modelem poznania. W tej konstrukcji przestrzeni ta jest często przeciwstawiana szeroko rozumianemu Wschodowi – kulturze bizantyńskiej (niejednokrotnie islamowi), ludowej, nieempirycznej, a więc bałkańskiej. **Balkańskość** jest więc przeciwieństwem **europiejskości**, uosobieniem zacofania, spowolnienia procesów cywilizacyjnych lub całkowitej ich absencji, centrum plemiennych form tożsamości narodowych, czystek etnicznych i agresji. (Czerwiński 2004, 45.)

W 2005 roku HAZU opublikowała *Izjavu o položaju hrvatskoga jezika*, która dotyczy przede wszystkim relacji chorwacko-serbsko-bośniacko-czarnogórskich, ale mowa jest także o konieczności promocji języka chorwackiego poza granicami kraju. Píše o tym także Cvikić (Cvikić 2009). Brozović w swoich rozważaniach na temat pozycji języka chorwackiego po wejściu do Unii Europejskiej podkreśla, że w narodowym interesie leży dążenie do tego, by angielski nie został jedynym językiem roboczym UE. Wspomina także o ryzyku, że Chorwaci, Bośniacy, Serbowie i Czarnogórcy będą uznawani za mówiących tym samym języku (co byłoby dla UE korzystne z punktu widzenia oszczędzania na kosztach tłumaczeń⁶⁵), czemu należy się, według niego, stanowczo przeciwstawiać, nie tyle z powodów naukowych (przynajmniej, że istnieje wzajemna zrozumiałość oraz – według standardów unijnych – daleko idąca leksykalna tożsamość⁶⁶), ile politycznych:

Bolje od jeziskoslovnog polja prijeći na teren demokratije, to svaki diskutant mora razumijeti, pa i prihvatiti makar mu to možda i ne bilo drago. Treba dakle istaknuti da zbog postojećih razloga, kakve god

⁶⁵ Britanski zastupnik u Europskome parlamentu Charles Tannock jednom je prilikom rekao da se stanovnici Zapadnoga Balkana (napisano s velikim Z!) moraju dogovoriti o jednom jeziku u EU koji svi razumiju jer se zbog štednje ne mogu rabiti četiri jezika. (Babić 2008, 193)

⁶⁶ Kada nam se kaže da postoji međusobna razumljivost, lako je odgovoriti da se međusobno razumiju i Danci i Šveđani, a ipak ih nitko ne tretira zajedno. No kao ozbiljniji protuargument našem stavu mogu nam navesti glavni brojevi od jedan do sto ili sobne zamene, gdje u oba ta slučaja zaista nema nijedne razlike u jeziku Bošnjaka, Crnogoraca, Hrvata i Srba. Takve će nam se činjenice u svakom slučaju servirati i na to treba odgovoriti. Jer može nam se ponuditi i poznata Swadesheva lista od sto riječi osnovnoga leksičkog fonda, prema kojoj se listi često određuju odnosi među jezicima. Tu će u hrvatskome i srpskom standardnom jeziku bit 99 istih riječi, a razlikovat će se samo jedna, i to *jetra/džigerica* (...), Brozović 2002, 124.

i kolike god one bile, Hrvat nie mogu kao svoj priznavati tekst koji nije napisan na hrvatskome jeziku, a slično vrijedi i za ostale spomenute narode. (Brozović 2002, 124)

Jim Hlavač przypomina, że powody finansowe były przypuszczalnie decydujące, gdy Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze zdecydował o posługiwaniu się językiem zwanym *bosanski-hrvatski-srpski* (Hlavač 2006). Kovačec proponuje trzy rozwiązania problemu języka chorwackiego w Unii Europejskiej, gdyby Bruksela pozostała nieugięta w kwestii wspólnego języka dla „Zachodnich Bałkanów”: nie wchodzić w ogóle do UE; komunikować się z Unią za pomocą któregoś z dużych języków europejskich, np. francuskim lub hiszpańskim; wreszcie przejąć koszty tłumaczenia na własne barki. Wszystko, byle uniknąć współpracy z „dobrze wykształconą serbską młodzieżą dyplomatyczną już rozmieszczoną strategicznie w Hadze” (Kovačec 2009). Škiljan zwraca natomiast uwagę na towarzyszące przystąpieniu do Unii otwarcie granic, które spowoduje napływ wykształconych nosicieli obcych języków, posługujących się swoim językiem lub angielskim. Rosnąca potrzeba Chorwatów skutecznej komunikacji z nimi będzie sprzyjać przesiąkaniu angielszczyzny do różnych sfer życia publicznego. Są jednak i plusy integracji: chorwacki będzie przez pewien czas jedynym przedstawicielem regionu serbsko-chorwacko-bośniacko-czarnogórskiego w UE. Odpowiednie wykorzystanie tej sytuacji, pisze Škiljan, mogłoby być na przykład promocją chorwackiego jako języka dającego ekonomiczny, kulturowy i polityczny dostęp na zachodnie Bałkany (Škiljan 2009). Na rozdarcie Bałkanów pomiędzy nadzieje a lęki związane z integracją europejską, otwarciem na światowy rynek kapitalistyczny i kulturową globalizacją wskazuje także Mitrović (Mitrović 2002). Mate Kapović pisze natomiast o następujących problemach dotyczących prestiżu języka chorwackiego w świecie: przyzwyczajenie środowisk językoznawczych do posługiwania się terminem „serbskochorwacki”; preferencja „serbskochorwackiego” jako deklaracja „niemieszania się” w postjugosłowiańskie konflikty, niedeklarowania po żadnej ze stron; wygoda i ekonomiczność nauczania jednego języka na uniwersytetach i kursach zamiast dwóch, trzech lub czterech itd. Kapović zaleca promocję chorwackiego w świecie pod jego właściwym imieniem, wydawanie nowych podręczników i słowników, by z czasem wyparły materiały serbsko-chorwackie (Kapović 2009). August Kovačec wymienia z wyraźnym żalem kraje, które wciąż nie dostrzegają chorwackiej odrębności lub uznają ją za przejaw nacjonalizmu. Jednak nie ma sensu żywić urazy do Europy, ponieważ

Bilo to nama drago ili ne, za tzv. zapadnu Europu hrvatski prostor u zemljopisnom, gospodarskom, povijesnom i kulturnom smislu rijči pripada periferiji (u konfrontacijama i s Omanskim Carstvom i s ruskim interesima u jugoistočnoj Europi uvijek joj je geopolitički bilo važnije središte Balkanskoga poluotoka) pa je ondje teško očekivati izvorni, prirodni interes za Hrvatsku i njezine probleme, pogotovu za njezin jezik. Ta Hrvatska u povijesti zapadnu Europu nikada nije izdala, uvijek je predano služila njezinim interesima i probitnicima! (Kovačec 2006, 91-91).

Są jednak i sukcesy, takie jak zamiana międzynarodowego kodowania bibliograficznego ISO ze *scr* (Serbo-Croatian-Romanian) i *scs* (Serbo-Croatian-Cyrillic) na *hrv* i *srp*. Skrótu *hrv* nie uznała jednak strona serbska (Mašćović 2008, Babić 2008). Nastąpiło także duże ujednolicenie językowe Chorwacji po latach 90. – jak podaje Kryžan-Stanojević za Odborem za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Republike Hrvatske (posiedzenie z 26 stycznia 2006 r.), pomiędzy spisem w 1991 a spisem w 2001 roku liczba użytkowników języka włoskiego w Chorwacji spadła o 22,7%, języka węgierskiego o 35,7%, języka czeskiego o 30,8%, języka słowackiego o 24,1%, języka rusińskiego o 35,7%, języka ukraińskiego o 28,1%, a języka serbskiego o 78,4% (Kryžan-Stanojević 2009b).

3. *Polityka czystości języka w Serbii*

3.1. **Kształtowanie standardu po rozpadzie Jugosławii**

Według Jeleny Filipović, standardyzacja języka serbskiego ma charakter nacjonalistyczny. Naczelnym ciałem odpowiedzialnym za normę jest Odbor za standardizaciju srpskog jezika powołany w 1997 roku siłami trzech akademii (SANU, CANU i ANURS⁶⁷) oraz uniwersytetów serbskich. Jednak według badaczki głównym kierunkiem standaryzacji pozostaje jak dotąd status język serbskiego i jego powiązania z chorwackim, bośniackim i czarnogórskim oraz zagrożenie ze strony wpływu języka angielskiego (Filipović 2007). Tymczasem jej zdaniem serbski powinien znaleźć sobie „nowe miejsce” w Europie. Podobną opinię wyraża Ranko Bugarski:

⁶⁷ Srpska akademija nauka i umetnosti, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske

(...) poenta [je] u pronalaženju srednjeg puta između tradicionalnog nacionalizma, karakterističnog za evropske države-nacije, i globalizacionih procesa koje podstiču multinacionane kompanije i transnacionalne institucije (Bugarski 2005, 97).

3.1.1. Rat za srpski jezik i pravopis lat dešezdesetih

Pod koniec lat 80. oraz na początku 90. w Serbii narastała frustracja związana z poczuciem pokrzywdzenia i dyskryminacji, analogiczna do frustracji odczuwanej przez Chorwatów czy Bośniaków. W memorandum SANU z 1986 roku czytamy, że naród serbski nie otrzymał prawa do własnego państwa, a mniejszość serbska w republikach związkowych nie ma zagwarantowanego prawa do posługiwania się swoim językiem oraz kulturowego rozwoju. Wspomniane jest także wypędzanie i prześladowanie Serbów na terytorium Kosowa (Memorandum 1986, za: Greenberg 2005, 23-24.)

Kształtowanie państwowości serbskiej po rozpadzie federacyjnej Jugosławii nie było rzeczą prostą. Od 1992 do 2003 roku funkcjonowała Savezna Republika Jugoslavija (tzw. trzecia Jugosławia) składająca się z Serbii i Czarnogóry, następnie przekształcona w państwo o nazwie Srbija i Crna Gora. Początkowa forma państwa miała podtrzymywać tradycje jugosłowiańskiej jedności, jednak Czarnogórcy dążyli do wykształcenia możliwie silnej autonomii wobec Serbów. Język serbski, urzędowy język SRJ, a następnie Serbii i Czarnogóry, był zapisywany dwoma alfabetami i miał dwa warianty: ekawski i ijekawski. Można zatem powiedzieć, że „nowy” serbski przejął jednocząco-identyfikacyjne funkcje serbsko-chorwackiego, jednak odziedziczył zarazem wszystkie problemy i polemiki wokół tamtego. Powszechne stały się serbsko-chorwackie spory spory na tle diachronii, dokładniej na tle tego, który dialekt należy nazwać „pierwotnie” serbskim lub chorwackim, jakim językiem posługiwał się Vuk Karadžić i czy przypadkiem nie doszło do „przejęcia” lub odwrotnie „narzucenia” języka jednemu narodowi przez drugi⁶⁸. Postulowano „uwolnienie” od łacińsko-cyrylickiego oraz ekawsko-ijekawskiego dualizmu. Docelowym modelowym wariantem była cyrylicka, ekawska serbszczyzna⁶⁹. W 1993 roku Radovan Karadžić ogłosił nawet ekawicę urzędowym wariantem na terytorium Bośni i Hercegowiny pod kontrolą serbską. Ekawizacja standardu serbskiego wzbudziła szczególnie silne emocje w związkowej

⁶⁸ Warto w tym miejscu wspomnieć o tym, że już kolaboracyjny serbski rząd Milana Nedicia za czasów II wojny światowej odcinał się od wspólnej serbsko-chorwackiej tradycji, opublikowano nawet poradnik językowy *Novo pravopisno uputstvo srpskog književnog jezika* odrzucający zmiany ortograficzne z 1929 r.

⁶⁹ *Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma* z 1996 r.

Czarnogórze. Greenberg wskazuje natomiast na rolę czynnika ekonomicznego: drukowanie tylko tekstów ekawskich było po prostu tańsze w obciążonym wojną państwie (Greenberg 2005). Na fali protestów przeciwko tym zakusom Belgradu wyrósł ruch tzw. „neowukowców” (Kovačević, Ćorić, Stanojević), który sugerował regresywną reformę ortograficzną, m.in. powrót do jać (ě) w celu ortograficznej homogenizacji ijekawców i ekawców. Wobec tych postulatów występowała zdecydowanie grupa „starych” kodyfikatorów z czasów *Pravopisu dveju matica*, którzy byli bardziej powściągliwi w ustalaniu normy (Ivić, Pešikan, Radovanović, Bugarski – ten ostatni szczególnie ostro przeciwstawiał się przymusowej ekawizacji ijekawców). Neowukowcy z kolei zarzucali tzw. zwolennikom *status quo* i ich pracom „nieserbskość”⁷⁰. Na lata 1993-1994 przypada ostry konflikt pomiędzy stronnictwami językoznawców, walczących o kształt nowej ortografii, który Greenberg nazywa *pravopisni kaos*. Równolegle pojawiły się dwa wydawnictwa: poradnik ortograficzny grupy Pešikan, Jerković, Pižurica, zwany *priručnik Matice srpske* (1993) oraz poradnik grupy Smić, Ostojić, Ćorić, Stanojević, czyli *priručnik neovukovaca* (1994). Oprócz wspomnianej kwestii jać w *pravopisie* neowukowców pojawiły się postulaty powrotu do jednoznaków dla oznaczenia *lj*, *nj*, *dž* w alfabecie łacińskim, ponieważ dwuznaki uznano za wpływ chorwacki. Proponowano także odzwierciedlenie w zapisie transfonemizacji zapożyczeń według zasad języka serbskiego, np. *nogdaun* zamiast *nokdaun* (ang. *knock-down*). „Starzy” zarzucali temu *pravopisowi* liczne błędy merytoryczne, m.in. niejasne zasady zachowania spółgłoski *h* lub pisowni złożów dwuwyrazowych, zignorowanie kwestii dubletów czy podobieństw serbsko-chorwackich. Jednak to nie kwestie językowe budziły największe emocje – neowukowcy pragnęli, by ich ortografia była powrotem do „czystego” języka serbskiego, niesplamionego historią jugosłowiańskiego zepsucia, kiedy serbszczyzna musiała znosić zanieczyszczanie ze strony innych wariantów. Wskutek nasilenia konfliktu, któremu nie pomogło wyrażanie poparcia wobec *pravopisu* Matice srpske wyrażanego przez SANU i wydziały filologiczne serbskich uniwersytetów, Ministerstwo Oświaty i Ministerstwo Kultury w 1997 roku ogłosiły go oficjalnym *pravopisem* Republiki Serbskiej, zastępującym *pravopis dveju Matica* z 1960 r. Równocześnie w Czarnogórze poparto *pravopis* neowukowców. W tym samym roku powstał *Odbor za standardizaciju srpskog jezika*, ciało stworzone przez SANU, Macierz Serbską oraz wydziały filologiczne na największych serbskich uniwersytetach. Neowukowcy zaproponowali konkurencyjne *Društvo za proučavanje i negovanje srpskog jezika*, jednak nie zostało ono zaakceptowane przez Bronislava Brboricia, ówczesnego pomocnika ministra

⁷⁰ Por. Kovačević M., 1997, *U odbranu jezika srpskoga*.

kultury. Jednym z pierwszych decyzji *Odbora*, w której przeważali *zastupnici statusa quo*, było uznanie ekawicy i ijekawicy za równoprawne wymowy. Apogeum konfliktu przypadło na okres, kiedy Radmilo Marojević, członek Serbskiej Partii Radykalnej (*Srpske radikalne stranke*), został dziekanem Wydziału Filologicznego w Belgradzie, jakkolwiek niepopularnym. Był jednym z sygnatariuszy słynnego *Slova o srpskom jeziku*⁷¹, w którym Chorwaci i Bośniacy przedstawieni są jako ci, którzy „ukradli” język serbski:

Hrvati se nisu zadovoljili samo time što su preuzeli srpski književni jezik, nego su, odmah posle Vukove smrti, činom bez presedana u istoriji bilo kog drugog jezika – srpskom nazivu u imenu jezika dodali i hrvatsko ime. Tako je od srpskog jezika u Hrvatskoj postao hrvatski ili srpski jezik, pa srpskohrvatski ili hrvatskosrpski, da bi raspadom socijalističke Jugoslavije Hrvati potpuno iz naziva izbacili odrednicu srpski – i srpski jezik ijekavskog izgovora, koji su preuzeli u XIX veku, jednostavno preimenovali u "hrvatski književni jezik".

U Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji Srbima muslimanske veroispovesti priznat je status "naroda", pa su i oni odmah po razbijanju Jugoslavije srpskom jeziku, koji se dotada zvao srpskohrvatski, promenili naziv u "bosanski jezik". Tako je srpski jezik, preko prelaznih termina hrvatski ili srpski i srpskohrvatski ili hrvatskosrpski, na kraju ovog veka dobio tri nezavisna naziva: srpski, hrvatski i bosanski jezik.

Današnji srpski književni jezik ima dva književna izgovora: ijekavski i ekavski. Ta osobina je imanentna crta srpskog književnog jezika i kod samih pravoslavnih Srba, pa niti je bila niti može biti diferencijalna crta prema "hrvatskoj" (katoličkoj) i "bošnjackoj" (islamskoj) varijanti srpskog književnog jezika. (Slovo, 1998)

Co interesujące, autorzy *Slova* przyznali Chorwatom prawo do posługiwania się swoim językiem:

Srbi katoličke verske pripadnosti služe se ijekavskom varijantom srpskog književnog jezika (ijekavskog i jekavskog izgovora) i uglavnom latiničkim pismom uz neke veštački nastale kovanice i niz leksičkih i onomastičkih pozajmica proisteklih iz latinskog jezičkog posredništva. Ijekavskom varijantom srpskog književnog jezika služe se i etnički Hrvati (čakavci) i žitelji istorijskog Slovinja (kajkavci, koji se danas takođe zovu Hrvatima), ali njima taj jezik nije maternji. Evidentan je, prema tome, nesklad između formalnog imena "hrvatskog književnog jezika" i stvarne etničke pripadnosti. Takozvani hrvatski književni jezik jeste zagrebačka varijanta srpskog književnog jezika.

I Hrvati imaju svoj izvorni jezik koji ih razlikuje od drugih naroda (čakavsko narečje). Hrvati su, međutim, od XIX veka odnegovali obimnu literaturu na srpskom književnom jeziku*. Ono što se sada

⁷¹ V. Bojić i inni, *Slovo o srpskom jeziku*, [w:] *Politika*, 1. i 8. avgust 1998.

naziva „hrvatskim jezičnim izrazom”, pa čak i „hrvatskim jezikom” može u naučnom smislu da se prihvati samo kao jedna varijanta srpskog književnog jezika. (Slovo 1998)

Slovo zostało ocenzone przez Odbor, pomimo faktu, że wśród sygnatariuszy znajdowali się belgradzki dziekan oraz członek samego Odbora. Konflikt przygasł w 1999 roku po śmierci Pavle Ivicia, który aż do końca pełnił funkcję przewodniczącego.

Do tradycji purystyczno-nacjonalistycznych lat 90. należy dodać wydawnictwa Mile Medicia, znanego przede wszystkim jako autor bezczelnej mistyfikacji, jaką było *Zaveštanje jezika* (Medić M., 1998, *Zavještanja Stefana Nemanje*, Belgrad). Pełen jest „ojcowskich” porad rzekomego żupana Stefana Nemanii dotyczących języka serbskiego, na przykład:

Ne uzimajte tuđu reč u svoja usta. Uzmeš li tuđu reč, znaj da je nisi osvojio, nego si sebe potuđio. Bolje ti je izgubiti najveći i najtvrđi grad svoje zemlje, nego najmanju i najneznatniju reč svoga jezika.

Narod koji izgubi svoje reči prestaje biti narod.

Dva naroda, milo moje, mogu se biti i mogu se miriti. Dva jezika nikada se pomiriti ne mogu. Dva naroda mogu živeti u najvećem miru i ljubavi, ali njihovi jezici mogu samo ratovati. Kad god se dva jezika susretnu i izmešaju, oni su kao dve vojske u bici na život i smrt.

Čedo moje milo, to je ta zaraza i pogibija jezika, kada jedan po jedan čovek počinje da se odriče svoga jezika i prihvata tuđi, bilo što mu je to volja bilo da to mora.

Čuvajte se, čedo moje inojezičnika. Dođu neprimetno, ne znaš kad i kako. (...) Na zemlju koju tako osvoje inojezičnici ne treba slati vojsku. Njihova vojska tu dolazi da uzme ono što je jezik osvojio.

Tamo gde odzvanja naša reč, gde se još glagolja i gde se još, kao stari zlatnik, obrće naša reč, znaj čedo moje, da je to još naša država bez obzora ko u njoj vlada. (Medić 2000, 13-15)

Puryzm językowy czy utożsamienie narodu z językiem jest tak nieprzystający do sposobu myślenia średniowiecznego władcy, a tak pasujący do postromantycznych i postnacjonalistycznych tonów, że aż dziw bierze, jak wiele osób dało się przekonać, że to faktycznie dzieło Stefana Nemanii. Rzekomy testament to bowiem tekst zmyślony przez samego Medicia, ale stylizowany na średniowieczny za pomocą ozdobnej czcionki, archaizmów (typu *čedo moje*) i umieszczony pierwotnie w opracowaniu wśród autentycznych fresków z serbskich monastyrów (Gil 2004). Później został przedrukowany także w publikacji *Naježda stranih reči na srpski jezik* (Medić 2000). Ton *Naježde* jest apokaliptyczny i przypomina ton *Slova o srpskom jeziku*: serbski język został „ukradziony” i jest nazywany obcymi imionami (chorwackim, bośniackim, czarnogórskim), terytorium jego użycia drastycznie się zmniejszyło, a rodzimy leksykon został zastąpiony obcym. Medić pisze

Najeżdza stranih reči poprima iz dana u dan zastrašujuće razmere. Srpski jezik postao je najveća kolonija stranih reči na svetu. (...) Danas je novogovor srbosvetskog jezika, prepunog tuđih reči, manje razumljiv od nekadašnjeg predvukovskog slavjanosrpskog jezika. Srpskom jeziku danas ništa ne preti više od stranih reči. Ništa ne ugrožava toliko koliko strane reči. (...) Mora se objaviti rat za srpski jezik protiv naježde stranih reči. Predstoji veliko čišćenje srpskog jezika od stranih reči. (Medić 2000, 7-9).

Nietrudno zauważyć, że wypowiedzi autora pokrywają się niemalże z tonem fikcyjnego testamentu: i tu, i tu jest mowa o kolonizacji językowej, utracie języka, chorobie języka. Jeden z rozdziałów książki nosi zresztą tytuł *Bolest jezika*, gdzie autor przechodzi już do ataku na konkretnego wroga, mianowicie anglicyzmy. Píše na przykład, że *po vasceloj Srbiji otvaraju markete umesto starih dobrih turskih dućana i bakalnica ili srpskih piljavnica i trgovica*⁷² (Medić 2000, 20). W następnym rozdziale wskazuje zdrajców: *Strane reči uveli su u srpski jezik naši ućeni ljudi* (ibid., 27). Nauka o języku z kolei *morala [je] da štiti i brani jezik od naježde tuđih jezika. To joj je, uostalom, bilo jedini zadatak*. (ibid., 32) Zamiast tego językoznawcy *postali su i sami obožavaoci i zaštitnici sranih reči. (...) I njima se učinio tesan i uzak srpski jezik, još uvek pomalo govedarski, sirov, neuk, nemoćan, vonjav i iznad svega nenaućan* (ibid., 32). Niechęć do naukowców ma zapewne korespondować z prostym ludem, któremu książkę nakazał „strzec języka jak ziemi”. Językoznawcom przypisuje się pogardę wobec „serbskiego człowieka” (autor wymienia nawet *srpskog naučnika obok srpskog čoveka*, tak jakby naukowcy nie byli takimi samymi ludźmi). To oni *izgubili su rat za srpski jezik. Izgubili su jer nisu ni borili* (ibid., 35). W rozdziale *Poziv na ustanak protiv naježde stranih reči na srpski jezik* opowiada się wyraźnie po stronie ludu, który *strane reči ne prezna za svoje* i wśród którego już ponoć od ponad dziesięciu lat trwa bunt przeciwko obcym wyrazom. Medić uderza w romantyczne tony powołując się na Filipa Višnjicia czy pisząc, że *sirotinju raju predstavlja srpski narod i njegov srpski, jedini jezik za koji narod zna i koji ima* (ibid., 117). W dalszej części książki piętnuje *Novogovor srpske poluinteligencije, Strane reči u nazivima* (tytuły rozdziałów), domaga się także, by wszystkie terminy medyczne pisać po serbsku. Na koniec apeluje do licznych grup: nauczycieli, urzędników, wydawców, dziennikarzy, redaktorów i prezenterów, wreszcie patriarchom cerkiewnym i Saboru o udział w „wojnie o serbski język”. Praca Medicia jest jednak stosunkowo odosobniona na tle serbskiego językoznawstwa, a Klajn (Klajn 2008) uznaje ją za naukowo niepoważną.

⁷² Dlaczego turczyzny miałyby być „stare i dobre”, autor niestety nie wyjaśnia.

3.1.2. Ideologizacja cyrylicy

Serbowie, którzy szczególnie potrzebowali integracji w okresie powojennym, zaczęli także afirmować cyrylicę jako swój prymarny alfabet (w II Jugosławii dominował alfabet łaciński ze względów demograficznych, także Serbowie zamieszkujący SR BiH, SR Chorwację i SAP Wojwodinę preferowali wyraźnie łacinkę). W roku 1990 pod patronatem Serbskiej Cerkwi Prawosławnej ukazał się tekst *Stradanje jezika ćiriličkog*⁷³, opisujący w dramatycznym tonie dyskryminację „języka cyrylicckiego”, prowadzącą naturalnie do zaniku tożsamości i latynizacji narodu serbskiego. Odpowiedzialnymi za ten antyserbski i antyprawosławny spisek mieliby być: Kościół Rzymski oraz „bezbożnicy, polityczni wrogowie Boga”, innymi słowy *spisek dwu Watykanów, czarnego i czerwonego, który trwał podczas minionych dziesięcioleci, a którego celem było unicestwienie pisma cyrylicckiego, kulturowego wyznacznika serbskości* (Košutić 1990, za: Dąbrowska-Partyka, 2000, s. 172-173). Maria Dąbrowska-Partyka wskazuje jako źródła tego „syndromu obłożonej twierdzy” jeszcze tradycje reform terecjańsko-józefińskich, które objęły Serbów pod koniec XVIII wieku w ramach modernizacji Austrii. To był właśnie moment, kiedy Serbowie, znalazłszy się wskutek *seobe* na terytorium obcego wyznaniowo i kulturowo państwa, poddawani nowoczesnej reformie edukacyjnej, zaczęli postrzegać alfabet cyryliccki jako wyznacznik tożsamości (w opozycji do katolickiego alfabetu łacińskiego używanego przez Austriaków). Następująca w XIX wieku dyskusja nad reformą Vuka (tradycyjny, „wszechsłowiański” twardy jer oraz łacińska, „katolicka” jota), wreszcie rywalizacja klasycystów i „ludowców” i zarazem modelu Vuka Karadžicia z modelem Dositeja Obradovicia są logicznym następstwem tego kulturowego konfliktu, jaki czekał Serbów przemieszczających się na północ. Dygrafia w Serbii jednak ma charakter swobodny i nie jest ograniczona ani terytorium, ani funkcjami obu alfabetów (łacińskiego i cyrylicckiego): *normalna je situacija u kojoj nastavnik na ploči piše ćirilicom dok učenici pišu bilješke latinicom, pa čak i da ista osoba u istom tekstu korist dva pisma, npr. za vlastite bilješke* (Rašić 2009, 68). O szczególnej roli cyrylicy na obszarze państw postjugosłowiańskich Nikola Rašić pisze następująco: tekst napisany po chorwacku cyrylicą zostanie odebrany jako serbski, co wzbudzi burzliwe reakcje ze strony Chorwatów, jednakże równocześnie zapisanie tekstu serbskiego łacinką przeszłoby niezauważone. Serbowie stawiają na pierwszym miejscu cyrylicę, gdyż uważają ją za własną, i tak też jest

⁷³ Por. Košutić V.R., 1990, *Stradanje jezika ćiriličkog*, [w:] *Pravoslavlje* XXIV nr 500, s. 1, 9. (Cytaty za: Dąbrowska-Partyka 2000, tłum. Maria Dąbrowska-Partyka).

odczytywane używanie tego alfabetu – jako ukłon w stronę serbizmu. Alfabet łaciński z kolei przyjął się w Serbii wskutek kontaktów ze środowiskiem chorwackim i od tamtej pory *Srbi bez latinice više neće moći, ali ni ćirilicu nie mogu napustiti. (...) Kad se okreće sebi, srpski svijet piše ćirilicom, kad se okreće prema van, piše latinicom.* (Rašić 2009, 74-75). W 1996 roku wydano w Serbii ustawę *Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma* nakazującą używanie w mediach jedynie wariantu ekawskiego i cyrylicy, ponieważ ijekawica i alfabet łaciński zostały uznane za chorwackie. Co znamienne, ustawę poparli niektórzy serbscy językoznawcy, jednak wkrótce zarówno władze, jak i środowisko naukowe, wycofały się z tego pomysłu. Szerzej o tym pisze Lubaś (Lubaś 2008) i Greenberg (2005). Pozycję cyrylicy obrazuje choćby fakt, że na banknotach SRJ znajdowały się informacje zapisane wyłącznie tym alfabetem, chociaż *nije nimalo slučajno što su na novcima srpskim još u srednjem veku stajala oba pisma* (Brborić 2001, 167). Zmiana konstytucji w 2006 roku przyniosła nową jakość w kwestii alfabetów, jakkolwiek dotyczyła głównie kwestii integralności Kosowa i Metochii z Serbią, zaś artykuł 10 dotyczący języka jest skrajnie lakoniczny. Nie ma w nim mowy o alfabecie łacińskim⁷⁴, co jest swoistym *novum* na tle wcześniejszych konstytucji. Nie znalazło się także ani jedno słowo o ekawsko-ijekawskiej wariantowości. Bugarcki przypomina wyniki ankiety z 2002 roku, według których 39,8% obywateli Serbii posługuje się chętniej alfabetem łacińskim, 21,9% cyrylicą, a 38,3% oboma alfabetami na równi. Obecna polityka językowa dąży ku nacjonalistycznej afirmacji cyrylicy i stopniowemu degradowaniu łacinki: od równorzędności, poprzez status drugorzędnego alfabetu, po całkowite pominięcie jej statusu w ustawie zasadniczej (Bugarcki 2009).

3.2. Język serbski wobec internacjonalizacji

Fenomen stranih reči ne treba mitologizovati. (Božić 2003, 224)

W zakresie badań nad amerykanizacją i anglicyzacją języka serbskiego należy wyróżnić Tvrtko Prćicia, którego dorobek jest wielokrotnie cytowany przez innych językoznawców (przede wszystkim Prćić 2004 i 2005b). Powtarza się jego słowa o angielskim jako *odomaćenim stranim jeziku* funkcjonującym wobec języka serbskiego na trzech płaszczyznach: wewnątrz (zapożyczenia), obok (dwujęzyczne napisy, informacje) oraz ponad (kiedy używa się w Serbii tylko języka angielskiego np. w nazwach, hasłach

⁷⁴ U Republici Srbiji u službenoj upotrebi su srpski jezik i ćirilčko pismo. Službena upotreba drugih jezika i pisama utvrđuje se zakonom, na osnovu Ustava – Ustav Republike Srbije 2006, član 10, s. 5

reklamowych itp.). Podzielił on także anglicyzmy na *očigledni*, *sirovi* i *skriveni* (patrz II.6.) oraz wprowadził własną klasyfikację pod względem stopnia adaptacji na *preoblikovani*, *prevedeni* i *mešoviti anglicizmi* oraz pod względem stopnia zdomowienia na *potpuno odomaćeni*, *deimično odomaćeni* i *neodomaćeni anglicizmi*. Jednak najczęściej chyba komentowane są jego uwagi na temat uzasadnienia (*opravdanosti*) anglicyzmów w języku serbskim. Prčić uważa, że anglicyzm jest całkowicie nieuzasadniony (*sasvim neopravdan*), kiedy istnieje rodzimy synonim (np. *implementacija* – *sprovođenje*, *harmonija* – *uskladjivanje*). Za jedynie nieuzasadnione anglicyzmy autor uważa takie, które można przetłumaczyć (np. *billboard* – *reklamni pano*, *spejs-šatl* – *svemirski avion*). Warunkowo uzasadnione (*uslovno opravdani*) anglicyzmy to wyrażenia, które są bardziej ekonomiczne i krótsze od istniejących już ekwiwalentów rodzimych (np. *PR* – *služba za odnose sa javnošću*, *SF* – *naučna fantastika*, *horor* – *film strave i užasa*). Osobną grupą są anglicyzmy uzasadnione (*opravdani*), wprowadzające niuansy znaczeniowe, których nie mają ich odpowiedniki rodzime. Do takich zaliczają się: *bejbisiter* (różniący się według Prčića kontekstem od *dadilja*), *hamburger* (nie będący tym samym co *pljeskavica*), *đus* (nie: *voćni sok*) itd. Na końcu znalazły się anglicyzmy zupełnie uzasadnione (*sasvim opravdani*), do których autor zalicza te wnoszące nowe znaczenie do systemu języka serbskiego (np. *tabloid*, *evergrin*, *faks*, *bestseller*). Sam badacz zwraca jednak uwagę na to, że granice pomiędzy poszczególnymi grupami są płynne i w praktyce właściwie zacierają się, ciężko bowiem określić obiektywnie, czy użycie danego słowa jest uzasadnione. Prčić podkreśla także, że *u jednom jeziku nikad ne postoje, ne mogu postajati, ali i ne treba da postoje spremne i automatske „domaće” zamene baš za svaku „stranu” reč*. (Prčić 2004, 123). Należy także pamiętać, że kiedy Prčić pisze o *anglosrpskim*, nie ma na myśli serbskiej normy językowej, lecz raczej pewien miejski socjolekt, właściwy młodszej generacji (Prčić 2005).

Liliana Miodońska uważa tolerancję Serbów wobec obcego słownictwa za cechę charakterystyczną dla tego narodu i języka, wyróżniającą na tle Chorwatów (Miodońska 2006). Serbscy językoznawcy uważają, że nawet słowa typowe dla wariantu chorwackiego są częścią ich słownika i wzbogacają go (Frančić 1963). Jak pisze Miodońska, dla współczesnej normy języka serbskiego istotna jest świadomość obcości tych czy innych wyrażen, jednak ich dobór pozostawia się użytkownikowi, nie stosując żadnej wyraźnej strategii eliminacji „nieprawomyślnej” leksyki. Panuje nawet dowolność w adaptacji pisowni zapożyczeń do cyrylicy. (Miodońska *ibid.*) Chorwacki językoznawca Vladimir Anić tak wypowiada się o języku serbskim:

Serbowie do swojego języka mówionego zawsze wprowadzali słowa ze wszystkich stron. Charakterystycznym dla mowy belgradzkiej jest absolutny brak selektywności, więc właśnie dlatego ich język mówiony jest tak wiarygodny. (...) W Serbii mowa jest bardziej elastyczna, a u nas ciągle się ją ogranicza i hamuje jej rozwój (Anić 2000).

Otwartość jako cechę zwiększającą komunikatywność języka uważa także Klajn, pisząc *Pojava purizma podrazumeva da se tačno zna šta je u nacionalnom jeziku domaće, a šta tuđe. To je osnovni uzrok zašto je engleski najmanje puristički jezik na svetu*. (Klajn 2008, 154.) Podkreśla on, że także w języku serbskim nigdy nie było puryzmu na poważniejszą skalę. Podobnie jak Miodońska, uznaje puryzm i antypuryzm za cechy różnicujące obecnie wariant serbski od chorwackiego. Serbska kultura językowa jest według niego bliska polskiej, rosyjskiej i angielskiej, podczas gdy chorwacka ma cechy czeskiej, słoweńskiej, węgierskiej i niemieckiej. Niepodległa Serbia, podobnie jak Rosja, nie odbierała języka niemieckiego, francuskiego czy rosyjskiego jako zagrożenia, lecz jako źródła bogacenia własnej leksyki. Dzisiejsi serbiści, pisze Klajn, zajmują wobec zapożyczeń stanowisko umiarkowane i obiektywne. Przywołuje stanowisko Egona Fekete (*novi jezički materijal, bilo strani bilo domaći, ukoliko se uklapa u sistem... ne može biti u kojem pogledu štetan, najmanje razoran* –ibid., 158); Branislava Brboricia, który uznaje internacjonalizmy za *nezamenjive*; Pavle Ivicia (*zdravo jezičko osećanje prima danas tuđice kao normalnu komponentu jezika*, ibid., 160); Mitara Pešikana (*Jezički purizam nikad nije vladao u srpskoj jezičkoj kulturi*, ibid., 170). Stanowisko serbskiej lingwistyki wobec neologizmów doskonale oddaje także wypowiedź Milki Ivić:

Izbegavati po svaku cenu neologizam ne znači koristiti nego štetiti sopstvenom izražajnom fondu. Nije, i ne sme da bude, naš glavni zadatak u odnosu na srpski jezik nastojanje da ga učinimo što različitijim od svakog drugog jezika, nego nam je prioritetna dužnost da ga osposobimo za to da on bude u maksimalnoj meri funkcionalan, odnosno da njime možemo maksimalno jasno iskazati svako saopštenje do kojeg nam je stalo da ga podelimo s drugima. Ako nam je u tu svrhu strana reč neophodna ili, možda iz stilskih razloga, pogodniji izbor od naše, zašto je ne bismo upotrebili? (Ivić 2008, 301).

Według wielu badaczy, to Vuk Karadžić otworzył drogę tolerancyjnej serbskiej polityki językowej, pozwalając na wzbogacanie słownika obcą leksyką równoległe z tworzeniem rodzimych neologizmów. Chociaż podkreślał potrzebę negatywnej selekcji niepotrzebnych zapożyczeń, sprzeciwiał się inicjatywom purystycznym. Znamienna jest jego krytyka działalności Društvo srbske slovenosti, które pod wodzą Jovana Steriji Popovicia

usiłowało zamienić obce słowa serbskimi (Miodońska 2006). Język serbski, podobnie jak chorwacki, wchłonał wiele zapożyczeń: począwszy od romanizmów poprzez cerkiewizmy, rusycyzmy, turcyzmy i germanizmy, skończywszy na anglicyzmach. Ivan Klajn przyznaje, że obce słowa stanowią większość neologizmów powstałych w okresie powojennym w języku serbskich, odrzuca jednak purystyczne obawy przed „najazdem” i „zalewem” obcą leksyką (Klajn 1992). Stanowisko Klajna jest zresztą konsekwentnym rozwinięciem stwierdzenia z jego znacznie wcześniejszego tekstu, w którym stwierdza on, że „nasze” i „obce” to kategorie subiektywne w języku, nie absolutne (Klajn 1967). Jadranka Božić stwierdza zaś, że *Strana leksika nipošto ne nagriza i ne topi korpus jezika primaoca. Novi jezički material, bilo strani bilo domaći, ukoliko ce uklapa u sistem ili biva u njima prihvaćen kao validan element sporazumevanja i komunikacije, ne može biti ni u kom pogledu štetan* (Božić 2003, 223). Dodaje także, że serbski język na niczym nie stracił, chociaż jest szeroko otwarty na zapożyczenia (Božić, *ibid.*) Bugarski pisze, że *strane reči ne treba unapred psihološki videti kao problem, nego kao sasvim normalnu pojavu, naročito u modernim vremenima* (Bugarski 1996, 21). W sprawie internacjonalizmów w profesjolektach wypowiada się następująco:

(...) očigledno je da u celosti – naročito kada je reč o stručnoj terminologiji, premda ne samo tu – domaće zamene ipak slabije funkcionišu, pa u nam naprosto neophodni i pozajmljeni i prilagođeni nazivi, naročito oni internacionalnog raspona. I to, kako vidimo, ne samo iz kulturnih nego iz čisto jezičkih razloga (Bugarski *ibid.*, 23)

Jak pisze Sanja Bajić (Bajić 2010) historia zapożyczeń z angielszczyzny w języku serbskim jest dosyć podobna do chorwackiej: jako pierwszą fazę zapożyczania wyróżnia ona lata po drugiej wojnie światowej, druga natomiast przypada na lata dekomunizacji i kapitalizacji w latach 90. Podkreśla jednak, że otwartość na wpływy z Zachodu rozpoczęła się już po titowskim „rozwodzie” ze Stalinem i Związkiem Radzieckim, o czym świadczy chociażby popularność angielskiego w szkołach, telewizji i muzyce już w latach 60. XX wieku. Następny zauważalny napływ anglicyzmów nastąpił po przemianach politycznych w 2000 roku.

3.3. Pozycja języka serbskiego w Europie i na świecie

Predrag Piper wymienia następujące problemy języka serbskiego na początku XXI wieku:

- Zmniejsza się liczba użytkowników języka serbskiego

- Zmniejsza się terytorium, na którym używa się języka serbskiego (głównie z powodu wypędzenia Serbów z Chorwacji)
- Język serbski utracił swój status urzędowego w republikach postjugosłowiańskich, odrzucono także serbską cyrylicę (np. w Chorwacji)
- Cyrylica, *primarno pismo srpskog jezika*, jest marginalizowana w samej Serbii
- Posługiwanie się językiem serbskim może stać się prowokacją dla prześladowań na terytorium Kosowa⁷⁵
- Książki w języku serbskim są niszczone w sąsiednich krajach (Chorwacja, Bośnia)
- Środowisko międzynarodowe wspiera dążenia separatystyczne języków postjugosłowiańskich, dostosowując do nich uniwersyteckie programy i podręczniki, co oznacza także mniejszą liczbę zagranicznych studentów języka serbskiego
- Zmniejsza się zróżnicowanie dialektalne języka serbskiego w związku z przesiedleniem ludności posługujących się dialektami zachodnioserbskimi. Międzynarodowe atlasy dialektalne oznaczają je jako nieserbskie
- Z powodu kryzysu gospodarczego władze Serbii wstrzymały większość projektów poświęconych językowi serbskiemu; powiększa się także analfabetyzm
- Podatek na książki został podwyższony; w szkołach zmniejszono liczbę godzin nauki języka ojczystego
- Narasta zjawisko obcojęzycznego nazywania firm, instytucji i wydarzeń publicznych (*Exit Festival*, *Serbia Sanrajz*)
- Zmniejsza się udział serbskojęzycznych filmów w telewizji publicznej i utworów po serbsku w radio
- Obniża się poziom kultury języka
- Spadła liczba tłumaczeń obcych literatur na język serbski.

Wśród zjawisk pozytywnych Piper wymienia powołanie Odbora za standardizację srpskog jezika 12 grudnia 1997 godine. Wyraża jednak obawy przed utratą części *jezičkog identiteta* wraz z wejściem do Unii Europejskiej (Piper 2003). Serbia wydaje się niejako na

⁷⁵ Piper podkreśla fakt, że sytuacja ta panuje na terytorium znajdującym się prawnie w granicach Serbii i Czarnogóry.

rozdrożu pomiędzy tzw. jugonostalgia a nadziejami i obawami wobec nowej sytuacji. Bugarski (Bugarski 2009) wspomina o grupie ludzi, którzy wciąż wolą nazywać swój język serbsko-chorwackim, „naszym” lub „es-ha”, przyznając, że sam się zalicza do urodzonych i wychowanych z tym językiem jako ojczystym. Píše *Svodeći ovu malu analizu, zaključujemo da srpskohrvatski i postoji i ne postoji, zavisno od nivoa posmatranja* (Bugarski 2009, 123). Zwraca także uwagę, że największą zmianą w przeciągu ostatnich lat była nazwa języka, w mniejszym stopniu struktura i substancja serbszczyzny. Jako oznaki pozytywnych zmian wymienia on z kolei ratyfikację Europejskiej Karty Języków Regionalnych i Mniejszościowych w 2005 roku przez Serbię, co według Bugarskiego przybliży ją do międzynarodowych standardów polityki językowej.

4. Polityka czystości języka w innych krajach słowiańskich

Snježana Kordić przypomina, że puryzm językowy charakteryzował III Rzeszę Niemiecką (Kordić 2010). Jednak jest to zjawisko sięgające głębiej w historię niż do dwudziestowiecznego nazizmu. „Porządkowanie” języka towarzyszyło procesom narodotwórczym w dobie romantycznej, gdy kształtowało się samo pojęcie mowy danego narodu. W XIX wieku Josef Jungmann oczyszczał język czeski ze wpływów niemieckich, proponując na ich miejsce rodzime archaizmy, z których niejeden sięgał czasów Jana Husa, pierwszego reformatora czeskiej mowy. W tym samym stuleciu bułgarscy językoznawcy zaczęli usuwać wyrażenia tureckie, postrzegane jako narzuty kultury zaborcy; ten sam proces toczy się w innych krajach rozpadającego się Imperium Osmańskiego. Obecnie bułgarscy puryści tropią w rodzimej mowie ślady macedońskie. Także kształtowaniu się nowych państw po rozpadzie tzw. bloku wschodniego towarzyszyły procesy puryfikacji języków narodowych, czego w Słowiańszczyźnie uniknęły być może tylko polski i rosyjski. Słowacy, których język był przez stulecia uznawany za dialekt czeskiego i musiał uznać jego wyższość w dobie Czechosłowacji, starają się po jej rozpadzie wzmocnić swoją tożsamość afirmacją ojczystej mowy i eliminacją wpływów węgierskich, germańskich i czeskich. Ukraińscy puryści starają się złapać równowagę pomiędzy polskim a rosyjskim żywiołem językowym. W podobnej sytuacji jak Słowacja i Ukraina jest inne młode państwo – Macedonia, której język również był uznawany przez stulecia za dialekt innego języka. Słoweńcy natomiast usuwają ze swojego słownika naleciałości serbsko-chorwackie. (Sočanac 2008) Natomiast w Czechach ani ustawa zasadnicza (Konstytucja Republiki Czeskiej), ani żadna inna nie

reguluje kwestii języka oficjalnego czy państwowego, chociaż jego rola jest określona w różnych szczegółowych przepisach, np. jako warunek nabywania obywatelstwa. Nie ma także wymogu czeskiego nazewnictwa firm i produktów, chociaż na opakowaniach towarów powinny znajdować się opisy w tym języku. Z drugiej strony, Czesi są postrzegani jako bardzo dbający o swoją normę (przy czym istnieje wyraźne rozgraniczenie na tzw. *spisovnou češtinu* i *obecnou češtinu*⁷⁶), a nawet puryści (Pisarek 2008, Balowski 2002). W Rosji odczuwa się spadek prestiżu i zasięgu języka rosyjskiego na rzecz angielskiego (Lubaś 2007, Kriuczukowa 2005). Politykę języka rosyjskiego kształtuje tam Совет по рускому языку, natomiast kwestie rosyjskiego i języków federacyjnych⁷⁷ reguluje Konstytucja Federacji Rosyjskiej i ustawa Федеральный Закон Российской Федерации "О государственном языке Российской Федерации". Konstytucja głosi, że na terenie Federacji obowiązuje państwowy język rosyjski, natomiast na terenach zamieszkałych przez ludność nierosyjską także drugi, narodowy. Jednak kształt graficzny alfabetów języków republikańskich ma być dostosowany do cyrylicy rosyjskiej. Ustawa "О государственном языке Российской Федерации" zakazuje ponadto używania w określonych sferach wyrażen niezgodnych z normą literackiego języka rosyjskiego dublujących wyrażenia rodzime. Zapis ten spotkał się z ostrą krytyką językoznawców. Odzywają się także głosy o „europeizacji polityki językowej”, to znaczy zapewnieniu praw językowych narodom i grupom etnicznym w duchu tolerancji⁷⁸, co próbuje się pogodzić z podtrzymaniem statusu języka rosyjskiego jako międzynarodowego. W ramach tego ostatniego działania władze Federacji Rosyjskiej przygotowały cykl programów pięcioletnich (od 1997 do 2010 roku) obejmujących oprócz polityki wewnętrznej, także wytyczne promocji języka rosyjskiego na zewnątrz (Lubaś 2007).

W krajach słowiańskich puryzm wiąże się z definiowaniem (lub redefiniowaniem) narodu, odrzucaniem obcej dominacji (w XIX wieku przede wszystkim niemieckiej i tureckiej), awansowaniem mowy danej grupy etnicznej ze statusu dialektu większego „krewnego” do statusu języka narodowego. Zazwyczaj nie cechuje języków, których tradycja literacka i państwowa była długa, nieprzerwana (Rosja) lub przerywana na stosunkowo krótko

⁷⁶ Zob. Balowska G., 2006, *Problematyka czeszczyzny potocznej nieliterackiej (tzw. obecna češtiná) na łamach czasopisma „Naše řeč” w latach dziewięćdziesiątych*, [w:] Bohemistyka 1/2006, s. 25-46.

⁷⁷ Sytuacja językowa w Rosji jest niezwykle skomplikowana z uwagi na wielość języków narodowych i języków grup narodowych, a także powszechny rosyjsko-rodzimy bilingwalizm z uwagi na obecność rosyjskiego jako środka i celu nauczania w republikach związkowych. Więcej na temat kondycji języków w byłym Związku Radzieckim pisze Wysoczański 1993.

⁷⁸ Rosja sygnowała Europejską Kartę Języków Regionalnych i Mniejszościowych

(Polska). Te języki są bardziej otwarte na obce wpływy, gdyż ich status, prestiż i moc nie dają się poważnie zakwestionować. Można zauważyć, że czas pomiędzy usamodzielnieniem się większości narodów słowiańskich i nominacją ich języków na języki państwowe a zderzeniem się z globalizacją i internacjonalizacją był niezwykle krótki, o ile w ogóle zaistniał. Te okoliczności: historia pod znakiem obcej dominacji, niepewny lub dopiero stabilizujący się status polityczny w „nowej Europie”, konflikty z sąsiadami na tle naukowego statusu języków (czy też dialektów lub wariantów), wreszcie poczucie zagrożenia ze strony silnego, prestiżowego i wszechobecnego języka angielskiego przyczyniają się do rozkwitu purystycznych polityk językowych w wielu krajach słowiańskich pod koniec XX wieku i na początku XXI wieku. W tym miejscu warto postawić pytanie, czy są bardziej one skuteczne od tych tolerancyjnych.

Rozdział IV. Anglicyzmy i internacjonalizmy w języku serbskim i chorwackim – wyniki badania tekstów

1. Cel badania

Zgodnie z postulatem socjolingwisty Bernarda Spolsky'ego (Spolsky 2005) przy badaniu polityki językowej zachodzi konieczność skonfrontowania wyobrażeń na temat pożądanego stanu języka z wyborem środków językowych, jakich dokonuje w rzeczywistości użytkownik języka na co dzień. Celem przedstawionej w rozdziale IV i V analizy jest zbadanie skuteczności zewnętrznej polityki językowej Serbii i Chorwacji, w szczególności wobec kontaktów z językiem angielskim. Jak zostało przedstawione w części teoretycznej, przyjęto, że języki jako takie funkcjonują w relacji ze środowiskiem społeczno-kulturowym, a ponadto zachodzą między nimi stosunki analogiczne do stosunków pomiędzy organizmami zajmującymi to samo terytorium (metoda ekolingwistyczna). Języki serbskie i chorwackie, podobnie jak inne języki słowiańskie, są zmuszone do konkurencji z angielszczyzną na własnym terytorium, co skutkuje prowadzeniem polityki językowej (różnej dla obu krajów). Uzasadnione jest zatem scharakteryzowanie rodzaju polityki prowadzonej przez Serbię i Chorwację oraz zbadanie obecności elementów obcych w serbskim i chorwackim materiale językowym. Spodziewanym rezultatem badania jest odpowiedź na pytanie, czy podejmowane próby ograniczenia wpływu języka angielskiego na badane języki są skuteczne i w jakim stopniu. Miernikiem skuteczności są dwa czynniki: rzeczywista eliminacja elementów obcych w publicznym użyciu języka (to znaczy preferowanie wariantu rodzimego zamiast anglicyzmu lub internacjonalizmu) oraz percepcja danego języka na zewnątrz (w tym jego prestiż).

Temat wydaje się zbadany w literaturze (więcej na ten temat można znaleźć w rozdziale III), jednak w zakresie obu języków osobno. Ostatnim, który podejmował się tematu kompleksowo, był Rudolf Filipović, piszący o anglicyzmach w języku serbsko-chorwackim (Filipović 1990). Chorwackie językoznawstwo bada dosyć intensywnie anglicyzmy, ale tylko w języku chorwackim, nie poświęcając w ogóle miejsca temu zjawisku w języku serbskim. Podobna sytuacja panuje w nauce serbskiej. Niezwykle cenne na tym tle są prace porównujące politykę językową obu państw, jednak z reguły są to prace teoretyczne, nie obejmujące badania na materiale językowym. Trzeba mieć także na uwadze, że wymienione prace mają najczęściej jedynie charakter jakościowy, co wzbogaca wiedzę na temat

anglicyzmów i internacjonalizmów, jednak nie dają solidnych podstaw do wyrokowania na temat skali ilościowej zjawiska.

Propozycja kompleksowego spojrzenia na politykę językową i jej realne skutki z perspektywy obu krajów naraz ma zatem uzasadnienie w dwóch faktach:

- użytkownicy tych języków sami nie dokonują takiej porównawczej analizy
- analiza dokonana przez obcokrajowca daje szansę na maksymalną obiektywizację wniosków, co jest kwestią problematyczną w krajach, gdzie kwestie językowe zostały w silny sposób zideologizowane i uczynione narzędziem walki politycznej.

Porównywanie Serbów z Chorwatami na jakimkolwiek polu jest w południowosłowiańskiej nauce sprawą drażliwą, dlatego tym bardziej zasadne jest, by takiej analizy dokonała osoba postronna. Głos obcego badacza w badaniach nad danym językiem daje dwustronną korzyść: poszerza wiedzę w jego kraju i środowisku badawczym na temat drugiej kultury oraz wnosi w środowisko badawcze tej kultury nowe spojrzenie, bardziej obiektywne i nieobciążone sympatiami lokalnymi (co w przypadku Serbii i Chorwacji jest szczególnie ważne). Konfrontacja założeń polityki językowej z jej skutkami pozwoli ocenić jej skuteczność, co będzie pouczające dla każdego innego kraju prowadzącego politykę językowo-tożsamościową wobec internacjonalizacji i globalizacji. Co istotne, ostatnie kompleksowe analizy tego zjawiska zostały dokonane przed wieloma laty, tymczasem aktualna polityka językowa w Serbii i Chorwacji prowadzona jest około 20 lat, co oznacza, że poddane jej było całe pokolenie. Mniej więcej podobną ilość czasu trwają procesy globalizacyjne w innych krajach słowiańskich oraz niesłowiańskich, które przeszły transformację ustrojową po 1989 r.

2. Metoda i materiał badania

Badanie składa się z dwóch części: analizy 500 tekstów serbskich i chorwackich oraz analizy 324 ankiet przeprowadzonych wśród Serbów i Chorwatów. W rozdziale IV zostaną przedstawione wyniki badania tekstów (ilościowe oraz jakościowe), w rozdziale V natomiast zostaną przedstawione wyniki ankiet. Podstawą naukowego warsztatu jest metoda SAT (słowniki, ankiety i teksty), z czego zasadniczą rolę odgrywać będą ankiety i teksty, a

słowniki będą pełnić rolę pomocniczą. Ankiety mają na celu zbadanie języka mówionego, natomiast badanie tekstów ma na celu analizę języka pisanego.

2.1. Zbieranie materiału

Celem badania tekstów (nazywanego dalej w skrócie BT) jest ustalenie frekwencji użycia słów pochodzenia angielskiego w stosunku do typu tekstu. BT obejmuje zbieranie materiałów z serbskiej i chorwackiej prasy. W tym celu zebrano korpus utworzony z 250 tekstów serbskich (oznaczanych dalej skrótem SR) i 250 chorwackich (oznaczanych dalej skrótem HR). Podzielono je na pięć grup jakościowych (GJ), po 100 tekstów w każdej. W obrębie 100 tekstów GJ znajdowały się dwie grupy narodowe (GN), serbska i chorwacka, których wyniki zliczano osobno (50 SR + 50 HR). GJ podzielono w zależności od stopnia sformalizowania i kontroli stylu autora:

- Grupa I obejmuje artykuły naukowe, reprezentują najwyższy poziom kontroli tekstu przez autora, jak również wtórną korektę redaktora, korektora i wydawcy; autorzy unikają zwrotów zbyt potocznych, stosują terminy naukowe;
- Grupa II obejmuje artykuły z prasy popularno-naukowej, specjalistycznej i tematycznej, także teksty z internetowej encyklopedii *Wikipedia*; reprezentują podwyższony poziom kontroli tekstu, z reguły są także objęte wtórną korektą przez redaktora, korektora i wydawcę (w przypadku artykułów na *Wikipedii* liczba korekt i poprawek może być teoretycznie nieskończona), jednak z uwagi na znacznie szerszą grupę odbiorców oraz różny stopień profesjonalizmu autora ich język jest bardziej zbliżony do naturalnego niż w grupie I;
- Grupa III obejmuje artykuły z prasy codziennej; reprezentują średni poziom kontroli tekstu. Z uwagi na duże tempo ich publikacji zazwyczaj są sprawdzane i poprawiane w stopniu bardzo pobieżnym (na portalach informacyjnych korekta może być wręcz nieobecna), z uwagi na dążenie do maksymalizacji grona odbiorców ich język jest w dużym stopniu zbliżony do naturalnego;
- Grupa IV obejmuje teksty z tabloidów i mediów plotkarskich, z uwagi na rozrywkowy charakter tych mediów autorzy wykorzystują popularne zwroty i określenia bez większej troski o ich językową poprawność; reprezentują niski poziom kontroli tekstu, który jest czasem bardzo zbliżony do mowy potocznej;
- Grupa V obejmuje teksty z blogów i internetowych forów dyskusyjnych. Reprezentują zróżnicowany poziom kontroli tekstu w zależności od

stylu samego autora, ale możliwe są praktycznie wszystkie style (być może z niedoreprezentacją stylu z grupy I). Teksty w ogóle nie są korygowane i poprawiane przez osoby trzecie, autorzy mają pełną dowolność doboru środków językowych.

Kryterium wyboru tekstu nie było ustalone w sposób kategoryczny z uwagi na duże zróżnicowanie mediów. W przypadku GJ I z reguły wybierano artykuł o przeciętnej, jak na dane czasopismo, liczbie stron (choć zdarzają się wychylenia). W przypadku tekstów z GJ II, III i IV kryterium była również przeciętna długość tekstu (odrzucono teksty znacznie dłuższe lub krótsze w stosunku do reszty). Z uwagi na dbałość o zróżnicowanie tematyczne dobierano teksty tak, by tematyka nie powtarzała się w obrębie jednej GN (co oznacza, że jeśli np. dobrano artykuł z serbskiego *Danas* dotyczący jakiegoś tematu, to z serwisu serbskiej telewizji B92 wybierano artykuł na inny temat, aby nie dublować często tych samych treści zaczerpniętych z agencji informacyjnych). W przypadku GJ V wybierano notkę o najświeższej dacie, chyba że była nieproporcjonalnie krótka w stosunku do reszty wpisów lub w ogóle nie zawierała własnych tekstów autora (odrzucono notki składające się w całości z cudzych wierszy, cytatów lub przekopiowanych artykułów, ponieważ nie wносиły one żadnej wiedzy o stylu własnym autora). Podobnie jak w przypadku tekstów prasowych i naukowych, dbano o zróżnicowanie tematyczne notek. Teksty zbierano na przestrzeni lat 2009-2013, kierowano się świeżością tekstu na dzień zbierania.

Źródła tekstów dla grupy narodowej chorwackiej (GNHR) (kolejność alfabetyczna):

Grupa I

Acta Medica Croatica, Acta Turistica, Agronomski glasnik, Annali Inst. Archeol., Automatika, Bizdirekt, Bjelovarski učitelj, Bogoslovska smotra, Bolid, Carinski vjesnik, Ceste i mostovi, Colloquia Maruliana, Cris Casopis povijesnog društva Križeva, Crkva u svijetu, Croatian Journal of Food Science and Technology, Croatica Christiana, Društvena istraživanja, Dubrovnik, Ekonomija, Ekonomski vjesnik, Energetika, gospodarstvo, ekologija, etika, Farmaceutski glasnik, Filozofska istraživanja, Financije, pravo i porezi, Geodetski list, Goriva i maziva, Govor. Časopis za fonetiku, Hrvatska pravna revija, Hrvatske vode, Hrvatski filmski ljetopis, Hrvatski sportskomedicinski vjesnik, Hrvatski stomatološki vjesnik, Informatica Museologica, Jezik, Jezikoslovlje, Kemija u industriji, Klinička psihologija, Kolo, Ljetopis socijalnog rada, Međunarodne studije, Migracijske i etnicke teme, Opuscula

Archeologica, Osječki matematički list Pilar, Politička misao, Pomorstvo, Prologomena, Prostor, Socijalna psihiatrija

Grupa II

Autonet.hr, Autosport.hr, Beba.hr, Bug Online.hr, Cosmopolitan, Čuda prirode, Culturenet.hr, Filmovi.hr, Fotografija.hr, Gospodarski list, Kazalište.hr, Magazin, PC Chip, Poslovni.hr, Turist Plus, Vaše Zdravlje.com, Wikipedia.hr

Grupa III

24 sata, Dnevnik, Funbox.hr, HRT, Index.hr, Jutarnji list, Novi list, Tp Portal.hr, Večernji list, Vijesnik, Vijesti

Grupa IV

24 sata, Doznajemo.com, Extra, Gloria, Hot.hr, Najnoviji tračevi.hr, Story

Grupa V

<http://www.5malina.blog.hr>, <http://arne.mojblog.hr/>, <http://b3.blog.hr/>,
<http://blozecuvajhrvatsku.blogger.index.hr>, <http://blog.vecernji.hr/ivana-radovnikovic/>,
<http://blog.vecernji.hr/priroda-zna/>, <http://bigblog.tportal.hr/sexomat>,
<http://blog.dnevnik.hr/svijetlonosa>, <http://broduboci.blog.hr>, <http://brutek.blogger.index.hr/>,
<http://civordnaratep.blog.hr/>, <http://crnakuca.blog.hr/>, <http://francesd.mojblog.hr/>,
<http://hocemocenzuru.blog.hr/>, <http://igricenogometa.mojblog.hr/>,
<http://inasplayground.blog.hr/>, <http://izdrugogkuta.wordpress.com/>,
<http://jesuisperdu.mojblog.hr/>, <http://junac.blog.hr>, <http://kemoterapija.mojblog.hr/>,
<http://leptir1234.blog.hr/>, <http://lilianke.blog.hr/>, <http://lionqueen.blog.hr/>, <http://magarac-jedan.blog.hr>, <http://magledolaze.blog.hr/>, <http://marole.blog.hr/>, <http://mrezni.mojblog.hr/>,
<http://najljepsi-stihovi.mojblog.hr/>, <http://nebriniza60.blog.hr>,
<http://nemresbilivit.blogger.index.hr>, <http://neptunka.blog.hr/>, <http://ogmaksimala.blog.hr>,
<http://ok5.blog.hr/>, <http://panonija.blog.hr>, <http://podijeljena1.blog.hr/>,
<http://pravas.mojblog.hr/>, <http://qaya.blog.hr/>, <http://samosensy.blogger.index.hr/>,
<http://sekasmith2.blog.hr/>, <http://sempercontra.blog.hr/>, <http://sephirot.mojblog.hr/>,
<http://sredovjecniudovac.blog.hr>, <http://teuta.blog.hr/>, <http://thejourney.blog.hr>,
<http://ura.mojblog.hr/>, <http://Xperia.blog.hr>, <http://zabolitekitazamene.blog.hr/>,

<http://zenagaza.blog.hr/>, <http://zenaucrnom.blog.hr/>,
<http://zlatnimstiklamaporubusvijeta.blog.hr/>

Źródła tekstów dla grupy narodowej serbskiej (GNSR) (kolejność alfabetyczna):

Grupa I

Acta Chirurgica Iugoslavica, Agroznanje, Anali poslovne ekonomije, Aktuelnosti iz neurologije, psihijatrije, graničnih područja, Architectural approach, Arheologija i prirodne nauke, Arhiv veterinarske medicine, Arhiv za farmaciju, Beogradski istorijski glasnik, Ekonomija teorija i praksa, Ekonomska diplomatija, Energija ekonomija ekologija, Filozofeme, Glasnik prava, Glasnik za društvene nauke, Hemijski pregled, Informatika, finansije, menedžment, Komunikacija i kultura, Komunikacije, mediji, kultura, Medijska kultura, Naš jezik, Pedagogija, Philologia Mediana, Pravo i politika, Primenjena psihologija, Razvoj i upravljanje, Religija i toleracija, Ratarstvo i povratrstvo Field and vegetable Crops Research, Singidunum revija, Sociološki godišnjak, Srpske studije, Veterinarski žurnal Republike Srbije, Vojnotehnički glasnik, Zbornik radova Departmana za geografiju, turizam i hoteljarstvo, Zbornik SANU za geografiju

Grupa II

Balkan fin.rs, Cosmopolitan, Economy.rs, Euro Sumar, Književne novine, Mikro PC World, Mobile benchmark.rs, Moje dete, Moje zdravlje.com, Personal magazin, Planeta zdravlja, Plastelin.com, Pozorišna kritika, Refoto.rs, Stetoskop.info, Stubovi kulture, Svet kompjutera.rs, Total car.rs, Urban bug.rs, Vrele gume.rs, Wikipedia.rs

Grupa III

B92.net, Danas, Glas javnosti, Krstarica.com, Politika, RTS, Vesti,

Grupa IV

Alo, Blic, Čuj Ovo, Kurir, Mondo.rs, Paparazo.net, Poznati.info, Scandal, Serbian Cafe.rs, Svet.rs, Tračara.com

Grupa V

<http://67.blog.rs/blog/67>, <http://alhemicar.blog.rs/>, <http://barutana.blogspot.com/>,
<http://www.blogche.co.rs/>, <http://blog.b92.net/text/21825/Lesinarenje/>,

<http://blog.b92.net/text/21920/Red-rad-i-disciplina/>, <http://blog.b92.net/text/21804/DECA---I--RODITELJI/>, <http://blog.b92.net/text/21915/Kako-sam-osvojio-Vukovar/>,
<http://bobaboba.mojblog.rs/>, <http://bocvena.blog.rs/>, <http://brezox.blog.rs/>,
<http://carpediem13.blog.rs/>, <http://cudojedno.blog.rs/>, <http://dare.mojblog.rs/>,
<http://domacica.blog.rs/>, <http://www.draganvaragic.com/blog>,
<http://dudaelixir.wordpress.com/>, <http://emperador.blog.rs/>, <http://endzylove.blog.rs/>,
<http://estrella.blog.rs/>, <http://foodforthought-jelena.blogspot.com/>, <http://fort.mojblog.rs/>
<http://www.gost.blog.rs/>, <http://grupatehnicko.blog.rs/>, <http://infamous.blog.rs/>,
<http://kampelic.blog.rs/>, <http://lepakata.blog.rs/>, <http://leposava.mojblog.rs/>,
<http://lostinthisworld.blog.rs/>, <http://loveamyw.blog.rs/>, <http://loveless.mojblog.rs/>,
<http://mallenabobbie.blog.rs/>, <http://Mandrak72.blog.rs/>, <http://marlonbrutal98.blog.rs/>,
<http://milenamakeup.mojblog.rs/>, <http://misha.blog.rs/>, <http://nusretnicevic.blog.rs/>,
<http://pitija.blog.rs/>, <http://Pseto.blog.rs/>, <http://savetovaliste.blog.rs/>, <http://senseitaske.blog.rs/>
<http://sivisoko.blogspot.com>, <http://stylized.blog.rs/>, <http://surreal.mojblog.rs/>,
<http://svestice.blog.rs/>, <http://unloveable.mojblog.rs/>, <http://tanja3.mojblog.rs/>,
<http://tutankamon2307.mojblog.rs/>, <http://tuzna.blog.rs/>, <http://zubovic.blog.rs/>,

2.2. Metoda analizy zebranego materiału

W każdym z tekstów zliczano liczbę czynnika nazywanego AI (anglicyzmy i internacjonalizmy) oraz UAI (unikalne anglicyzmy i internacjonalizmy). Za AI uznano tutaj każdy linguem zapożyczony z języka angielskiego, przy czym część internacjonalizmów stanowią wyrazy pochodzenia łacińskiego, jednak zapożyczone za pośrednictwem języka angielskiego (takie jak *korelacija* pochodząca z łacińskiego *correlatio*, ale rozpowszechniona przez angielskie *correlation*). Zaznaczano przede wszystkim dwa typy wyrazów: wyrazy zasymilowane, posiadające odpowiedniki rodzime (np. *informacija* – *podatak*, *investicija* – *ulaganje*), najczęściej internacjonalizmy, oraz wyrazy jeszcze niezasymilowane, stosunkowo nowe, najczęściej anglicyzmy (*softver*, *hendikep*, *ajkju*, *happy end*, *šou*, *brend*). Pomijano:

- wyrazy będące nazwami własnymi lub wchodzące w skład nazw własnych, ponieważ ich dobór nie był wyborem autora;
- wyrazy wchodzące w skład cytatów, ponieważ ich dobór nie był wyborem autora (wyjątek od tej reguły stanowiła sytuacja, gdy autor cytował sam siebie);

- internacjonalizmy nieposiadające odpowiedników rodzimych (np. *demokratija*) lub których synonim naruszyłby precyzję wypowiedzi (np. *depresija* praktycznie nie daje się zastąpić pojęciem typu *tuga* bez utraty znaczenia 'jednostka chorobowa');
- internacjonalizmy niewystępujące w języku angielskim, np. *adios*, *faux pas*, *Weltschmerz* – ich liczba była zresztą znikoma i nie wpływały w istotny sposób na wynik badania;
- nie zaliczano AI do puli, jeśli autor sam podawał ich tłumaczenia lub odpowiedniki rodzime (np. *bežični* (*wireless*)).

Lista uzyskanych UAI była konfrontowana ze słownikami anglicyzmów i internacjonalizmów:

- Prčić T., Vasić V., 2001, *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*, Novi Sad.
- Šimundić M., 1994, *Rječnik suvišnih tuđica u hrvatskome jeziku*, Zagreb.

Różnica między AI a UAI jest różnicą pomiędzy użyciem obcego wyrazu a użyciem poszczególnych wyrazów. Na przykład, jeśli w hipotetycznym tekście liczących 1000 słów autor użył 20 razy słowa *ruter*, a 5 razy słowa *entitet*, to oznacza to, że użył 25 (20 razy *ruter* + 5 razy *entitet*) AI, ale tylko 2 UAI (*ruter* i *entitet*). Jest to istotne, ponieważ niektóre teksty (np. w grupie I, naukowej) cechuje ogromna powtarzalność tych samych terminów, co jest raczej kwestią precyzji niż słownika szczególnie przesyconego obcymi wyrazami, ponieważ liczba niepowtarzalnych wyrazów jest zazwyczaj o ponad połowę mniejsza. W tekstach z innych grup wskazuje to raczej na styl i zasób słownikowy autora niż na dążenie do precyzji. Suma AI informuje zatem o ilościowym posługiwaniu się obcymi linguemami („jak często”), natomiast suma UAI informuje o jakościowym posługiwaniu się obcymi linguemami („jakimi i ile ich jest”).

Dla każdego tekstu ustalano iloraz AI oraz iloraz UAI, co oznacza stosunek AI lub UAI do liczby wszystkich wyrazów w danym tekście, mówiąc prosto „stężenie” wyrazów obcych w badanym tekście i zazwyczaj było ono wyrażanie w sposób procentowy. W każdej grupie jakościowej znajdowało się 100 tekstów (50 serbskich i 50 chorwackich), zatem skalkulowanie wszystkich ilorazów (stężeń) dawało iloraz zagregowany (globalny) –

mówiący o tym, jakie było przeciętne stężenie AI i UAI w danej grupie tekstów lub – dla grup narodowych – w grupie tekstów serbskich lub chorwackich.

W ten sposób można było pozyskać wyniki dla dziesięciu grup oznaczanych dalej jako:

HRI – chorwackie teksty naukowe (GJ I, GNHR)

HRII – chorwackie teksty popularno-naukowe (GJ II, GNHR)

HRIII – chorwackie teksty z prasy codziennej (GJ III, GNHR)

HRIV – chorwackie teksty z tabloidów (GJ IV, GNHR)

HRV – chorwackie notki z blogów (GJ V, GNHR)

SRI – serbskie teksty naukowe (GJ I, GNSR)

SRII – serbskie teksty popularno-naukowe (GJ II, GNSR)

SRIII – serbskie teksty z prasy codziennej (GJ III, GNSR)

SRIV – serbskie teksty z tabloidów (GJ IV, GNSR)

SRV – serbskie notki z blogów (GJ V, GNSR)

co razem daje 20 ilorazów (AI oraz UAI dla każdej grupy).

Innymi słowy, iloraz AI dla HRI oznacza stosunek wszystkich AI wobec wszystkich wyrazów w grupie HRI, czyli chorwackie teksty naukowe.

Zbadanie zależności pomiędzy takimi cechami statystycznymi jak: grupa narodowa, grupa jakościowa, AI i UAI, obliczenie ilorazu zagregowanego dla grup narodowych (czyli globalnego ilorazu dla wszystkich tekstów w danej grupie) oraz porównanie pojedynczych grup z uzyskaną w ten sposób średnią, jak również obliczenie współczynnika korelacji między badanymi cechami statystycznymi stanowią wyniki analizy ilościowej tekstów. Współczynnik korelacji jest to liczba określająca w jakim stopniu zmienne są współzależne od siebie (jeśli A to B). Oznacza miarę korelacji dwóch (lub więcej) zmiennych. Współczynnik korelacji przybiera wartości od -1 (zupełna korelacja ujemna – jeśli A to nie B), przez 0 (brak korelacji – A niezależnie od B) do +1 (zupełna korelacja dodatnia – jeśli A to B). Korelacja nie oznacza koniecznie zależności przyczynowo-skutkowej.

Zbadanie uzyskanych UAI pod kątem ich adaptacji fonetycznej, ortograficznej, morfologicznej i semantycznej w obu danych BL, ich charakteryzacja i porównanie w obu grupach narodowych stanowi wyniki analizy jakościowej tekstów.

3. Wyniki analizy ilościowej

3.1. Uzyskane dane

Po wprowadzeniu zliczonych słów, AI oraz UAI do bazy Excel uzyskano następujące dane:

3.1.1. Liczba słów w tekście

	Grupa HR					Grupa SR				
Uzyskane dane (dla 50 tekstów)	HRI	HRII	HRIII	HRIV	HRV	SRI	SRII	SRIII	SRIV	SRV
Suma liczby słów	142068	27438	29744	15754	23668	143949	28322	21990	12424	25513
Średnia arytmetyczna	2841,36	548,76	594,88	315,08	473,4	2879	566,44	439,8	248,48	510,26

Tabela 1. Dane dotyczące liczby słów w badanych tekstach,

Wyniki dotyczące liczby słów nie są zaskakujące. W obu grupach największa liczba słów cechuje grupę I, która znacząco odstaje od pozostałych. Teksty z grup II i III i V są zbliżone w długości, natomiast najkrótsze są teksty z grupy IV. Rozkład ten oddaje specyfikę tekstów z przedstawionych grup: teksty naukowe są najdłuższe, teksty z prasy codziennej i tematycznej są średniej długości, którą dyktuje z jednej strony potrzeba wyczerpującej informacji, z drugiej oszczędności miejsca. Wpisy z blogów zazwyczaj są podobnej długości jak teksty prasowe (informacyjne lub, przede wszystkim, publicystyczne). Teksty z prasy bulwarowej muszą być krótsze, aby nie znudzić czytelnika, ich zadaniem nie jest również rzetelne informowanie lub przekazywanie własnych opinii czy argumentacji autora.

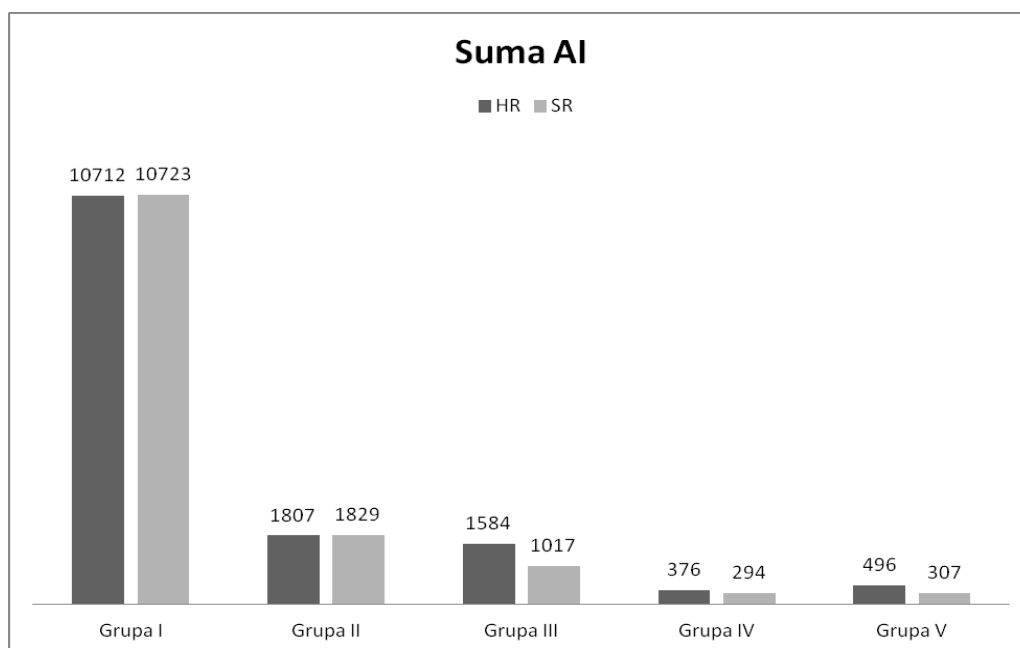
Nie zanotowano znaczących różnic pomiędzy grupami narodowymi. Można zaobserwować niewielką przewagę liczbową grupy SRI nad HR, SRII nad HRII i SRV nad HRV, jednak jednocześnie występuje przewaga liczbowa grupy HRII nad SRII i HRIII nad SRIII. Ponieważ trudno wskazać racjonalny powód takiej różnicy, przypuszcza się, że jest to zjawisko losowe i nie wskazuje ono żadnego trendu.

3.1.2. Liczba AI

	Grupa HR					Grupa SR				
Uzyskane dane (dla 50 tekstów)	HRI	HRII	HRIII	HRIV	HRV	SRI	SRII	SRIII	SRIV	SRV
Suma AI	10712	1807	1584	376	496	10723	1829	1017	294	307
Średnia arytmetyczna AI	214,2	36,14	31,68	7,52	9,92	214,46	36,58	20,34	5,88	6,14

Tabela 2. Dane dotyczące liczby AI w badanych tekstach

Jak można zaobserwować, suma AI w obu GN spada wraz ze spadkiem stopnia kontroli tekstu (czyli wzrastającym numerem GJ) w grupach I-III. Grupy IV i V są do siebie bardzo zbliżone, jednak obserwuje się pewną przewagę liczbową grupy V nad grupą IV w obu grupach narodowych. Czynniki ten jest zastanawiający, jednak wytłumaczalny w kontekście wyników badania sumy wyrazów w tekstach – teksty z grupy IV są dla obu GN najkrótsze. Lepszą ilustracją liczby zapożyczeń w tekstach jest w związku z tym iloraz AI (liczba AI na liczbę słów w tekście).

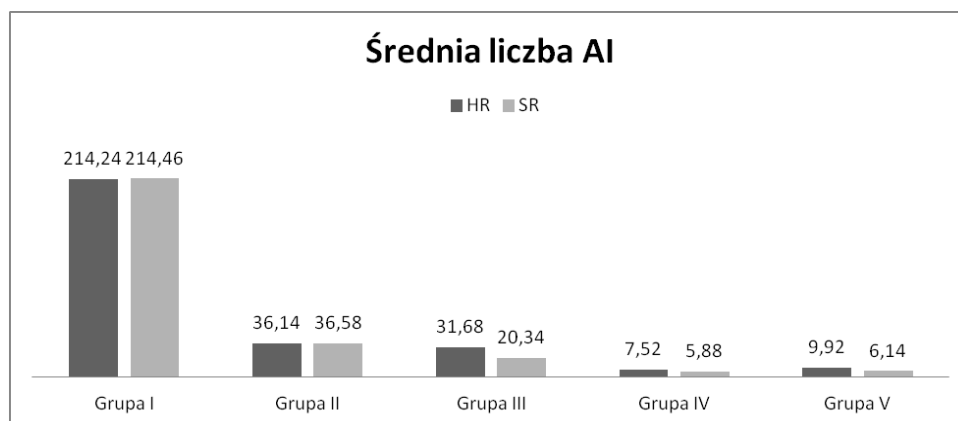

Wykres 1. Porównanie sumy AI dla grup narodowych

Największa liczba AI cechuje grupę I, która znacząco odstaje od pozostałych. Można także zaobserwować ogromne podobieństwo zsumowanych AI (10712 w HRI do 10723 w SRI). Podobnie bardzo duże podobieństwo występuje między grupami HRII a SRII, tym razem z niewielką przewagą liczebną w grupie chorwackiej. Zauważalna różnica występuje

dopiero w grupie III, z istotną przewagą grupy HRIII (1584) nad SRIII (1017). Należy jednak pamiętać, że objętość tekstów z tej grupy również była większa w grupie chorwackiej, dlatego za rozstrzygający należy uznać wynik ilorazu AI. W grupach IV i V wyniki wskazują na niewielką przewagę liczby AI w grupie chorwackiej, co znowu zmusza nas do porównania wyniku z sumą liczby słów w tych grupach. W grupie SRIV jest mniej słów niż w grupie HRIV, więc odzwierciedlenie w mniejszej liczbie AI jest wynikiem przewidywalnym. Natomiast w grupie V obserwuje się większą liczbę słów w grupie SR niż w grupie HR, co jest zaskakującym wynikiem, gdyż sugeruje, że iloraz AI będzie wyższy w grupie HR niż w grupie SR. Do tego problemu wrócimy przy analizie ilorazu AI dla grupy V.

Porównanie średniej arytmetycznej dla AI prezentuje wykres 4:

Wykres 2. Porównanie średniej arytmetycznej liczby AI dla grup narodowych

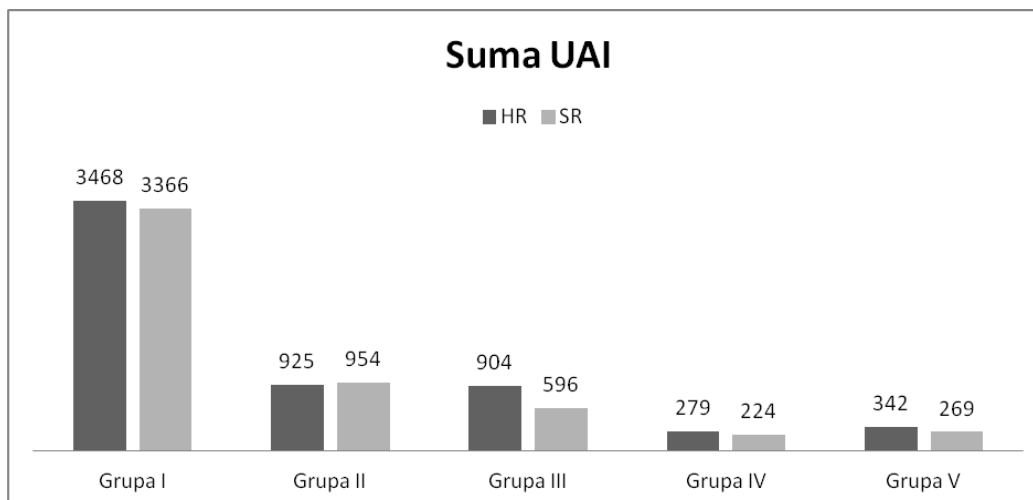
3.1.3. Liczba UAI

	Grupa HR					Grupa SR				
Uzyskane dane (dla 50 tekstów)	HRI	HRII	HRIII	HRIV	HRV	SRI	SRII	SRIII	SRIV	SRV
Suma UAI	3468	925	904	279	342	3366	954	596	224	269
Średnia arytmetyczna UAI	69,36	18,5	18,08	5,58	6,84	67,32	19,08	11,92	4,48	5,38

Tabela 3. Dane dotyczące liczby UAI w badanych tekstach

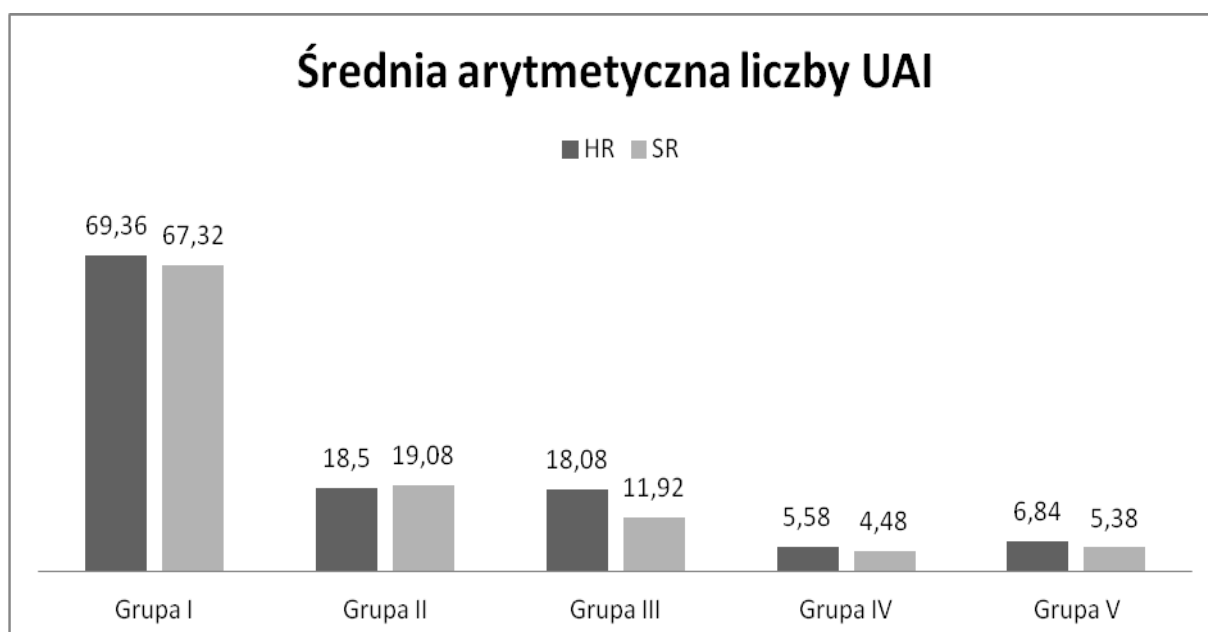
Sumy UAI różnią się znacznie od sum AI, jednak zależności pomiędzy GJ a UAI pozostają podobne do zależności pomiędzy GJ a AI. W obu grupach narodowych obserwujemy spadek UAI w pomiędzy I a III grupą, natomiast suma UAI (podobnie jak AI)

w grupie V jest nieco większa niż w grupie IV. Porównanie sum UAI w obu grupach narodowych pokazuje wykres 5.

Wykres 3. Porównanie sumy UAI dla grup narodowych

Rzuca się w oczy, że wykres dla sumy UAI jest właściwie identyczny z wykresem sumy AI. Podobnie jak w przypadku liczby AI, obserwuje się kolejno: bardzo dużą zbieżność sum w grupach I i II; istotną przewagę grupy HRIII nad SRIII; dużą zbieżność bardzo niewielkich wartości grupie IV oraz lekką przewagę grupy HRV nad SRV, które z kolei są nieco większe od grup IV. Brak dysproporcji pomiędzy AI a UAI potwierdza wnioski, które można wyciągnąć z rozkładu danych w przypadku AI. Różnice pomiędzy wartościami AI a UAI są oczywiste, szczególnie w niektórych grupach, ponieważ wynikają one ze stylu. Natomiast analogiczny rozkład AI i UAI w poszczególnych grupach jest wynikiem spodziewanym. Zastanawiająca jest natomiast proporcjonalnie większa różnica pomiędzy UAI w grupie HRIII a SRIII.

Wykres 4. Porównanie średniej arytmetycznej liczby UAI dla grup narodowych

3.2. Iloraz AI i UAI

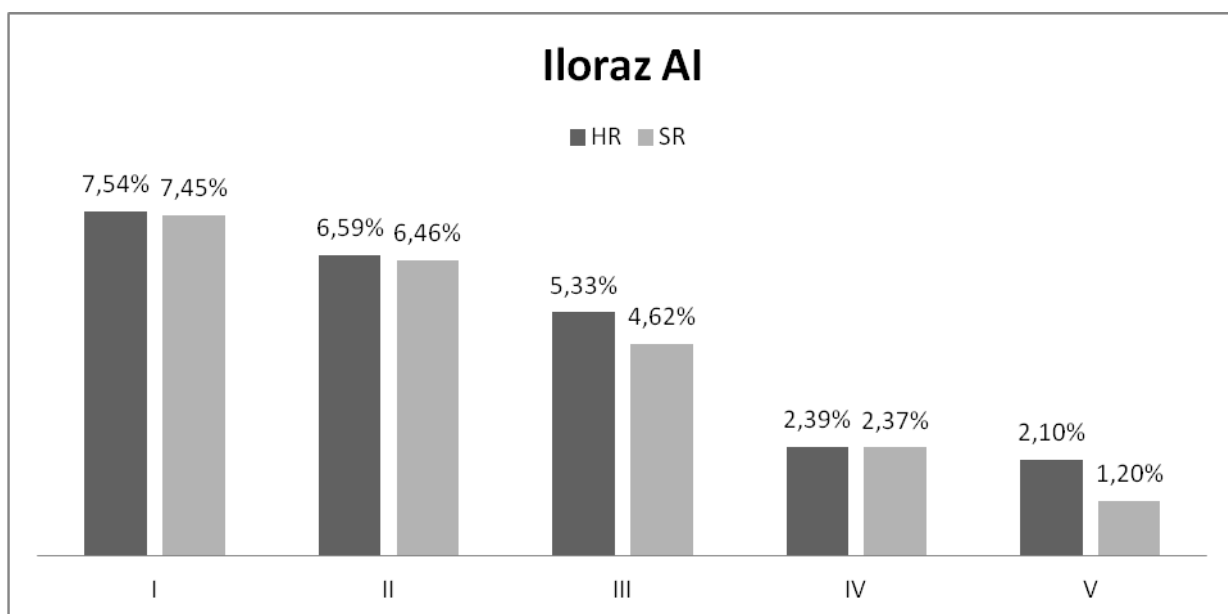
Uzyskanie danych przedstawionych w punkcie 3.1. umożliwia obliczenie ilorazu AI oraz UAI dla wyróżnionych grup. Pod pojęciem iloraz AI oraz iloraz UAI będzie się rozumieć stosunek sumy AI (lub UAI) do sumy wyrazów w tekstach dla poszczególnych grup (czyli „stężenie” tego typu wyrazów w tekście). Uzyskanie tych ilorazów jest kluczowe dla podsumowania wniosków dotyczących AI oraz UAI wymienionych powyżej. Iloraz AI dla grupy oznacza, najogólniej mówiąc, jak często w tekstach danej grupy pojawia się AI. Iloraz UAI oznacza, jakie AI pojawiają się w tekstach danej grupy i ile ich jest. AI opisuje zatem frekwencję, którą można odnieść do stylu charakteryzującego daną grupę. UAI odnosi się do objętości słownika, jakim posługują się autorzy w danej grupie. Naturalnie, w badaniu nie chodzi o analizę stylu czy słownika żadnego konkretnego autora, lecz o wskazanie tendencji w grupie.

	Grupa HR					Grupa SR				
	HRI	HRII	HRIII	HRIV	HRV	SRI	SRII	SRIII	SRIV	SRV
Iloraz AI	7,54%	6,59%	5,33%	2,39%	2,10%	7,45%	6,46%	4,62%	2,37%	1,20%
Iloraz UAI	2,44%	3,37%	3,04%	1,77%	1,44%	2,34%	3,37%	2,71%	1,80%	1,05%

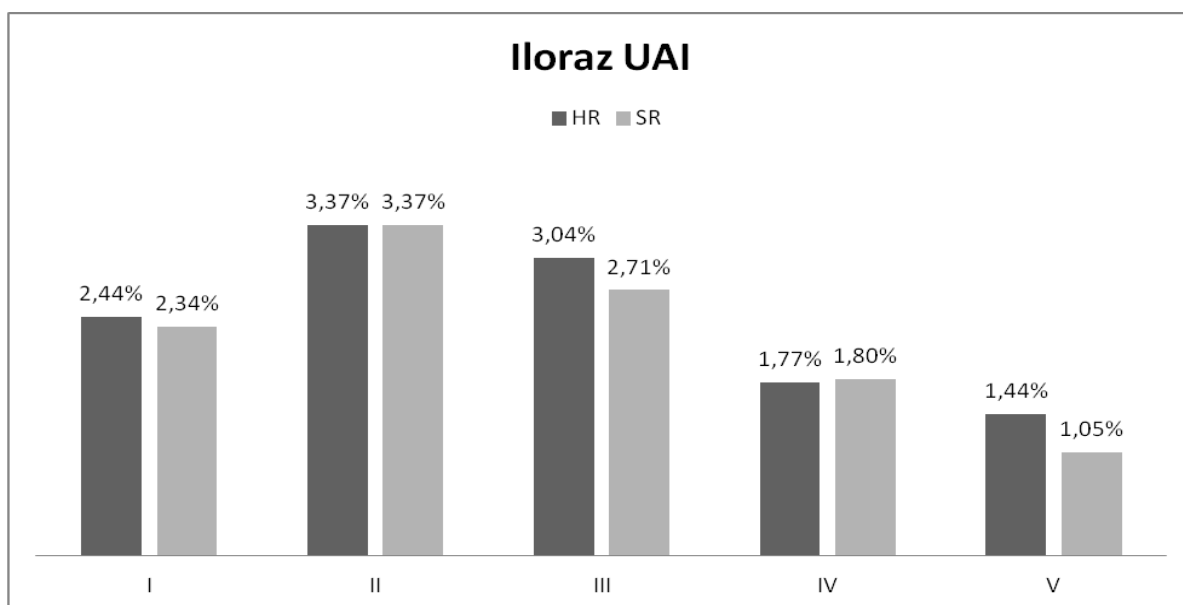
Tabela 4. Iloraz AI oraz iloraz UAI w badanych tekstach

W przypadku AI obserwujemy wyraźną tendencję: im numer grupy wyższy (czyli im stopień kontroli tekstu mniejszy), tym mniejszy iloraz AI, czyli – tym mniej anglicyzmów i internacjonalizmów w tekście. Jest to pierwszy zaskakujący wynik w kontekście przedstawionej w rozdziale III literatury dotyczącej internacjonalizacji badanych języków. Zgodnie z postulowanymi przez językoznawców (przede wszystkim chorwackich) tezami, tylko duża staranność językowa i wysoki poziom kultury oraz wrażliwości na obce wtręty może uratować język rodzimy przed „zalewem”, „najazdem” obcych linguemów. Taka sytuacja rzeczywiście występowałaby, gdyby wraz z coraz słabszą i coraz mniej staranną redakcją badanego tekstu frekwencja AI rosła. Sugerowałoby to niejako „naturalną” anglicyzację i internacjonalizację języka, którą dopiero prewencja oraz kontrola mogą powstrzymać. Tymczasem w ogóle nie obserwuje się podobnej zależności, a wręcz przeciwnie obserwuje się dokładnie odwrotną: w tekstach z tabloidów i blogów, które powinny być – jako rzadziej redagowane i poprawiane – nasycone obcą leksyką, obserwuje

się zauważalnie najmniej AI. Co więcej, identyczną tendencję obserwuje się zarówno w tekstach chorwackich, jak i w serbskich (wykres 7 i 8):

Wykres 5. Porównanie ilorazu AI w grupach narodowych

Wykres 6. Porównanie ilorazu UAI dla grup narodowych

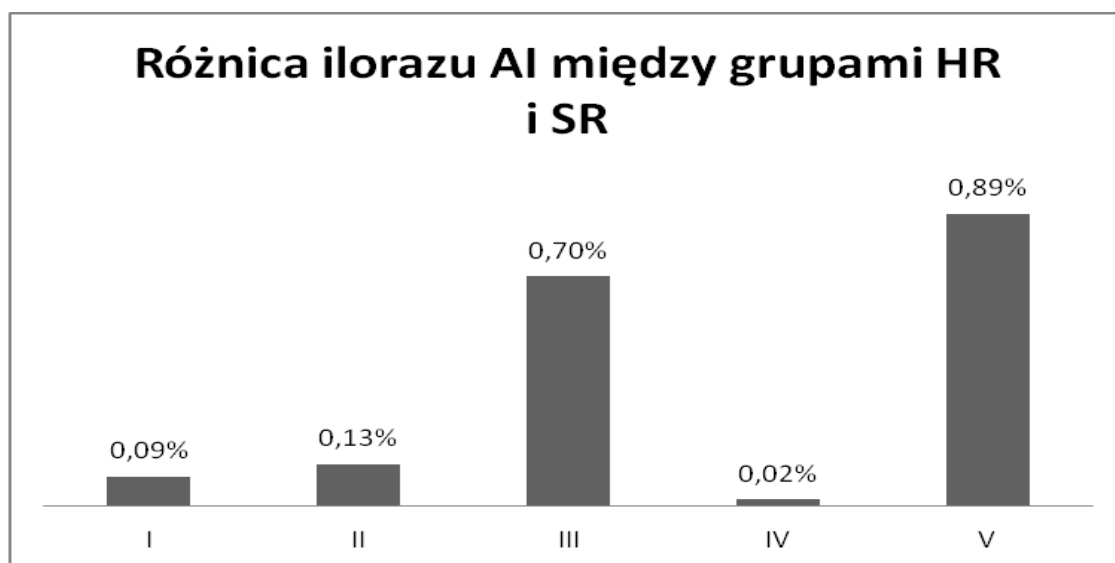
Jeszcze bardziej interesujące są wyniki ilorazów zagregowanych UAI dla poszczególnych grup. Pierwszym, co rzuca się w oczy, jest fakt, że iloraz ten jest w grupach I-III znacznie niższy od ilorazu AI, jednak zbliża się do niego w grupach IV-V. Znowu niezgodnie z oczekiwaniami, iloraz UAI w grupie I wcale nie jest najwyższy. W istocie, ilorazy UAI w grupach I, II i III są zbliżone między sobą w obu grupach narodowych.

Obserwuje się jednak tendencję spadkową od grupy II do V, czyli w zasadzie iloraz UAI „zachowuje się” w dużym stopniu analogicznie do ilorazu AI. Prześledźmy relację pomiędzy AI a UAI w grupach narodowych, a następnie w grupach jakościowych.

3.2.1. Porównanie ilorazu AI i UAI w grupach narodowych (różnica pomiędzy tekstami chorwackimi a serbskimi)

Jeśli przyjrzeć się bliżej grupie I, w której konieczność redakcji i korekty tekstów nie pozostawia żadnej wątpliwości, widać daleko idące podobieństwo wyniku serbskiego i chorwackiego: AI dla HRI wynosi 7,54%, natomiast UAI 2,44%; dla SRI AI wynosi 7,45%, a UAI 2,34%. Podobna sytuacja panuje w grupie II, gdzie AI HR II 6,59%, UAI 3,37%, natomiast AI SR II 6,46%, UAI 3,37%. Zbieżność jest wręcz zaskakująca przy dużym zróżnicowaniu uzyskanych danych, co pokazywały wykresy odchylenia standardowego i współczynnika zmienności. Pierwszą grupą, gdzie obserwuje się istotną różnicę pomiędzy grupami narodowymi jest GJ III, czyli teksty z prasy codziennej i portali informacyjnych. Tutaj wynik chorwacki jest wyższy od serbskiego: iloraz AI HR III to 5,33%, podczas gdy iloraz AI SR III to 4,62%. Tendencję odzwierciedla iloraz UAI: dla HR III 3,04%, dla SR III 2,71%. W zasadzie oba te wyniki można zaokrąglić do odpowiednio 5% i 3%, co potwierdzałoby tezę o identyczności ilorazów serbskiego i chorwackiego, jednak tę niewielką różnicę na korzyść Chorwacji warto zapamiętać w kontekście wyników z grupy V. Wyniki grupy IV są analogiczne do wyników grup I i II: iloraz AI i UAI jest niezwykle zbliżony dla obu grup narodowych: iloraz AI HR IV to 2,39%, iloraz AI SR IV to 2,37%, natomiast iloraz UAI dla HR IV to 1,77%, a dla SR IV – 1,8%. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że iloraz UAI dla SR IV to jedyne miejsce na wykresie, gdzie iloraz serbski przewyższa iloraz chorwacki - i to zarówno dla ilorazu AI, jak i UAI. W grupie V rysuje się natomiast pewna dysproporcja: iloraz AI dla HR V wynosi 2,1%, natomiast dla grupy SR V już tylko 1,2%, czyli mniej o prawie cały punkt procentowy, co przy wyniku 2% jest niemal połową wartości. Zjawisko to mogłoby być skutkiem stylu poszczególnych tekstów (być może w grupie chorwackiej trafiło się kilka z większą liczbą powtórzeń), gdyby nie potwierdzał go iloraz UAI: 1,44% dla HR V i 1,05% dla SR V. Różnica UAI wynosi zatem około jednej trzeciej. Jest to o tyle interesujące, że w GJ V praktycznie nie sposób mówić o redakcji (zdarzają się żargonizmy, regionalizmy, błędy), a bardzo ciężko oceniać świadomość językową autorów tekstów.

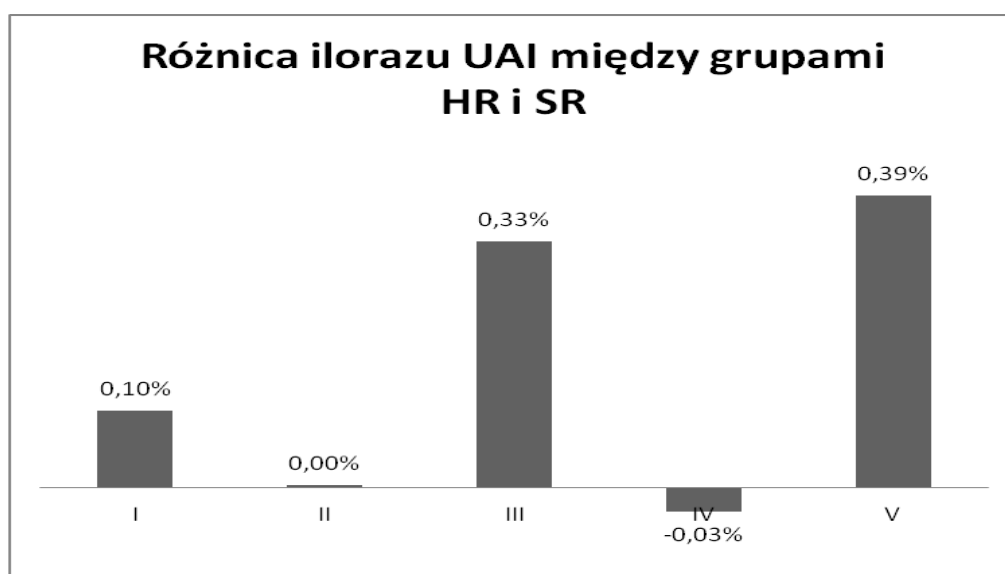
Różnice pomiędzy grupami HR a SR pod względem ilorazu AI prezentuje wykres 9:

Wykres 7. Porównanie różnic pomiędzy grupami narodowymi dla ilorazu AI (HR - SR)

Jak widać na wykresie, wszystkie wartości są dodatnie, co oznacza, że dla wszystkich grup iloraz HR jest wyższy od ilorazu SR. Wartość procentowa przy słupku informuje, jaka jest wysokość tej różnicy. Zatem, iloraz AI dla HRI (7,54%) minus iloraz AI dla SRI (7,45%) daje nam 0,09%, w grupie II iloraz chorwacki minus iloraz serbski daje różnicę 0,13% i tak dalej. Różnice na poziomie kilku dziesiątych procenta (szczególnie w porównaniu do ilorazu AI rzędu 6-7%) można uznać za skutek przypadku, ponieważ są proporcjonalnie bardzo małe w stosunku do ilorazu. W grupie IV różnica wynosi dwie setne procenta (0,02%) przy ilorazie AI rzędu 2%, czyli w zasadzie jej nie ma. Natomiast zastanawiająca jest wspomniana wyżej różnica pomiędzy grupami HRIII a SRIII (0,7% w stosunku do ilorazu AI wynoszącego ok. 5% to prawie jedna ósma) oraz HRV a SRV: w grupie V różnica wynosi 0,89%, co jest prawie połową ilorazu AI dla HRV (2,1%) oraz 75% ilorazu SRV (1,2%). Ilorazy AI w tej grupie są zatem niskie, ale różnica pomiędzy nimi jest duża.

Różnice pomiędzy ilorazami UAI dla grup HR i SR prezentuje wykres 13:

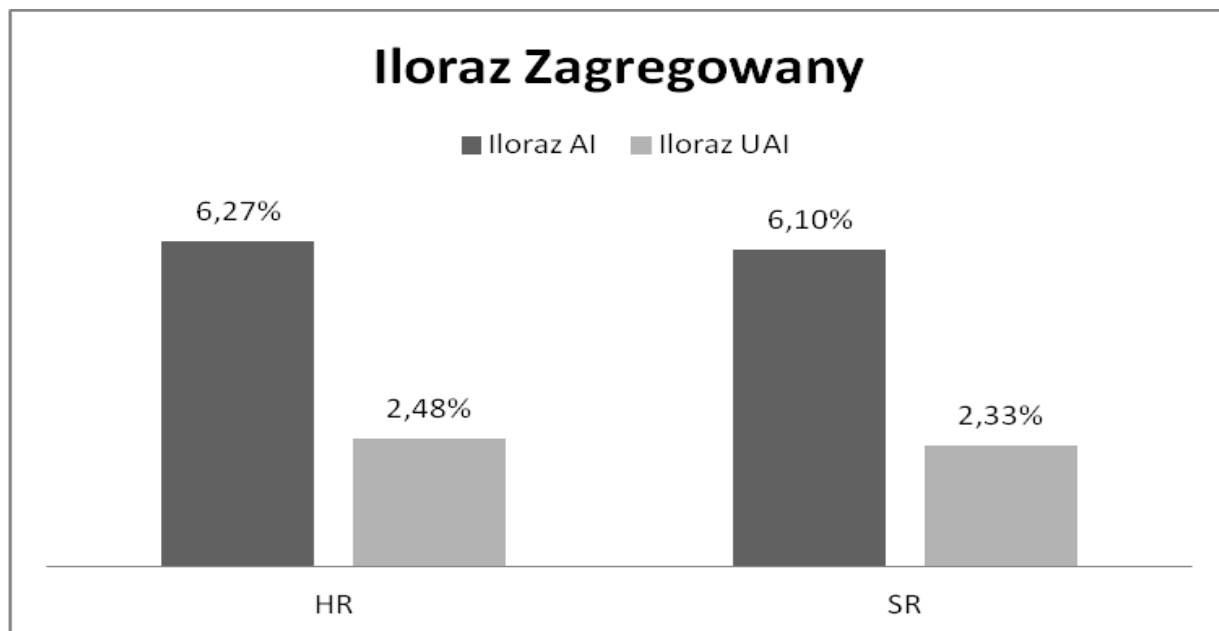
Wykres 8. Porównanie różnic pomiędzy grupami narodowymi dla ilorazu UAI (HR - SR)

W przypadku ilorazu UAI różnica w grupie I jest porównywalna dla różnicy ilorazu AI i wynosi 0,1% (przy ilorazie ok. 2,4%). Dla grupy II właściwie nie ma różnicy (wynosi ona 0,0028%, co przy skróceniu do dwóch miejsc po przecinku nadal zaokrągla się do 0,00%). Widocznie większe są różnice w grupach III i V, podobnie jak w przypadku ilorazu AI, jednak skala tych różnic jest mniejsza: 0,3% w grupie III (przy ilorazie UAI ok. 3%) i 0,39% w grupie V (przy ilorazie UAI 1-1,4%). W grupie IV różnica pomiędzy HRIV a SRIV jest ujemna, co oznacza, że SRIV ma wyższy iloraz UAI niż HRIV, jednak skala tej różnicy jest znowu niewielka (0,03% przy ilorazie UAI rzędu 1,8%).

Podsumowując, można zaobserwować tylko niewielkie różnice pomiędzy ilorazami AI i UAI dla grup narodowych i to zazwyczaj na korzyść tekstów chorwackich. Żadna z analiz nie potwierdza istotnie mniejszego ilorazu AI ani UAI w badanych tekstach chorwackich niż serbskich, co byłoby wynikiem spodziewanym w obliczu przedstawionej polityki puryzmu względem słów obcych, szczególnie anglicyzmów.

3.2.2. Porównanie ilorazu AI i UAI w grupach jakościowych (różnica pomiędzy grupami I-V)

W celu porównania grup między sobą wprowadza się jako punkt odniesienia iloraz zagregowany dla wszystkich grup (osobny dla grupy chorwackiej, a osobno dla serbskiej oraz osobno dla AI i osobno dla UAI – razem cztery ilorazy). Iloraz zagregowany jest stosunkiem zsumowanych AI lub UAI dla grup I-V do zsumowanej liczby słów w tekstach dla grup I-V. Innymi słowy iloraz zagregowany pokazuje coś w rodzaju arytmetycznej średniej AI lub UAI dla przeciętnego tekstu serbskiego lub chorwackiego, bez względu na grupę. Iloraz zagregowany dla grup narodowych prezentuje wykres 11:

Wykres 9. Porównanie ilorazów zagregowanych AI i UAI dla grup narodowych

Zgodnie z obserwacjami opisanymi wyżej, ilorazy zagregowane są porównywalne i wykazują niewielką przewagę grupy chorwackiej. Przeciętny tekst chorwacki (spośród badanych) ma w tekście 6,27% AI i 2,48% UAI. Natomiast w przeciętnym zbadanym tekście serbskim AI stanowią 6,1% przy 2,33% UAI. Różnica pomiędzy ilorazem zagregowanym AI a UAI jest w obu przypadkach istotna, mniej więcej dwuipółkrotna (250%). Iloraz zagregowany nie mówi naturalnie nic o żadnym realnym tekście, ponieważ nie da się uśrednić stylu i treści dla 250 tekstów, jednak jest cennym punktem odniesienia, by ustalić, na ile poszczególne grupy odbiegają od tej średniej.

3.2.2.1. Grupa I – teksty naukowe

Duża różnica między ilorazem AI a ilorazem UAI w grupie jakościowej I (HRI 7,54% do 2,44%, SRI 7,45% do 2,34%) wynika przypuszczalnie z wymagań stylu naukowego. Autor posiada pewien słownik obcych pojęć, jednak z uwagi na potrzebę precyzji i jednoznaczności tekstu jest zmuszony używać wielokrotnie tych samych wyrażen. Obserwację tę można łatwo potwierdzić, jeśli przeanalizować którykolwiek z tekstów w obrębie wspomnianych grup: większość zaznaczeń na jednej stronie to z reguły kilka-kilkanaście tych samych AI. Iloraz ok. 7% internacjonalizmów w przeciętnym tekście naukowym brzmi dosyć zatrważająco; jednak już znacznie mniej alarmujący jest fakt, że to w istocie około 2% wszystkich słów, tylko powtarzanych dwu- trzykrotnie. Przypuszczalnie posługiwanie się bogactwem synonimów wzbogaciłoby styl autora, ale wprowadziłoby wątpliwości do jasności jego przekazu. W artykułach naukowych z reguły nie jest celem komunikacyjnym atrakcyjność stylistyczna ani „łatwość czytania”, lecz precyzja wypowiedzi. Jeśli chodzi o tematykę w tych grupach, można z łatwością zaobserwować pewne tendencje. Wysoki iloraz AI dla poszczególnych tekstów jest obserwowany w artykułach poświęconych medycynie i farmacji, szeroko rozumianym naukom ścisłym (inżynieryjnym), naukom przyrodniczym, architekturze, telekomunikacji i informatyce, jak również socjologii i psychologii. Niski iloraz AI obserwuje się w tekstach z zakresu historii, filozofii, lingwistyki, kulturoznawstwa, w tym literatury, religioznawstwa, etnologii. Nauki prawne i ekonomiczne są mniej więcej zbliżone do średniej. Obserwacja ta pozwala wysnuć łatwo wniosek, że duża internacjonalizacja cechuje nauki ścisłe i przyrodnicze, natomiast im tematyka bardziej humanistyczna, tym AI jest mniej. Byłby to jednak wniosek uproszczony z uwagi na wysoki iloraz AI w tekstach socjologicznych i psychologicznych, zaliczanych z reguły do dziedziny raczej humanistycznej niż ścisłej. Trzeba mieć na uwadze, że dziedziny te rozwinęły się

znakomicie w krajach anglojęzycznych i wiele terminów specjalistycznych powstało oryginalnie w anglojęzycznych ośrodkach badawczych lub zostało przetłumaczonych na język angielski, by zwiększyć ich popularność oraz dostępność na arenie międzynarodowej. W naukach tych, podobnie jak w naukach przyrodniczych, tempo publikacji i konkurencja są bardzo duże. Tymczasem nauki takie jak językoznawstwo czy kulturoznawstwo nie są tak zdominowane przez świat anglojęzyczny, rozwijają się zazwyczaj niezależnie w różnych krajach i regionach, co pozwala im wytworzyć własną specyfikę, w tym terminologiczną.

3.2.2.2. Grupa II – teksty popularno-naukowe i specjalistyczne

Grupa II jest w wysokim stopniu porównywalna z grupą I i odzwierciedla jej tendencje. Najwyższy iloraz AI i UAI mają teksty dotyczące technologii (w tym motoryzacji, fotografii, informatyki). Teksty dotyczące ekonomii, sportu i medycyny oscylują wokół średniej. Najniższy iloraz AI i UAI mają teksty poświęcone kulturze czy wychowywaniu dzieci. Teksty wzięte z *Wikipedii* cechuje ogólny wysoki iloraz AI, co jednak nie dziwi, jeśli wziąć pod uwagę styl artykułów, który cechują liczne powtórzenia (natomiast iloraz UAI nie odbiega w tym wypadku od średniej dla grupy). Różnica pomiędzy ilorazem AI a UAI w grupie II nie jest tak duża jak w grupie I: HRII iloraz AI 6,59%, iloraz UAI – 3,37%, SRII iloraz AI 6,46%, iloraz UAI – 3,37%. Mniejsza liczba powtórzeń wynika przypuszczalnie z faktu, że celem komunikacyjnym wypowiedzi w tej grupie jest również atrakcyjność stylu i zrozumiałość, jako że omawiane teksty są publikowane w mediach komercyjnych. Natomiast przyczyny większego słownika UAI niż w przypadku grupy I pozostają na razie niejasne i muszą zostać skonfrontowane z analizą jakościową zebranego materiału. Co interesujące, wyniki z grupy II są zbliżone do ilorazów zagregowanych.

3.2.2.3. Grupa III – teksty z prasy codziennej i portali informacyjnych

Grupa III jest niejako „w pół drogi” pomiędzy specjalistycznymi grupami I i II a grupami „potocznymi”, czyli IV i V. Iloraz AI dla obu grup narodowych jest nieco niższy od ilorazów zagregowanych AI, natomiast ilorazy zagregowane UAI są zbliżone do ilorazów UAI dla grupy III. Grupa ta jest dosyć mocno zróżnicowana, co pokazują współczynniki zmienności pod względem liczby słów, liczby AI i UAI, więc iloraz dla pojedynczego tekstu jest mocno uzależniony od tematyki. Najwyższy iloraz AI i UAI mają ponownie teksty związane z

Internetem i technologiami, zdrowiem i medycyną, polityką zagraniczną itp. Teksty dotyczące sportu są dosyć zróżnicowane - np. chorwacki tekst o tenisie zawierał 12% AI, podczas gdy SR tekst o piłce wodnej tylko 5% AI.

3.2.2.4. Grupa IV – teksty z tabloidów oraz mediów plotkarskich

Grupa IV odbiega pod wieloma względami od innych grup, przede wszystkim dlatego, że jej ilorazy AI i UAI są w obu grupach narodowych niższe niż w grupie V. Iloraz AI oraz UAI w obu grupach narodowych są do siebie o wiele bardziej zbliżone niż w grupach I-III: Iloraz AI w HRIV to 2,39%, natomiast UAI 1,77%, w grupie serbskiej iloraz AI to 2,37%, a UAI – 1,8%. Ilorazy AI odbiegają dosyć znacznie od ilorazów zagregowanych, natomiast ilorazy UAI są stosunkowo zbliżone. Jest to także pierwsza kategoria, gdzie właściwie nie da się wydzielić podgrup tematycznych, a nawet gdyby podjąć taką próbę (i oddzielić np. „życie gwiazd” od „kroniki kryminalnej”), to nie obserwuje się pomiędzy nimi różnic ilościowych. Jest to zatem grupa stosunkowo jednolita, ponieważ zarówno styl, jak i tematyka prasy brukowej jest w obu krajach podobna i krąży wokół życia osób publicznych oraz sensacyjnych wydarzeń z życia osób anonimowych. Styl tabloidów jest dosyć ubogi, charakteryzuje się dużą ilością niezasymilowanych zapożyczeń (np. *rijaliti šou*), w przeważającej części są to słowa modne, często powtarzane, jak np. *ekskluzivan intervjue*. Chociaż na pierwszy rzut oka język tych artykułów wydaje się przesycony tego typu kalkami, jest to wrażenie pozorne, wywołane rażącą nieraz obecnością wspomnianych modnych wyrażen – np. *čelendž*, oznaczające zadanie stawiane uczestnikom reality show, w którego wykonaniu mają oni współzawodniczyć. Być może autorzy artykułów o bohaterach i wydarzeniach tego typu programów rozrywkowych naśladują język ich twórców, być może dodają pewne wyrażenia od siebie, w każdym razie *čelendž* ma przypuszczalnie brzmieć bardziej snobistycznie i atrakcyjnie niż swojski *izazov*. Pytanie, czy słowo to będzie w obiegu dłużej niż sam program na antenie. Podobne wątpliwości dotyczą technologii (*videozid*) czy zjawisk internetowych (*lajkovati*). Dosyć dobrze zakorzenione wydają się natomiast internacjonalizmy, czyli wyrażenia typu *konsumacija*, *destinacija*, *faktor*, *inkriminaciju*, *indirektan* powtarzane w tekstach o banalnej treści. Ich obecność bierze się prawdopodobnie stąd, że autorzy artykułów do prasy brukowej zazwyczaj szukają najświeższych wiadomości na anglojęzycznych portalach o zasięgu światowym i tłumacząc w pośpiechu przyswajają sobie zwroty typu *neprofitabilan performans*, co widocznie nie podlega później korekcie. Język tych tekstów z jednej strony próbuje imitować mowę potoczną i w rzeczywistości

oddaje w jakimś stopniu własny styl samych dziennikarzy, z drugiej obce wtręty mają sugerować „światowy” charakter danego wydawnictwa.

3.2.2.5. Grupa V – teksty z blogów (dzienników internetowych)

Teksty z grupy V w dużym stopniu odbiegają od zagregowanych ilorazów i to zarówno pod względem AI, jak i UAI (przy czym teksty serbskie, jak zostało powiedziane wcześniej, odbiegają w większym stopniu). W tekstach serbskich iloraz AI i UAI jest bardzo zbliżony – odpowiednio 1,2% i 1,05%, natomiast w tekstach chorwackich różnica ta jest nieco większa – AI wynosi 2,1%, a UAI 1,44%. Są to jednak nadal bardzo niewielkie różnice w porównaniu z ilorazami w grupach I-III, za to zbliżone do wyników grupy IV. Jest to interesujący wynik w kontekście tego, że styl grupy IV jest stylem dziennikarzy mających naśladować potoczne wypowiedzi użytkowników języka, natomiast w grupie V wypowiadają się sami wspomniani użytkownicy. Można zaryzykować stwierdzenie, że grupa V jest najbardziej zbliżona do tego, jak użytkownicy języka „naprawdę mówią”, ponieważ nie ma ograniczeń dotyczących stosowania stylu potocznego; chociaż naturalnie w swoich dziennikach internetowych stosują oni rozmaite stylizacje, imitują czasem style publicystyczny lub poetycki. Nie można jednak ujednolicić tej grupy pod względem stylistyki, spodziewanego odbiorcy czy jakichkolwiek reguł pisowni i publikacji tekstów (o ile, rzecz jasna, nie łamią one prawa i regulaminu właściciela serwisu – jednak są to zalecenia dotyczące zawartości merytorycznej, nie strony formalnej, więc dla tego badania nie są istotne). Występuje tu także największe zróżnicowanie źródeł, ponieważ żaden z blogów nie powtarza się. Obserwację ilorazu AI i UAI w grupie V należy uznać za najciekawszą, jako że najwyraźniej pokazuje ona, na ile w istocie skuteczna jest polityka językowa w odniesieniu do wypowiedzi przeciętnych użytkowników języka.

3.2.2.6. Podsumowanie porównania grup – korelacja pomiędzy ilorazem AI i UAI a między grupą narodową oraz jakościową

Analiza przedstawionych wyżej wykresów pozwala wysnuć wniosek na temat zależności pomiędzy ilorazem AI i UAI a numerem grupy (zarówno w obrębie grup narodowych, jak i jakościowych). Aby jednak nie polegać na „wzrokowych” spekulacjach, obliczono współczynnik korelacji dla grup jakościowych i grup narodowych.

Dla badanych tekstów uzyskano następujące współczynniki korelacji:

	Iloraz AI	Iloraz UAI
Współczynnik korelacji od grupy jakościowej (I-V)	0,887878788	0,596969697
Współczynnik korelacji od grupy narodowej (HR/SR)	0,272727273	0,212121212

Tabela 5. Współczynnik korelacji dla ilorazu AI i UAI względem grup narodowych i jakościowych

Jak wynika z odniesienia uzyskanych współczynników do tabeli interpretacji, w badanych tekstach obserwuje się bardzo silny związek (ok. 0,89) pomiędzy ilorazem AI a grupą jakościową. W przypadku ilorazu UAI korelacja ta istnieje i jest silna, ale nieco mniejsza niż w przypadku AI (ok. 0,6).

Natomiast korelacja pomiędzy ilorazem AI a grupą narodową jest niezwykle słaba (0,27), podobnie jak w przypadku ilorazu UAI (0,21). W uproszczonej tabeli interpretacji współczynnika korelacji przyjmuje się korelację za zachodzącą przy wyniku powyżej 0,5. Można zatem uznać, że w badanych tekstach korelacja ilorazu z grupą narodową jest wysoce wątpliwa czy też balansuje na granicy istnienia.

Oznacza to, że w badanych tekstach obserwuje się zależność pomiędzy stężeniem wyrazów obcych a typem tekstu, natomiast nie obserwuje się zależności pomiędzy stężeniem wyrazów obcych a językiem, w jakim tekst powstał.

4. Wyniki analizy jakościowej

Po przeanalizowaniu struktury ilościowej uzyskanych wyników zostały one zebrane w formie słownika zawierającego AI, etymologię oraz odpowiednik (serbski lub chorwacki – jeśli słowo powtarzało się w obu językach, to oba). Łącznie zebrano 1168 unikalnych słów chorwackich i 1079 serbskich. Czasowniki przedstawione są w formie bezokolicznika, rzeczowniki – mianownika liczby pojedynczej, przymiotniki – rodzaju męskiego dla liczby pojedynczej. Imiesłowy uproszczono do bezokoliczników. Dzięki temu liczba pozycji w słowniku jest znacznie mniejsza od liczby odnotowań UAI w tekście. Odpowiedniki słowiańskie pozyskano z następujących słowników:

Online Rečnik [<http://onlinerecnik.com/>]

EuDict [<http://www.eudict.com/>] wersja chorwacka i serbska

Online Rječnik [<http://onlinerjecnik.com/rjecnik/engleski>]

Rječnik.com [<http://www.rjecnik.com/>]

Šimundić M., 1994, *Rječnik suvišnih tuđica u hrvatskome jeziku*, Zageb.

4.1. Anglicyzmy a internacjonalizmy w grupie chorwackiej i serbskiej

Łącznie zebrano 1336 UAI, z czego 1017 słów było internacjonalizmami – oprócz etymologii angielskiej posiadało także klasyczną (łacińską lub – rzadziej – grecką). Oznacza to, że internacjonalizmy stanowiły 76% stworzonego słownika. Słownik chorwacki obejmuje 1163 wyrazy, z czego 922 stanowią internacjonalizmy (79,2%). Słownik serbski obejmuje natomiast 1066 wyrazów, z czego 851 stanowią internacjonalizmy (79,8%). Można zatem wywnioskować, że w przypadku obu języków proporcja ta jest niemal identyczna, ze znaczącą przewagą internacjonalizmów. Etymologiczne anglicyzmy, postrzegane jako największe zagrożenie dla słowiańszczyzny, stanowiły zaledwie 21% zebranych słów.

Anglicyzmy stanowiły mniejszość zebranych słów – łącznie wyszczególniono ich 320, z czego 244 chorwackie i 219 serbskich. Oprócz tego wyróżniono w tekstach 17 kalk.

HR	SR	ANG	Ekiwalent chorwacki	Ekwiwalent serbski
address bar	address bar	address bar	adresna traka	adresna linija
	aged	aged		ostareo
ajtem	ajtem	item	detalj jedinica podatak predmet primjerak proizvod	pojednost podrobnost sitnica jedinica podatak
	ajkju	IQ		pametnost
akcelerator		accelerator	ubrzivač	
akreditacija	akreditacija	accreditation	ovlašćivanje potvrđivanje punomoć	ozvaničenje preporuka punomoć
akronim	akronim	acronym	skratica kraćenica	skraćenica
alijansa	alijansa albo alijans	alliance	pobratimstvo savez udruženje	spajanje udruživanje savez sredstvo orođavanje prijateljstvo pobratimstvo
altruistički	altruistički	altruistic	nesebičan	nesebičan

aludirati		allude	podrazumijevati skrenuti pažnju smjerati spominjati	
alzo		also	također	
	amblem	emblem		grb simbol znak
	andergraund	underground		podzemlje podzemni
anti-age		anti-age	protiv starenju	
asistencija asistent	asistent	assistant	zamjenik pomagatelj pomoćnik	pomagač pomoćnik zamenik
asocijalni		asocial	nedruževan nedruštven	
asortiman		assortiment	izbor	
attachirati		attach	pričvrstiti pridavati prikačiti priključiti	
avenija		avenue	put	
avijacija	avijacija	aviation	zrakoplovstvo	vazduhoplovstvo
backstage		backstage	iza pozornice	
backup		backup	zamjenik podrška	
	bajdvej	by the way		usput
band albo bend	bend albo band	band	orkestar	orkestar
barel		barrel	bure	
	bebisiter(ka)	baby sitter		dadilja
	bipolarni	bipolar		dvopolan razdvajen
bizarni	bizaran albo bizarre	bizarre	neobičan čudan	neobičan čudan
biznis	biznis albo bisnis biznismen	business	trgovina posao preduzeće	trgovina posao preduzeće
black		black	crn	
blend	blend	blend	mešavina	mešavina
	blokirati	block		preprečiti
blue		blue	plav tužan	
borderline	borderline	borderline	ivica	ivica
brend	brend	brand	znak oznaka	znak oznaka
briljantni	briljantni briljantnost	brilliant	sjajan	sjajan
	brouzer	browser		čitač
	bug	bug		greška kvar
budžet	budžet budžetski	budget	plan vreća	plan vreća
book	bukirati	book	zabeležiti zapisati	zabeležiti zapisati
bum	bum albo boom	boom	porast buka	porast buka

bypass	bypass	bypass	zaobilazak	zaobilazak
carter		carter	kočijaš prevoznik	
chat albo čet	chat/čet	chat	ćaskalica	ćaskalica
	cirkumpleks	circumflex		naglas
clip		clip	snimak	
	computer science	computer science		računarstvo
	cooking	cooking		kuvanje
	cool	cool		hladan smiren
	copyright	copyright		autorsko pravo
	country albo kantri	country		selo seljački
čekiran	(ot)čekirati čekiran	check	provjeren	proveriti proveren
	čelendž	challenge		izazov
	debatovati	debate		raspravljati
deflektor	deflektor	deflector	skreće	skreće
dejt		date	sastanak	
dekoncentracija	dekoncentrisan	deconcentrate	rasejanost	rasejan
dekonktekstualizirati	dekontekstualiziran	decontextualise	proučavati van konteksta	proučavati van konteksta
denuncirati		denunciate	potkazati prokazati optužiti	
desktop publishing	desktop publishing	desktop publishing	stono izdavaštvo	stono izdavaštvo
deskvamacija		desquamation	guljenje ljuštenje	
destabilizovati	destabilizovati	destabilise	pomerećati	pomerećati
detalj detaljan	detalj detaljan	detail	potankost sitnica	pojednost podrobnost sitnica
deteritorijalizacija	deteritorijalizacija	detrterritorialization	odnarođivati	odnarođivati
	devastirati devastiran	devastate		harati opustošiti razarati
	dil	deal	dogovor	dogovor
diler		dealer	trgovac	
dinamičan dinamika dinamiziranje	dinamika dinamičan	dynamic	pokretljiv promjenljiv	moćan silan
direkcija direkcioni		directorate	uprava	
direktor	direktor direkcioni	director	upravnik	upravnik
disbalans	disbalans	disbalance	neravnoteža	neravnoteža
displej	displej	display	predočnik	izložba
	distenzija	distension		rastezanje

downloadati		download	skinuti	
drajver	drajver	driver	pokretač (pogonski program)	pokretač
drastičan	drastičan	drastic	odlučan	odlučan
	drive	drive		vožnja
e-learning		e-learning	e-učenje	
	egzaltiran	exalted		uzdignut uzvišen
eksploatacija	eksploatacija	exploataation	izrabljivanje korištenje	iskorišćavanje
elektricitet		electricity	struja	
email	email	email	elektronička pošta	elektronička pošta
	establišment	establishment		domaćinstvo
evaluacija	evaluacija	evaluation	ocjenjivanje	procena
evaluirati		evaluate	ocjenjivati	
fajl	fajl	file	datoteka	turpija
fan	fan	fan	ljubitelj	obožavalac
farma		farm	gospodarstvo	
fascinantan		fascinating	očaravajući	
fast food	fast food	fast food	brza hrana	brza hrana
feding	feding	fading	iščezavanje	iščezavanje nestajanje
feeling		feeling	dojam osjećaj	
	fensi	fancy		ukrašen
fer	fer	fair	pošteno	pošteno
fiksni	fiks fiksni	fixed	nepokretan učvršćen	stalan čvrst
filing		filling	punjenje	
	filter	filter		cediljka
filtriranje	filtrirati	filtration	cjediti	cediti
financijski	finansijski	financial	novčan	prihodni
firmware	firmware	firmware	ugrađeni program	ugrađeni program
fitness		fitness	uvježbanost	
flash	fleš albo flash	flash	bljesak munja	blesak
fluentnost	fluentnost	fluency	glatkoća	tečnost
	fluorescentni	fluorescent		svetleći
forsirati		force	prisiliti natjerati	
frame	frame	frame	okvir građa	okvir
frend		friend	drug	
frontmen		frontman	vodeći	
	fuck	fuck		jebati
	game over	game over		kraj igre
garancija	garancija	guarancy	jamstvo	jamstvo

gasifikacija	gasifikacija	gasification	uplinjavanje	uplinjavanje
geek geekovski		geek	bezveznjak	
gem		game	igra	
glamour glamurozan	glamurozan	glamour	opsenit	opsenit
gol		goal	cilj	
golman		goalman	vratar	
	golden	golden		zlatan
	gore	gore		probosti
gradiranje	gradiranje	grading	stupnjevanje	stupnjevanje
grej		gray	siv	
hardver hardverski albo hardware-ski	hardver hardverski albo hardware-ski	hardware	računalna strojna oprema uređaj	uređaj
	(da) haus	house		kuća
	hejt hejtovati	hate		mrzeti
helikopter		helicopter	zrakomlat	
	help	help		pomoć
hiperlink	hiperlink albo hiperlink	hyperlink	poveznica	veza
hit	hit	hit	pogodak	udar
hobi	hobi	hobby	razonoda	razonoda
huligan huliganizam		hooligan	siledžija	
ilustracija	ilustracija	illustration	objašnjenje	objašnjavanje
imidž imidžing	imidž imidžing	image	odraz	slika
	infektivni	infectious		zarazan
	intenzitet	intensity		jačina
	intenzivan	intensive		jak
intenzifikacija intenzitet intenzivan intenziviran	intenzifikacija	intensification	pojačanje	pojačanje
interfejs	interfejs	interface	sučelje	međusklop međuveza sumeđa
internacionalizam internacionalizacija	internacionalan internacionalizacija internacionalizam	international	međunarodan	međunarodni
interoperabilnost	interoperabilnost	interoperability	sudjelatnost	sudelatnost
intervju	intervju intervjuisati	interview	razgovor	razgovor
	is	is		je
izolacija izolirati izolovan	izolacija izolovan	isolation	izdvajanje	izdvajanje
joy		joy	radost	
karijera	karijera	career	služba	trka
kartel		cartel	udruženje proizvođača radi monopola	
	kidnapovati kidnaper	kidnap	oteti	oteti
klasificirati albo klasifikovati	klasifikovati klasifikacija	clasify	odrediti	razvrstati

klasifikacija				
klaster	klaster	cluster	grozd	grozd
klik	klik	click	pritisnuti	škljocnuti
know how	know how	know how	saznati kako	upoznati
	koktel	cocktail		zalogaj
kompetitivnost	kompetitivnost	competitiveness	takmičarstvo	takmičarstvo
	kompliment	compliment		čestitanje
	komponovati	compose		sačiniti
konstatacija	konstatacija	constatation	izjava	izjava
konvektivni	konvektivan	convective	prenosni	prenosni
konzola	konzola	console	upravljačka ploča	upravljačka ploča
korelacija korelacioni korelirati	korelacija korelacioni korelirati	correlate	uzajamna veza suodnos	uzajamna veza suodnos
koridor		corridor	hodnik	
korner kornerski		corner	ćošak	
kosmopolitski	kosmopolitski	cosmopolitan	svjetski	svetski
kruzer	kruzer	cruiser	krstarica	krstarica
	kul	cool		hladan
	lajkovati lajkovanje	like		voleti
leasing		leasing	najam	
	lider	leader		vođa
light		light	lak	
link	link	link	veza	veza
logovanje	logovanje	log	priglasiti se	priglasiti se
longue		lounge	predvorje	
	loukost loukoster	lowcost		jeftin
look		look	izgled	
	mainframe	mainframe		glavno računalo
mail		mail	pošta	
make up	make up	make up	šminka	šminka
manager		manager	pročelnik	
	manevarski	manoeuvre		spletni
marker	marker	marker	oznaka	oznaka
marketing marketinski	marketing marketinski	marketing	trgovanje	prodaja
masakr albo masakra		massacre	krvoprolije	
mašinerija		machinery	stroj	pogon
matiran	mat mat bronzer	matt	mutan	mutan
meč		match	utakmica	
menadžer menadžerski	menadžer(ski)	menager	pročelnik	gazda

menadžment	menadžment	menagement	upravljanje	upravljanje
merging		merging	spajanje	
minoran	minoran	minor	drugostepeni	drugostepeni
mistifikacija	mistifikacija	mistification	zbunjivanje	obmanjivanje
	miting	meeting		susret sednica
monitoring	monitoring	monitoring	nadgledanje	prisluškivanje
	net	net		mreža
	news	news		vesti
non-stop	non stop	non stop	neprekidno	neprekidno
oke		okay	u redu	
	oh yes	yes		da
	oflajn	offline		neprikopčan
online	online albo onlajn	online	na vezi	povezan
open source		open source	pristupačan	
orijentacija	orijentacija orijentisan	orientation	usmjerenje	usmerenje
outsourcing		outsourcing	vanjska usluga	vanjska usluga
paket	paket	packet	svežanj	zamotuljak
	palmtop	palmtop		mali prenosni računar
panel	panel	panel	ploča	drvena oplata
	partija	party		stranka
partnerstvo	partnerstvo	partnership	ortakluk	ortakluk
	patrolirati patrola	patrol		izvidnica
party		party	zabava	
password		password	lozinka	
paste		paste	lijepiti unijeti	
performans performansa	performans	performanse	izvođenje	dostignuće
	piksel	pixel		tačka
	pilotirati	pilot		sprovoditi
pionirski	pionirski	pioneer	vodeći	vodeći
placeholder		placeholder	držač mjesta	
platforma	platforma	platform	bina	visoravan
poanta		point	svrha	
portretizacija	portretizacija	portray	prikazivanje	slika
posprejati		spray	rasprskati	
prestizan	prestizan	prestigious	ugledan	ugledan

premijera		premiere	praizvedba	
procedura	procedura	procedure	postupak	postupak
profil profilisan	profil profilisan	profile	crtež	crtež
proliferacija	proliferacija	proliferation	rastuće posjedovanje	razmnožavanje
	provajder	provider		dobavljač nabavljač
pub		pub	točionica	
ranč	ranč	ranch	gospodarstvo	gospodarstvo
randomiziran	randomiziran	randomise	slučajan	slučajan
rang	rang rangiran	range	domet	domet
recovery		recovery	nadoknada	
regrutirati regrutovati	regrutovati	recruit	zaposliti	pridobiti
rejting	rejting	rating	grdnja	grdnja
relijabilnost	relijabilnost	reliability	pouzdanost	pouzdanost
rendering	rendering renderovan	render	prikazivanje	oživotvorenje
	rentiranje	rent		iznajmljivanje
reprodukcija	reprodukcija	reproduction	rasplodivanje	razmnožavanje
resort		resort	boravište	
rezim		regime	način vladanja	
riskirati		risk	odlučiti se	
router ruter	router albo ruter	router	usmjerivač	alat za obradu ivica
rutina	rutina	routine	ustaljeni rad	izvežbanost
sajt	sajt	site	stranica	stranica
samit	samit	summit	vrh	vrh
salinitet	salinitet	salinity	slanost	slanost
	sand	sand		pesak
	scroll	scroll		navijanje
sef sefica		chef	upravnik	
server	server	server	poslužitelj	poslužitelj
set		set	čvrst	
sezona sezonski	sezona sezonski	season	doba	doba
shimmer		shimmer	svjetlucati	
shopping		shopping	kupovina	
show	šou	show	izložba	pokazivanje
showroom		showroom	izložbeni prostor	
silueta		silhouette	obris	
sindikat		syndicate	mreža	
singl	singl	single	pojedinačan	jedini
sister		sister	sestra	

skinny		skinny	mršav	
	skvot	squat		naseljenje
slave		slave	rob	
slogan	slogan	slogan	geslo	lozinka
slow down		slow down	usporiti	
smajl	smajl	smile	osmijeh	osmeh
smart		smart	pаметan	
sofisticiran	sofisticiran	sophisticated	vješt	vešt
šok	šok	shock	potres	potres
sorry		sorry	izvini	
	spam	spam		neželjena poruka
	spiker	speaker		govornik
	spot	spot		mrlja
sprej	sprej	spray	mlaz	bilježica
	stacker	stacker		izlazni magacin
stage		stage	pozornica	
stand		stand	podupirač	
standard standardni standardizacija	standard (ne)standardan	standard	obrazac pravilo	obrazac pravilo
start		start	početak	
	starleta	starlet		zvezdica
starter	start starter	starter	predjelo	predjelo
startup		startup	mlado poduzeće	
step		step	korak	
sterilisan	sterilisati	sterilise	obezploditi	obezploditi
	strejt	straight		ispravan
stres	stres	stress	napon	napetost
	strip	strip		pruga traka
suspendirati		suspend	lebdjeti	
suverenitet	suverenitet	sovereignty	nezavisnost	nezavisnost
swing		swing	ljuljanje	
tab	tab	tab	kartica	kartica
tagirani		tag	označen	
	tajm-aut albo tajmout	timeout		kraj vremena
tenks		thanks	hvala	
tim	tim	team	skupina	zaprega
tinejdzerica	tinejdž tinejdžer(ka)	teenager	omladinka	omladinac
tjuner		tuner	podešivač	
toolbar		toolbar	alatna traka	
top		top	vrh	vrh
trak		track	staza	

	trend	trend		pravac težnja	smer
trend trendi		trendy	smjer		
trening	trening	training	vježbanje	vaspitanje	
trenirati		train	vježbati		
tretirati	tretirati	treat	postupati	postupati	
tretman	tretman	treatment	liječenje	lečenje obrada	
	trigger	trigger		jezičak kvaka	
trik		trick	čarolija		
	(ego) trip	trip		izlet	
tsunami		tsunami	val		
turneja	turnir	tourney	utakmica	utakmica	
underground		underground	podzemlje		
user-friendly	user-friendly	user-friendly	pogodan	predusretljiv	
vandalski	vandalski	vandal	divlji	divlji	
	vaučer	voucher		jemstvo potvrda priznanica	
	vab albu web	web		mreža	
vikend	vikend	weekend	kraj tjedna	kraj nedelje	
web	web albu veb	web	mreža	mreža	
wireless	wireless	wireless	bežičan	bežičan	
wellness		wellness	opuštaonica		
	zum	zoom		uveličanje	
winner		winner	pobjednik		

Tabela 6. Anglicizmy

Kalki

Jezgreni čvorovi	core nodes
Okosnica	backbone
davatelj internetskih usluga	Internet service provider
Bežični usmjerni protokol	wireless routing protocol
Plavljenje	flooding
Lokacijski potpomognuto usmjeravanje	location aided routing
uklanjanje pogresaka	debug
izlazni format	output format
zahtev za pridruživanje	association request
program za obradu informacija	software
skladište podataka	data resources
komunikacioni kanali	networks

alat saveta	tooltip
preglednik	viewer
prevuci i pusti	drag and drop
pametni telefon	smartphone
društvena mreža	social network

Tabela 7. Kalki językowe

Typy ortograficznej i fonetycznej adaptacji zebranych anglicyzmów są następujące:

- Brak adaptacji: zachowanie oryginalnej ortografii angielskiej, ale bez wytycznych co do wymowy (*address bar, aged, anti-age, backstage, backup, bizarre, black, blend, blue, borderline, bypass, carter, clip, computer science, cooking, cool, copyright, country, desktop publishing, drive, e-learning, email, fan, fast food, feeling, firmware, fitness, flash, game over, geek, golden, gore, hit, know how, leasing, light, link, look, marker, merging, monitoring, net, non stop, online, open source, outsourcing, palmtop, party, password, paste, placeholder, pub, recovery, rendering, resort, router, scroll, server, shopping, showroom, show, sister, skinny, slave, slow down, smart, sorry, spam, stand, start, step, swing, tab, toolbar, top, trend, underground, user-friendly, web, wireless, wellness, winner*)
- Zachowanie ortografii oryginalnej (lub z niewielkimi zmianami) przy jednoczesnej transfonemizacji według zasad języka BL, tzw. *spelling pronunciation* (*barel, bizarni, bum, bug, deflektor, akcelerator, asistent, frontmen, gem, golman, hardver, helikopter, hiperlink, koridor, korner, paket, panel, piksel, proliferacija, profil, rang, ruter, singl, stres, trak, trik, trigger, veb, vikend*)
- Swobodna transfonemizacja, ortografia dopasowana do wymowy (*alzo, amblem, attachirati, bebisiter(ka), briljantni, brouzer, budżet, bukirati, fiksni, frend, denunciirati, feding, forsirati, imidž, konzola, kruzer, lajkovanje, menadžer, menadžment, randomiziran, regrutovati, relijabilnost, samit, skvot, sofisticiran, suverenitet, tenks, tretman*)
- Pełna transfonemizacja: forma ortograficzna i wymowa jest zaadaptowana według wytycznych systemu BL (*ajtem, ajkju, andergraund, čelendž, čet, dil, diler, drajver, fajl, fensi, fer, filing, dejt, kantri, displej, establišment, hejt, hobi, interfejs, intervju, klaster, klik, kul, loukost, loukoster, meč, miting, onlajn, performans, provajder, ranč, rejting, sajt, spiker, sprej, strejt, tajm-aut albo tajmout, tim, tjuner, vaučer, zum*).

5. Podsumowanie analizy ilościowej i jakościowej

Podobnie jak analiza ilościowa, analiza jakościowa UAI nie wykazała żadnych istotnych różnic pomiędzy grupą tekstów serbskich a grupą tekstów chorwackich. Ponownie zaobserwowano niewielką przewagę liczebną UAI chorwackich, która nie ma jednak decydującego wpływu na wynik badania. Zdecydowaną większość z zebranych UAI stanowią rozpowszechnione od dawna i zaadaptowane do języków przyjmujących internacjonalizmy, natomiast same anglicyzmy, czyli słowa zapożyczone bezpośrednio z języka angielskiego, ledwie przekraczają 20% zebranego słownika. Przeprowadzone badanie nie potwierdza postulowanej przez chorwackich (i niektórych serbskich) językoznawców tezy o „najeździe” lub „zalewie” języków słowiańskich przez anglicyzmy.

Pełen wykaz UAI zawiera Aneks.

Rozdział V. Anglicyzmy i internacjonalizmy w języku serbskim i chorwackim – wyniki ankiet

1. Cel badania

Cel badania językowego został przedstawiony w rozdziale IV. Celem badania ankietowego jest uzupełnienie badania tekstów o odpowiedzi samych użytkowników języka oraz opinie użytkowników innych języków. Badanie ankietowe obejmuje trzy równoległe przeprowadzone ankiety:

- Ankieta dla Serbów i Chorwatów w języku serbskim. Jej celem jest zbadanie wyborów językowych użytkowników języka serbskiego i chorwackiego. Pierwsza część ankiety sprawdza kompetencje językowe. Respondenci proszeni są o objaśnianie anglicyzmów, podawanie ekwiwalentów rodzimych, a także zaznaczanie tych wyrazów obcych, których sami używają. Druga część ankiety bada ich spontaniczne wybory leksykalne. Respondenci mają sami podać wyraz pasujący do definicji, w następnym zaznaczyć, czy wybraliby słowo rodzime czy obce w tym samym znaczeniu. Trzecia część ankiety dotyczy opinii użytkowników na temat obecności AI w ich języku, ich ilości oraz sensu walki z internacjonalizacją. Respondenci zaznaczają swoje preferencje i odczucia na skali od 1 do 10. Czwarta część ankiety dotyczy postrzegania własnego języka przez pryzmat jego kontaktu ze światem zewnętrznym, wizerunku na świecie, liczbą osób uczących się danego języka, a także kwestii odróżniania serbskiego od chorwackiego przez osoby z zewnątrz. Do ankiety dołączona jest metryka, w której respondenci podają swój wiek, pochodzenie, kraj zamieszkania, język ojczysty oraz znajomość języków obcych.
- Ankieta dla obcokrajowców w języku angielskim. Jej celem jest zbadanie prestiżu i atrakcyjności języków serbskiego i chorwackiego wśród innych narodów. Respondenci odpowiadają na proste pytania z wiedzy na temat Serbii i Chorwacji. Mają także podać swoje osobiste odczucia wobec tych krajów, ich mieszkańców oraz ich języka w skali od 1 do 10.

2. *Zbieranie materiału*

Obie ankiety były rozprzestrzeniane za pomocą Internetu w celu maksymalnej obiektywizacji odpowiedzi. Miały one wygodną dla respondenta formę formularza rozwiązywanego online⁷⁹. Rozpowszechnianie ankiet odbywa się poprzez podawanie hiperłącza (linka) następującymi kanałami: email, sieci społecznościowe (przede wszystkim Facebook), fora internetowe. Badanie jest całkowicie anonimowe dostępne dla osób w każdym wieku oraz dowolnej płci. Dzięki zbieraniu odpowiedzi metodą internetową autor ankiety nie ma wpływu na dobór respondentów (ankietę może wypełnić każdy). Ankiety były zbierane na przestrzeni trzech lat – od grudnia 2010 roku do grudnia 2013 roku.

3. *Analiza statystyczna zebranych wyników*

3.1. Ankieta dla Serbów i Chorwatów

3.1.1. Struktura narodowościowa i wiekowa

Ankieta została wypełniona przez 324 respondentów: 149 Serbów, 151 Chorwatów oraz 24 osób innej narodowości (lub niechających podać), ale posługujących się językiem serbskim lub chorwackim, w tym jednego Bośniaka, dwóch Czarnogorców oraz cztery osoby deklarujące narodowość jugosłowiańską.

Narodowości	Suma
BIH	1
CG	2
HR	151
INN	17
JUG	4
SR	149
Suma końcowa	324

Tabela 8. Struktura narodowościowa respondentów ankiety

⁷⁹ Formularz znajdował się na stronie oferującej darmowe narzędzia do przeprowadzania ankiet esurveyprom.com. Dzięki możliwości automatycznego wygenerowania podsumowania uzyskanych wyników w formie tabel i wykresów, część przedstawionych w rozdziale V ilustrujących grafik pochodzi właśnie z tego programu. Niestety, nie wszystkie odpowiedzi dało się przedstawić w formie automatycznie generowanego wykresu, stąd odpowiedzi na niektóre pytania są przedstawione w postaci tabel wykonanych ręcznie w programie Excel.

Według deklaracji, 149 respondentów posługuje się językiem chorwackim, 137 serbskim, pozostali zadeklarowali posługiwanie się językiem serbsko-chorwackim. 158 respondentów mieszka w Chorwacji, 144 w Serbii. Poza Serbią i Chorwacją respondenci zamieszkiwali Danię, Austrię, USA, Francję, Hiszpanię, Grecję, Finlandię, Polskę, Kanadę, Włochy, Bośnię (8 osób) i Czarnogórę.

Najstarszy z respondentów urodził się w 1953 roku, najmłodszy w 1999. Struktura wiekowa przedstawia się następująco:

Rok urodzenia	Suma z N
1953	1
1957	1
1958	1
1959	1
1960	2
1961	1
1962	1
1963	5
1964	2
1965	5
1966	4
1967	4
1968	5
1970	2
1971	4
1972	6
1973	3
1974	4
1975	1
1976	2
1977	5
1978	8
1979	5
1980	7
1981	9
1982	15
1983	9
1984	15
1985	17
1986	11
1987	19
1988	19
1989	21
1990	27
1991	23
1992	16
1993	24
1994	8
1995	3
1996	4
1997	2
1999	1
X	1
Suma końcowa	324

Tabela 9. Struktura wiekowa respondentów ankiety

Jak można odczytać z tabeli, największa grupa (250 osób, czyli 77% badanych) jest pomiędzy 33 a 14 rokiem życia, co oznacza, że większość życia spędziła w państwach „porozpadowych”. Jeśli przyjąć, że kontakt z państwową edukacją rozpoczął się dla większości odpowiadających w siódmym roku życia, to w szkołach chorwackich i serbskich uczyło się 210 osób, czyli 65% badanych (przy założeniu dla uproszczenia, że można mówić o oddzielnej edukacji chorwackiej i serbskiej od 1991 roku). Dla odmiany, 48 (14%) osób spędziło całą swoją obowiązkową edukację wyłącznie w szkołach jugosłowiańskich (jeśli przyjąć, że osoby te zakończyły ją w 18. roku życia). Dla pozostałych 66 osób (20%) przemiany polityczne nastąpiły w trakcie ich edukacji szkolnej. Przeciętny respondent ankiety urodził się w 1984 roku, czyli w momencie jej wypełniania miał od 26 do 29 lat (w zależności od dnia jej wypełnienia), co oznacza, że został wykształcony przez jedno z państw po rozpadzie Jugosławii.

Rok urodzenia	N
1950-1959	4
1960-1969	29
1970-1979	40
1980-1989	142
1990-1999	108
Nie chce podać	1
Razem	324

Tabela 10. Struktura wiekowa respondentów - według dekad

3.1.2. Znajomość języków obcych

Zdecydowana większość respondentów posługuje się językiem angielskim (92,5% badanych), co trzeci niemieckim (31%), ponadto około 10% językami romańskimi: francuskim i hiszpańskim. Mniejsze grupy deklarują znajomość języków sąsiadów: 12 osób – słoweńskiego, 4 osoby – bułgarskiego, 3 – tureckiego, po włosku, grecku i rumuńsku mówi odpowiednio 1 osoba, ponadto 1 osoba posługuje się językiem portugalskim. Dwie osoby zadeklarowały nieznajomość żadnych języków obcych.

Język	N
angielski	300
niemiecki	101
francuski	36
rosyjski	34
hiszpański	15
słoweński	12
bułgarski	4
turecki	3
żaden	2
włoski	1
grecki	1
portugalski	1
rumuński	1

Tabela 11. Znajomość języków obcych wśród respondentów ankiety

3.1.3. Używanie anglicyzmów i internacjonalizmów

Pytania 6-10 dotyczą użycia i rozumienia anglicyzmów oraz internacjonalizmów (dalej AI).

Odpowiedzi respondentów podzielono na trzy typy: słowiańskie (oznaczane dalej skrótem SLAV), niesłowiańskie (NONSLAV) oraz typ X, oznaczający brak odpowiedzi, jej odmowę lub odpowiedź błędną lub niezwiązaną z pytaniem. Respondentów podzielono na trzy grupy: SR, HR oraz INN. Odpowiedzi grupy INN są zwykle pomijane jako nieistotne dla badania.

W pytaniu 6 respondenci zostali poproszeni o podanie znaczeń 10 anglicyzmów.

- *advertajzing*

Większość respondentów (143) podała w objaśnieniu *reklamiranje*, dodatkowo 40 osób użyło słowa *reklama*. 91 respondentów użyło słowa *oglašavanje*. 11 osób podało *marketing*. Pojawiły się także propozycje *komunikacija među tržištem a potrošačima*, *promovisanje*, *propaganda*, *nadgledanje*, *prijavljanje*, *promocija*, *razvijanje* i *savjetovanje*. Ogólnie 200 osób podało odpowiedniki niesłowiańskie, a 98 – słowiańskie. Pozostali respondenci (26 osób) nie podali żadnego zamiennika podanego słowa. Na to pytanie częściej po słowiańsku odpowiadali Chorwaci (76% odpowiedzi SLAV), natomiast Serbowie z reguły udzielali odpowiedzi niesłowiańskich (77% odpowiedzi NONSLAV) lub wcale (58%

odpowiedzi X udzielili Serbowie)⁸⁰. Zarazem 13% Serbów odpowiedziało po słowiańsku, 77% po niesłowiańsku, a 10% wcale. Dla Chorwatów proporcje te wynoszą 50% SLAV, 43% NONSLAV i 7% X.

- *ajlajner*

Najpopularniejszym zamiennikiem słowa *ajlajner* była *olovka za oči* (111 wskazań), ponadto *tuš* (59), *šminka* (46 wskazań, czyli 14%), a następnie *maskara* i *kreon (krejon)* – odpowiednio 17 i 8 wskazań. Część respondentów pomyliła słowo *eyeliner* z *airliner*. Część podała słowo *senjilo*, *senka* lub *senka*. Pojawiła się także odpowiedź *četkica*, *linija* oraz *mastilo*. Niezależnie od nieprawidłowo podanych synonimów (*ajlajner* oznacza kosmetyk do rysowania linii na powiece, nie tusz ani cień do powiek) udzielono łącznie 142 odpowiedzi niesłowiańskich oraz 113 słowiańskich. 69 respondentów nie znało znaczenia tego słowa lub nie umiała podać żadnego zamiennika. W przypadku tego pytania odpowiedzi SLAV i NONSLAV rozkładały się mniej więcej po równo (44% SLAV udzielili Serbowie, 48% SLAV – Chorwaci, w przypadku odpowiedzi NONSLAV proporcja ta wynosiła 45% dla Serbów i 47% dla Chorwatów). Odpowiedzi X udzieliły podobnie oba narody (50% odpowiedzi - Serbowie, 44% - Chorwaci). Zarazem 34% Serbów odpowiedziało po słowiańsku, 43% po niesłowiańsku, a 24% wcale. Dla Chorwatów proporcje te wynoszą 36% SLAV, 44% NONSLAV i 20% X.

- *paraglajding*

Do opisanie tego sportu najczęściej używano słów *letenje* (87), *padobranstvo* (74), *zmajarenje* (44), *jedrenje* (43), *slobodan let* (18) oraz *lebdenje* (5). Wszystkie te słowa są pochodzenia słowiańskiego. Natomiast 54 respondentów nie znało znaczenia tego słowa lub nie umiała podać żadnego zamiennika. W przypadku tego pytania wyniki dla grup SR i HR również były zbliżone: 44% słowiańskich udzielili Serbowie, natomiast 49% - Chorwaci.

- *čekin*

Najpopularniejszymi zamiennikami tego słowa były *prijava* (137 wskazań), *prijavljivanje* (52), *provjera* lub *provera* (13 i 6), *upisivanje* (13), *potvrda*, *overa* i *javljanje*. Wszystkie te słowa są pochodzenia słowiańskiego. Natomiast 68 respondentów nie znało

---

⁸⁰ Tam, gdzie punkty procentowe nie sumują się do 100%, oznacza to, że pozostałych odpowiedzi udzieliła grupa INN.

znaczenia tego słowa lub nie umiało podać żadnego zamiennika. Wśród odpowiedzi słowiańskich 45% udzielili Serbowie, a 47% - Chorwaci. Zarazem 79% Serbów odpowiedziało po słowiańsku, a 21% wcale. Dla Chorwatów proporcje te wynoszą 88% SLAV i 12% X.

- *darker*

Respondenci najczęściej podawali odpowiedzi typu *onaj koji nosi crnu/ tamnu odeću* (174) lub *pripadnik pank/metal subkulture* (40). Jako synonim podawano *mračnjak* (27), *metalac* (45) oraz *tamnjak*, *zatamnjiivač*, *potamnjiivač*, *gotičar*. 36 respondentów nie znało znaczenia tego słowa lub nie umiało podać żadnego zamiennika. Łącznie zastosowano 246 zamienników pochodzenia słowiańskiego oraz 46 pochodzenia niesłowiańskiego. Wśród odpowiedzi SLAV 45% udzielili Serbowie, natomiast 47% Chorwaci, w przypadku NONSLAV Serbowie udzielili 58% odpowiedzi, a Chorwaci 40%. Zarazem odpowiedzi słowiańskich udzieliło 69% Serbów i 82% Chorwatów, niesłowiańskich 17% Serbów i 12% Chorwatów, a reszta nie udzieliła żadnej (X – 12% Serbów i 6% Chorwatów).

- *vaučer*

To słowo najczęściej było zamieniane terminem *kupon* (74), *bon* (42), *papir* lub *hartija* (31), *potvrda* (26), *dokument* (25), *ček* (14), *priznanica* (7), a także *garancija*, *uputnica*, *ulaznica*, *propusnica*, *zamena*, *dokaz*, *prijavnica*, *akontacija*, *rezervacija*, *popust*, *vinjeta*, *jamac*. Łącznie udzielono 200 odpowiedzi niesłowiańskich oraz 71 słowiańskich. Natomiast 53 respondentów nie znało znaczenia tego słowa lub nie umiało podać żadnego zamiennika. W przypadku tego pytania Serbowie udzielili 50% odpowiedzi SLAV, natomiast Chorwaci 47%, zaś NONSLAV odpowiednio 45% (SR) i 44% (HR). Zarazem odpowiedzi słowiańskich udzieliło 24% Serbów i 22% Chorwatów, niesłowiańskich 60% Serbów i 60% Chorwatów, a reszta nie udzieliła żadnej (X – 15% Serbów i 19% Chorwatów).

- *resursi*

Respondenci najczęściej podawali odpowiedzi typu *izvori* (132), *sredstva* (59), *zalihe* (23), *bogatstva* (21), *vr(ij)ednosti* (14), *sirovine* (12), *dobra* (11), *materijali* (9), *potencijali* (7) i *rezerve* (7). Łącznie podano 255 odpowiedzi słowiańskich oraz 38 niesłowiańskich. Natomiast 31 respondentów nie znało znaczenia tego słowa lub nie umiało podać żadnego zamiennika. W przypadku tego pytania Serbowie udzielili 55% odpowiedzi SLAV, natomiast Chorwaci 38%, zaś NONSLAV odpowiednio 41% (SR) i 50% (HR). Zarazem odpowiedzi

słowiańskich udzieliło 44% Serbów i 31% Chorwatów, niesłowiańskich 45% Serbów i 54% Chorwatów, a reszta nie udzieliła żadnej (X – 11% Serbów i 15% Chorwatów).

- *lobist*

Najczęściej podawane synonimy to *zagovarač* (33), *zastupnik* (27), *zagovornik* (13), *aktivista* (5), *agitator* (3), *nagovarač*, *pregovarač*, *posrednik*, *pobornik*, *savjetnik*, *nagovaratelj*, *promicatelj*, *nagovornik*, *propagandista*. Podawano także wiele definicji opisowych, np. *osoba koja se zalaže za neki politički ili sličan interes* (21), *osoba koja pokušava utjecati na opće mišljenje* (10). Łącznie podano 198 odpowiedzi słowiańskich oraz 24 niesłowiańskie. Natomiast aż 102 respondentów nie znało znaczenia tego słowa lub nie umiała podać żadnego zamiennika. W przypadku tego pytania odpowiedzi SLAV i NONSLAV rozkładały się mniej więcej po równo (46% SLAV udzielili Serbowie, 45% SLAV – Chorwaci, w przypadku odpowiedzi NONSLAV proporcja ta wynosiła 52% dla Serbów i 44% dla Chorwatów). Odpowiedzi X udzieliły podobnie oba narody (45% odpowiedzi - Serbowie, 50% - Chorwaci). Zarazem 61% Serbów odpowiedziało po słowiańsku, 8% po niesłowiańsku, a 30% wcale. Dla Chorwatów proporcje te wynoszą 60% SLAV, 7% NONSLAV i 33% X.

- *hardver*

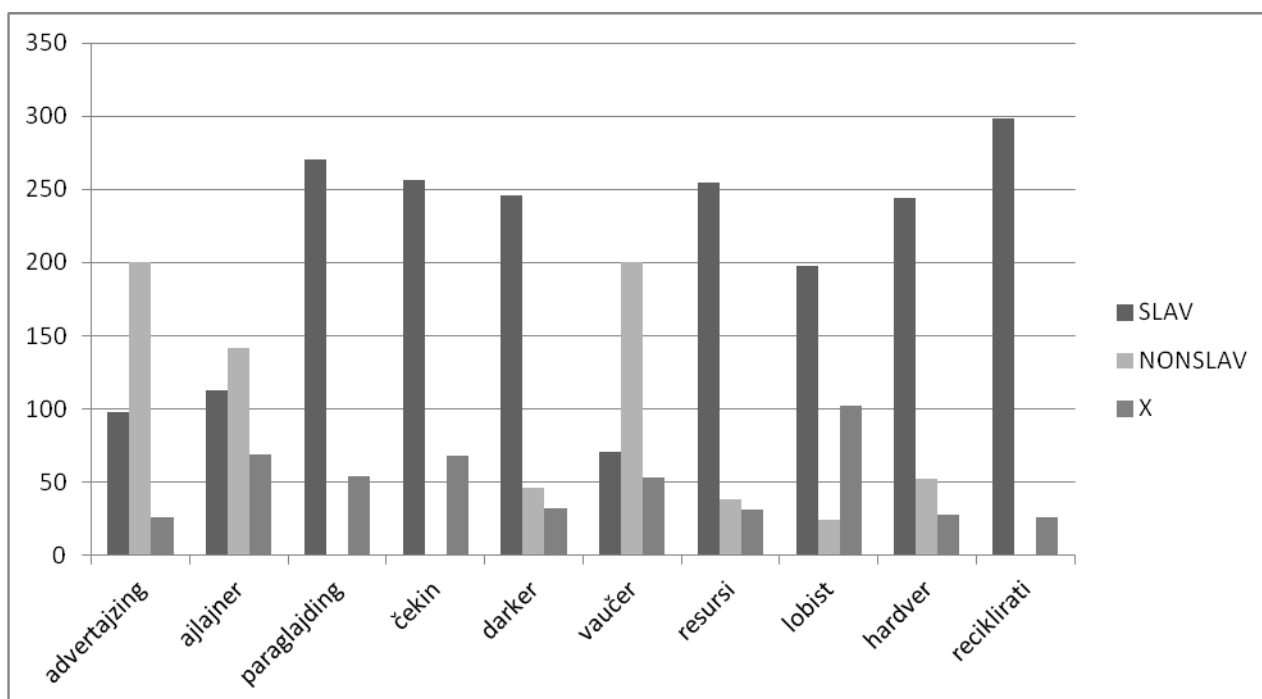
Do opisanie tej części komputera najczęściej używano słów *fizički/opipljivi/materijalni deo/dio računara* (193), posługiwano się także zamiennie *komponenta*, *komponente* zamiast *deo*, *dio*, *delovi*, *dijelovi* (26), a także *oprema* (17) i *očvrsje* (10). Pojawiły się także *uređaji*, *sklopovlje*, *kućište*, *skladište*, *mehanika*, *mašinerija*, *memorija*, *gvožđurija*, *železarija*, *sastav*, *osnova*. Łącznie podano 244 odpowiedzi słowiańskie oraz 52 niesłowiańskich. Natomiast 28 respondentów nie znało znaczenia tego słowa lub nie umiała podać żadnego zamiennika. W tym pytaniu odpowiedzi SLAV udzielili podobnie Serbowie (47%) i Chorwaci (46%). Odpowiedzi NONSLAV udzielili przeważnie Chorwaci (55%), Serbowie 40%. Zarazem 77% Serbów i 75% Chorwatów udzieliło odpowiedzi SLAV, natomiast dla NONSLAV proporcja ta wynosiła 13% Serbów i 19% Chorwatów. Brak odpowiedzi odnotowano u 9% Serbów i 6% Chorwatów.

- *reciklirati*

Najczęściej podawane synonimy to *preraditi*, *prerada*, *prerađivati* (61), *ponovo upotrijebiti*, *upotrebiti* (41), *ponovo iskorištavati*, *iskoristiti* (40), *obnoviti*, *obnavljati*,

obnavljanje (35), *ponovno korišćenje/korištenje* (24), *prenoviti*, *oporabiti* itp. Łącznie podano 298 zamienników, z których wszystkie były słowiańskie. Natomiast 26 respondentów nie znało znaczenia tego słowa lub nie umiała podać żadnego zamiennika. Odpowiedzi SLAV Serbowie i Chorwaci udzielali mniej więcej po równo (46% odpowiedzi serbskich i 47% chorwackich). Zarazem odpowiedzi SLAV udzieliło 92% Serbów i 92% Chorwatów, a żadnej - 8% obu narodowości.

Rezultaty pytania 6. podsumowuje wykres:

Wykres 10. Struktura odpowiedzi na pytanie 6 "Wyjaśnij słowo"

Jak można odczytać z wykresu, wyniki bardzo różnią się w zależności od podanego wyrazu. Dla wyrazów takich jak *paraglajding*, *čekin* czy *reciklirati* podawano wyłącznie wyjaśnienia i synonimy serbskie lub chorwackie (oznaczone na wykresie jako SLAV). Jednocześnie dla wyrazów typu *vaučer* i *advertajzing* liczba odpowiedników niesłowiańskich (oznaczonych jako NONSLAV) była dominująca. Na wynik wpływała także liczba braków odpowiedzi (oznaczona na wykresie jako X).

Ogółem w pytaniu 6. podano 2049 zamienników słowiańskich oraz 702 niesłowiańskich. Odmówiono odpowiedzi łącznie 489 razy.

Tabela poniżej przedstawia rozkład odpowiedzi dla obu grup narodowych:

	SR			HR		
	SLAV	NONSLAV	X	SLAV	NONSLAV	X
Advertajzing	12,75%	77,18%	10,07%	49,67%	43,05%	7,28%
Ajlajner	33,56%	42,95%	23,49%	36,00%	44,00%	20,00%
Paraglajding	79,19%	0,00%	20,81%	88,00%	0,00%	12,00%
Čekin	77,85%	0,00%	22,15%	80,13%	0,00%	19,87%
Darker	69,80%	17,45%	12,75%	82,00%	12,00%	6,00%
Vaučer	24,16%	60,40%	15,44%	22,00%	59,33%	18,67%
Resursi	44,30%	44,97%	10,74%	30,67%	54,00%	15,33%
Lobist	61,49%	8,11%	30,41%	60,00%	6,67%	33,33%
Hardver	77,18%	13,42%	9,40%	75,33%	18,67%	6,00%
Reciklirati	91,95%	0,00%	8,05%	92,05%	0,00%	7,95%

Tabela 12. Struktura odpowiedzi na pytanie 6 – podsumowanie

Słowami, które spowodowały największą rozbieżność odpowiedzi pomiędzy Serbami a Chorwatami, były *advertajzing* oraz *resursi*. Dla *ajlajner*, *paraglajding*, *čekin*, *darker*, *vaučer*, *lobist*, *hardver* i *reciklirati* odpowiedzi grupy SR i HR były bardzo zbliżone. W 6 przykładach (*advertajzing*, *ajlajner*, *paraglajding*, *čekin*, *darker*, *reciklirati*) Chorwaci częściej udzielali odpowiedzi słowiańskich niż Serbowie. Natomiast dla 4 wyrazów (*vaučer*, *resursi*, *lobist*, *hardver*) częściej zamiennik słowiański podawali Serbowie. Dla dwóch wyrazów (*paraglajding* i *čekin*) nie podano żadnych zamienników niesłowiańskich.

Warto zwrócić uwagę, że zarówno w serbskiej, jak i w chorwackiej grupie odpowiedzi słowiańskie przeważały dla tych samych wyrazów. Podano ponad 50% zamienników słowiańskich dla słów: *paraglajding*, *čekin*, *darker*, *lobist*, *hardver*, *reciklirati*. Natomiast grupa odpowiedzi niesłowiańskich już się różni: Serbowie najczęściej podawali niesłowiańskie zamienniki dla *advertajzing* i *vaučer*, a Chorwaci dla *vaučer* i *resursi*.

7. Između navedenih reči izaberi one, koje koristiš:	Number of Respondents
outsajder	211
bejbisiter	202
dedlajn	69
draft	58
fensi	219
hejter	121
nouhau	26
pripejd	193
saspens	8
pasvord	227
	324

Tabela 13. Struktura odpowiedzi na pytanie 7.

Spośród wymienionych słów najpopularniejszymi okazały się: *pasvord* (70% respondentów), *fensi* (67% respondentów), *outsajder* (65% respondentów), *bejbisiter* (62% respondentów), *pripejd* (59% respondentów). Używanymi przez mniej niż połowę odpowiadających są: *hejter* (34%), *dedlajn* (21%), *draft* (18%), *nouhau* (8%) oraz *saspens* (2,5%).

W pytaniu 8 respondenci mieli podać synonimy dla 3 wyrazów pochodzenia słowiańskiego i 3 AI.

- *kandidat*

Najczęściej podawanymi synonimami były: *natjecatelj* (41), *učesnik* (32), *konkurent* (14), *takmičar* (13), *aplikant* (13), *pretendent* (11), *aspirant* (11), *pristupnik* (11), *prijavljeni* (7), oprócz tego *nominovani*, *pripravnik*, *predložnik*, *izabranik*, *interesant*, *dobrovoljac*, *izglednik*, *sudionik*, *pristupilac*, *predodređeni*, *izbornik*, *odabranik*. Łącznie podano 141 odpowiedzi słowiańskich, 62 niesłowiańskie, 121 osób nie podało żadnej. Odpowiedniki słowiańskie zostały podane przez 42% Serbów i 47% Chorwatów, niesłowiańskie przez 25% Serbów i 11% Chorwatów. Natomiast 33% Serbów i 41% Chorwatów nie podało żadnego.

- *selekcija*

Najczęściej podawanym synonimem były *izbor* (126) i *odabir* (146), oprócz tego *biranje* (14) i *reprezentacija* (7). Sporadycznie pojawiały się także *razvrstavanje*, *tim*, *grupa*, *skup*, *ekipa* i *podjela*. Łącznie podano 297 odpowiedzi słowiańskich, 15 niesłowiańskich, 12 osób nie podało żadnej. Odpowiedniki słowiańskie zostały podane przez 93% Serbów i 90% Chorwatów, niesłowiańskie przez 4% Serbów i 6% Chorwatów. Natomiast 3% Serbów i 3% Chorwatów nie podało żadnego.

- *asekuracija*

Większość respondentów (236) nie umiała podać żadnego synonimu do tego słowa. Wśród podanych najczęściej pojawiała się *osiguranje* (57), oprócz tego *zaštita* (7), *osiguravanje* (8), a także *obezbeđivanje*, *sigurnost*, *sekiracija*, *sekiranje*, *uverenost*, *uveravanje*, *bezbriznost*, *jamstvo*, *garancija*. Podano łącznie 85 odpowiedzi słowiańskich i 3 niesłowiańskie. Odpowiedniki słowiańskie zostały podane przez 29% Serbów i 23% Chorwatów, niesłowiańskie przez 1% Serbów i 0% Chorwatów. Natomiast 70% Serbów i 76% Chorwatów nie podało żadnego.

- *prenositi*

Najczęściej podawanymi synonimami były *transportovati* lub *transportirati* (38), *prem(j)eštati*, *premetiti* (24), *pren(ij)eti* (22), *transferirati* (20), *prebacivati* (18), *transfer* (9), *nositi* (6), *prevoditi* (5), oprócz tego *predavati*, *emitirati*, *širiti*, *prevesti*, *prenašati*, *prevoditi*, *davati*, *predati*, *hendlovati*, *translacija*, *pomerati*, *distribuirati*, *preseliti*, *razmjestiti*. Podano łącznie 135 odpowiedzi słowiańskich i 79 niesłowiańskich. 110 respondentów nie podało żadnej. Odpowiedniki słowiańskie zostały podane przez 45% Serbów i 36% Chorwatów, niesłowiańskie przez 27% Serbów i 23% Chorwatów. Natomiast 29% Serbów i 40% Chorwatów nie podało żadnego.

- *prevod*

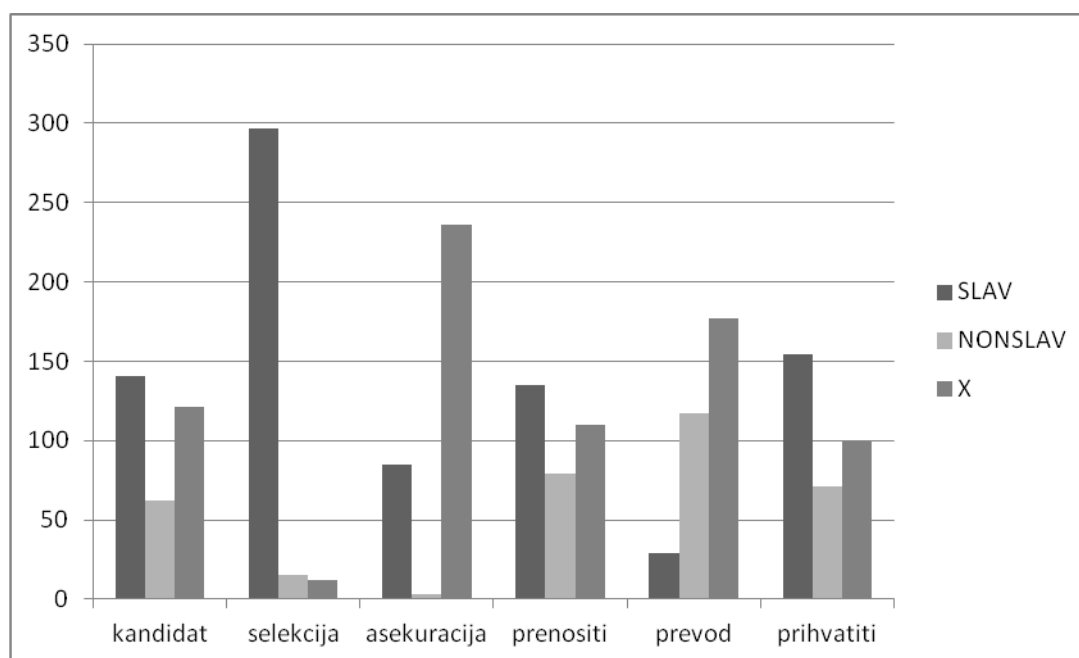
Najczęściej podawanym synonimem była *translacija* (60) oraz *transkripcija* (20), *tumačenje* (14) i *titl* (11). Ponadto podawano *objašnjenje*, *interpretacija*, *transliteracija*, *prenos*, *pretvorba* i *prijepis*. Podano łącznie 117 odpowiedzi niesłowiańskich i 29 słowiańskich. 177 respondentów nie podało żadnej. Odpowiedniki słowiańskie zostały

podane przez 12% Serbów i 4% Chorwatów, niesłowiańskie przez 36% Serbów i 36% Chorwatów. Natomiast 52% Serbów i 60% Chorwatów nie podało żadnego.

- *prihvatiti*

Najpopularniejszym synonimem było *akceptirati* lub *akceptovati* (65), następnie *primiti* (40), *uzeti kao svoje* (30), *usvojiti* (27), *pristati* (17), *odobriti* (16). Oprócz tego podawano także następujące synonimy: *uvažiti*, *adoptirati*, *afirmirati*, *prigrlliti*, *dopustiti*, *složiti se*, *pomiriti se*. Podano łącznie 154 odpowiedzi słowiańskich i 71 niesłowiańskich. 99 respondentów nie podało żadnej. Odpowiedniki słowiańskie zostały podane przez 53% Serbów i 41% Chorwatów, niesłowiańskie przez 17% Serbów i 26% Chorwatów. Natomiast 30% Serbów i 32% Chorwatów nie podało żadnego.

Rezultaty pytania 8 podsumowuje wykres

Wykres 11. Struktura odpowiedzi na pytanie 8 "podaj synonim"

Jak można odczytać z wykresu, w większości przypadków respondenci podali więcej słów słowiańskich od niesłowiańskich (z wyjątkiem słowa *prevod*). Udzielono 841 odpowiedzi słowiańskich i 347 niesłowiańskich. Wysoki był wskaźnik braku odpowiedzi – 755 razy. (W tym miejscu trzeba zaznaczyć, że część odpowiedzi oznaczonych jako X było podaniem tego samego słowa lub odpowiedzią w stylu *ne prevodi se*.) Dla trzech pierwszych wyrazów (pochodzenia niesłowiańskiego: *kandidat*, *selekcija*, *asekuracija*) zazwyczaj podawano synonim słowiański. Dla drugiej grupki słów, tym razem pochodzenia

słowiańskiego (*prenositi, prevod, prihvatiti*), niesłowiańskie synonimy utrzymują się na mniej więcej stałym, wyższym niż dla pierwszej podgrupy, poziomie. Przypuszczalnie wynika to z faktu, że respondenci poproszeni o podanie synonimu, dla słów słowiańskich szybciej przypominali sobie odpowiednik niesłowiański i na odwrót.

Tabela poniżej przedstawia rozkład odpowiedzi dla obu grup narodowych:

	SR			HR		
	SLAV	NONSLAV	X	SLAV	NONSLAV	X
kandidat	42,28%	24,83%	32,89%	47,33%	11,33%	41,33%
selekcija	93,29%	4,03%	2,68%	90,73%	5,96%	3,31%
asekuracija	28,86%	1,34%	69,80%	23,33%	0,00%	76,67%
prenositi	44,90%	26,53%	28,57%	36,67%	23,33%	40,00%
prevod	12,08%	35,57%	52,35%	4,00%	36,00%	60,00%
prihvatiti	53,02%	16,78%	30,20%	41,72%	25,83%	32,45%

Tabela 14. Struktura odpowiedzi na pytanie 8 - podsumowanie

Odpowiedzi dla obu grup narodowych są bardziej zbliżone niż w pytaniu 6. Chorwaci udzielili większej liczby odpowiedzi słowiańskich tylko dla wyrazu *kandidat*, natomiast dla pozostałych słów większą liczbę odpowiedzi SLAV dali Serbowie. Słowo *asekuracija* nie było respondentom zbyt dobrze znane – udzielono odpowiednio 70% i 77% odpowiedzi X. Obie grupy narodowe najczęściej podawały zamienniki słowiańskie dla wyrazu *selekcija*, a najrzadziej do *prevod*.

W pytaniu 9 respondenci zostali poproszeni o podanie słów na podstawie ich krótkich definicji.

- *Kozmetički proizvod za crnjenje trepavica*

Zdecydowana większość respondentów (248) podała odpowiedź *maskara*, drugim pod względem popularności był *ajlajner* pisany także *eyeliner* (30), pomimo że chodzi o inny typ kosmetyku. Pojawiły się także odpowiedzi *olovka* (9), *senka* (3), *tuś* (2), *kreon*, *četskica*, *mazanije*, *crnilo*, *ugalj* i *rimel*. Podano łącznie 287 odpowiedzi niesłowiańskich i 15 słowiańskich, 22 osoby nie udzieliły odpowiedzi. Odpowiedzi słowiańskie zostały podane przez 5% Serbów i 3% Chorwatów, niesłowiańskie przez 89% Serbów i 92% Chorwatów. Natomiast 7% Serbów i 5% Chorwatów nie podało żadnej.

- *Vreme u koje televizijski program prati najviše gledalaca*

Dwoma najpopularniejszymi odpowiedziami były *prime time* o różnej pisowni (90) oraz *udarni termin* (80). Pojawiły się także *špica* (16), *najgledanije vr(ij)eme* (8), *peak albo pik* (4), *vrhunac gledalnosti* (4), *top rating* (2), pojawiło się także *rush hour*, *hit termin* i *top time*. Część odpowiadających podało porę dnia (np. *večer*), nazwę programu (*vesti*) lub wręcz godzinę, jednak tego typu odpowiedzi zostały oznaczone jako brak (X). Łącznie podano 107 odpowiedzi niesłowiańskich i 90 słowiańskich, nerelevantnej odpowiedzi lub wcale udzieliło 127 osób. Odpowiedzi słowiańskie zostały podane przez 32% Serbów i 21% Chorwatów, niesłowiańskie przez 28% Serbów i 37% Chorwatów. Natomiast 40% Serbów i 40% Chorwatów nie podało żadnej.

- *Komunikacija putem interneta između najmanje dve osobe, koje naizmenično ispisuju poruke na tastaturi*

Zdecydowana większość respondentów (233) odpowiedziała *chat albo čet* (także *četovanje, čatovanje* itp.). Następną w kolejności odpowiedzią było *dopisivanje* (42) i *ćaskanje* (19), pojawiły się także *razgovor, čavrljanje, instant messaging, prepiska, razmena poruka, online komunikacija, kucanje i tipkanje*. Łącznie podano 253 odpowiedzi niesłowiańskie i 60 słowiańskich, 11 respondentów nie udzieliło żadnej. Odpowiedzi słowiańskie zostały podane przez 31% Serbów i 7% Chorwatów, niesłowiańskie przez 65% Serbów i 92% Chorwatów. Natomiast 4% Serbów i 1% Chorwatów nie podało żadnej.

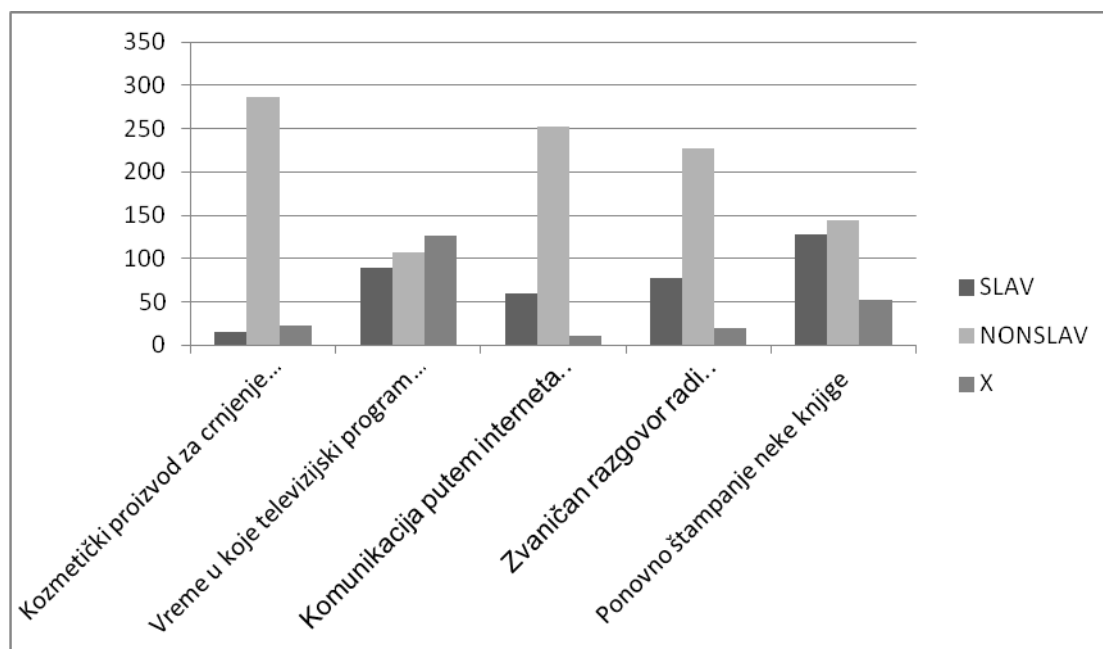
- *Zvaničan razgovor radi utvrđivanja sposobnosti kandidata na nekom konkursu, obično za radno mesto*

Najpopularniejszą odpowiedzią było *intervju* (212) oraz *razgovor za posao* (78). Oprócz nich pojawiły się także odpowiedzi: *test, testiranje, hearing, briefing (brifing), kasting, sastanak, ispitivanje, prijava, selekcija*. Łącznie podano 227 odpowiedzi niesłowiańskich i 77 słowiańskich. 20 respondentów nie udzieliło żadnej. Odpowiedzi słowiańskie zostały podane przez 22% Serbów i 26% Chorwatów, niesłowiańskie przez 71% Serbów i 69% Chorwatów. Natomiast 7% Serbów i 5% Chorwatów nie podało żadnej.

- *Ponovno štampanje neke knjige*

Respondenci najczęściej nazywali to zjawisko *reprint* (90), *rezidanje* (60), *ponovno izdanje* (44), *kopiranje* (15), *prešampavanje* (11), *ponovno tiskanje* (7), *pretisak* (6), oprócz tego pojawiły się *ponovno štampanje*, *reštampanje*, *reedicija*, *republikacija*, *retisak*, *pr(ij)epis*, *repriza* i *republišing*. Łącznie podano 144 odpowiedzi niesłowiańskie i 128 słowiańskich, 52 osoby nie udzieliły żadnej odpowiedzi. Odpowiedzi słowiańskie zostały podane przez 33% Serbów i 47% Chorwatów, niesłowiańskie przez 49% Serbów i 38% Chorwatów. Natomiast 18% Serbów i 15% Chorwatów nie podało żadnej.

Rezultaty pytania 9 prezentuje wykres

Wykres 12. Struktura odpowiedzi na pytanie 9 "co to jest"

Jak można zaobserwować, w tym pytaniu pierwszym skojarzeniem było zazwyczaj AI – podano łącznie 1018 słów niesłowiańskich i 370 słowiańskich. Brak odpowiedzi odnotowano 232 razy. Wyrównane proporcje pomiędzy odpowiedziami słowiańskimi i niesłowiańskimi pojawiły się przy *vreme u koje televizijski program prati najviše gledalaca* oraz *ponovno štampanje neke knjige*. Natomiast AI zdecydowanie dominowały jako odpowiedzi dla pozostałych definicji. W tym pytaniu stosunkowo niski był wskaźnik braku odpowiedzi.

Tabela poniżej przedstawia rozkład odpowiedzi dla obu grup narodowych:

	SR			HR		
	SLAV	NONSLAV	X	SLAV	NONSLAV	X
a	53,33%	45,45%	47,62%	33,33%	48,25%	33,33%
b	32,21%	27,52%	40,27%	21,33%	38,67%	40,00%
c	30,87%	65,10%	4,03%	6,71%	91,95%	1,34%
d	22,15%	71,14%	6,71%	26,00%	69,33%	4,67%
e	32,89%	48,99%	18,12%	47,33%	38,00%	14,67%

Tabela 15. Struktura odpowiedzi na pytanie 9 - podsumowanie

Dla trzech pierwszych przykładów więcej odpowiedzi SLAV podawali Serbowie, natomiast dla dwóch ostatnich – Chorwaci. Odpowiedzi NONSLAV przeważały dla pytań c i d. Odpowiedzi SLAV tylko raz przekroczyły 50% i były to odpowiedzi Serbów do pytania a. Poza tym odpowiedzi obu grup narodowych można uznać za zbliżone.

Pytanie 10 dotyczyło wyborów pomiędzy słowem słowiańskim i niesłowiańskim.⁸¹

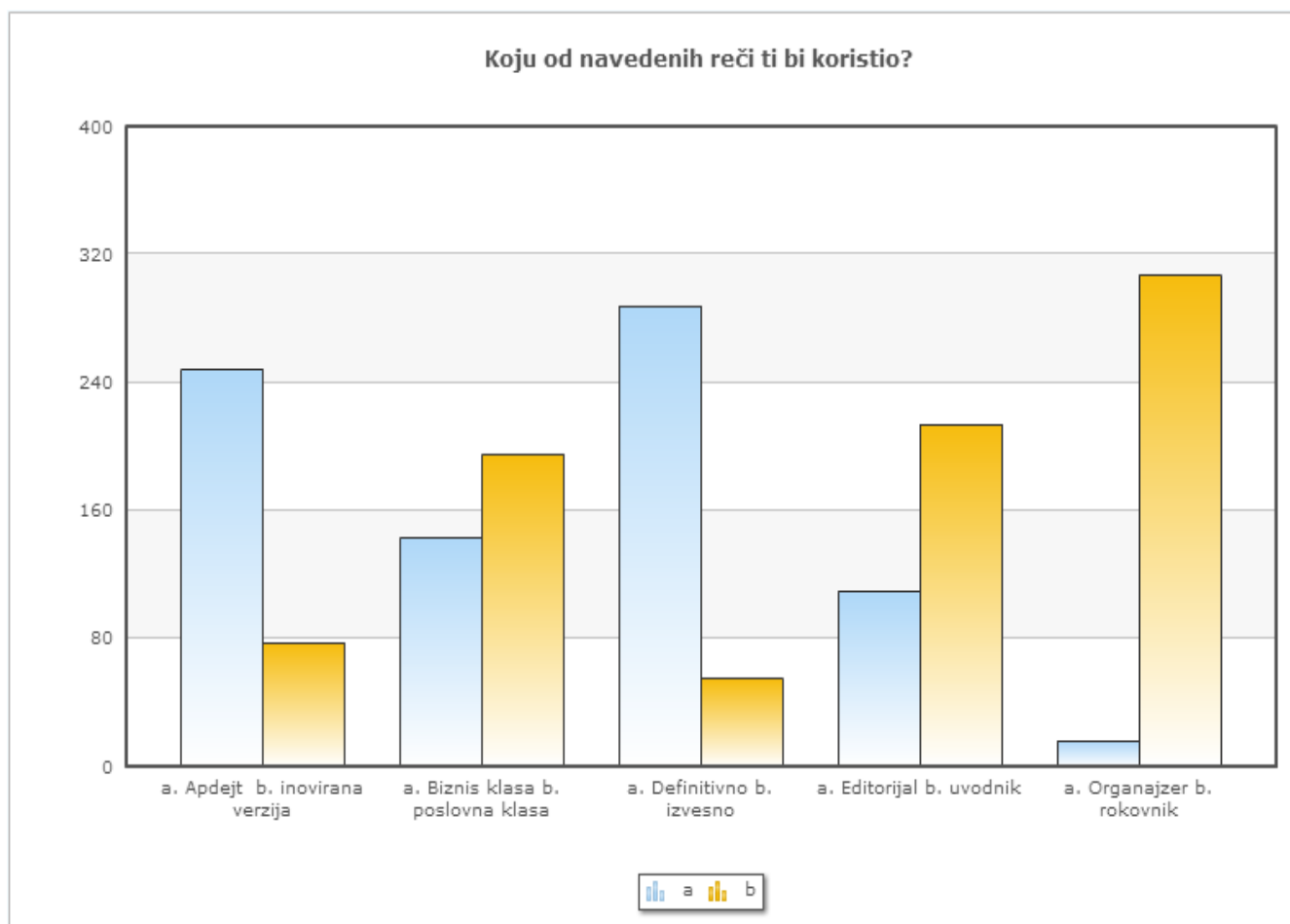
10. Koju od navedenih reči ti bi koristio?			
	a	b	Number of Respondents
a. Apdejt b. inovirana verzija	76% (248)	23% (77)	319
a. Biznis klasa b. poslovna klasa	42% (143)	57% (195)	322
a. Definitivno b. izvesno	83% (288)	16% (55)	322
a. Editorijal b. uvodnik	33% (109)	66% (214)	318
a. Organajzer b. rokovnik	4% (16)	95% (307)	319
Chart	Number of Respondents		324
	Number of respondents who skipped this question		0

Tabela 16. Wyniki odpowiedzi na pytanie 10.

Odpowiedzi i tym razem są zróżnicowane. Zdecydowaną przewagę uzyskały AI: *apdejt* w stosunku do *inovirana verzija* (76% do 23%), *definitivno* wobec *izvesno* (83% do 16%), natomiast częściej wybieranymi słowiańskimi słowami były: *uvodnik* wobec *editorijal* (66% do 33%) oraz *rokovnik* wobec *organajzer* (95% do 4%). *Biznis klasa* i *poslovna klasa* uzyskały porównywalną liczbę wskazań (przewaga 57% wobec 42% dla wersji słowiańskiej).

Proporcje pomiędzy odpowiedziami ilustruje wykres:

⁸¹ Fakt, że odpowiedzi sumują się do 99% zamiast 100% wynika z zaokrągleń.

Wykres 13. Wybór wariantu słowiańskiego i niesłowiańskiego w pytaniu 10 - podsumowanie

3.1.4. Stosunek do anglicyzmów i internacjonalizmów

Pytania 11-16 dotyczyły prywatnych odczuć respondentów wobec obecności AI w ich języku.

11. Da li smatraš strane reči „đubretom” u tvom jeziku?		% of Respondents	Number of Respondents
Da		12.04%	39
Ne		47.84%	155
Nisam siguran/sigurna		11.73%	38
Other (Specify)		28.40%	92
Details			
Chart			
Number of respondents			324
Number of respondents who skipped this question			0

Tabela 17. Wyniki odpowiedzi na pytanie 11

Wbrew oczekiwaniom, prawie połowa respondentów (47,84%) nie uważa obcych słów za językowe „śmieci”. Zdecydowaną odpowiedź „tak” dało tylko 12% odpowiadających. Podobna grupa (11,73%) nie jest pewna. Aż 92 osoby postanowiły rozwinąć swoją myśl. Poniżej zamieszczone są najbardziej typowe odpowiedzi:

- *Da ukoliko postoji adekvatna domaća reč, ako ne postoji onda ne;*
- *Ne, ukoliko imaju svoju svrhu, odnosno ukoliko se radi o specifičnim terminima iz neke naučne oblasti;*
  - *Neke da, neke ne;*
  - *prilagođene ne;*
  - *Ne, ali treba što više koristiti reči iz sopstvenog jezičkog fonda;*
  - *Jezik je živa stvar pa se moraju prihvatiti neke reči iz stranih jezika;*
  - *Imaju svoje mesto i to je prirodna pojava u razvoju jezika. U nekim slučajevima se nezamenjive, ali smatram da kad god je to moguće treba koristiti reči iz maternjeg jezika, kako bi se očuvala raznovrsnost unutar njega samog. To je sve stvar estetike;*
    - *Samo ako se uvode bez potrebe;*
    - *u umerenim količinama ne;*
    - *Ne ako ne postoji riječ u standardnom jeziku. Glupo mi je za hardver pisati očvrsje ali mi nije glupo kada netko s područja slavonije govori da vjetar 'piri' (ekavski izraz). Nadam se da se razumije što sam mislila.*

Jak widać z powyższych odpowiedzi, respondenci wyraźnie różnicują potrzebne i niepotrzebne obce wyrazy, są także dalecy od odrzucania ich jako zjawiska. Prawie połowa

nie widzi większego problemu w „zaśmiecaniu” języka przez obce wyrazy. Ich stosunek do słów zaadaptowanych do języka rodzimego jest także nieco inny niż wobec świeżych neologizmów.

Odpowiedzi dla grup narodowych przedstawiają się następująco:

Grupa	Suma odp.
HR	151
Da	16
Drugi odgovor	66
Ne	43
Nisam siguran/sigurna	26
INN	24
SR	149
Da	19
Drugi odgovor	22
Ne	99
Nisam siguran/sigurna	9
Suma końcowa	324

Tabela 18. Odpowiedzi na pytanie 11 według narodowości

Powyższe wyniki ukazują, że grupa osób odpowiadających na zadanie pytanie „tak” jest bardzo podobna w obu grupach narodowych (16 Chorwatów i 19 Serbów). Następnie duża grupa Serbów ma liberalny stosunek do AI i nie uważa ich za zbędne elementy języka (99 osób). Z kolei 22 Serbów udzieliło innej odpowiedzi w typie przedstawionych powyżej („to zależy”, „niektóre tak, inne nie” itp.), a 9 osób nie ma w tej kwestii wyrobionego zdania. Jeśli porównamy te wyniki z odpowiedziami Chorwatów, dowiemy się, że największa grupa (66 osób) dopuszcza AI pod pewnym zastrzeżeniami, 43 osoby nie widzą w tej materii żadnego problemu, zaś aż 26 nie chciało lub nie umiało zająć stanowiska.

Następne pytanie dotyczyło korzyści z obecności AI w rodzimym języku w stosunku do komunikacji w innych krajach.

12. Da li osećać da znajući strane reči u tvome jeziku lakše je tebi komunicirati se u stranim zemljama?		% of Respondents	Number of Respondents
Da		58.64%	190
Ne		25.62%	83
Nisam siguran/sigurna		9.26%	30
Details	Other (Specify)	6.48%	21
Chart		Number of respondents	324
		Number of respondents who skipped this question	0

Tabela 19. Wyniki odpowiedzi na pytanie 12.

Tym razem większość odpowiadających (58,64%) uznała, że obce słowa mogą być przydatne, gdy trzeba porozumiewać się w innym kraju. Odpowiedzi „nie” udzieliło 25,62% respondentów, 9,26% nie była pewna. Natomiast 21 osób postanowiło rozwinąć swoją wypowiedź. Poniżej zamieszczone są najbardziej typowe odpowiedzi:

- *samo ako su to reči koje se koriste i u toj stranoj zemlji;*
- *Ne baš toliko, jer većinu riječi znamo prevesti pogrešno ili koristiti u pogrešnom kontekstu;*
- *Ako je u pitanju nemački ili engleski najčešće je odgovor DA, ali kod sličnih jezika (npr. ruski) ima dosta tzv. "lažnih prevodiočevih prijatelja, istih reči koje u dva jezika imaju različita značenja;*
- *ponekad;*
- *Naravno, to je jedna od strategija učenja stranih jezika - povezivanje internacionalizama kroz jezike;*
- *zavisi od situacije.*

Odpowiedzi dla grup narodowych przedstawiają się następująco:

Etykiety wierszy	Suma z 1
HR	151
Da	55
Drugi odgovor	15
Ne	53
Nisam siguran/sigurna	28
INN	24
SR	149
Da	118
Drugi odgovor	4
Ne	24
Nisam siguran/sigurna	3
Suma końcowa	324

Tabela 20. Odpowiedzi na pytanie 12 według narodowości

Ponownie można zaobserwować, że Serbowie przejawiają bardziej pozytywny stosunek do wyrazów pochodzenia obcego – ich użyteczność uznaje zdecydowanie większość serbskich respondenrów (118 osób). Wśród Chorwatów liczba odpowiedzi dla „tak” i „nie” jest wyrównana – 55 do 53. Ponownie większa grupa Chorwatów nie zajęła stanowiska wobec zadanego pytania – aż 28 uznało, że nie jest pewnych.

Natomiast kiedy poproszono respondentów o skomentowanie odwrotnej zależności – czy obecność pożyczek może ułatwić komunikację obcokrajowcowi w kraju słowiańskim – zdania były bardziej podzielone:

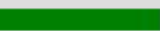
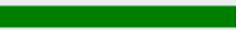
13. Da li misliš da što je više pozajmljenica u tvom jeziku, to lakše može se stranac naći u tvojoj zemlji?		% of Respondents	Number of Respondents
Da		31.17%	101
Ne		45.37%	147
Nisam siguran/sigurna		15.43%	50
Other (Specify)		8.02%	26
Details			
Chart			
Number of respondents			324
Number of respondents who skipped this question			0

Tabela 21. Wyniki odpowiedzi na pytanie 13.

Największa grupa (45%) odpowiadających uznała, że nie, natomiast około jednej trzeciej (31,37%) dało odpowiedź „tak”. 15% respondentów nie rozstrzygnęła tej kwestii. Wśród dodatkowych odpowiedzi pojawiły się następujące:

- *zavisi od situacije;*
- *ne, jer ih prilagodimo pa jako iskrivimo;*
- *to je jako mali faktor u ukupnom znanju stranog jezika - posuđenice mogu poslužiti osobi da se snađe u tu i tamo nekoj stranoj riječi, više asocijativno;*
- *Treba da čuvamo svoj jezik a ne da mislimo kako će ga neko naučiti;*
- *čisto subjektivno, zavisi od stranca i zemlje iz koje dolazi;*
- *Stranac se može snaći svugdje ako zna engleski jezik. To što se jezik polako pretvara s nekim pojmovima u internacionalan jezik, ne znači da će biti išta razumljiviji ako se stranac treba na hrvatskom sporazumjeti s Hrvatima;*
- *ne bi se trebali koristiti pozajmljenicama jer znamo gde to vodi a vodi gubljenju svog maternjeg jezika;*
- *Ne, jer stranci su dovoljno glupi i maloumni da ne znaju razmišljati svojim glavama u tim datim situacijama. Na žalost... Ima ljudi koji jednostavno ne znaju shvatiti da su naši Indo-europski jezici iz iste porodice jezika, te ispadaju smješni ne znajući da recimo riječ "avion" u španskom se može reći potpuno isto i u srpskom. Smješno. (pojawiło się więcej odpowiedzi nieprzychylnych wobec*

obcokrajowców typu *neka sjedi kući* i jeszcze mniej kulturalnych, które nie będą tu przytoczone)

Odpowiedzi dla grup narodowych przedstawiają się następująco:

Grupa	Suma odp
HR	151
Da	30
Drugi odgovor	20
Ne	60
Nisam siguran/sigurna	41
INN	24
SR	149
Da	63
Drugi odgovor	5
Ne	75
Nisam siguran/sigurna	6
Suma końcowa	324

Tabela 22. Odpowiedzi na pytanie 13. według narodowości

Ponownie Chorwaci okazali się większymi sceptykami: odpowiedzi „tak” udzieliło tylko 20 respondentw, dwukrotnie większa grupa nie zajęła stanowiska (41 osób). Liczba odpowiedzi nie” (60) jest jednak stosunkowo zbliżona do analogicznej grupy wśród Serbów (75 odpowiedzi „nie”). Można powiedzieć, że serbscy respondenci w tym pytaniu udzielali bardziej spolaryzowanych odpowiedzi (tylko 6 osób wstrzymało się od głosu), podczas gdy Chorwaci byli znacznie ostrożniejsi w opiniach.

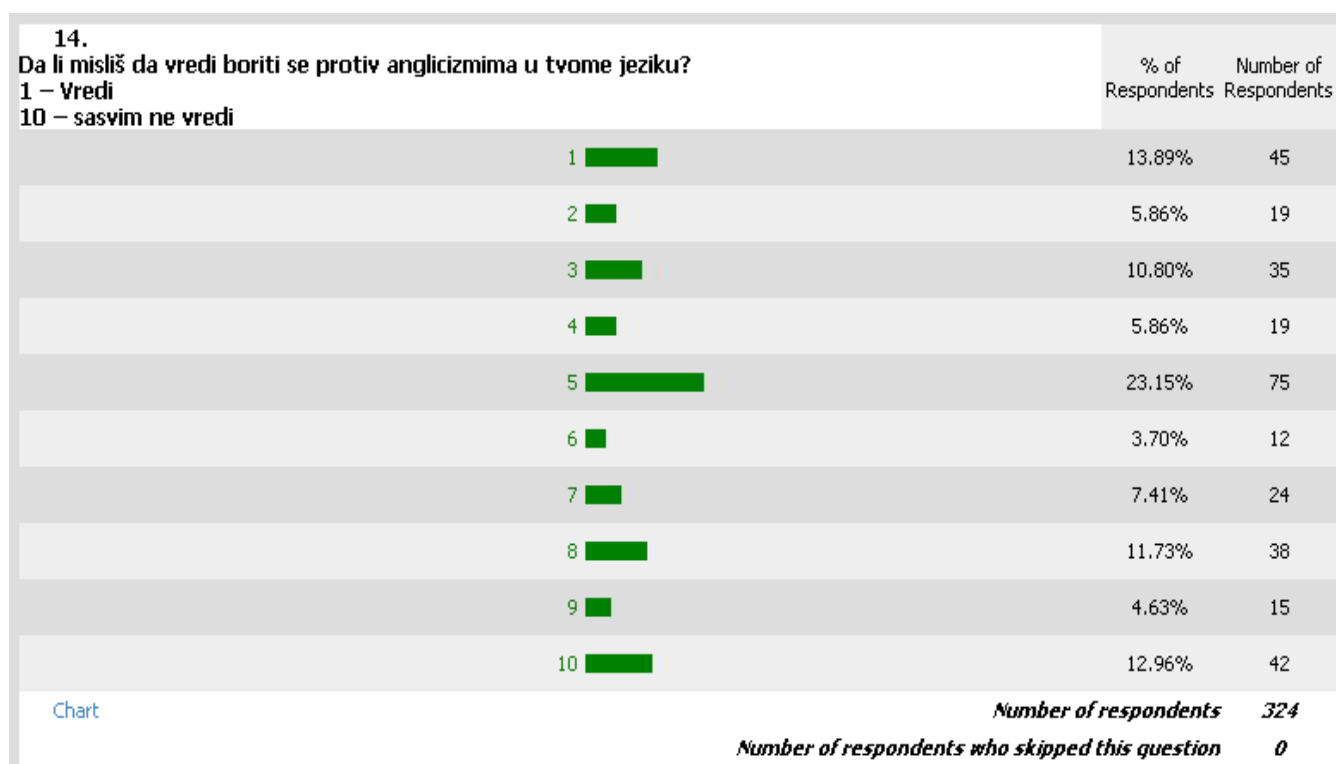

Tabela 23. Wyniki odpowiedzi na pytanie 14.

W pytaniu 14 poproszono respondentów o zaznaczenie na skali od 1 do 10 celowości walki z anglicyzmami.

Największa grupa ma do walki z anglicyzmami stosunek neutralny lub ambiwalentny – 75 osób (23%) udzieliło odpowiedzi pośrodku skali. Wskazania od 1 do 4 (warto lub raczej warto) udzieliło łącznie 118 osób, natomiast od 6 do 10 (nie warto lub raczej nie warto) łącznie 131 osób. Skrajnych odpowiedzi 1 i 10 udzieliła podobna grupa – 45 do 42. Średnia wskazana wartość oscylowała wokół 5,36.

Odpowiedzi dla grup narodowych przedstawiają się następująco:

Grupa	Suma odp
HR	151
1	23
2	16
3	24
4	15
5	42
6	1
7	8
8	15
9	1
10	6
INN	24
SR	149
1	18
2	3
3	7
4	4
5	24
6	11
7	14
8	20
9	13
10	35
Suma końcowa	324

Tabela 24. Odpowiedzi na pytanie 14. według narodowości

Także tym razem wyniki dla grup narodowych odbiegają od dotychczasowego trendu. Połowa Chorwatów udzieliła odpowiedzi w skali od 1 do 4 (78), czyli „raczej warto”, natomiast punkty od 6 do 10 („raczej nie warto”) dało tylko 31 osób. Duża grupa (41 osób) udzieliła odpowiedzi 5, którą można interpretować jako najbardziej neutralną.

Serbowie natomiast w przeważającej większości (93 osoby) udzielali odpowiedzi w skali od 6 do 10 („raczej nie warto”), zaś odpowiedzi „raczej warto” (od 1 do 4) udzieliły 32 osoby. Osób obojętnych (odpowieź 5) było natomiast 24.

W pytaniu 15 respondenci mieli określić, ile jest anglicyzmów w ich języku według prywatnego odczucia. Wyniki nie są zaskakujące – prawie nikt nie wskazał odpowiedzi najniższych od 1 do 3 (nie ma lub prawie nie ma). Odpowiedź 5 oznaczała natomiast „jest tyle, ile trzeba” i została podana przez największą grupę – 63 respondentów (19,44%). Łącznie odpowiedzi środkowych (4, 5 i 6) udzieliły 124 osoby. Duża grupa (185 osób) udzieliła natomiast odpowiedzi od 7 do 10, oznaczających „raczej za dużo” lub „z pewnością za dużo”.

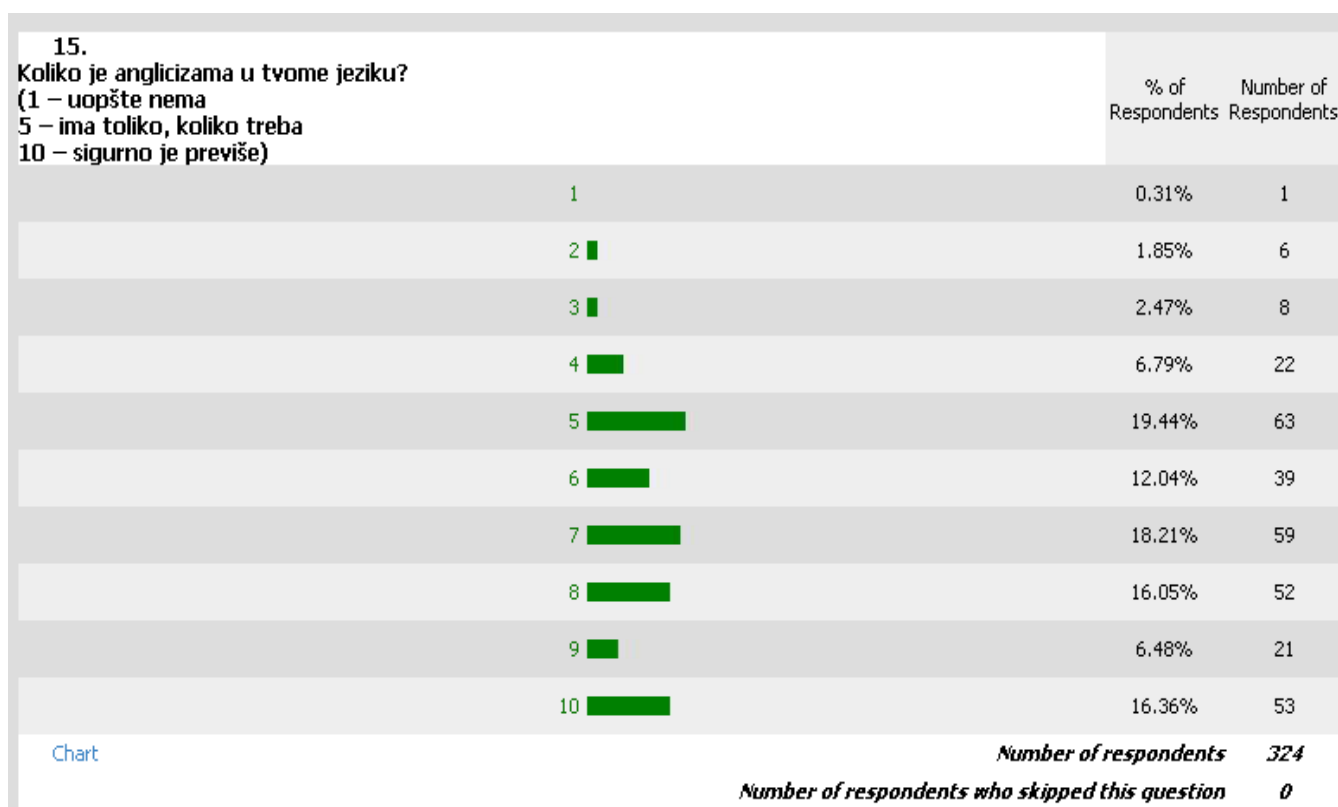

Tabela 25. Wyniki odpowiedzi na pytanie 15.

Odpowiedzi dla grup narodowych przedstawiają się następująco:

Grupa	Suma z N
HR	151
1	1
2	2
3	2
4	11
5	15
6	13
7	20
8	29
9	15
10	43
INN	24
SR	149
2	3
3	6
4	9
5	44
6	24
7	32
8	20
9	4
10	7
Suma końcowa	324

Tabela 26. Odpowiedzi na pytanie 15 według narodowości

Jak można zauważyć, prawie połowa Serbów (77 osób) dała odpowiedź oscylującą wokół oceny 5 (4,5 lub 6) – czyli „tyle, ile potrzeba”. Nieco mniejsza grupa (63 osoby) uznała, że jest ich zbyt wiele (oceny od 7 do 10). Dla porównania, większość Chorwatów (107 osób) dała odpowiedzi z przedziału 7-10, natomiast oceny od 4 do 6 udzieliło 39 osób, czyli ok. 26%. Co interesujące, jedyną ocenę 1 udzieliła osoba narodowości chorwackiej, jednak to Serbowie częściej udzielali odpowiedzi do 3 („nie ma ich lub prawie nie ma”) – 9 osób.

Następne pytanie dotyczyło potrzeby używania anglicyzmów.

16. Kako ocenjuješ potrebu korišćenja anglicizme u tvome jeziku? (1- uopšte nema takve potrebe 10 – jako su potrebne)		% of Respondents	Number of Respondents
1		7.10%	23
2		11.42%	37
3		18.83%	61
4		7.10%	23
5		23.46%	76
6		8.64%	28
7		9.26%	30
8		6.48%	21
9		2.47%	8
10		5.25%	17
Chart		<i>Number of respondents</i>	324
		<i>Number of respondents who skipped this question</i>	0

Tabela 27. Wyniki odpowiedzi na pytanie 16.

Podobnie jak w poprzednich pytaniach, największa grupa ma do AI stosunek neutralny (76 osób, czyli 23,46% respondentów dało odpowiedź 5). Za niepotrzebne lub raczej niepotrzebne (odpowiedzi od 1 do 4) uznało anglicyzmy 144 osoby, natomiast za potrzebne lub bardzo potrzebne – 104. Średnia odpowiedź oscylowała wokół 4,75, czyli stosunku neutralnego.

Odpowiedzi dla grup narodowych przedstawiają się następująco:

Grupa	Suma z N
HR	151
1	12
2	23
3	46
4	11
5	34
6	14
7	5
8	1
9	2
10	3
INN	24
SR	149
1	9
2	13
3	11
4	9
5	36
6	11
7	22
8	20
9	5
10	13
Suma końcowa	324

Tabela 28. Odpowiedzi na pytanie 16. według narodowości

Wśród Chorwackich respondentów można wyróżnić dwie duże grupy odpowiedzi: pierwszą od 1 do 3, czyli „nie ma potrzeby używania anglicyzmów” (81 osób) oraz od 4 do 6 („istnieje pewna potrzeba” – 59 osób). Zaledwie 11 osób uznało, że anglicyzmy są „bardzo potrzebne”. Wśród Serbów wyniki były natomiast znacznie bardziej zróżnicowane. Największa grupa udzieliła odpowiedzi „są bardzo potrzebne” (od 7 do 10), następnych 56 osób udzieliło odpowiedzi środkowych (od 4 do 6), natomiast za niepotrzebne uznały AI 33 osoby.

3.1.5. Samopozstrzeganie przez Serbów i Chorwatów

Pytania 17-19 dotyczyły postrzegania samych siebie jako narodowości oraz swoich języków przez Serbów i Chorwatów.

Pytanie 17 brzmiało *Kako stranci razlikuju srpski i hrvatski jezik?* Ponad połowa respondentów (211, czyli 65%) odpowiedziała, że obcokrajowcy nie rozróżniają tych języków wcale. Przy czym niektórzy z odpowiadających przyznali *Mislim da ih ne razlikuju. Ne*

razlikujemo ih ni mi albo Nikako, zato što su to isti jezici. Pojawiła się także odpowiedź *Samo politički, odnosno Srbi govore Srpski, Hrvati hrvatski.* Następnie 44 osoby wskazały na dialekty, a 36 osób na wymowę, przy czym wiele odpowiedzi miało charakter mało konkretny, w stylu „chorwacki/serbski jest miękniejszy /twardszy/ ładniejszy/ łatwiejszy/ trudniejszy” lub po prostu *Hrvatski lijepše zvuči.* Z kolei 18 osób uznało, że można te dwa języki rozpoznać po warstwie leksykalnej – najczęściej wskazywano nazwy miesięcy lub warianty w stylu *vlak/voz.* Dwie osoby przy tym wskazały na rolę zapożyczeń: *Hrvatski je bliži izvornom slovenskom, dok je srpski pun pozajmljenica* oraz *Po tendenciji da se u hrvatskom formiraju nove reči dok se u srpskom prihvataju strane reči uz adaptaciju.* Wreszcie 15 respondentów wskazało na alfabet jako wyznacznik serbskości i chorwackości.

Pojawiła się także grupa odpowiedzi (pytanie miało charakter opisowy) nie mających większego związku z pytaniem przewodnim, za to wiele mówiących o osobistych odczuciach związanych z różnicami pomiędzy językami. Niektórzy odpowiadający poczuli się w obowiązku streszczać historię rozwoju grupy serbsko-chorwackiej lub tłumaczyć zawiłości polityki powojennej. Występowały także pojedyncze opinie o tym, że język serbski jest tak naprawdę „zepsutym” chorwackim lub odwrotnie. Pojawiły się głosy o „wymyślaniu różnic” przez Chorwatów i rozmaite komentarze dotyczące polityki językowej tego państwa (na przykład tłumaczeniu serbskich filmów na chorwacki). Jeden z chorwackich respondentów poczuł się natomiast urażony faktem, że ankieta jest zapisana ekawicą. Ponieważ wypowiedzi tych jest zaledwie 14 i nie wnoszą one do ankiety żadnej jakości badawczej, nie będą one zacytowane.

Pytanie 18. dotyczyło przydatności języka serbskiego i chorwackiego na świecie.

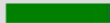
18. Koliko je tvoj jezik pogodan strancu u svetu? (1 – sasvim nepogodan, 10 – veoma pogodan)	% of Respondents	Number of Respondents
1	19.44%	63
2	20.68%	67
3	20.68%	67
4	12.04%	39
5	18.83%	61
6	2.47%	8
7	0.93%	3
8	1.85%	6
9	1.23%	4
10	1.85%	6
Chart	Number of respondents	324
	Number of respondents who skipped this question	0

Tabela 29. Wyniki odpowiedzi na pytanie 18.

Zdecydowana większość respondentów (297, czyli 92%) uznała swój język za nieprzydatny, mało przydatny lub w najlepszym wypadku średnio przydatny (odpowiedzi od 1 do 5). Załedwie 27 osób uznało go za przydatny w większym stopniu.

Odpowiedzi według grup narodowych przedstawia tabela:

Grupa	Suma z N
HR	151
1	24
2	17
3	22
4	25
5	43
6	6
7	2
8	4
9	3
10	5
INN	24
SR	149
1	36
2	45
3	37
4	12
5	14
6	2
8	2
9	1
Suma końcowa	324

Tabela 30. Odpowiedzi na pytanie 18. według narodowości

Tym razem wyniki są bardzo porównywalne dla obu grup narodowych. Odpowiedzi od 1 do 5 (mój język jest nieprzydatny lub niezbyt przydatny) udzieliło odpowiednio 131 Chorwatów i 144 Serbów.

Podobnie kształtują się odpowiedzi na ostatnie pytanie „Ilu ludzi na świecie uczy się twojego języka?” Zdecydowana większość respondentów uznała, że prawie nikt lub bardzo mała liczba ludzi (303 osoby, czyli 93,5% dały ocenę od 1 do 4). Tylko 6 osób dało odpowiedzi od 7 do 10.

Odpowiedzi według grup narodowych przedstawia tabela:

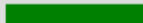
19. Kako misliš, koliko ljudi uči tvoj jezik u svetu? (1 – skoro niko, 10 – većina ljudi)	% of Respondents	Number of Respondents
1	26.54%	86
2	39.81%	129
3	20.68%	67
4	6.48%	21
5	2.78%	9
6	1.85%	6
7	0.93%	3
8	0.31%	1
9	0.00%	0
10	0.62%	2
Chart	<i>Number of respondents</i>	324
	<i>Number of respondents who skipped this question</i>	0

Tabela 31. Wyniki odpowiedzi na pytanie 19.

Odpowiedzi według grup narodowych przedstawia tabela:

Grupa	Suma z N
HR	151
1	25
2	53
3	39
4	19
5	7
6	3
7	3
8	1
10	1
INN	24
SR	149
1	55
2	66
3	22
4	2
5	1
6	3
Suma końcowa	324

Tabela 32. Odpowiedzi na pytanie 19. według narodowości

Na pytanie 19 Serbowie i Chorwaci odpowiadali znowu podobnie, gdyż większość udzieliła odpowiedzi od 1 do 5, czyli wyraziła bardzo sceptyczny pogląd na temat liczby osób uczących się serbskiego lub chorwackiego. Z drugiej jednak strony, większa grupa Chorwatów udzieliła odpowiedzi 5, czyli średniej („istnieje pewna liczba osób, która uczy się tego języka”), podczas gdy Serbowie uplasowali swoje odpowiedzi poniżej 5.

Zgodnie z danymi ze strony Ethnologue.com, językiem chorwackim poza granicami Chorwacji mówi ok. 1,5 mln osób, natomiast serbskim 3 mln (wliczając w to także państwa sąsiednie, czyli Bośnię i Czarnogórę)⁸².

3.1.6. Korelacje

Jednym z najważniejszych celów badania było sprawdzenie, czy występują powiązania pomiędzy odpowiedziami w ankiecie a narodowością deklarowaną przez respondentów. Na podstawie wszystkich odpowiedzi stwierdzono, że nie istnieje ani prosta, ani odwrotna zależność pomiędzy odpowiedziami Serbów i Chorwatów (współczynnik korelacji pomiędzy nimi wyniósł 0,14) – to znaczy nie są jako całość ani bardzo do siebie zbliżone, ani też jedna z nacji nie odpowiada z reguły odwrotnie niż druga. Zaobserwowano natomiast lekkie podobieństwo (współczynnik korelacji 0,53) pomiędzy grupą SR a grupą INN, co jednak nie ma większego znaczenia dla badania. Istotną obserwacją jest natomiast wyraźna korelacja pomiędzy grupą odpowiedzi słowiańskich u Serbów (oznaczaną jako SR_SLAV) a słowiańskich u Chorwatów (HR_SLAV) – współczynnik wyniósł 0,9. Podobnie dla grup SR_NONSLAV i HR_NONSLAV stwierdzono korelację na poziomie 0,92. Oznacza to, że obie grupy narodowościowe udzielały odpowiedzi słowiańskich i niesłowiańskich w bardzo podobnych miejscach.

Jeśli wziąć pod uwagę wszystkich respondentów i wszystkie pytania, średnio 149 z nich udzielało odpowiedzi słowiańskich, 104 niesłowiańskich, natomiast 70 osób pozostawiało pytanie bez odpowiedzi. W podziale na grupy narodowościowe średni rozkład odpowiedzi przedstawia się następująco:

średnia	SLAV	NONSLAV	X
Chorwaci	69	48	33
Serbowie	69	48	32

Tabela 33. Średnia arytmetyczna odpowiedzi słowiańskich i niesłowiańskich dla grup narodowych

⁸² www.ethnologue.com [2 stycznia 2014]

Jak widać porównania, Serbowie i Chorwaci odpowiadali w ogromnym stopniu analogicznie.

Ostatnim etapem badania było zestawienie poglądów Serbów i Chorwatów na własny temat z poglądami respondentów innych nacji.

3.2. Serbia i Chorwacja w oczach innych

Ankieta została wypełniona przez 33 respondentów z 8 krajów: Stanów Zjednoczonych, Austrii, Holandii, Włoch, Hiszpanii, Australii, Niemiec i Polski. Płeć i wiek respondentów nie były sprawdzane. Celem ankiety było zbadanie wizerunku Serbii i Chorwacji poza regionem, najlepiej wśród respondentów niesłowiańskich. Jeden z nich konsekwentnie powstrzymywał się od udzielania odpowiedzi, dlatego realnie w ankiecie jest 32 odpowiadających.

3.2.1. Szacunek i sympatia wobec Serbii i Chorwacji oraz ich mieszkańców

Pierwsze dwa pytania dotyczyły prestiżu Serbii i Chorwacji w oczach innych narodowości.

1. Jak potężna jest CHORWACJA jako państwo?

Zaznacz odpowiedź na skali do 1 do 10 (gdzie 1 - najmniej, 10 - najbardziej potężna).

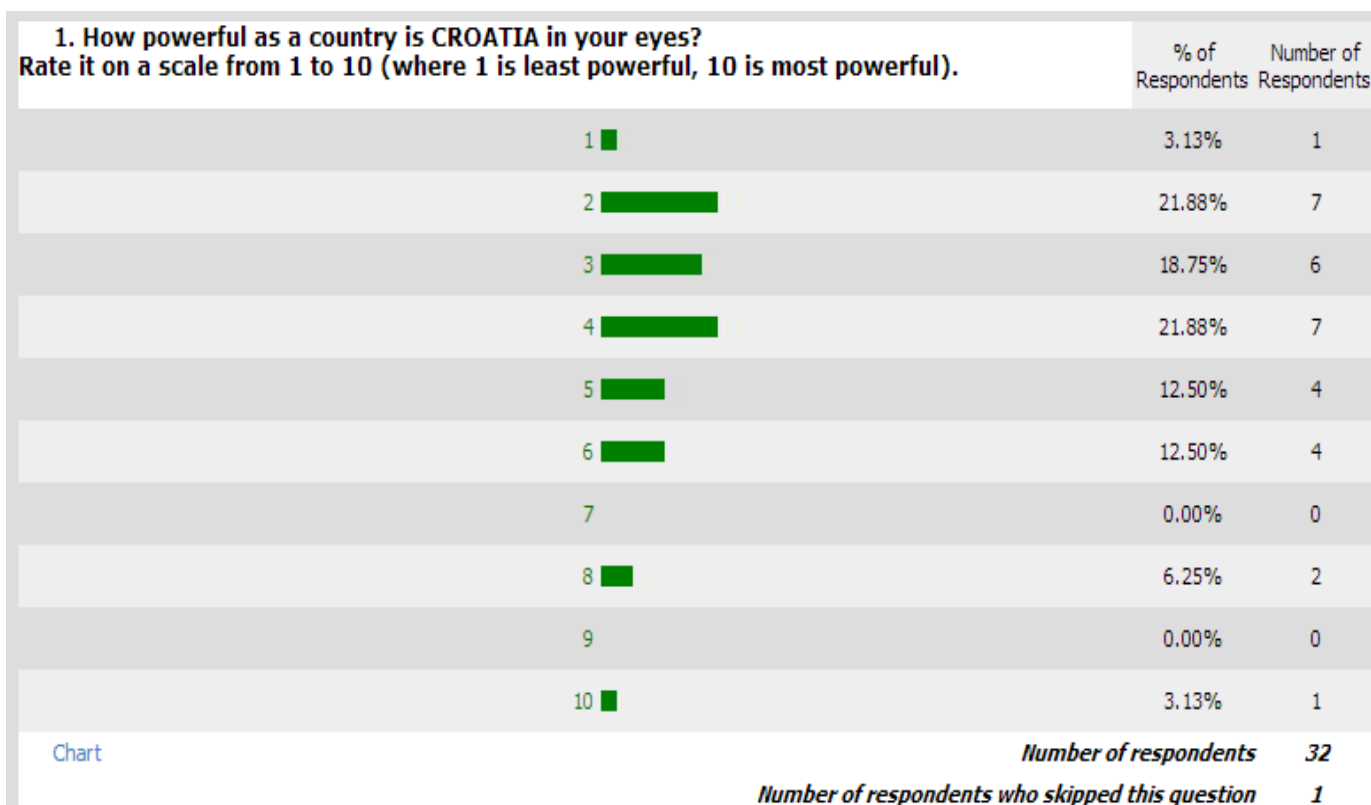

Tabela 34. Jak potężna jest CHORWACJA jako państwo?

Jak można zauważyć na wykresie, większość respondentów oceniła Chorwację od 1 do 5 (razem 25 osób). Oceny od 6 do 10 zostały udzielone przez zaledwie 7 respondentów. Oznacza to, że 78% ocen plasuje się poniżej średniej (od 1 do 5). Średnia ocena wynosi zaś ok. 4,05. Na skali prestiżu od 1 do 10 można uznać, że jest to ocena „niezbyt potężny”. Tylko jedna osoba uznała, że Chorwacja jest krajem bardzo potężnym (10), dwie uznały go za raczej potężny (8). Jedna osoba uważa Chorwację za kraj pozbawiony potęgi (1).

Wyniki dla Serbii są zbliżone. Średnia ocena respondentów jest niewiele niższa i wynosi 3,82, czyli również ten kraj został oceniony jako niezbyt potężny. Większość respondentów, bo 26 (81%) , udzieliła ocen od 1 do 5. Tylko dwie osoby uznały Serbię za kraj raczej potężny (8).

2. Jak potężna jest SERBIA jako państwo?

Zaznacz odpowiedź na skali do 1 do 10 (gdzie 1 - najmniej, 10 - najbardziej potężna).

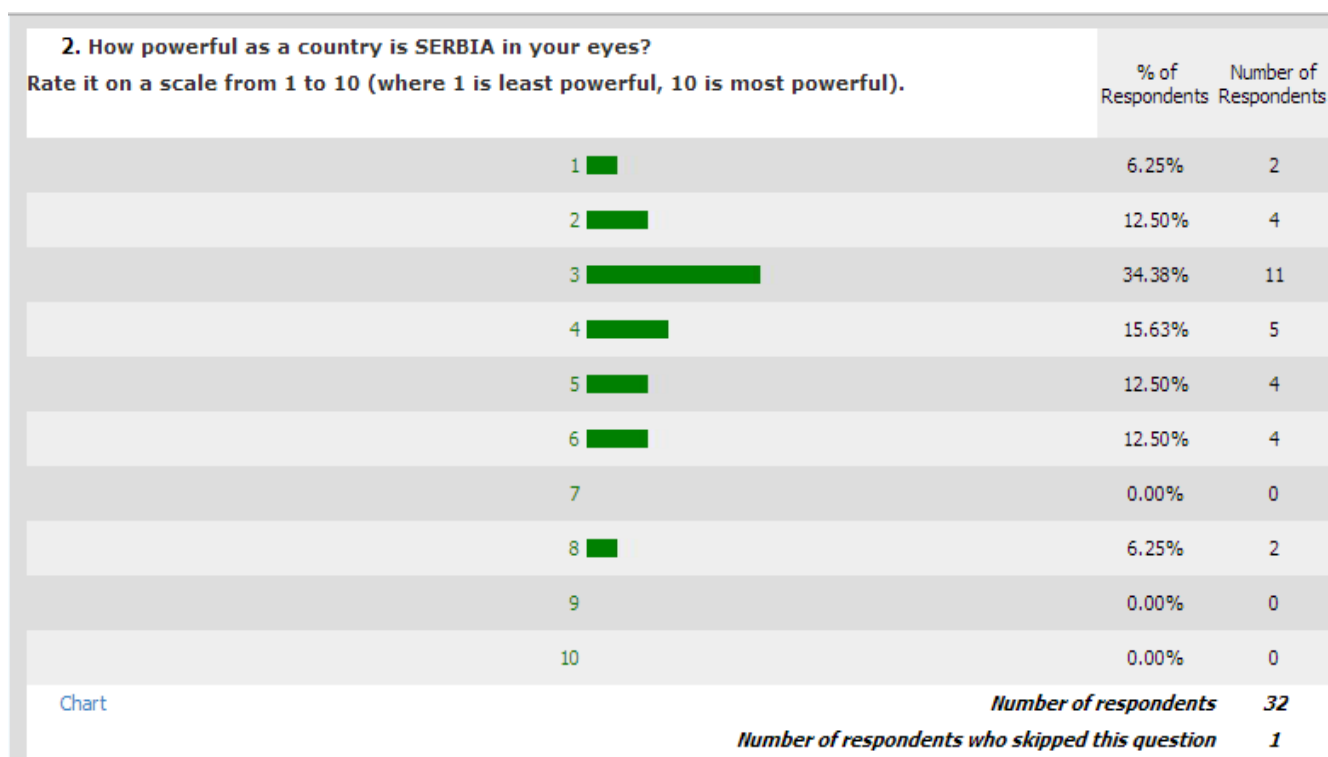

Tabela 35. Jak potężna jest SERBIA jako państwo?

Pytania od 3. do 6. dotyczyły stosunku do Serbów i Chorwatów.

3. Czy znasz jakichś *CHORWATÓW* osobiście?

Odpowiedzi:

Tak, wielu

Kilku

Zaledwie jedną czy dwie osoby

Nie znam osobiście żadnego Chorwata

3. Do you know many CROATIANS in person?	% of Respondents	Number of Respondents
A lot of people	3.13%	1
A few people	21.88%	7
Only few people	31.25%	10
I don't know any Croatian people in person	43.75%	14
Chart	<i>Number of respondents</i>	32
	<i>Number of respondents who skipped this question</i>	1

Tabela 36. Czy znasz jakichś *CHORWATÓW* osobiście?

4. Czy lubisz i/lub poważasz *CHORWATÓW*?

Zaznacz swój stosunek do nich na skali od 1 do 10

(gdzie 1 - najbardziej negatywny, 10 - najbardziej pozytywny)

4. Do you like and/or respect CROATIAN people? Please rate your approach on a scale (1 is strongly negative, 10 is strongly positive)		% of Respondents	Number of Respondents
1		0.00%	0
2	■	3.13%	1
3		0.00%	0
4	■	9.38%	3
5	■	18.75%	6
6	■	9.38%	3
7	■	12.50%	4
8	■	25.00%	8
9	■	9.38%	3
10	■	12.50%	4
Chart		Number of respondents	32
		Number of respondents who skipped this question	1

Tabela 37. Czy lubisz i/lub poważasz CHORWATÓW?

Jak wynika z zamieszczonych powyżej odpowiedzi, prawie połowa z respondentów nie zna osobiście żadnego Chorwata, a kolejna jedna trzecia zna zaledwie parę osób. Stosunek do Chorwatów jest natomiast zdecydowanie bardziej pozytywny niż do ich kraju. 68% odpowiadających uważa swój stosunek do Chorwatów za raczej lub jednoznacznie pozytywny (odpowiedzi od 6 do 10), przy czym aż 4 osoby oceniły swoją sympatię i poważanie jako maksymalne (10). Średnia dla odpowiedzi opisujących stosunek do Chorwatów wynosi 6,9, a zatem można ją uznać za raczej pozytywną i zdecydowanie powyżej średniej. Największa liczba respondentów (8) udzieliła odpowiedzi 8, czyli zdecydowanie pozytywnej.

5. Czy znasz jakichś SERBÓW osobiście?

Odpowiedzi:

Tak, wielu

Kilku

Zaledwie jedną czy dwie osoby

Nie znam osobiście żadnego Serba

Odpowiedzi dotyczące sympatii wobec Serbów są dosyć podobne, chociaż nieco niższe od chorwackich. Większość respondentów (65%) nie zna żadnego Serba, a następne 6 osób (18,75%) zna ich zaledwie paru. 62% odpowiadających uznaje swój stosunek do nich za pozytywny (odpowiedzi od 6 do 10). Średnia wartość opisująca sympatię i respekt wobec Serbów wynosi 6,06%, czyli jest powyżej średniej. Największa liczba respondentów (po 8) udzieliła odpowiedzi 5 i 6, czyli średnich.

5. Do you know many SERBS in person?	% of Respondents	Number of Respondents
A lot of people	0.00%	0
A few people	15.63%	5
Only few people	18.75%	6
I don't know any Serbian people in person	65.63%	21
Chart	Number of respondents	32
	Number of respondents who skipped this question	1

Tabela 38. Czy znasz jakichś SERBÓW osobiście?

6. Czy lubisz i/lub poważasz SERBÓW?

Zaznacz swój stosunek do nich na skali od 1 do 10

(gdzie 1 - najbardziej negatywny, 10 - najbardziej pozytywny)

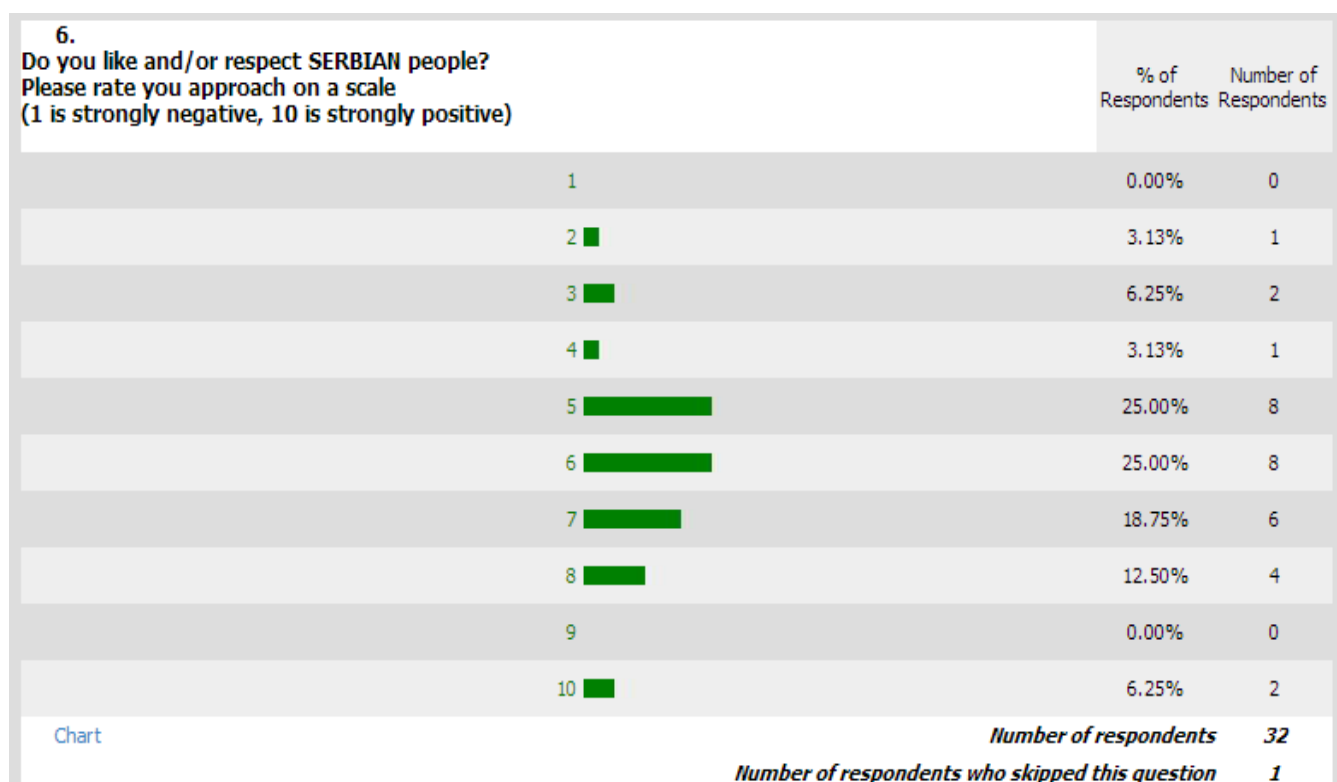

Tabela 39. Czy lubisz i/lub poważasz SERBÓW?

3.2.2. Wiedza na temat Serbii i Chorwacji oraz ich kultury

Pytania od 7. do 12. dotyczą wiedzy na temat Serbii i Chorwacji, a pośrednio – zauważalności czy też siły przebiecia szeroko rozumianej kultury serbskiej i chorwackiej w oczach innych narodowości.

Pierwsze dwa pytania dotyczą wyznania w Serbii i Chorwacji, pośrednio – skojarzeń religijnych z tymi państwami i nacjami.

7. Jaka jest główna religia CHORWACJI?

Odpowiedzi:

Katolicyzm

Islam

Prawosławie

Protestantyzm

Nie mam pojęcia

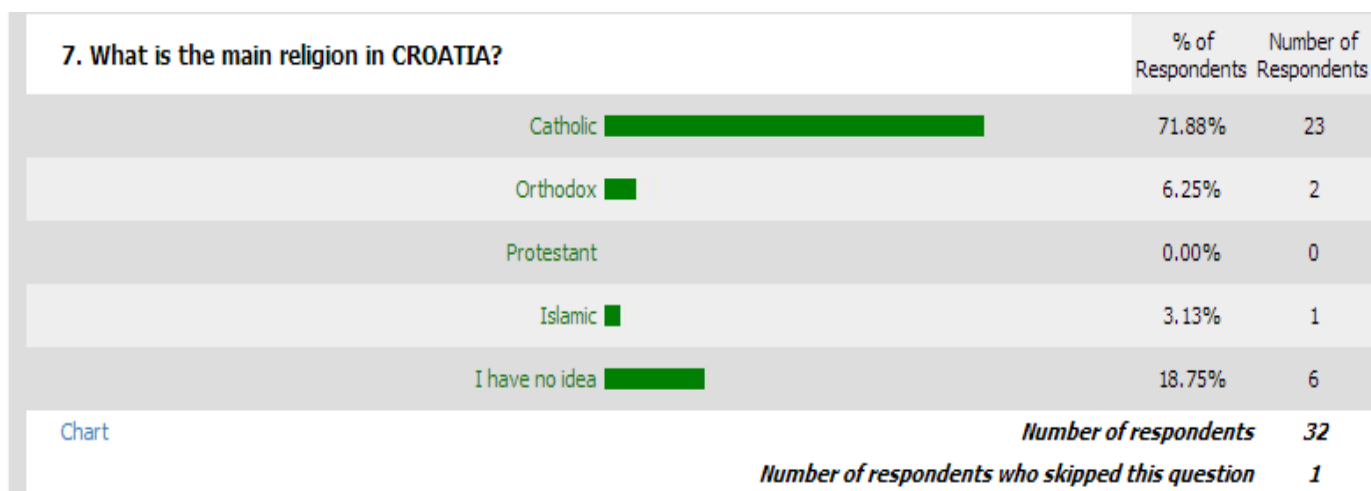

Tabela 40. Jaka jest główna religia CHORWACJI?

8. Jaka jest główna religia w SERBII?

Nie mam pojęcia

Protestantyzm

Prawosławie

Katolicyzm

Islam

Nie mam pojęcia

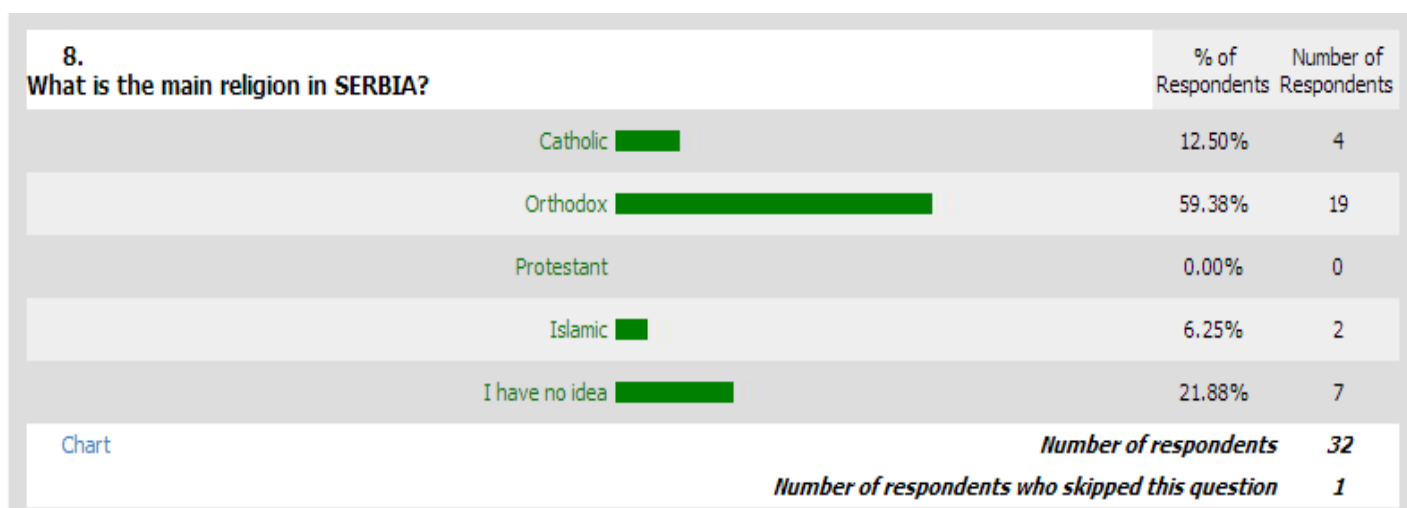

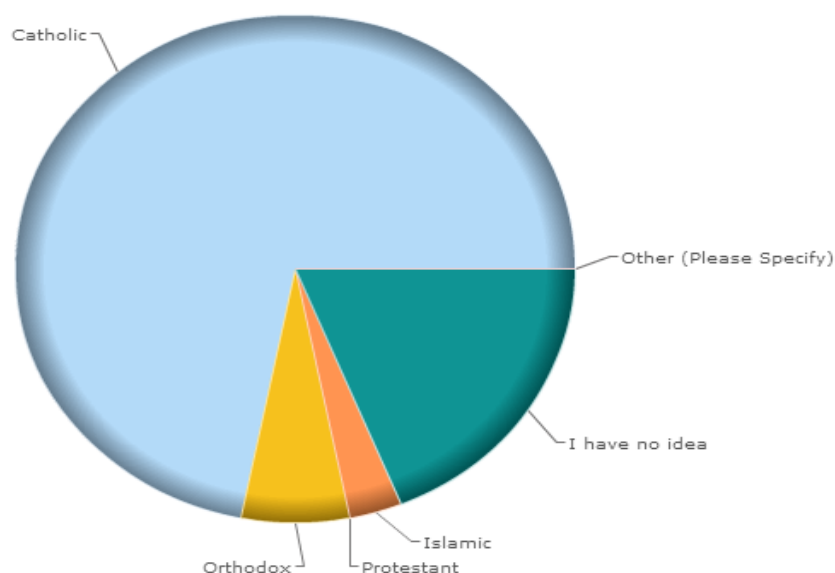
Tabela 41. Jaka jest główna religia w SERBII?

Wyniki są porównywalne. Przede wszystkim większość (71,88% w przypadku Chorwacji i 59,3% w przypadku Serbii) wskazało prawidłowo dominującą religię w danym państwie, jednocześnie zbliżona grupka respondentów przyznała, że nie ma o tym pojęcia

(18,75% dla Chorwacji i 21,88% dla Serbii, odpowiednio 6 i 7 osób). Żaden z krajów nie skojarzył się odpowiadającym z religią protestancką, natomiast 1 osoba w przypadku Chorwacji i 2 osoby w przypadku Serbii wskazały na islam.

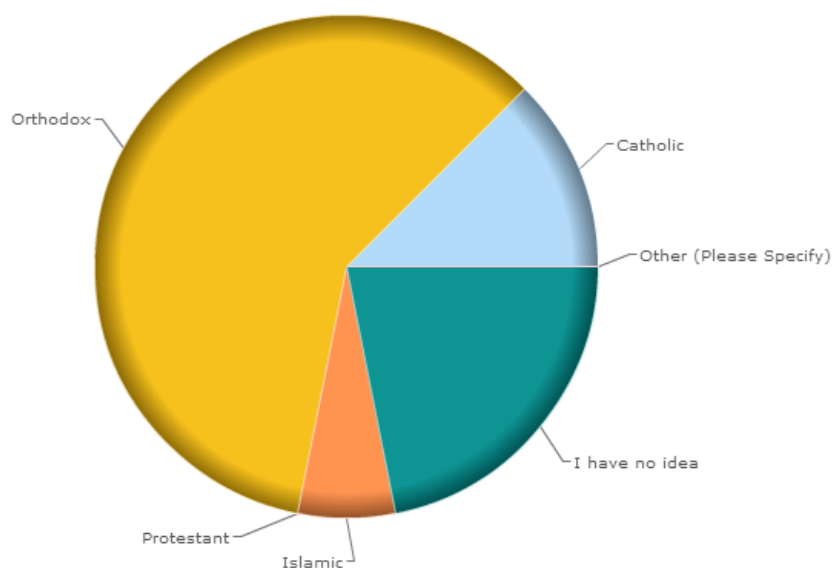
What is the main religion in CROATIA?

Wykres 14. Jaka jest główna religia CHORWACJI?

What is the main religion in SERBIA?

Wykres 15. Jaka jest główna religia w SERBII?

9. Czy znasz jakieś tytuły książek, filmów lub innych dzieł CHORWACKIEJ kultury?

Nie

Tak (podaj, jakie)

Zdecydowana większość odpowiadających nie umiała wskazać żadnych dzieł chorwackiej kultury. Pięć osób wskazało następujące:

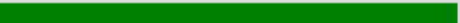
9. Do you know any titles of CROATIAN books, movies and other works of art?		% of Respondents	Number of Respondents
No		84.38%	27
The Bridge over Drina by Ivo Andric, Kiklop by Ranko Marinkovic, Sculptor Ivan Mestrovic - The Indians in Chicago,		3.13%	1
Judita		3.13%	1
Films: "No man's land", "Border post" (they may be Yugoslavian films, though, I'm not sure)		3.13%	1
Kusturica's movies		3.13%	1
Isprani Treća žena		3.13%	1
Number of respondents			32
Number of respondents who skipped this question			1

Tabela 42. Czy znasz jakieś tytuły książek, filmów lub innych dzieł CHORWACKIEJ kultury?

Lista jest interesująca z kilku względów. Po pierwsze, najbardziej rozpoznawalne są filmy (*No man's land*, *Karaula*, *Isprani*, *Treća žena* oraz filmy Kusturicy *en masse*), które kojarzą się częściej niż literatura (*Judita*, *Na Drini ćuprija* oraz *Kiklop*) oraz sztuki plastyczne (prace Ivana Meštrovia). Po drugie, z wymienionych dzieł za chorwackie można uznać tylko niektóre, co respondent sam przyznaje wymieniając *No man's land* i *Karaulę* (mogą być to zresztą filmy jugosłowiańskie, nie mam pewności), będące koprodukcjami. Za czysto chorwackie dzieła sztuki można z pewnością uznać *Kiklopa* Ranko Marinkovicia, *Juditę* oraz filmy *Treća žena* i *Isprani*.

10. Czy znasz jakieś tytuły książek, filmów lub innych dzieł SERBSKIEJ kultury?

Nie

Tak (podaj, jakie)

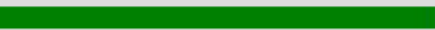
10. Do you know any titles of SERBIAN books, movies and other works of art?	% of Respondents	Number of Respondents
No	84.38%	27
Underground, When dad was away for business	3.13%	1
Księga rekordów Szutki	3.13%	1
Srpski film	3.13%	1
Na Drini ćuprija	3.13%	1
movies by kosturica	3.13%	1
Number of respondents		32
Number of respondents who skipped this question		1

Tabela 43. Czy znasz jakieś tytuły książek, filmów lub innych dzieł SERBSKIEJ kultury?

Stosunek osób znających serbskie dzieła sztuki wobec nieznających (odpowiednio 5 i 27) są identyczne jak w przypadku chorwackich. Podobnie jak w przypadku chorwackiej kultury, najbardziej rozpoznawalne są filmy, przede wszystkim Emira Kusturicy, który wyrasta na prawdziwego ambasadora serbskiej i ogólniej – jugosłowiańskiej – kultury. Poza dziełami tego reżysera wymieniono *Srpski film* oraz *Księgę rekordów Szutki*. Na liście znalazło się tylko jedno dzieło literackie – ponownie *Na Drini ćuprija* Ivo Andrića.

Porównanie wyników serbskich i chorwackich nie jest korzystne dla kultury chorwackiej, która wyraźnie myli się z serbską w oczach respondentów. Znamienne jest, że odpowiadający poproszeni o wskazanie dzieł kultury chorwackich i serbskich wskazują głównie serbskie filmy oraz powieść bośniackiego laureata nagrody Nobla.

11. Czy znasz jakichś słynnych CHORWATÓW?

Nie

Tak (podaj, jakich)

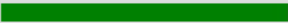
11. Do you know any famous CROATIANS?	% of Respondents	Number of Respondents
No	56.25%	18
Josip Brodz Tito	3.13%	1
sport stars	3.13%	1
Josip Broz Tito	3.13%	1
Davor Suker, football player.	3.13%	1
Janica and Ivica Kostelic, Blanka Vlasic, Goran Ivanisevic, Nikola Tesla, Goran Visnjic, Mike Grgich, Bill Rancic, Mira Furlan, Rade Serbedzija, John Malkovich, Nikola Karabatic, Marin Cilic, Ivano Balic, Duje Draganja	3.13%	1
Ivanisevich	3.13%	1
Many sportpeople (tennis players like Cilic, Ljubicic, football players etc)	3.13%	1
Davor Suker	3.13%	1
Jelacic, Tito, Suker	3.13%	1
Malkovich John	3.13%	1
Nicola Tesla	3.13%	1
John Malkovich, Werner Herzog, Goran Visnjic, Goran Bregovic (?), Nikola Tesla, Gustafi (band), Letu Stuke (band), Josip Broz-Tito, Goran Ivanisevic, Janica Kostelic, Robert Kovac, Nico Kranjcar, Dado Prso, Dario Simic, Darijo Srna, Mark Viduka, Blanka Vlasic,	3.13%	1
Bros Tito :)	3.13%	1
Daniel Pranjjic, Ivica Olic, Darijo Srna, Joey Didulica	3.13%	1
Number of respondents		32
Number of respondents who skipped this question		1

Tabela 44. Czy znasz jakichś słynnych CHORWATÓW?

Ze znajomością słynnych osób jest nieco lepiej niż dzieł sztuki, udzielono aż 14 odpowiedzi, co oznacza, że 43% wypełniających ankietę umiało wskazać jakichś znanych Chorwatów. Respondenci poproszeni o wskazanie słynnych Chorwatów wymienili przede wszystkim gwiazdy sportu (Davor Šuker, Goran Ivanišević, Dario Srna, Janica i Ivica Kostelić, Miran Čilić, Ivano Balić, Duje Draganja, Robert Kovač, Daniel Pranjić, Joey Didulica, Niko Kranjčar, Dado Prso, Mark Viduka, Blanka Vlašić) oraz Josipa Broza Tite (wskazanego aż cztery razy). Spośród ludzi kultury znaleźli się aktorzy Goran Višnjić oraz John Malkovich, reżyser Werner Herzog, tłumacz Bill Rančić, wynalazca Nikola Tesla oraz winiarz Mike Grgich. Związki części z wymienionych osób z Chorwacją (poza pochodzeniem) są co najwyżej wątpliwe, m.in. Johna Malkovicha, Wenera Herzoga, Gorana Bregovicia, Joeya Didulicia, Nikoli Tesli Mike’a Grgicha, czy Billa Rančića. Na liście znalazły się także całe zespoły: Gustafi oraz Letu Stuke.

12. Czy znasz jakichś słynnych SERBÓW?

Nie

Tak (podaj, jakich)

12. Do you know any famous SERBS?	% of Respondents	Number of Respondents
No	40.63%	13
The guy that beat the binghampton ny college student, then left the country	3.13%	1
Tesla, Stojakovic	3.13%	1
Emir Kusturica	3.13%	1
Marija Karan, Nemanja Vidic, Novak Djokovic, Ana Ivanovic, Jelena Jankovic	3.13%	1
Slobodan Milosevic	3.13%	1
Sportpeople (tennis players like Ivanovic, jankovic, and football players)	3.13%	1
Mila Jovovich, model and actress. Mijatovich, football player. Radomir Antic, football coacher. Monica Seles, tennis player.	3.13%	1
Kusturica	3.13%	1
Gavril Princip	3.13%	1
Novak Jokovich	3.13%	1
Boris Tadić, Slobodan Milosevic, Ratko Mladic, Emir Kusturica, Novak Djokic,	3.13%	1
Milosevic	9.38%	3
Bregovic	3.13%	1
Aleksander I Karadziorziewicz	3.13%	1
kosturica	3.13%	1
Novica Bjelica, Andrija Gerić, Ivan Miljković	3.13%	1
Miralem Sulejmani, Slobodan Rajkovic, Nemanja Vidic	3.13%	1
Number of respondents		32

Tabela 45. Czy znasz jakichś słynnych SERBÓW?

Serbowie są nieco bardziej znani niż Chorwaci – tym razem większość (59%) respondentów umiało wskazać przynajmniej jednego. Spośród słynnych Serbów znaleźli się: Nikola Tesla, Emir Kusturica, Slobodan Milošević, Goran Bregović, Gavrilo Princip, Aleksandar I Karađorđević, Ratko Mladić, Boris Tadić, aktorski Milla Jovovich i Marija Karan oraz ponownie duża grupa sportowców (Novak Đoković, Radomir Antić, Monika Seleš, Nemanja Vidić, Ana Ivanović, Jelena Janković, Predrag Mijatović, Novica Bjelica, Andrija Gerić, Ivan Miljković, Miralem Sulejmani, Slobodan Rajković). Poza Bośniakami Gavrilo Principem oraz Borisem Tadićem (a także Millą Jovovich, wychowaną w USA córką imigrantów) Serbowie w większości zostali wskazani poprawnie, nie wymieniono wśród nich także Chorwatów.

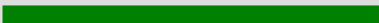
3.2.3. Umiejętność odróżnienia Serbów od Chorwatów

Ostatnia część pytań (13-16) dotyczyła umiejętności oraz kryteriów odróżniania Serbów od Chorwatów oraz ich języków.

13. Czy odróżniasz Chorwatów od Serbów?

Nie

Tak (po czym?)

13. Can you tell the difference between Croatian and Serbian PEOPLE?	% of Respondents	Number of Respondents
No	71.88%	23
Serbian people seem to be more competitive.	3.13%	1
language, religion	3.13%	1
I guess they speak different languages.	3.13%	1
They speak differently.	3.13%	1
They speak in different language.	3.13%	1
Croats are quick to tell you that they Croats. They are proud and loud about their national identity.	3.13%	1
Religion, fixation on certain historical events/cultural allegiance despite being contradicted by Western European scholarship (e.g. Kosovo is important to Serbian claim of legitimacy, Pacta Conventa is important to Croatian claim of legitimacy), Croats often equate "the Balkans" with barbarity and uncivilized areas and therefore often dislike being described as living in "the Balkans". Serbs often do not mind being linked to "the Balkans" but like to think that they are civilized Europeans because they fought against the Muslims (Turks and later Albanians and Bosniaks) and Nazism and the Ustasha.	3.13%	1
It's hard to tell but Serbs usually kiss 3 times when meeting somebody while Croats do it twice	3.13%	1
Its different nations	3.13%	1

Number of respondents 32

Tabela 46. Czy odróżniasz Chorwatów od Serbów?

Wyniki pytania 13. nie są zaskakujące. Większość, czyli 23 (71,88%) respondentów nie potrafi odróżnić Chorwatów od Serbów. Pozostałych 9 odpowiadających podaje następujące kryteria: *mówią różnymi językami* (4 osoby), *są innego wyznania* (1 osoba), *Serbowie są bardziej rywalizujący* (1 osoba), *Chorwaci są dumni i głośno mówią o swojej tożsamości* (1 osoba), *ciężko powiedzieć, Serbowie zazwyczaj całują się trzykrotnie przy powitaniu, natomiast Chorwaci robią to dwukrotnie* (1 osoba). Jeden z respondentów udzielił szczegółowego wyjaśnienia dotyczącego nieutożsamiania się Chorwatów z Bałkanem oraz kulturowo-historycznego zaplecza obu nacji.

14. Czy odróżniasz język chorwacki od serbskiego?

Nie

Tak (po czym?)

14. Can you tell the difference between Serbian and Croatian LANGUAGES?	% of Respondents	Number of Respondents
No	65.63%	21
in the alphabet	3.13%	1
The alphabet - latin in Croatia and cyrillic in Serbia	3.13%	1
The are written in Latin/Cyrillic alphabet, apart from that they are (almost) the same language.	3.13%	1
They are not different languages but different variants of one language like British and American English. Serbs use a few words and spelling conventions that do not exist in the Croatian standard. Croats use a few words and spelling conventions that do not exist in the Serbian standards.	3.13%	1
If Serbian is written in Cyrillic, than yes, otherwise, maybe, but not as easily.	3.13%	1
i believe croatian sounds more russian-alike	3.13%	1
The basic difference is the usage of ije and e for example croatian is mlijeko while serbian is mleko	3.13%	1
I can hear it, but can't explain... For me serbian is closer to russian, croatian is more exotic than serbian	3.13%	1
(No other answer provided)	3.13%	1
Croatians speak with kajkavski, cajkavski, and stokavski, and usually use ijekavski or ikavski, while serbs usually use ekavski. Also, Serbian uses more words that are of other origin, suck as hiliada (greek for a thousand), and bosnian uses turkish words.	3.13%	1
serbs write cyrillic (not only)	3.13%	1
Number of respondents		32
Number of respondents who skipped this question		1

Tabela 47. Czy odróżniasz język chorwacki od serbskiego?

Większość odpowiadających (21, czyli 65%) nie umie odróżnić języka serbskiego od chorwackiego. Ci, którzy potrafią, wskazują na następujące kryteria: *serbski zapisywany jest cyrylicą, chorwacki łacinką* (3 osoby), *chorwacki brzmi bardziej jak rosyjski* (1 osoba), *serbski brzmi bardziej jak rosyjski, chorwacki jest bardziej egzotyczny* (1 osoba); dwie osoby wskazują także na dialekty (*Chorwaci mówią dialektem kajkawskim, czakawskim i sztokawskim oraz zazwyczaj używają ijekawszczyzny, podczas gdy Serbowie zwykle mówią po ekawsku; podstawową różnicą jest użycie ije oraz e, np. chorw. mlijeko, serbskie mleko*). Jedna osoba jest zdania, że nie są to osobne języki, lecz warianty, różniące się paroma standardami ortograficznymi i słownikowymi.

15. CHORWACKI język jest zapisywany...

Alfabetem łacińskim

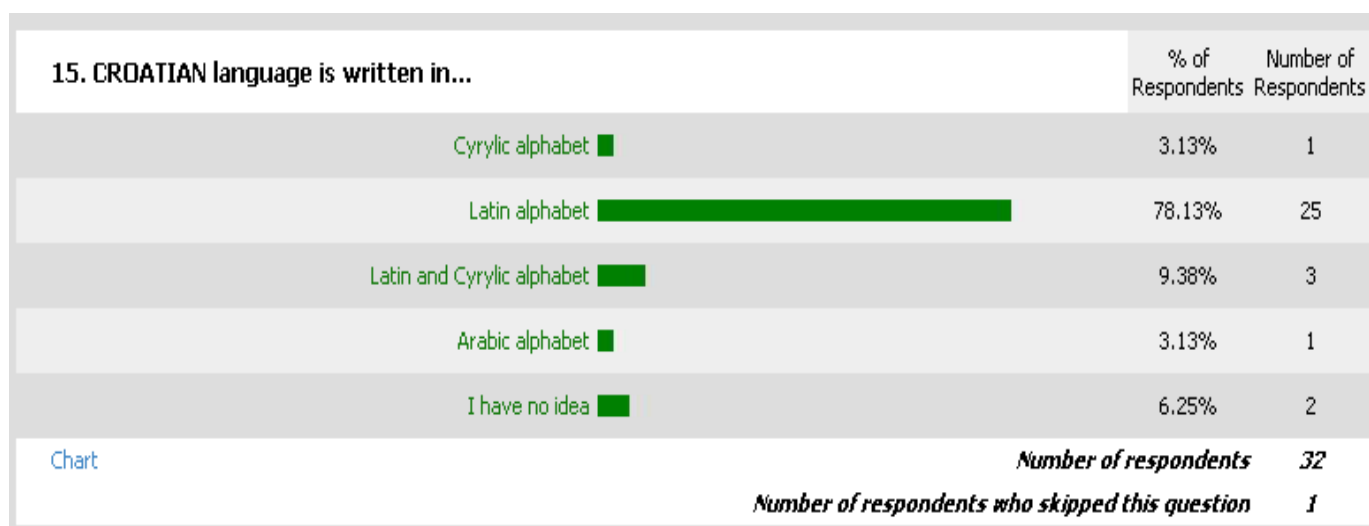
Alfabetem arabskim

Cyrylica

Zarówno alfabetem łacińskim, jak i cyrylicą

Nie mam pojęcia

Innym alfabetem (jakim?)

Tabela 48. CHORWACKI język jest zapisywany...

16. SERBSKI język jest zapisywany...

Alfabetem arabskim

Nie mam pojęcia

Cyrylicą

Alfabetem łacińskim

Zarówno alfabetem łacińskim, jak i cyrylicą

Innym alfabetem (jakim?)

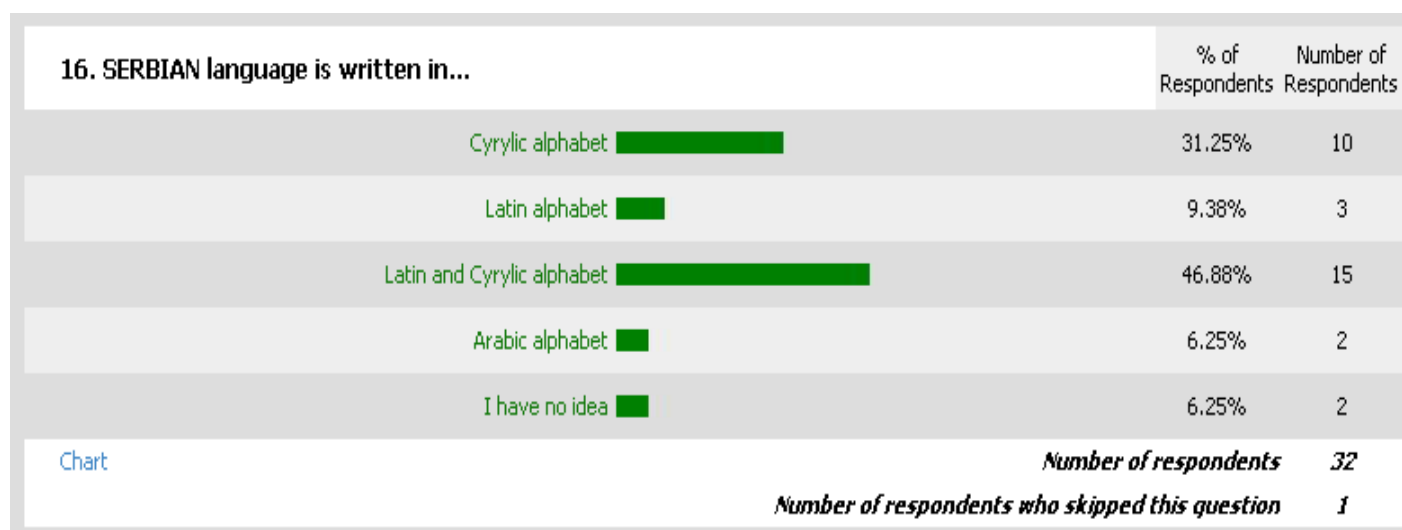
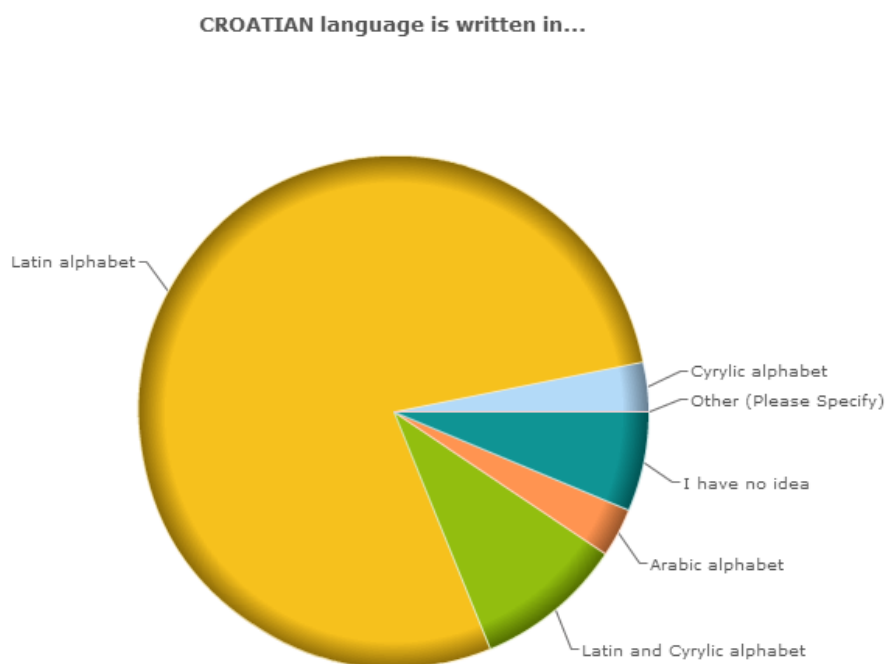
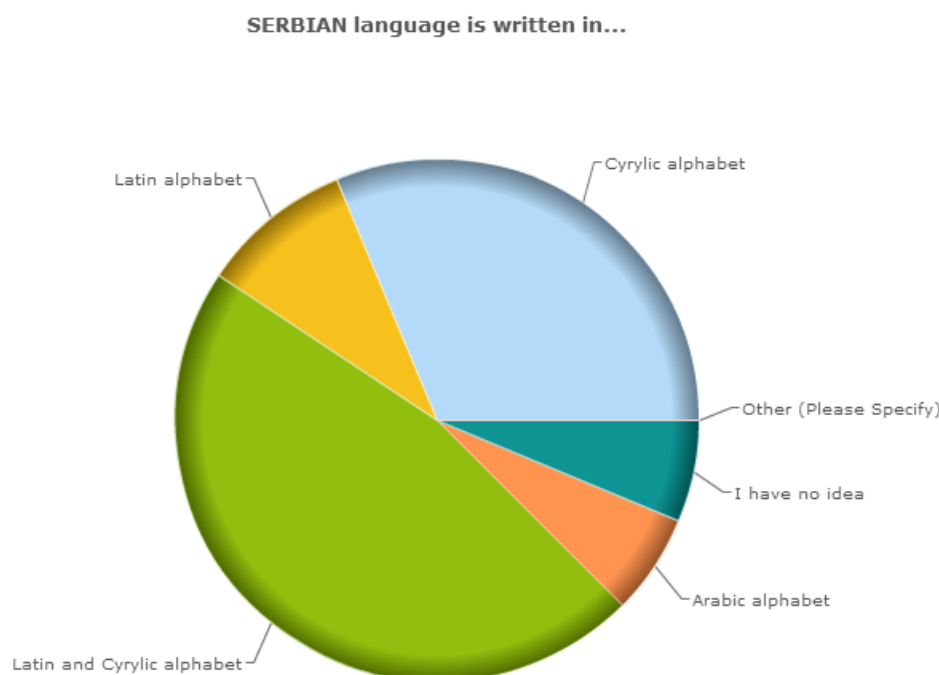

Tabela 49. SERBSKI język jest zapisywany...

Respondenci nie mieli zazwyczaj problemu ze wskazaniem alfabetu, jakim zapisywany jest język chorwacki – 25 osób (78%) wskazało poprawnie alfabet łaciński. 2 osoby wskazały mylnie inne, natomiast 2 przyznały się do niewiedzy na ten temat. Nieco więcej problemu mieli odpowiadający z językiem serbskim. Nieco poniżej połowy wskazało poprawnie odpowiedź *alfabet cyryliccki i łaciński* (15 osób, czyli 46,88%). 10 osób wskazało wyłącznie na cyrylicę, a 3 na łacinkę. Dwie ponownie przyznały się, że nie mają pojęcia, a dwie wskazały alfabet arabski.

Wykres 16. Alfabet języka chorwackiego

Wykres 17. Alfabet języka serbskiego

3.2.4. Podsumowanie ankiety dla obcokrajowców

Z uwagi na małą grupę respondentów trudno o daleko idące wnioski dotyczące postrzegania Serbii i Chorwacji poza granicami regionu. Warto jednak zauważyć, że nie odnotowano żadnych istotnych różnic decydujących o większym prestiżu czy popularności któregośkolwiek z obu krajów. Chorwacja jest postrzegana jako państwo silniejsze, a Chorwaci jako budzący więcej sympatii, z drugiej jednak strony Serbowie są bardziej rozpoznawani poza granicami kraju, a ich dzieła sztuki i artyści są bardziej znane, nawet jeśli myli się je z chorwackimi. Jeśli chodzi o język serbski i chorwacki, dla większości odpowiadających nie da się między nimi stwierdzić żadnych wyraźnych różnic, podobnie jak między użytkownikami tych języków.

Na podstawie odpowiedzi w ankiecie dla Serbów i Chorwatów oraz odpowiedzi w ankiecie dla innych narodowości można uznać, że respondenci tej pierwszej trzeźwo oceniają swoje położenie na tle innych. Zdają sobie sprawę, że ich języki nie są zbyt dobrze rozpoznawalne, uczy się ich również niewielka grupa osób.

Nie można zatem mówić o żadnych pozytywnych czy negatywnych skutkach polityki językowej obu krajów na postrzeganie ich mieszkańców na zewnątrz.

4. Podsumowanie badań ankietowych

Na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych nie stwierdzono wyraźnych różnic pomiędzy zachowaniami językowymi Serbów i Chorwatów w stosunku do wyrazów obcych. Żadna z grup narodowych nie preferuje w wyraźny sposób wyrazów słowiańskich ani też niesłowiańskich – jak pokazują analizowane przykłady, wybór zazwyczaj jest uzależniony od specyfiki danego słowa. Na podstawie średnich dla całościowej puli odpowiedzi można nawet uznać, że obie grupy statystycznie nieco częściej używają wyrażen słowiańskich niż niesłowiańskich.

Jak wynika z wypowiedzi samych respondentów, nie uważają oni AI za zjawisko jednoznacznie złe, a zastosowanie słowa obcego lub rodzimego uzależniają od kontekstu oraz tego, czy istnieje odpowiednik AI w ich języku. Są zatem równie dalecy od ślepego powtarzania obco brzmiących wyrazów, jak i usiłowań, by je zeslawizować, o czym świadczy m.in. spora grupa odpowiedzi typu X. Pomimo że grupa chorwacka częściej deklaruje ogólne opinie na temat zbędności i zbyt dużego stężenia AI w języku chorwackim, nie znajduje to odzwierciedlenia ani w odpowiedzi na pytania o konkretne wyrazy, ani w badaniu tekstów.

Respondenci są świadomi niewielkiej siły przebicia ich języków i kultur na scenie światowej, co potwierdza badanie przeprowadzone zarówno wśród nich, jak i innych narodowości. Jednocześnie respondenci drugiej ankiety wykazują pewną sympatię wobec Serbów i Chorwatów, jak również potrafią wskazać przynajmniej kilka sławnych dzieł kultury i postaci z tego kręgu. Należy zarazem podkreślić, że zaobserwowano częste mylenie pochodzenia tych osób i dóbr kulturowych, jak również zadeklarowano bardzo słabe możliwości odróżnienia języka serbskiego od chorwackiego. Badani Serbowie i Chorwaci są świadomi tego zjawiska. Tylko dwie osoby z z grona respondentów ankiety serbsko-chorwackiej stwierdziły, że polityka wobec AI stanowi czynnik odróżniający język chorwacki od serbskiego. Dla pozostałych (zarówno Słowian, jak i nie-Słowian) cechami dystynktywnymi (o ile je wskazano) były raczej alfabet, dialekt, wymowa.

Zestawienie badania tekstów z badaniem ankietowym miało na celu zderzenie wypowiedzi Serbów i Chorwatów z ich poglądami na własny język. Dla jasności należy dodać, że autorzy 500 tekstów nie są (najprawdopodobniej) tymi samymi osobami, co

respondenci 324 ankiet. Tym ciekawsze jest, że w tak dużym gronie (824 osoby) panuje zasadniczo spójność co do stosunku wobec AI, z niewielkimi odchyleniami w poszczególnych przypadkach. Zarówno Serbowie, jak i Chorwaci nie przejawiają przesadnej troski o „zalanie” ich języka wyrazami obcymi. Nie uważają także, by posługiwanie się nimi było jednoznacznie szkodliwe. Nie przejawiają tendencji, by ich używać częściej niż słów rodzimych – ani w badanych tekstach, ani w odpowiedziach na pytania ankietowe. Podobnie jak w badaniu tekstów, w badaniu ankietowym można zauważyć, że używanie AI jest uzależnione nie tyle od narodowości czy języka, lecz od kontekstu, tematu i możliwości znalezienia synonimów.

Podsumowanie

Bernard Spolsky w swojej pracy *Language Policy* pisze *Put simply, language ideology is language policy with the manager left out, what people think should be done. Language practices, on the other hand, are what people actually do* (Spolsky 2004, 14). Żeby uzyskać szerszą panoramę polityki językowej, należy, zgodnie z myślą Spolsky'ego, skonfrontować to, co ludzie sądzą o swoim języku z tym, jak mówią rzeczywiście. Jeśli badacz znajduje się do tego w tak wyjątkowej pozycji, że ma do dyspozycji dwie grupy badanych posługujące się językami bliźniaczymi, konieczność porównania narzuca się wręcz sama. Podobnie jak bliźnięta, język serbski oraz chorwacki pochodzą z jednego źródła i mają ten sam zestaw „genów”, czyli podstawową, głęboką strukturę. Jednakże funkcjonują w innych warunkach geopolitycznych, ekonomicznych i kulturowych, przez rozwijały się nieco inaczej i można między nimi wskazać różnice. W XXI wieku rywalizują jednak nie tyle między sobą, lecz walczą z tym samym wrogiem, ekspansywnym i mocnym językiem angielskim. Te bliźniacze społeczeństwa przyjęły wobec rywala odmienne strategie. Chorwacka polityka językowa jest nacechowana puryzmem i lękiem przed kulturową katastrofą, jaka czeka słowiański element zdominowany oraz wchłonięty przez żywioł germański. Natomiast polityka językowa Serbii jest dużo bardziej tolerancyjna, a chociaż zwraca się naturalnie uwagę na pojawiające się neologizmy, nie słychać zbyt wielu głosów całkowitego odrzucenia tych nowych słów.

Analizując politykę językową Serbii i Chorwacji należy mieć na uwadze dwie potężne, ścierające się siły, których jednak sami nosiciele zazwyczaj nie uświadamiają sobie, dokonując codziennych wyborów językowych typu „jakiego słowa użyć”. Siły te można w dużym uogólnieniu przedstawić jako naturę i kulturę. Z jednej strony wybierając takie, a nie inne elementy swojej wypowiedzi, użytkownik każdego języka kieruje się pragnieniem osiągnięcia optimum pomiędzy ekonomicznością wypowiedzi a osiągnięciem jej celu. Naturalnym i wspólnym celem wszystkich wypowiedzi jest bycie zrozumianym, pojawiają się także jednak dodatkowe cele jak wywarcie wpływu na odbiorcę, zrobienie na nim pozytywnego wrażenia poprzez użycie odpowiednich słów itp. Język w rozumieniu *parole* składa się z niezliczonej ilości takich właśnie wypowiedzi, stąd nie dziwi, że nieustannie się on zmienia czy też należałoby powiedzieć ewoluuje, przetwarzając struktury skuteczne, a odrzucając struktury nieskuteczne lub też ograniczając ich użycie do nisz tematycznych. Proces ten jest naturalny w tym sensie, że chociaż dokonują go jednostki świadome każdego dnia, w żadnym momencie nie podejmują one wspólnej decyzji w stylu „od dzisiaj

zaczynamy mówić tak, a przestajemy mówić tak”, nie jest zatem teleologiczny i generalnie rzecz biorąc, można tylko usiłować na ten proces wpłynąć, ale żadna jednostka czy grupa jednostek nie steruje nim w całości, jakiegokolwiek by nie żywiła ambicje czy nadzieje i jakim autorytetem by się nie cieszyła. Z ekolingwistycznego punktu widzenia zatem polityka językowa jako proces nie zachodzi, a przynajmniej nie wpływa na naturalny rozwój języka (o tyle naturalny, o ile może być takim wytwór kultury), ponieważ nie istnieje żaden moment, kiedy dana władza byłaby w stanie przekazać odpowiednie wytyczne wszystkim naraz użytkownikom języka, a co więcej, nie istnieje żaden powód, dla którego użytkownicy mieliby się do tych wytycznych zastosować, tym bardziej symultanicznie.

Natomiast z socjolingwistycznego punktu widzenia (czyli z pozycji siły, którą w tym konflikcie nazwiemy umownie kulturą), żadna jednostka, chociaż podejmuje decyzje o własnej wypowiedzi indywidualnie, nie funkcjonuje w społecznej próżni i chcąc lub nie chcąc, obcuje z różnymi poglądami na temat języka, którego używa. Poglądy te składają się na szereg zjawisk, takich jak opinie językoznawców prezentowanych w książkach, programach RTV lub prasie, szeroko rozumiane poradnictwo językowe, mowa osób popularnych lub cenionych itp. Użytkownik języka wybiera słowa spośród te, które zna lub poznaje, jednak w niektórych przypadkach poznając je, napotyka także na pewne wartościowanie ich dotyczące i następnie przetwarzając te słowa (replikując linguemy), musi się, świadomie lub nieświadomie, z tym wartościowaniem zmierzyć. Istnieje stanowisko, że jeśli odpowiednio długo i odpowiednio starannie będzie się przekazywać wartościujące opinie na temat pewnych elementów języka („tak się mówi, tak się nie mówi”), użytkownicy będą uważać, że powinni mówić zgodnie z tymi opiniami, a stąd już tylko krok do wyplenienia mowy „niepoprawnej” i rozpowszechnienia mowy „poprawnej”. W tym miejscu dochodzi do konfliktu, ponieważ linguemy niepożądane przez językoznawców są często ekonomiczniejsze (krótsze, prostsze, łatwiejsze do odmiany lub wymówienia) i skuteczniejsze niż te pożyteczne. Z drugiej jednak strony, wiele językowych mutacji nie przechodzi próby czasu i obumiera w sposób naturalny, wraz ze spadkiem ich skuteczności lub prestiżu. W tym miejscu czynniki „naturalne” spotykają się ze „społecznymi”.

Elementy obce w języku są szczególnym przypadkiem mowy pożądanego i niepożądanego, języka „złego” i „dobrego”. W XVIII i XIX wieku najpopularniejszym językiem wśród ludzi wykształconych w Europie był język francuski, więc dla wielu ówczesnych Europejczyków pochodzenia niefrankońskiego (m.in. Polaków) wtrącanie nie tylko wyrazów, ale też całych konstrukcji zdaniowych do swojej wypowiedzi było wyborem naturalnym i intuicyjnym, kiedy znajdowali się w grupie społecznej, gdzie postrzegano to

jako prestiżowe oraz pożądane. Co więcej, wypowiedź w języku francuskim mogła być skuteczniejsza niż wypowiedź w języku rodzimym, chociaż teoretycznie byłaby tak samo zrozumiała. Jeśli jednak wziąć pod uwagę inne środowisko (np. chłopów pańszczyźnianych) lub inną epokę (np. lata 60. XX wieku), ta sama wypowiedź z obcymi wtrętami byłaby nieskuteczna, niezrozumiana i przypuszczalnie przysporzyłaby tylko społecznej frustracji. Wpływ polityczny i kulturowy Francji zmalał do tego stopnia, że posługiwanie się dużą ilością elementów z tego języka przestało pełnić tę funkcję, co kiedyś, a zatem przetwarzanie tych elementów znacznie zmalało w porównaniu z wiekiem XVIII, poza pewnymi społecznymi niszami typu studenci romanistyki itp. W XX i XXI wieku rolę *lingua franca* przejęła angielszczyzna w swojej uproszczonej, globalnej formie znanej jako *World English*, pomijającej zazwyczaj subtelności wymowy czy gramatyki brytyjskiej (co jest kolejnym dowodem na działanie procesu przetwarzania form ekonomicznych i skutecznych – tak naprawdę nierdzenni użytkownicy języka angielskiego pozwalają sobie w powszedniej komunikacji na tyle uproszczeń, ile tylko jest możliwe, dopóki są rozumiani przez interlokutora, co skutkuje np. całkowitym pomijaniem rodzajników, odmieniania wszystkich czasowników w sposób regularny itp.). Anglicyzmy występują praktycznie we wszystkich językach państwowych świata „północnoatlantyckiego” i każdy język na swój sposób je przetwarza. Są nośnikiem już nawet nie tyle dominacji amerykańskiej, lecz stały się synonimem bycia częścią Zachodu, skoro po angielsku śpiewają zespoły ze Skandynawii lub jest on językiem urzędowym firm z krajów Beneluksu. Niosą ze sobą globalizację, internacjonalizację, wartości promowane przez zachodni tzw. *mainstream* i także z tego powodu często budzą sprzeciw. Inne narody, w tym Słowianie, czują się nieraz przez wszechobecną angielszczyznę przerabiani, inkorporowani, wtłoczeni w obce im kulturowe oraz społeczne schematy. Rodzi się naturalna chęć gloryfikacji i ochrony tego, co własne, powrotu do korzeni, nierzadko tęsknota za jakąś „złotą epoką” swojego narodu – to wszystko, co Spolsky nazywa Wielką Tradycją.

Chęć tam jest nieraz tym silniejsza, im bardziej status narodu niepewny. Sytuacja, która wytworzyła się w tzw. krajach postjugosłowiańskich, spowodowała obniżenie prestiżu języków oraz kultur tych krajów w stosunku do prestiżu, jakim cieszył się serbsko-chorwacki i kultura jugosłowiańska. Serbowie i Chorwaci są słabo rozróżniani poza swoim regionem, ich języki i kultury bardzo często się mylą, co pokazuje ankieta przeprowadzona wśród osób innych nacji. Szczególnie Chorwaci, w przeciwieństwie do Serbów odrzucający dziedzictwo jugosłowiańskie, pragną wyraźniej zaznaczyć swoją obecność, podkreślić to, co swojskie. Jednym z wyrazów zwrotu w kierunku szeroko rozumianej swojskości, chorwackości, jest

purystyczna polityka językowa, postulowanie preferowania *linguemu* chorwackich wobec obcych, z drugiej strony zaś negatywny stosunek do elementów obcych. Z oczywistych przyczyn najbardziej widocznymi wpływami obcymi są neologizmy pochodzenia angielskiego. Są to najczęściej słowa nowe, jeszcze niezaadaptowane, dlatego na tle wypowiedzi słowiańskiej mogą być najbardziej rażące. Z drugiej jednak strony chorwacka polityka językowa wycelowania jest nie tylko w słowa nowe lub wyłącznie o pochodzeniu anglosaskim, lecz również w liczne internacjonalizmy, które są obecne w wielu językach, a często i niekoniecznie zostały zapożyczone za pośrednictwem angielskiego, jednak wpływ języka angielskiego ożywia je i jakby adaptuje na nowo. W rozdziale IV, poświęconym obecności tych anglicyzmów-internacjonalizmów w tekstach serbskich i chorwackich, wykazano, że w całości zebranego korpusu wyrazy pochodzenia wyłącznie angielskiego stanowią nie więcej niż jedną czwartą. Pojawia się zatem pytanie, czy faktycznie o żywiole anglosaskim powinna być mowa, gdy rozpatruje się kwestie wpływów obcych do języków słowiańskich (tutaj pokazanych na przykładzie serbskiego i chorwackiego), czy też raczej należałoby mówić o szeroko rozumianej internacjonalizacji. Angielski stał się swego rodzaju meta-językiem, przenoszącym za swoim pośrednictwem dużą ilość słów nierdzennych (choćby francuskich, ale także nieeuropejskich, np. japońskich) po prostu dlatego, że stanowią część międzynarodowej kultury Zachodu, w wielu krajach niemal identycznej. Pogoń za swojskością, słowiańskością jest zatem również usiłowaniem zachowania pewnej cennej autentyczności, tym silniejszym u Chorwatów, którzy przez kilkadziesiąt lat istnienia Jugosławii (tak przedwojennej, jak powojennej) czuli się włączeni w jugosłowiańską unifikację. Z kolei z punktu widzenia Serbów internacjonalizm i kosmopolityzm były wartościami wyróżniającymi Jugosławię pozytywnie na tle innych państw bloku komunistycznego. Nie czują oni tak dużego lęku przed „najazdem” obcych języków i kultury. Także w stosunku do własnego języka cechuje ich pragmatyzm: od dychotomii swoje-obce o wiele istotniejsza jest dychotomia potrzebne-niepotrzebne.

Można powiedzieć, że polityka językowa jest skuteczna o tyle, że użytkownicy obu języków zazwyczaj dzielą opinie wygłaszane w swoich krajach. Chorwaci z reguły w pytaniach teoretycznych podchodzili do internacjonalizmów sceptycznie, uważali ich liczbę za zbyt dużą, a obecność często za zbyteczną, odzwierciedlając tym samym w pewnym stopniu dyskurs purystyczny panujący w chorwackiej nauce i edukacji językowej. Natomiast Serbowie mieli do napływów obcych stosunek bardziej obojętny, częściej uzależniali swoją tolerancję wobec przydatności zapożyczonych wyrazów, co znowu harmonizuje ze stanowiskiem, jakie prezentują przytoczeni w pracy lingwiści. Z drugiej jednak strony,

respondentom zadano szereg pytań praktycznych, w których zostali oni poproszeni odpowiednio o podanie synonimu, znaczenia danego słowa lub odgadnięcia wyrazu na podstawie podanej definicji. Odpowiedzi dla tej części nie wykazują większych różnic pomiędzy Serbami a Chorwatami – udzielali oni podobnie często odpowiedzi o pochodzeniu słowiańskim jak niesłowiańskim (pytania skonstruowane były tak, żeby można było podać różne warianty), a częstotliwość jednych i drugich była uzależniona od konkretnego przykładu, a nie od narodowości. Jak wynika z podsumowania wszystkich odpowiedzi, nie zachodziła korelacja pomiędzy odpowiedzią słowiańską lub niesłowiańską a narodowością odpowiadającego – to znaczy ani Serbowie ani Chorwaci nie odpowiadali częściej w którymkolwiek sposób. Nie sposób na podstawie uzyskanych danych wskazać żadnej różnicy pomiędzy badanymi grupami co do preferencji słów rodzimych lub obcych. Jest to o tyle interesujący wynik, że większość badanych stanowiły osoby, które przynajmniej część swojej edukacji odbyły już po rozpadzie Jugosławii, zatem miały kontakt z polityką językową danego państwa. Można by zatem oczekiwać pewnych różnic w odpowiedziach tych osób, tym bardziej, że najwidoczniej same dzielają przynajmniej część rozpowszechnionych w swoim kraju poglądów na temat wpływów obcych.

Drugim badaniem było porównanie tekstów serbskich i chorwackich z podobnych źródeł, podzielonych na grupy w zależności od stopnia sformalizowania stylu i poziomu jego kontroli przez czynniki niezależne od autora. Korpus obejmował teksty od artykułów naukowych, podlegających zazwyczaj redakcji i korekcie, poprzez teksty popularno-naukowe i z prasy codziennej aż po pisane językiem potocznym artykuły z prasy bulwarowej i teksty z blogów, gdzie panowała całkowita dowolność stylu. W przeciwieństwie do sztucznej sytuacji wypełniania ankiety, autorzy tekstów nie mogli się domyślać, że są sprawdzani pod kątem obecności słów obcych, były to zatem wypowiedzi bardziej naturalne, powstałe przede wszystkim po to, by zrealizować cel komunikacyjny: przekazać informacje lub poglądy autora w możliwie atrakcyjny i skuteczny sposób, z drugiej jednak strony nie sposób było poznać stosunku autorów do internacjonalizacji ich języków. Wyniki badania korespondują z wynikami uzyskanymi drogą ankietową: użycie słów obcych jest uzależnione od tematyki i typu tekstu, a nie od języka, w jakim powstał. Ponownie wykazano podobieństwo odpowiedzi w tych samych typach tekstów (podobnie jak odpowiedzi Serbów i Chorwatów na poszczególne pytania były zazwyczaj zbliżone), natomiast nie odnotowano korelacji pomiędzy językiem tekstu a ilorazem słów obcych. Zaobserwowano nawet, co jednak może wynikać z przypadku, nieco większy iloraz słów pochodzenia obcego w tekstach chorwackich, których autorzy mieli największą swobodę stylu, a także nieco większy słownik

chorwackich UAI (unikalnych anglicyzmów i internacjonalizmów znalezionych w badanym korpusie). Jest to jednak różnica na tyle niewielka, że ciężko uznać ją za dowód na przeciwność chorwackiej polityki językowej. Być może należałoby przeprowadzić badania na jeszcze większą skalę, zarówno liczbową, jak i czasową, aby potwierdzić lub odrzucić tego typu tendencję.

W obliczu przedstawionych opinii językoznawców na temat anglicyzacji i internacjonalizacji języka serbskiego i chorwackiego badacz mógłby się spodziewać obserwacji odmiennych, choćby tylko do pewnego stopnia, zachowań użytkowników tych języków. Tym bardziej, że opisywane polityki obowiązują już w państwach „postjugosłowiańskich” prawie 20 lat, a zatem wychowało się w ich duchu całe pokolenie. Tymczasem jedyne różnice, jakie zaobserwowano, leżą w zakresie opinii i deklaracji. Chorwaci, których odpowiedzi zanalizowano, zazwyczaj zgadzają się z purystycznymi opiniami na temat swojego języka, ale konstruując wypowiedź lub szukając odpowiedniego słowa, używają elementów obcych tam, gdzie jest to im potrzebne, czyli dokładnie tak samo, jak ich sąsiedzi Serbowie, których opinie na temat anglicyzacji są bardziej liberalne. Być może dzieje się tak dlatego, że konflikt interesów w przypadku anglicyzmów jest duży: purystyczne zachowania mogą być promowane przez środowiska akademickie, jednak codzienne życie wielu Chorwatów, toczące się w świecie masowych mediów, nowoczesnych technologii, Internetu i zagranicznych firm (tym intensywniej wkraczających na lokalny rynek od dnia wstąpienia tego kraju do Unii Europejskiej – 1 lipca 2013 roku), wymaga sprawnego komunikowania się z użyciem słów obcych.

Badanie tekstów udziela także interesującej odpowiedzi na pytanie, czy użytkownicy wymagają nieustannego kontrolowania i poprawiania „czystości” ich wypowiedzi. Jak bowiem zaobserwowano, największe stężenie internacjonalizmów i anglicyzmów odnotowano w tekstach podlegających redakcji oraz korekcie, natomiast w tekstach pisanych stylem potocznym było ich stosunkowo najmniej. Wynika to po prostu z tematyki tych wypowiedzi: artykuły akademickie i specjalistyczne cechuje używanie profesjonalizmów, które (szczególnie w pewnych branżach) są anglicyzmami i internacjonalizmami, co niejako zmusza autora do posługiwania się nimi, a także zawęży dostępny zakres synonimów, by nie stracić naukowej precyzji. Nie można zatem mówić o „czystych” i „poprawnych” tekstach pisanych przez profesjonalistów oraz „zaśmieconych” wypowiedziach z prasy brukowej lub Internetu. Jest wręcz dokładnie odwrotnie – użytkownik języka nie potrzebuje cenzora lub korektora, by mówić w swoim rodzimym języku bez wtrącania co chwila niepotrzebnych słów obcych. Najwidoczniej potrzeba używania anglicyzmów, nawet w zdemonizowanym

pod tym względem Internetu, nie jest aż tak wielka, jak spodziewają się tego niektórzy językoznawcy. Można zatem zaryzykować stwierdzenie, że nie tylko próba nadzorowania mowy ludzkiej jest skazana na niepowodzenie – tak naprawdę nie jest aż tak potrzebna, jak chcieliby jej orędownicy. Wbrew niektórym głosom, przeciętny użytkownik języka nie „zaśmieca” go wyrazami obcymi w sposób niekontrolowany, nawet jeśli nie poddaje się go odpowiedniej formacji purystycznego uwrażliwienia. Jak widać na podstawie odpowiedzi w ankiecie, polityka językowa odgrywa rolę pozytywną o tyle, że uświadamia ludziom pewne zjawiska i problemy, uczuła ich na słowa, których używają. Nie można jednak w żadnym miejscu odtrąbić jej sukcesu na polu konstruowania pojedynczych wypowiedzi, ponieważ tutaj praktycznie zawsze zwycięża *language practice*, jak nazwał to Bernard Spolsky, czy też zasady doboru naturalnego, jak chcieliby ekolingwiści.

Język przetwarza to, co jest w danej społecznej, politycznej, kulturowej sytuacji potrzebne, co zapewnia przetrwanie. Jest tak, odkąd powstał język ludzki w ogóle, gdyż zdaniem niektórych ewolucjonistów to właśnie stworzenie abstrakcyjnej mowy było jednym z czynników przesądzającym o wielkim sukcesie gatunku ludzkiego. Nie budzi chyba żadnej wątpliwości stwierdzenie, że w obecnym świecie sprawność językowa, także kompetencja w zakresie posługiwania się obcymi wyrażeniami lub całymi językami, ma duży wpływ na możliwość fizycznego przetrwania ludzi. Językowym purystom pozostaje nadzieja, że z czasem zbędne zapożyczenia zanikną same, tak, jak to się wielokrotnie w wielu językach zdarzało i zdarza nadal. W gruncie rzeczy jednak wyniki badania przedstawionego w tej pracy są optymistyczne: językom słowiańskim w żadnym wypadku nie grozi wyginięcie, skoro ich użytkownicy wciąż jednak wolą używać linguemów słowiańskich względem niesłowiańskich, nawet jeśli żadna instytucja lub okoliczność ich do tego nie przymusza. Stwierdzenie pewnej niemożności wpływania na mowę ludzką w makro skali niekoniecznie musi być zatem czymś złym.

Ostatnim pytaniem, jakie narzuca się w podsumowaniu powyższej pracy, jest sytuacja językowa wśród pozostałych narodów słowiańskich. Interesującym byłoby przekonanie się, czy sytuacja Serbów i Chorwatów jest czymś wyjątkowym, czy też raczej typowym. Do tego niezbędne jest jednak przeprowadzenie wielu dalszych badań, które, miejmy nadzieję, przyniesie przyszłość.

Bibliografija

1. Alerić M., 2009, *Jezični osjećaj kao kriterij u normiranu standardnoga jezika*, [w:] Granić J. (ured.), *Jezička politika i jezična stvarnost (Language Policy and Language Reality)*, Zagreb, s. 105-116.
2. Anić V., 1990, *Prilog razgovoru o planiranju jezika u Jugoslaviji*, [w:] Vasić V. (red.), *Jezička politika i planiranje jezika u Jugoslaviji*, Novi Sad, s. 101-103.
3. Anić V., 2000, *Czy mówi pan po idiotycznemu?* Rozmowa z Miljenko Jergoviciem, tłum. Barbara Pilch, Małgorzata Turcza, <http://www.postjugo.filg.uj.edu.pl/>.
4. Balažić Bulc T., Požgaj Hadži V., 2009, *Stereotipi o govornicima stranih jezika*, [w:] Granić J. (ured.), *Jezička politika i jezična stvarnost (Language Policy and Language Reality)*, Zagreb, s. 499-508.
5. Balowska G., 1999, *Mikrojęzyki literackie* [w:] Socjolingwistyka t. XVI, s. 41-49.
6. Babić S., 1967, *Htijenja i ostvarenja Novosadskoga dogovora*, [w:] Jezik, XV, Zagreb, s. 3-13.
7. Babić S., 2003, *Prijedlog za ukidanje hrvatskog jezika*, Zagreb.
8. Babić S., 2004, *Hrvanja hrvatskoga. Hrvatski u koštacu sa srpskim i u klinču sa engleskim*, Zagrzeb.
9. Babić S., 2008, *Još o jeziku i Europskoj Uniji. Uz članak Marija Grčevića*, [w:] Jezik 55, s. 193-195.
10. Babić S., 2009, *Položaj hrvatskoga jezika*, [w:] Jezik 56, s. 104-105.
11. Babić S., 2010, *Nazovilingvistika Snježane Kordić*, [w:] Jezik, 57, 2010, 150-151.
12. Bajić S., 2010, *Anglicizmi u srpskom jeziku*, Banja Luka – Belgrad.
13. Balowska G., 1999, *Mikrojęzyki literackie*, [w:] Socjolingwistyka XVI, s. 41-49.
14. Balowski M., 2002, *Sytuacja języka czeskiego po aksamitnej rewolucji*, [w:] Popowska-Taborska H., Rudnik-Karwatowa Z., Rusek J., Siatkowski J. (red.), *Z polskich studiów slawistycznych, seria X. Językoznawstwo*, Warszawa, s. 5-13.
15. Barbarić D., 2007, *Jezik, mišljenje, narod. Nastojanja oko mišljenja u materinjem jeziku*, [w:] Hekman J. (red.), *Hrvatska filozofija u XX. stoljeću*, Zagrzeb, s. 299-315.
16. Bašić N., 2005, *Jezična politika kao razgradnja hrvatskih jezičnih norma*, [w:] Jezik 52, br. 1, s. 7-19.

17. Bašić N., 2012, *Hrvatski jezik i jezikoslovlje danas: normativni prijemori i politička osporovanja*, [w:] Jezik 59, s. 20-27.
18. Belić A., 1932, *Gramatika srpskohrvatskog jezika*, Belgrad.
19. Belaj B., Tanacković Faletar G., 2007, *Jedan mogući teorijski model pristupa analizi jezičnoga posuđivanja*, [w:] Jezikoslovlje 8.1, s. 5-25.
20. Bobrownicka M., 2000, *Poliglotyzm społeczeństw słowiańskich a rozwój ich świadomości narodowej*, [w:] Bobrownicka M. (red.), *Język a tożsamość narodowa. Slavica*, Kraków, s. 18-37.
21. Bojić V., inni, 1998, *Slovo o srpskom jeziku*, Politika, 1. i 8. avgust 1998.
22. Bońkowski R., 2010, *Słowianie środkowopołudniowi na przełomie XX i XXI wieku*, Katowice.
23. Bosnar-Valković B., Blažević N., Gjuran-Coha A., 2008, *The Americanization of the Croatian Language*, [w:] Coll. Antropol. 32 (2008), 4: 1035-042.
24. Božić J., 2003, *Jezičke pozajmljenice u sociolingvističkom ključu*, [w:] Glasnik Narodne Biblioteke Srbije 1/2003, Belgrad.
25. Brala M., 2009, *Language@Web. When Wirtual Talk Becomes Reality*, [w:] Granić J. (ured.), *Jezička politika i jezična stvarnost (Language Policy and Language Reality)*, Zagreb, 723-731.
26. Bralczyk J., Markowski A., 2005, *Rola i miejsce instytucji językoznawczych w kształtowaniu polityki językowej* [w:] *Polska polityka komunikacyjno-językowa wobec wyzwań XXI wieku*, Gajda S. (red.), Warszawa, s. 82-89.
27. Bratanić M., 2009, *Što je nazivlje jeziku? Jezična politika i terminološko planiranje*, [w:] Granić J. (red.), *Jezička politika i jezična stvarnost (Language Policy and Language Reality)*, Zagreb, s. 608-615.
28. Brborić B. 2001, *O jezičkom raskolu. Sociolingvistički ogledi I*, Belgrad.
29. Brozović D., 1970, *Standardni jezik*, Zagreb.
30. Brozović D., 1990a, *O općoj tipologiji jezičnih politika i o načelima i uvjetovanostima jezične politike u jugoslavenskoj zajednici*, [w:] Vasić V. (red.), *Jezička politika i planiranje jezika u Jugoslaviji*, Novi Sad, s. 7-22.
31. Brozović D., 1990b, *Jedno lingvističko mišljenje o (jezičnoj) politici*, [w:] Vasić V. (red.), *Jezička politika i planiranje jezika u Jugoslaviji*, Novi Sad, s. 87-91.
32. Brozović D., 2002, *Europske integracije i hrvatski jezik*, [w:] Jezik 49, br. 4, s. 121-125.
33. Bugarski R., 1986, *Lingvistika u primeni*, Belgrad.

34. Bugarski R., *Nekoliko napomena o našoj jezičkoj politici*, [w:] Vasić V. (red.), *Jezička politika i planiranje jezika u Jugoslaviji*, Novi Sad, s. 81-85.
35. Bugarski R., 1995, *Jezik od mira do rata*, Belgrad.
36. Bugarski R., 1996, *Strane reči danas: pojam, upotreba, stavovi*, [w:] *O leksičkim pozajmljenicama*, Subotica-Belgrad, s. 17-27.
37. Bugarski R., 2002, *Nova lica jezika. Socjolingvističke teme*, Belgrad.
38. Bugarski R., 2005, *Jezik i kultura*, Belgrad.
39. Bugarski R., 2006 *Žargon. Lingvistička studija*, Belgrad.
40. Bugarski R., 2009a, *European Language Policy between Diversity and Globalisation*. [w:] *Jezička politika i jezička stvarnost*, Zagreb, s. 628-640.
41. Bugarski R., 2009b, *Evropa u jeziku*, Belgrad.
42. Capuz J.G., 1997, *Towards a Typological Classification of Linguistic Borrowing (Illustrated with Anglicisms in Romance Languages)*, [w:] *Revista Alicantina de Estudios Ingleses* nr 10, 81-94.
43. Cichońska M., 1993, *Język serbsko-chorwacki wobec procesów dezintegracyjnych w Jugosławii*, [w:] *Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w Europie*, red. S. Gajda, Opole, s. 271-278.
44. Cichońska M., 1994, *Języki Słowian Południowych wobec rozpadu SFRJ*. [w:] Fontański H. (red.), *Współczesne tendencje rozwojowe języków słowiańskich*, Katowice, s. 43-55.
45. Cipra F., 1941, *Različit odnošaj hrvatskog i srpskog jezika prema tuđicama*, [w:] Samardžija M. (red.), 2008, *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, s. 226-228.
46. Couto, H. H., 2012, *Ecosystemic Linguistics* [online: <http://meioambienteelinguagem.blogspot.com/2012/10/ecosystemic-linguistics.html>].
47. Craig, C.G., 1998, *Language Contact and Language Degeneration* [w:] *The Handbook of Sociolinguistics*, ed. Florian Coulmas, s. 257-270.
48. Crljen, D., 1941, *Hrvatske narodne rieči – mjesto tuđica (Primjeri iz poglavnikove knjige "Strahote zabluda")*, [w:] Samardžija M. (red.), 2008, *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, s. 222-225.
49. Croft W., 1990, *Typology and universals*, Cambridge.
50. Croft W., 2000, *Explaining a language change. An evolutionary approach*, Harlow.
51. Crystal D., 2003, *Language Death*, Cambridge 2003.

52. Crystal D., 2004, *English as a Global Language*, Cambridge.
53. Crystal D., 2011, *The consequences of global English*, [w:] *Word for Word: The social, economic and political impact of Spanish and English*, Madrid Santillana, 67-72.
54. Cvikić L., *Hrvatski – mali, zavičajni jezik*, [w:] Kryžan-Stanojević B. (red.), *Lice i naličje jezične globalizacije*, s. 95-101.
55. Czerwiński M., 2004, *Kulturowe i polityczne aspekty funkcjonowania kategorii "Europy" w Chorwacji. Rola języka i dyskursu*, [w:] *Socjolingwistyka XVIII*, s. 43-55
56. Czerwiński M., 2005a, *Język – ideologia – naród. Polityka językowa w Chorwacji a język mediów*, Kraków.
57. Czerwiński M., 2005b, *Język propagandy w Niezależnym Państwie Chorwackim – próba charakterystyki*, [w:] *Socjolingwistyka XIX*, 2005, s. 63-81.
58. Czerwiński M., 2007, *Estetyka narodowa i jej wrogowie – czyli o językach literackich w tak zwanej ponowoczesności*, [w:] *Socjolingwistyka XXI*, s. 7-22.
59. Czerwiński M., 2008, *Syndrom wielojęzyczności we współczesnych językach i literaturach narodów byłej Jugosławii*, [w:] Gajda S. (red.), *Tożsamość a język w perspektywie slawistycznej*, Opole, s. 177-198.
60. Dankić I., 2003, *Utjecaj engleskog jezika na hrvatski jezik: o nazivima preduzeća u mostarskim općinama s hrvatskom većinom*, [w:] *Motrišta* 26/2003, s. 186-190.
61. Dąbrowska-Partyka M., 2000, *Pismo jako znak tożsamości*, [w:] Bobrownicka M. (red.), *Język a tożsamość narodowa*, Kraków, s. 169-182.
62. Domański Cz., 2001, *Metody statystyczne. Teoria i zadania*, Łódź.
63. Duliczenko A.D. [Дуличенко А.Д.], 2003, *Языки этнических меньшинств и языки региональные (региолекты). Некоторые методологические аспекты*, [w:] Wrocławska E., Zieniukowa J. (red.), *Języki mniejszości i języki regionalne*, Warszawa 2003, s. 28-39.
64. Devall B., Sessions G., 1994, *Ekologia głęboka*, Warszawa.
65. Dilparić P.D., 2012, *„Jezik globalizacije” ili globalnost jezika*, [w:] *Naučni sastanak slavista u Vukove dane. Srpski jezik i njegove norme*, 41/1, Beograd, s. 419-429.
66. Đurđev G., 1999, *Srpski, hrvatski i bošnjački jezik* [w:] *Socjolingwistyka t. 16*, s. 21-25.
67. Edwards J., 2009, *Language and Identity*, Cambridge.
68. Fairclough N., 2006, *Language and Globalization*, London and New York.

69. Ferguson Ch. A., 1959, *Diglossia* [w:] *Word* 15, s. 325-340.
70. Filipović R., 1986, *Teorija jezika u kontaktu*, Zagrzeb.
71. Filipović R., 1990, *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo – razvoj – značenje*, Zagrzeb.
72. Filipović J., 2009, *Moć reči. Ogledi iz kritičke sociolingvistike*, Beograd.
73. Fishman J., 2006, *Do not leave your language alone: The hidden status agendas within corpus planning in language policy*, Mahwah, New Jersey/London.
74. Frančić V., 1963, *Gramatyka opisowa języka serbsko-chorwackiego*, Warszawa.
75. Furdal A., 2002, *Języki słowiańskie w warunkach wielokulturowości*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych, seria X. Językoznawstwo*, Warszawa, 41-47.
76. Futuyma D., *Ewolucja*, Warszawa 2008.
77. Gajda S., (red.), 2001, *Język polski. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, Opole.
78. Gajda S. (red.), 2003, *Języki słowiańskie w perspektywie ekolingwistycznej*, Opole.
79. Gajda S., 2007, *Szkic o polityce językowej Rosji* [w:] *Socjolingwistyka* 21, s. 29-65.
80. Gajda S., 2008, *Językowa przyszłość a polityka językowa*, [w:] Warchala J., Krzyżyk D. (red.), *Polska polityka językowa w Unii Europejskiej*, Katowice, s.51-66.
81. Gajda S., 2008b, *Kontakty językowe a polityka językowa – kwestia tolerancji*, [w:] Dubisz S., Stapor I. (red.), *Wielojęzyczność: kontakty językowe w rozwoju kultur słowiańskich*, Pułtusk.
82. Garner M., 2004, *Language: An Ecological View*, Oxford: Peter Lang.
83. Garner M., 2005, *Language Ecology as Linguistic Theory*, [w:] *Kajian Linguistik dan Sastra* vol. 17, n. 33, s. 91-101.
84. Gil D., 2004, *Mediewistyka w służbie ideologii. Dzisiejsza interpretacja serbskiej tradycji kulturowej*, [w:] Suchanek L. (red.), *Współczesne literaturoznawstwo slawistyczne*, s. 23-40.
85. Gjuran-Coha A., 2004, *Anglicizmi u medicinskoj terminologiji*, [w:] *Riječ* 10, sv. 1, s. 15-22.
86. Gjuan-Coha A., 2007, *Posuđenice i prevedenice engleskoga podrijetla u medicinskom nazivlju. Doktorska disertacija*, Zagrzeb.
87. Gluhak A., 2009, *Grafički „anglicizmi”*, [w:] Badurina L., Pranjković I., Silić J. (red.), *Jezički varijeteti i nacionalni identiteti*, Zagrzeb, s. 433-455.
88. Grabias S., 2001, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin, wyd. 2.
89. Grčević M. 2011, *Hrvatski jezik i Europska Unija*, [w:] *Jezik* 58, s. 51-57.

90. Greenberg J., Croft W. (ed.), 2005, *Genetic linguistics. Essays on Theory and Method*, Oxford/New York.
91. Greenberg R. D., 2005, *Jezik i identitet na Balkanu. Raspad srpsko-hrvatskoga*, Zagreb, tñm. Anita Peti-Stantić.
92. Handke K., 2008, *Socjologia języka*, Warszawa.
93. Haugen E., 1950, *The Analysis of Linguistic Borrowing* [w:] *Language* 26, 210-231.
94. Haugen E., 1966, *Dialect, Language, Nation*, [w:] *American Anthropologist* nr 68(4), s. 922-935. Polskie tłumaczenie w: Głowiński M. (red.), 1980, *Język i społeczeństwo*, s. 169-193, Warszawa.
95. Haugen E., 1972/2001, *The ecology of language* // Fill A., Mühlhäusler P. (ed.), 2001, *The Ecolinguistic Reader. Language, Ecology and Environment*, London/New York 2001, s. 57-66.
96. Haugen, E., 1987, *Blessings of Babel: Bilingualism and language planning: Problems and pleasures*, Berlin, New York & Amsterdam.
97. Hawley A.H., 1950, *Human Ecology. A Theory of Community Structure*, New York.
98. Hlavač J., 2006, *Jezična politika i praksa u Europskoj Uniji*, [w:] *Jezik* br. 53, sv. 2, s. 96-109.
99. Injac G., 2005, *Pozajmljenica ili promena koda? Engleski jezik u srpskom i poljskom pisanom diskursu*, [w:] *Socjolingwistyka XIX*, s. 95-104.
100. Isaković A., 1992, *ne leksike u bosanskom jeziku*, Sarajevo.
101. Ivić M., 1965, *Problem norme u književnom jeziku*, [w:] *Jezik*, br. 1, s.1-8.
102. Ivić M., 1996, *Opšti pogled na problem tuđica*, [w:] Plankoš, J. (red.) *O leksičkim pozajmljenicama*, Subotica-Belgrad, s. 11-16.
103. Ivić M., 2008, *Lingvistički ogledi*, Beograd.
104. Janjić M., 2010, *(Anglo)srpski književni jezik u ogledalu popularnih ženskh časopisa*, [w:] *Srpski jezik, književnost, umetnost. Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu (30-31.X.2009) Knjiga I: Jezički sistem i upotreba jezika*, Kragujevac, s. 311-321.
105. Janković S., 1990, *Jezička politika u današnje vrijeme*, [w:] Vasić V. (red.), *Jezička politika i planiranje jezika u Jugoslaviji*, Novi Sad, s. 33-48.

106. Jaroszewicz H., 1999, *Literacki język serbsko-chorwacki i bośniacki. Cele powstania, spełniane funkcje społeczne, sposoby istnienia*, [w:] Socjolingwistyka XVI, s. 27-40.
107. Jaroszewicz H., 2001, *Socjolingwistyczne podłoże rozwoju języka serbsko-chorwackiego w latach 1945-1992*, [w:] *Studia nad współczesnymi językami i literaturami południowo- i zachodniosłowiańskimi*, red. W. Lubaś, Opole 2001, s. 83-90.
108. Jaroszewicz H., 2003a, *Nowe tendencje normatywne w standardowych językach chorwackim i serbskim*, Opole.
109. Jaroszewicz H., 2003b, *Współczesna społeczność bośniacka i jej język*, [w:] Socjolingwistyka XVII, s. 49-65.
110. Jaroszewicz H., 2003c, *Polityka językowa a nacjonalizm językowy. Próba systematyzacji pojęć*, [w:] Socjolingwistyka XVII, s. 27-36.
111. Jaroszewicz H., 2004, *Komparacja normy standardowych języków bośniackiego, chorwackiego i serbskiego. Możliwe tendencje dalszego rozwoju języków „postserbsko-chorwackich”* [w:] Socjolingwistyka t. 18, s. 11-41.
112. Jaroszewicz H., 2005a, *Kryzys serbsko-chorwackiej wspólnoty państwowo-językowej na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku*, [w:] Socjolingwistyka XIX, s. 31-62.
113. Jaroszewicz H., 2005b, *Rozwój i socjolingwistyczne tło serbsko-chorwackiej wspólnoty językowej w latach 1941-1945 – Nezavisna Država Hrvatska, okupowana Serbia, obszary pod kontrolą partyzantki Tity*, [w:] Socjolingwistyka XIX, s. 79-94.
114. Jaroszewicz H., 2007, *Serbokroatystyka, serbistyka i kroatystyka a językoznawstwo dzisiaj* [w:] Socjolingwistyka t. 21, s. 23-27.
115. Ježić M., 2009, *Položaj hrvatskoga jezika*, [w:] Jezik 56, s. 87-92.
116. Kabaczkin V. [Кабачкин В.], 2000, *Троянский конь последней революции*, [w:] *Культура. еженедельная газета интеллигенции*, nr 37 (7245) 28 сентября - 4 октября 2000 г. [dostęp online 1.10.2010 http://miresperanto.com/pri_angla/trojanskij_konj.htm].
117. Kačić M., 1997, *Hrvatski i srpski. Krivotvorine i zablude*, Zagreb.
118. Kapor M., 2007, *Muke sa jezikom*, [w:] *Srpska Politika* [online: <http://www.srpskapolitika.com/Tekstovi/Komentari/2007/latinica/196.html>].

119. Kapović M., 2009a, *Položaj hrvatskoga jezika u svijetu danas*, [w:] Kolo 1-2/2009, s. 204-210.
120. Kapović M., 2009b, *O „pravilnosti” u jeziku*, [w:] Kolo 1-2/2009, s. 167-175.
121. Karabeg O. (moderator), Ščepanović M., Nikčević V., 1998, *Da li postoji crnogorski jezik?* [w:] Radio Free Europe, <http://www.montenet.org/language/karabeg.html>.
122. Karadža-Garić M., *Planiranje jezika u Jugoslaviji*, [w:] Vasić V. (red.), *Jezička politika i planiranje jezika u Jugoslaviji*, Novi Sad, s. 93-99.
123. Katičić R., 2009, *Položaj hrvatskoga jezika*, [w:] Jezik 56, s. 85-87.
124. Katnić-Bakaršić M., 2009, *Jezik, politika i moć u tipovima diskursa*, [w:] Granić J. (red.), *Jezička politika i jezična stvarnost (Language Policy and Language Reality)*, Zagreb, s. 333-338.
125. Keller R., 1990/1994, *On language change: the invisible hand in language*, Londyn.
126. Kešetović S., 2008, *Attitudes about English as a global language: a case study*, [w:] Rasulić K., Trbojević Milošević I. (red.), *International Conference English Language and Literature Studies: Structures across Cultures* vol. I, Beograd, s. 471-481.
127. Klaić A., 1942, *Koriensko pisanje*, Zagrzeb.
128. Klajn I., 1967, *Strana reč – šta je to?*, [w:] Zbornik Matice Srpske za filologiju i lingvistiku, nr X, Novi Sad, s 7-24.
129. Klajn I., 1992, *Rečnik novih reči*, Novi Sad.
130. Klajn I., 2003, *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku*, Institut za srpski jezik Srpske akademije nauke i umetnosti, Beograd/Novi Sad.
131. Klajn I., 2008, *Purizam i antipurizam u današnjem srpskom jeziku*, [w:] Južnoslovenski filolog LXIV, s. 153-176.
132. Kloss H., 1968, *Notes concerning a language-nation typology* [w:] Fishman J. (ed.): *Language problems of developing nations*, New York.
133. Kordić S., 2010, *Jezik i nacionalizam*, Zagreb.
134. Kordić S., Lasić I., 2008, *Kroatisti ne govore kao lingvisti*, intervju sa Snježanom Kordić, Feral Tribune, s. 34–35.
135. Kordić S. 2007, *Akademčke bajke*, [w:] Književna republika 5-6/2007, Zagreb, s. 150-171.

136. Korubin B., 1990, *Jezička politika kao faktor u razvojnoj dinamici standardnog jezika* [w:] Vasić V. (red.), *Jezička politika i planiranje jezika u Jugoslaviji*, Novi Sad, s. 53-61.
137. Kostić L.M., 1999, *Vekovna razdvojenost Srba i Hrvata*, Novi Sad.
138. Kostić S., *Prvi prevod srpskog romana na hrvatski jezik* [w:] *Vreme*.
139. Kovačec A., 2006, *Hrvatski jezik i Europa*, [w:] *Jezik* 53, br. 2, s. 87-96.
140. Kovačec A., 2009, *Položaj hrvatskoga jezika*, [w:] *Jezik* 56, s. 93-99
141. Kovačec A., 2011, *Hrvatski jezik u slobodnoj Hrvatskoj*, [w:] *Jezik* 58, s. 46-49.
142. Kovačić M., 2007, *Jezično ravnodušje* [w:] *Jezik* 54, 2, s. 64-69.
143. Krajnović M. M., Letica S., 2009, *Učenje stranih jezika u Hrvatskoj: politika, znanost javnost*, [w:] Granić J. (red.), *Jezička politika i jezična stvarnost (Language Policy and Language Reality)*, Zagreb, s. 598-607.
144. Krstić K., 1941, *Zamjenjivanje tuđica*, [w:] Samardžija M. (red.), 2008, *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, s. 366-368.
145. Krůčková T.B. [Крючкова Т.Б.], 2005, *Русский и английский языки в сфере российской науки в условиях глобализации*, [w:] *Человек: образ и сущность. Гуманитарные аспекты. Теории истины: язык в контексте глобализации*, Moskwa, s. 109-129.
146. Krychowska M. M., 2008, *Współczesne zapożyczenia a język chorwacki*, [w:] *Riječ* god. 14, sv. 2, s. 29-42.
147. Kryžan-Stanojević B., 1998, *Neologizmy we współczesnym języku chorwackim – pochodzenie i sposoby upowszechniania* [w:] Jędrzejko E. (red.), *Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy*, Katowice, s. 265-275.
148. Kryžan-Stanojević B., 2003, *Od błędu do innowacji*, [w:] Rudnik-Kwaratowa Z. (red.), *Procesy innowacyjne w językach słowiańskich*, seria *Prace Slawistyczne* 114, Warszawa.
149. Kryžan-Stanojević B., 2004, *Chorwacka hiperpoprawność i jej źródła*, [w:] *Socjolingwistyka XVIII*, s. 110-122.
150. Kryžan-Stanojević 2009a, *Mali i manji jezici između integracije i globalizacije*, [w:] Kryžan-Stanojević B. (red.), *Lice i naličje jezične globalizacije*, s. 9-19.
151. Kryžan-Stanojević B., 2009b, *Poljska jezična politika uoči ulaska Poljske u Ujedinjenu Europu*, [w:] Granić J. (ured.), *Jezička politika i jezička stvarnost*, Zagreb, s. 651-661.

152. Kryżan-Stanojević, 2011, *Jezična pogreška, jezična inovacija i kultura jezika*, [w:] Kryżan-Stanojević B. (red.), *Inovacije u slavenskim jezicima*, s. 9-18.
153. Kryżan-Stanojević B., Silić J., 2003, *Czy możemy mówić o kajkawskiej mniejszości językowej w Chorwacji?* [w:] Wrocławska E., Zieniukowa J. (red.), *Języki mniejszości i języki regionalne*, Warszawa 2003, s. 223-235.
154. Krzemień-Ojak S., 2005, *Przyszłość języków, aktualne spory i stanowiska* [w:] Gajda S. (red.), *Polska polityka komunikacyjno-językowa wobec wyzwań XXI wieku*, Warszawa, s. 13-25.
155. Krzysztofek K., 2003, *Pogranicza i multikulturalizm w rozszerzonej Unii*, [w:] *Studia Europejskie* 1/2003, s. 77-94.
156. Kuniński M., 2000, *Język a tożsamość narodowa - aspekty filozoficzne i socjologiczne*, [w:] Bobrownicka M. (red.), *Język a tożsamość narodowa. Slavica*, Kraków, s. 7-17.
157. Lisiecki M., 2001, *Język w sieci – zmiana paradygmatu*, [w:] Fontański H. (red.), *Języki słowiańskie dziś. Nowe fakty, nowe spojrzenia*, Katowice 2001.
158. Lubaś W., 1999, *Polityczne uwarunkowania nowej sytuacji języków słowiańskich* [w:] *Socjolingwistyka* t. XVI, s. 7-17.
159. Lubaś W., 2002, *Najnowsza sytuacja języków południowosłowiańskich w oczach polskich slawistów*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych, seria X. Językoznawstwo*, Warszawa, s. 117-126.
160. Lubaś W., 2003, *Nowe zadania polityki językowej w świecie słowiańskim* [w:] *Socjolingwistyka* t. XVII, s. 7-26.
161. Lubaś W., 2003, *Polskie gadanie. Podstawowe cechy i funkcje potocznej odmiany polszczyzny*, Opole.
162. Lubaś W., 2005, *Zmieniać czy ulepszać polską politykę językową?* [w:] Gajda S. (red.), *Polska polityka komunikacyjno-językowa wobec wyzwań XXI wieku*, Warszawa, s. 60-73.
163. Lubaś W., Lubaś M., 2005, *Czy możliwa jest „europejska” polityka językowa w krajach słowiańskich?* [w:] *Socjolingwistyka* 19, 19-30.
164. Lubaś W., 2007, *Szkic o polityce językowej Rosji*, [w:] *Socjolingwistyka* XXI, s. 29-64.
165. Lubaś W., 2008, *Jak język w krajach słowiańskich „utożsamia”/”identyfikuje” narodowość?* [w:] *Tożsamość a język w perspektywie slawistycznej*, Gajda S. (red.), Opole, s. 136-147.

166. Lubaš W., 2012, *Pozajmljenice – novi problemi jezičke politike u slovenskim zemljama*, [w:] *Naučni sastanak slavista u Vukove dane. Srpski jezik i njegovenorme*, 41/1, Belgrad, s. 35-43.
167. Mackey W.F., 1976, *Bilinguisme et contact des langues*, Paris.
168. Mamić M., 2006, *Hrvatsko jezično zakonodavstvo i jezična politika u 20. stoljeću*, [w:] Hekman J., Samardžija M., Pranjković I., *Hrvatski jezik*, Zagreb, s. 59-70.
169. Mamić M., 2009, *Položaj hrvatskoga jezika*, [w:] *Jezik* 56, 99-103.
170. Maretić T., 1899, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Belgrad.
171. Margić B. D., 2010, *Engleski u hrvatskome: stavovi i uporaba. Doktorska disertacija*, Zagreb.
172. Maštović T., 2008, *Međunarodno priznanje hrvatskoga jezika*, [w:] *Jezik* br. 55, s. 150-153.
173. Matešić M., 2009a, *Strana vlastita imena u suvremone hrvatskom jeziku i pravopisu u uvjetima globalizacijskih promjena*, [w:] Kryžan-Stanojević B. (red.), *Lice i naličje jezične globalizacije*, s. 109-121.
174. Matešić M., 2009b, *Odras globalizacije u najnovijem hrvatskom pravopisu*, [w:] Kryžan-Stanojević B. (red.), *Lice i naličje jezične globalizacije*, s. 103-110.
175. Matras Y., 2000, *Mixed languages: a functional-communicative approach* [w:] *Bilingualism, Language and Cognition* 3.
176. Medić M., 2000, *Naježda stranih reči na srpski jezik*, Belgrad.
177. Miodońska L., 2006, *Współczesny standard języka serbskiego*, Bielsko-Biała.
178. Miodunka W., 1990, *Moc języka i jej znaczenie w kontaktach językowych i kulturowych* [w:] *Język polski w świecie*, red. Miodunka W., Warszawa-Kraków, s. 39-49.
179. Mihaljević M., 2006, *Hrvatsko i englesko računalno nazivlje*, [w:] *Jezik* 53,2, 2006, s. 41-50.
180. Mišić Ilić B., Lopičić V., 2011, *Pragmatički anglicizmi u srpskom jeziku*, [w:] *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* LIV/1, s. 261-273.
181. Mitrović Lj., 2002, *Sudbina kulturnih i etničkih identiteta u procesima globalizacije i regionalizacije na Balkanu*, [w:] Mitrović Lj., Đorđević D. B., Todorović D. (red.), *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije Balkana*, Niš, s. 15-31.

182. Moguš M., 2009, *Položaj hrvatskoga jezika. Pozvana izlaganja na sjednici Odbora za obrazovanje, znanost i kulturu Hrvatskoga sabora (26. Ožujka 2009.)*, [w:] *Jezik* 56, s. 82-84.
183. Molas J., 2008, *Slawistyka polska o serbsko-chorwackich konfliktach językowych w latach 1945-1990* [w:] *Wielojęzyczność: kontakty językowe w rozwoju kultur słowiańskich*, red. S. Dubisz, I. Stapor, Pułtusk, s. 193-215.
184. Nelde P.H., 1998, *Language Conflict*, [w:] *The Handbook of Sociolinguistics*, ed. Florian Coulmas, s. 285-230.
185. Nikolić-Hoyt A. 2005, *Hrvatski u dodiru z engleskim jezikom*, [w:] Sočanac L. [et al.] (red.), *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima. Prilagodba posuđenica*, Zagrzeb.
186. Nikolić-Hoyt A., 2009, *Između jezične politike i jezične stvarnosti: Ah, taj engleski!* [w:] Granić J. (ured.), *Jezicka politika i jezicka stvarnost*, Zagreb, s. 491-497.
187. Novakov P., 2008, *Anglicisms in Business Serbian – a linguistic and cultural transfer*, [w:] Rasulić K., Trbojević Milošević I. (red.), *International Conference English Language and Literature Studies: Structures across Cultures* vol. I, Belgrad, s. 447-456.
188. Nowak T., 2011, *Język w świetle odkryć nauki*, Kraków.
189. Oczkova B., 1983, *Zarys historii języka serbsko-chorwackiego*, Kraków.
190. Oczkova B., 1999, *Zagadnienia sporne w językoznawstwie chorwackim i serbskim po rozpadzie języka serbsko-chorwackiego* [w:] *Przemiany w świadomości i kulturze duchowej narodów Jugosławii po 1991 roku*, Kraków, s. 233-253.
191. Oczkova B., 2003, *Charakter zmian we współczesnym języku chorwackim*, [w:] Rudnik-Karwatowa Z. (red.), *Procesy innowacyjne w językach słowiańskich*, seria *Prace slawistyczne* 114, Warszawa.
192. Oczkova B., 2006, *Chorwaci i ich język. Z dziejów kodyfikacji normy literackiej*, Kraków.
193. Odum E.P. 1977, *Podstawy ekologii*, Warszawa.
194. Ohnheiser I., 2003, *Эколингвистика и тенденции развития современных славянских языков*, [w:] Gajda S. (red), *Języki słowiańskie w perspektywie ekolingwistycznej*, Opole 2003, s. 9-34.
195. Okuka M., 1997, *Žegnaj, serbsko-chorwacki!* [w:] Krasnogruda 7, przeł. Feleszko K.

196. Okuka M., 1983, *Jezik i politika*, Sarajevo.
197. Otwinowska-Kasztelanic, A. *Wpływ języka angielskiego na polszczyznę mówioną młodego pokolenia Polaków (19-35 lat)* [w:] *Korpusy w angielsko-polskim językoznawstwie kontrastywnym, teoria i praktyka. Praca zbiorowa*, red. Anna Duszak, Elżbieta Gaje, Urszula Okulska, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2006.
198. Opać N., 2007, *Prodor engleskih riječi u hrvatski jezik*, [w:] *Jezik* 54,2, s. 22-27.
199. Ożóg K., 2007, *Polszczyzna przełomu XX i XXI w. – wybrane zagadnienia*, wyd. II, Rzeszów.
200. Pawłowski A., 2008, *Zadania polskiej polityki językowej w Unii Europejskiej* [w:] Krzyżych D. (red.), *Polska polityka językowa w Unii Europejskiej*, Katowice, s. 111-131.
201. Peco A., 1987, *Jezički kontakti i jezički sistemi*, [w:] *Južnoslovenski filolog* nr XLIII, Belgrad, s. 57-64.
202. Perović M., Silić J., Vasiljeva L., *Pravopis crnogorskog jezika s pravopisnim riječnikom*, 2009, Podgorica.
203. Pešikan M., *Nekolika napomena o jezičkoj politici kod nas*, [w:] Vasić V. (red.), *Jezička politika i planiranje jezika u Jugoslaviji*, Novi Sad, s. 49-51.
204. Peti-Stantić A., Tušek J., Horniš M., 2009, *Govorimo jezikom menedžera – govorimo hrvatski*, [w:] Granić J. (ured.), *Jezička politika i jezična stvarnost (Language Policy and Language Reality)*, Zagreb, 184-194.
205. Petrović M., 1969, *Neki aspekti adaptacije engleskih pozajmljenica u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, [w:] *Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini* VI, 589-598.
206. Piper P., 2003, *Srpski između velikih i malih jezika*, Beogradska Knjiga, Belgrad.
207. Pisarek W. 2008, *Polityka językowa w wybranych krajach europejskich* [w:] Warchala J., Krzyżyk D. (red.), *Polska polityka językowa w Unii Europejskiej*, Katowice, s.79-105.
208. Plankoš, J. (red.) *O leksičkim pozajmljenicama*, Subotica-Belgrad, s. 299-306.
209. Polovina V., 1996, *Strana leksika u razgovornom jeziku*, [w:] Plankoš, J. (red.) *O leksičkim pozajmljenicama*, Subotica-Belgrad, s. 59-68.
210. Pranjković I., 1998, *Chorwacki język standardowy i serbski język standardowy*, [w:] *Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy*, red. E. Jędrzejko, Katowice, s. 252-263.

211. Pranjković I., 2006, *Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.*, [w:] Hekman J., Samardžija M., Pranjković I., *Hrvatski jezik*, Zagreb, s. 29-58.
212. Prčić T., 2004, *O anglicizama iz četiri različita ali međupovezana ugla* [w:] *Zbornik Matice Srpske za filologiju i lingvistiku* nr XLVII/1-2, Novi Sad, s. 113-129.
213. Prčić T., 2005a, *Da li je sve ovo samo borba z vetrenjačama?*, [w:] *Jezik danas* 21-22, s. 1-5.
214. Prčić T., 2005b, *Engleski u srpskom*, Novi Sad 2005.
215. Prčić T., Vasić V., 2001, *Du yu speak anglosrpski? Rečnik nivijih anglicizama*, Novi Sad.
216. Radovanović M. (red), 1996, *Srpski jezik*, seria *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, wyd. Uniwersytetu Opolskiego – Instytut Filologii Polskiej, Opole.
217. Radovanović M., 2006, *Srpski jezik danas: glavne teme*, Odeljenja jezika i književnosti knj. 22, Beograd.
218. Radovanović M. (red.), 1996, *Srpski jezik na kraju veka*, Institut za srpski jezik Srpske akademije nauke i umetnosti, Beograd.
219. Rašić N., 2009, *Digrafija kao kulturni usud ili politička sudbina*, [w:] *Jezicka politika i jezička stvarnost*, Zagreb, s. 67-75.
220. Rišner Ž., 2009, „Mali” jezici – veliki problem Evropske Unije [w:] *Jezička politika i jezična stvarnost (Language Policy and Language Reality)*, red. Granić J., Zagreb 2009, s. 641-649.
221. Rozencweig W., 1968, *Podstawowe zagadnienia teorii kontaktów językowych*, Moskwa, [w:] Głowiński M. (red.), 1980, *Język i społeczeństwo*, s. 227-251, Warszawa.
222. Rubin J., 1968, *National Bilingualism in Paraguay* [w:] red. Fishman J., *Readings in the Sociology of Language*, The Hague, s. 512-530.
223. Rzetelska-Feleszko E., *Wpływ samodzielności państwowej na status języka „małych narodów” słowiańskich*, [w:] *Bulletin de la société polonaise linguistique*, fasc. LVIII, 2002, s.23-29.
224. Samardžija M., 1993a, *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Držav Hrvatskoj*, Zagreb.
225. Samardžija M. (red.), 1993b, *Jezični purizam u NDH. Savijeti Hrvatskog državnog ureda za jezik*, Zagreb.
226. Samardžija M. (red.), 1999, *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*, Zagreb.

227. Samardžija M., 2002, *Nekoć i nedavno. Odabrane teme iz leksikologije i novije povijesti hrvatskoga standardnoga jezika*, Rijeka.
228. Samardžija M., 2008, *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb.
229. Samardžija M., 2012, *Dr. Franjo Tuđman o jezičnoj politici i hrvatskome jeziku u svome dnevniku od god. 1973 do 1989*, Zaprešić.
230. Sforza T., 2011, *Pięć pytań dotyczących multikulturalizmu europejskiego*, [w:] Cafe Babel, magazyn europejski (<http://www.cafebabel.pl/article/16210/pi-pyta-dotyczacych-multikulturalizmu-europejskiego.html> data korzystania 11.07.2012 r.).
231. Silaški N., 2008, *Anglicisms as an integral part of Serbian business and economic terminology*, [w:] Rasulić K., Trbojević Milošević I. (red.), *International Conference English Language and Literature Studies: Structures across Cultures* vol. I, Belgrad, s. 457-469.
232. Silaški N., 2010, *Naučna terminologija pod najezdom anglicizama – kontrastiranje srpskog i hrvatskog jezika*, [w:] *Srpski jezik, književnost, umetnost. Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu (30-31.X.2009) Knjiga I: Jezički sistem i upotreba jezika*, Kragujevac, s. 301-309.
233. Sivrić M., 2006, *Anglicisms in political vocabulary*, [w:] *Mostariensia* 23/2006, s. 103-113
234. Sočanac L., 2008, *Jezična politika i purizam u slavenskim zemljama*, [w:] *Riječ* god. 14, sv. 1, s. 149-159.
235. Sočanac L., 2009, *Utjecaj engleskog jezika na jezičnu politiku i planiranje*, [w:] Granić J. (red.), *Jezička politika i jezična stvarnost (Language Policy and Language Reality)*, Zagreb, s. 717-722.
236. Spolsky B., 2005, *Language Policy*, [w:] James Cohen, Kara T. McAlister, Kellie Rolstad, and Jeff MacSwan (red.), *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*, Somerville, s. 2152-2164.
237. Stankowicz A., 2000, *Miejsce języka w politycznej koncepcji narodu bośniackiego*, [w:] Bobrownicka M. (red.), *Język a tożsamość narodowa*, Kraków, s. 183-193.
238. Stojić S., 2008, *Anglo-Serbian linguistic patriotism*, [w:] Rasulić K., Trbojević Milošević I. (red.), *International Conference English Language and Literature Studies: Structures across Cultures* vol. I, Belgrad, s. 439-445.

239. Świącicka M., 2002, *Język młodzieży w kontekście społeczno-kulturowym na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] Ożóg K. (red.), *Przemiany języka na tle przemian współczesnej kultury*, Rzeszów, s. 161-169.
240. Šimundić M., 1994, *Rječnik suvišnih tuđica u hrvatskome jeziku*, Zagreb.
241. Škifić S., Mustapić E., *Anglizmi i hrvatsko računalsko nazivlje kroz prizmu jezičnoga konflikta i jezične ideologije*, [w:] *Jezikoslovlje* 13.3 (2012), 809-839.
242. Škiljan D., 1990, *Dubinska pitanja jezične politike*, [w:] Vasić V. (red.), *Jezička politika i planiranje jezika u Jugoslaviji*, Novi Sad, s. 23-29.
243. Škiljan D., 1998, *Tuđice i tuđinci*, [w:] Jakšić, B. (red.), *Rasizam i ksenofobija*, Međunarodni skup *Interkulturnost versus rasizam i ksenofobija*, Beograd, s. 39-55.
244. Škiljan D., Erdeljac V., 2009, *Hrvatski na pragu Evropske Unije*, [w:] Granić J. (red.), *Jezička politika i jezična stvarnost (Language Policy and Language Reality)*, Zagreb, s. 589-597.
245. Šentija J., 2009, *Jezik i jezična politika u medjima uoči Deklaracije*, [w:] *Kolo* 1-2/2009, s. 167-172.
246. Šević R., 1996, *Srpski i engleski: jezici u kontaktu?* [w:] Plankoš, J. (red.) *O leksičkim pozajmljenicama*, Subotica-Belgrad, s. 81-88.
247. Škarić I., 2005, *Kroatizmi u hrvatskome jeziku ili što to o jeziku doista propisuje hrvatski ustav*, [w:] *Jezik* 52, br. 4, s. 121-127.
248. Tanasković D., 1982, *Sociolingvistički aspekti ideologizacije pozajmljenica*, [w:] *Jezik u savremenoj komunikaciji*, Beograd, s. 96-115.
249. Tanasković D., 1990, *Povodom stavova o jezičkoj politici i planiranju jezika – reč komentatora*, [w:] Vasić V. (red.), *Jezička politika i planiranje jezika u Jugoslaviji*, Novi Sad, s. 115-122.
250. Thomason S.G., Kaufman T., 1988, *Language contact, creolization and genetic linguistics*, Berkeley & Los Angeles.
251. Tokarz E. 1998, *Mikrojęzyki słowiańskie – problemy badawcze językoznawstwa porównawczego* [w:] *Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy*, red. E. Jędrzejko, Katowice, s. 243-249.
252. Tokarz E., 2001, *Powstawanie nowych standardów językowych u Słowian w końcu XX w.* [w:] *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX w., język – tradycja – kultura*, red. E. Tokarz, Katowice 2001, s.157-163.
253. Topolińska Z., *Ekologia slawistyki językoznawczej*, [w:] Gajda S. (red), *Języki słowiańskie w perspektywie ekolingwistycznej*, Opole 2003.

254. Turk M., *Hrvatski u kontaktu tijekom 20. stoljeća*, [w:] Hekman J., Samardžija M., Pranjković I., *Hrvatski jezik*, Zagreb, s. 423-447.
255. Udier S.L., 2009, *Suvremeni poslovno-stručni jezik u hrvatskome novinarstvu*, [w:] Kryžan-Stanojević B. (red.), *Lice i naličje jezične globalizacije*, s. 49-56.
256. Wąsik Z., 1993, *O pojęciu ekologii języka – tytułem wstępu*, [w:] *Studia Linguistica XVI*, Wrocław, s. 14-23.
257. Wąsik Z. 1997, *Systemowe i ekologiczne właściwości języka w interdyscyplinarnych podejściach badawczych*, Wrocław.
258. Weinreich U., 1953, *Languages in Contact*, New York.
259. Wiąckowski S., *Ekologia ogólna*, Bydgoszcz-Kielce 2008.
260. Wicherkiewicz T., 2003, *Języki mniejszościowe i regionalne w Europie – problemy typologii*, [w:] Wrocławska E., Zieniukowa J. (red.), *Języki mniejszości i języki regionalne*, Warszawa 2003, s. 73-78.
261. Wierzbicki J., 1991, *Zrośnięte losy, zrośnięte narody*, *Polityka* 2 XII 1991.
262. Wolański A., 2003, *Angielski trzyma się mocno*, [w:] *Anglofan* 2 (2003).
263. Woodbury A.C., Birner B. (red.), *What is an endangered language?* Broszura na oficjalnej stronie Linguistic Society of America [<http://www.linguisticsociety.org> - dostęp online listopad 2012].
264. Wysoczański W., 1993, *O sytuacji językowej mniejszości etnicznych w byłym Związku Radzieckim*, [w:] *Studia Linguistica XVI*, Wrocław, s. 87-99.
265. Wysoczański W., 1999, *Ekologia języka jako dyscyplina heterogenicznego opisu języka* [w:] *BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ POLONAISE DE LINGUISTIQUE*, fasc. LV, s. 63-76.
266. Yule G.U., Kendall M.G., 1966, *Wstęp do teorii statystyki*.
267. Zieniukowa J., 2003, *Pojęcie aksjologiczne „prestż” a społeczna sytuacja języków mniej używanych – casus łużycczyzny i kaszubszczyzny*, [w:] Wrocławska E., Zieniukowa J. (red.), *Języki mniejszości i języki regionalne*, Warszawa 2003, s. 79-98.
268. [Glavno ravnateljstvo za promičbu], 1945, *Za pravilnost i čistoću hrvatskog jezika*, Zagreb, [w:] Samardžija M. (red.), 2008, *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, s. 445-456.
269. [grupa autora] *Izjava Hrvatske Akademije Znanosti i Umetnosti o položaju hrvatskoga jezika*, [w:] *Jezik* 52, br. 2, s. 41-80.

Ustawy

1. Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym: Dz. U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141.
2. Europejska Karta Języków Regionalnych i Mniejszościowych, strona Rady Europy [online] <http://conventions.coe.int>.
3. Universal Declaration of Linguistic Rights [online] <http://www.linguistic-declaration.org/index-gb.htm>.
4. Council of Europe Language Policy Division [online] http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/default_en.asp.
5. Constitution de la cinquieme Republique, 1958.
6. Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma z 1996 r.
7. Constitution of the Federation of Bosnia and Herzegovina [Bosnia and Herzegovina], 18 March 1994, available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b56e4.html> [accessed 28 November 2012].
8. Jezik slovio oficjalna strona <http://www.slovio.com/>.
9. Dumanić Š., *Chorwacja między eurofilią a bałkanofobią. Wywiad – dr Maciej Czerwiński, wykładowca w Instytucie Filologii Słowiańskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie*, [w:] <http://www.filg.uj.edu.pl/~wwwip/postjugo>.

Aneks					
HR	SR	LAT	ANG	Ekiwalent chorwacki	Ekwiwalent serbski
abdikacija	abdikacija	abdication	abdication	odricanje, odreknucé se prestolja, odstupanje, uklanjanje	odricanje od prestola, odstup, ostavka
abdomen abdominalni	abdomen, abdominalni	abdomen	abdomen	trbuh, trbušni	trbuh, trbušni
abnormalni	abnormalni	abnormis	abnormal	nenormalan, nepravilan, neprirodan	nepravilan, neobičan
abortus	abortus	abortus	abortion	pometak, prekid trudnoće	pobacivanje, pobačaj, prekidanje trudnoće
abreviacija	abreviacija	abbreviatio	abbreviation	kratica, skraćenica, skraćenje	skraćenica
adaptacija	adaptacija	adaptatio	adaptation	prilagodjivanje, prilagodba, preuredba, preinaka	prilagođavanje, prilagođenje, prilagođenost; podešavanje, primena
adaptibilnost	adaptibilnost	adaptatio	adaptability	prilagodljivost, snalažljivost	prilagodljivost
adapter	adapter	adaptatio	adapter	pretvarač, prilagodnik, prilagođivač	prilagođavač
address bar	address bar		address bar	adresna traka	adresna linija
adekvatan adekvatnost	adekvatan, adekvatnost	adaequatus	adequate	dovoljan, odgovarajući, podesan, prikladan	izjednačen, jednak; podudaran, odgovarajući, podesan, dovoljan
adherenca	adherenca	adherentia	adherence	odanost, pridržavanje, prijanjanje, privrženost, vjernost, zakvačanje	držanje, odanost, vernost
aditiv	aditiv	additivus	additive	dodatak	dodatak
administracija	administracija	administratio	administration	pomaganje, obsluzivanje, upravljanje, ravnanje	upravljanje, uprava; upravna vlast, vlada; činovništvo
administrator	administrator	administrator	administrator	upravitelj, voditelj, sluzbenik, ravnatelj	upravnik, upravitelj, staralac, staratelj
afekt	afektivni	affectus	affectionate	volja, ćut, požuda, težnja, dobrohotnost, uzbuđenje	nežan, odan, srdačan

afinitet	afinitet	affinites	affinity	sklonost, prijemčivost, sličnost	blagonaklonost, naklonost, privlačnost
afirmacija afirmirati afirmisanje	afirmacija, afirmisati	affirmatio	affirmation	potvrda, uvjerivanje, ucvršćenje, priznanje	potvrđivanje; potvrda; tvrđenje,
	aged		aged		ostareo
agencija	agencija	agentia	agency	zastupstvo, zastupništvo, posredništvo, ustanova, poduzeće	poslovnica, delatnost, zastupstvo
agent		agens	agent	zastupnik, posrednik, predstavnik, opunomoćenik	
	agilan	agilis	agile		brz, lak, hitar, spretn, okretan; ustalački, pregalački
agregirati	agregirati	aggregatus	aggregate	spojiti	spojiti
agresija	agresija	aggressio	aggression	pristup, napadaj, nasrnuće, nasilje, navala	napad, napadanje, kidisanje; nasrtljivost, naletljivost
agresivan	agresivan	aggressio	aggressive	napadački	nasrtljiv, naletljiv, kidisav
ajtem	ajtem		item	detalj, jedinica, podatak, predmet	pojednost, podrobnost, sitnica, jedinica, podatak
	ajkju		IQ		pametnost
akademija akademski	akademija	academia	academy	stručna škola, visoka škola, viša škola	stručna škola, visoka škola, viša škola
akcelerator			accelerator	ubrzivač	
akcent		accentus	accent	naglasak	
akcija akcijski	akcija	actio	action	tjeranje, djelovanje, djelatnost, rad, radnja, posao, činidba, djelo,	dejstvo, delatnost
akna	akna	aknas	acne	osip	bubuljica, ospa, ospica, osip
akreditacija	akreditacija		accreditation	ovlašćivanje, potvrđivanje, punomoć	ozvaničenje, preporuka, punomoć
akronim	akronim		acronym	skratice, kraćenca	skraćenica
akt		actus	act	djelo, gonjenje, zama	
akter	akter	actor	actor	sudjelovatelj, upravnik, glumac	glumac, saucešnik, učešnik

aktivan	aktivan, aktivnost	activus	active	djelatan, djelovan, poduzetan	radan, vredan, živ, okretan, pregalački, ustalački
aktivirati aktiviran		activus	activate	oživjeti, zaživjeti, ulkjučiti, pokrenuti	
aktivist	aktivist	activus	activist	djelatnik, djelovnik, poduzimatelj	član aktiva
aktivizacija aktivizam	aktivizacija, aktiviran	activus	activation	oživljavanje, probuđivanje, probuda	pobuđivanje, pokretanje, potaknuće, uključenje, upućivanje
akumulacija	akumulacija	accumulatio	accumulation	gomila, hrpa, nagomilavanje, nakupljanje, uvećanje	nakupljanje, gomilanje, gomila, hrpa, kamara
	akustički	gr. akustykos	acoustic	slušni, zvučan	slušni, zvučan
akutan	akutni	acutus	acute	oštar, prodoran, pronijljiv, silovit, visok	oštar, prek, prodoran, silovit
	alarmirati	arma	alarm		strašiti, upozoriti, uzbuditi, uzbuniti, uzrjati
alijansa	alijansa albo alijans		alliance	pobratimstvo, savez, udruženje	spajanje, udruživanje; savez; sredstvo; orođavanje, prijateljstvo, pobratimstvo
alimentacija		alimentatio	alimentation	hranjenje, izdržavanje, doplatak, pripomoć	
alokacija	alokacija	allocatio	allocation	dodjeljivanje, doznaka, namjena, odobrenje, pridjeljivanje, raspodjela, smještanje	dodavanje, dodatak, dodeljivanje, doznaka, odobrenje
alteracija	alteracija	alteratio	alteration	ispravak, izmjena, promjena, preinačenje, preklapanje, promjena	izmena, promena, menjanje, smenjivanje, smena, popravka, preinačenje
alternativa alternativan	alternativa, alternativan	alternativus	alternative	naizmjeničan, zamjenski	naizmeničan
altruistički	altruistički		altruistic	nesebičan	nesebičan
aludirati			allude	podrazumijevatiskren uti pažnju, smjerati, spominjati	
aluzija	aluzija	allusio	allusion	ciljanje, nagovještaj	nišanjenje, nagoveštaj

alzo			also	također	
ambicija	ambicija	ambitio	ambition	cilj, naum, slavloljublje, težnja	častoljublje, slavloljublje, težnja, stremljenje
ambijent	ambijent	ambiens	ambient	okružuje, okolina	okružuje
	amblem		emblem		grb, simbol, znak
amnestirati		amnestia	amnesty	pomilovati	
amortizacija		amortisatio	amortisation	otplata	ublažavanje potresa, postepeni otpis vrednosti imovine
	amputirati	amputare	amputate		odvojiti, odseći, odrezati
amplituda	amplituda	amplitudo	amplitude	bogatstvo, opseg, opsežnost, punoća, širina	bogatstvo, obim, opseg, obimnost, obim, punoća, raskoš, širina
analitičar analitički	analitičar	analyticus	analytic	rastavljački	rašćlanjavan, razglaban,
analiza analizirati	analiza, analizirati	analyticus	analytic	izračun, obrada, proračun, rastavljanje, raščlamba, raščlanjenje	rastavljanje, raščlanjenje
analogan	analogan	gr. analogon	analogue	odgovarajući	odgovarajući
analogija	analogija	analogia	analogy	podudarnost, slaganje, sličnost, usporedba	sličnost, istovrsnost, istovetnost ili saglasnost
anarhizam		anarchia	anarchism	bespravljje, bezakonje, bezvlađe, bezvlašće	
	andergraund		underground		podzemlje, podzemni
aneksija	aneksija	annexus	annexion	pripajanje	pripajanje
anestezija	anestezija	gr. anaesthesia	anaesthesia	neosetljivost	neosetljivost
	anihilacija	annihilatio	annihilation		istrebljenje, poništenje
animacija	animacija, animirati	animatio	animation	oživljavanje	oživljavanje
animalni	animalni	anima	animal	životinjski	životinjski
	animozitet	animositas	animosity		strastvenost, ljutina, ogorčenost, mržnja, srdžba
anksiozan anksioznost	anksioznost	anxius	anxious	nemiran, zabrinut	nemiran, zabrinut
anomalija	anomalija	anomalial	anomaly	nepravilnost	nepravilnost, izuzetnost, nerednovnost, neobičnost

anonim anoniman		anonymus	anonymous	bezimen, neimenovani, nepoznat	
antagonist antagonistički	antagonist, antagonistički	antagonista	antagonist	neprijatelj, neprijateljski	neprijatelj, neprijateljski
anti-age			anti-age	protiv starenju	
anticipirati	anticipirati	anticipare	anticipate	očekivati, opomenuti, predosjetiti, predvidjeti	preduzeti, opomenuti, očekivati, predvideti, upozoriti
antiteza	antiteza	antithesis	anitthesis	suprotnost	suprotnost
	antologija	anthologia	anthology		zbirka
	apetit	appetitus	appetit		prohtev, ješnost, želja, žudnja
	aplaudirati	applaudere	applaud		odobravati, pljeskati, pozdravljati
aplikacija aplikativni aplicirati	aplikacija, aplikovati	applicatio	application	izjava, izvođenje, molba, namjenski program, natječaj, predstavka, prilog	izjava, molba, predstavka, prilog, primena, upotreba
apostrofirati	apostrofirati	apostrophus	apostrophe	obratiti se	obratiti se
apoteoza	apoteoza	apotheosis	apotheosis	obožavanje, veličanje, slavljenje	obožavanje, veličanje, slavljenje
aproksimantno	aproksimantno	approximatus	approximately	oko, otprilike, približno, nagrubo	oko, otprilike, približno, nagrubo
	apsistencija	abstinentia	abstinence		odustajanje, trezvenost, uzdržljivost, samoodricanje
apsolutan	apsolutni, apsolutizam	absolutus	absolute	čist, neograničen, potpun, savršen	čist, neograničen, potpun, savršen
apsorpcija	apsorpcija	absorptio	absorption	upijanje	upijanje
apstraktan	apstraktni	abstractus	abstract	neimenovan, zamišljen	neimenovan, zamišljen
apsurd		absurdus	absurd	nemoguć, besmislen, glup	
	argument	argumentum	argument		dokaz, razlog
	artefakt	arte+factum	artifact		proizvod, rukotvorina
artikulacija artikulisati	artikulacija, artikulisati	articulatio	articulation	izgovor	izgovor
asimilacija	asimilacija, asimilirati	assimilatio	assimilation	izjednačavanje, usvajanje	izjednačavanje, usvajanje
asistencija asistent	asistent		assistant	zamjenik, pomagatelj, pomoćnik	pomagač, pomoćnik, zamenik
asocijacija asocirati	asocijacija, asocirati	associatio	association	povezivanje, spojenje	povezivanje, spojenje
asocijalni			asocial	nedruževan, nedruštven;	

asortiman			assortiment	izbor	
aspekt	aspektat	aspectus	aspect	izgled	izgled, pojava, vid; gledište
aspiracija	aspiracija	aspiratio	aspiration	težnja, nada, uvlačenje, želja	težnja, nada, uvlačenje, želja
atraktivnost	atrakcija, atraktivnost	attractio	attraction	privlačenje	privlačenje
atribut	atribut, atribucija	attributum	attribute	dodatak, osobina, svojstvo	svojstvo, kakvoća, znak, obeležje, oznaka
atmosfera		atmosphæra	atmosphere	okolina, ugođaj	
atrofirati		atrophia	atrophy	kopnjenje, sušenje, sasušivanje, zakržljalogost	
attachirati			attach	pričvrstiti, pridavati, prikačiti, priključiti	
autentičan	autentičan	authenticus	authentic	istinit, izvoran, mjerodavan, točan, vjerodostojan	zakonit, pravovažan, istinit, izvestan, izvorni, pravi
autentifikacija	autentifikacija	authenticus	authentication	provjera	provera
autonoman autonomija autonomnost	autonoman	gr. autonomia	autonomical	samoupravni, samostalan, slobodan	samoupravni, samostalan, slobodan
autoritet	autoritet	autoritas	authority	mjerodavnost, moć, nadležnost, ovlast, punomoć	nadmoćnost, vlast, ovlaštenje
avenija			avenue	put	
avijacija	avijacija		aviation	zrakoplovstvo	vazduhoplovstvo
backstage			backstage	iza pozornice	
backup			backup	zamjenik, podrška	
	bajdvej		by the way		usput
balans	balans, balansirati,	bilancia	balance	protivteža, ravnoteža	ravnoteža, odnos snaga, ostatak
band albo bend	bend albo band		band	orkestar	orkestar
barel			barrel	bure	
baza bazalni bazirati	baza, bazalni, bazirati	bassus	base	osnova, temelj	osnova, temelj
	bebisiter(ka)		baby sitter		dadilja
beneficija benefit	beneficija, benefit	benefactum	benefit	dobit, korist	dobit, korist
benigni	benigni	benignus	benign	blag	blag
	bilans	bilancia	balance		ravnoteža, odnos snaga, ostatak
bilateralni	bilateralni	bi+lateralis	bilateral	dvosmjerni, dvostrani	dvosmerni, dvostrani
bilingvalni	bilingvalni	bilinguis	bilingual	dvojezički	dvojezični
	bipolarni		bipolar		dvopolan,

					razdvajen
bizarni	bizaran albo bizarre		bizarre	neobičan, čudan	neobičan, čudan
biznis	biznis albo bisnis, biznismen		business	trgovina, posao, preduzeće	trgovina, posao, preduzeće
black			black	crn	
blend	blend		blend	mešavina	mešavina
	blokirati		block		preprečiti
blue			blue	plav, tužan	
borderline	borderline		borderline	ivica	ivica
brend	brend		brand	znak, oznaka	znak, oznaka
briljantni	briljantni, briljantnost		brilliant	sjajan	sjajan
	brouzer		browser		čitač
	bug		bug		greška, kvar
budžet	budžet, budžetski		budget	plan, vreća	plan, vreća
book	bukirati		book	zabeležiti, zapisati	zabeležiti, zapisati
bum	bum albo boom		boom	porast, buka	porast, buka
bypass	bypass		bypass	zaobilazak	zaobilazak
carter			carter	kočijaš, prevoznik	
celebrity	celebrity	celebritas	celebrity	slava, čuvenost	slava, čuvenost
centar centralni	centar, centralan	centrum	centre	sredina, središte	sredina, središte
centralizacija	centralizacija	centrum	centralisation	usredsređenje	usredsređenje
ceremonija	ceremonija	caerimonia	ceremony	obred, proslava	obred, proslava
chat albo čet	chat/čet		chat	ćaskalica	ćaskalica
chic		chic	chic	ukusan, lep, pristao, svidljiv, dopadljiv, pomodan	
certifikat albo sertifikat		certificatum	certificate	potvrda, uverenje	potvrda, uverenje
ciklički	ciklični	cyclus	cyclic	kružan	kružan
ciklus	ciklus	cyclus	cycle	krug	krug
cirkulacija	cirkulacija	circulatio	circulation	opticanje, promet, kolanje, rasprostiranje, kruženje	opticanje, promet, kolanje, rasprostiranje, kruženje
cirkularni	cirkularan, cirkulirati	circularis	circular	kružan	kružan
	cirkumpleks		circumflex	naglas	
citiran		circumflexus	cite	naveden	
clip			clip	snimak	
cloaking	cloaking	ang. cloak	cloak	prekrivanje	prekrivanje
	computer science		computer science		računarstvo
	cooking		cooking		kuvanje
	cool		cool		hladan, smiren

	copy	copia	copy		obrazac, primer, uзорak
	copyright		copyright		avtorsko pravo
	country albo kantri		country		selo, seljacki
čekirati	(ot)čekirati		check	provjeriti	proveriti
	čelendž		challenge		izazov
	debatovati		debate		raspravljati
	debitovati	debitum	debit		zadužiti
decentni		decentem	decent	pristojan, dobar, umeren	
decentralizacija	decentralizovati, decentralizacija	centrum	centre	podeljenje	podeljenje
defanzivni	defanzivni	defensivus	defensive	odbrambeni	odbrambeni
default	default	deficientia	default	izostanak, neprisutnost, odsustvo; podrazumevana vrednost	izostanak, neprisutnost, odsustvo; podrazumevana vrednost
deficijencija	deficijencija	deficiens	deficiency	pomanjkanje, nedostatak	pomanjkanje, nedostatak
deficijentni	deficijentni	deficiens	deficient	manjkav, nedovoljan, nepotpun	manjkav, nedovoljan, nepotpun
deficit	deficit	deficiens	deficiency	pomanjkanje, nedostatak	pomanjkanje, nedostatak
definicija	definicija	definitio	definition	odredba	odredba
definirati albo definisati	definirati	definitio	define	odrediti	odrediti
definitivan	definitivan	definitivus	definitive	konačan, odlučan	konačan, odlučan
deflektor	deflektor		deflector	skreće	skreće
deformacija	deformacija	deformatio	deformation	unakaživanje, unakaženje, nagrđivanje, nagrđenje; pokvarenost	unakaživanje, unakaženje, nagrđivanje, nagrđenje; pokvarenost
degeneracija	degeneracija	degeneratio	degeneration	izrođavanje, izmetanje, izopačavanje; izrođenje, izrođenost, izopačenje, izopačenost; opadanje, propadanje, kvarenje	izrođavanje, izmetanje, izopačavanje; izrođenje, izrođenost, izopačenje, izopačenost; opadanje, propadanje, kvarenje
degradacija	degradacija	degradatio	degradation	poniženje	poniženje
dehidracija dehidrirati	dehidrirati, dehidracija	dehydratio	dehydration	sasušenje, gubitak vode	sasušenje, gubitak vode
dehumanizacija	dehumanizacija	de+humanus+atio	dehumanisation	nečovečnost, divljaštvo	nečovečnost, divljaštvo
dejt			date	sastanak	
deklaracija		declaratio	declaration	izjava, prijava, proglas	

deklarirati albo deklarirati	deklarirati	declarare	declare	izjaviti, proglasiti	izjaviti, proglasiti
deklarativan	deklarativan	declarativus	declarative	objavni, izjavni, iskazni, obaveštajni	objavni, izjavni, iskazni, obaveštajni
dekoncentracija	dekoncentrirati		deconcentrate	rasejanost	rasejati
dekonstruirati dekonstrukcija	dekonstrukcija	de+construere	deconstruction	rušenje	rastavljanje, razgrađivanje, rušenje, razlaganje, razlučivanje
dekontekstualizirati	dekontekstualizirati		decontextualise	proučavati van konteksta	proučavati van konteksta
	dekorativan	decorare	decorative		ukrasni
delegirati	delegirati	delegatus	delegate	poslati, ovlastiti	odrediti, poslati, izaslati; ovlastiti
delirijum	delirijum	delirium	delirium	ludilo	bunilo
demencija	demencija	dementia	demency	ludilo	ludilo
	demonizovati	daemonizare	demonize		predstaviti kao đavola
demolirati		demoliri	demolish	rušiti	
demonstracija	demonstracija, demonstrirati	demonstratio	demonstration	dokaz, dokazivanje, znak,	dokaz, dokazivanje, znak,
denotacija	denotacija	denotatio	denotation	sadržaj, naziv, ime, opis	sadržaj, naziv, ime, opis
denuncirati			denunciate	potkazati, prokazati, optužiti	
depopulacija	depopulacija	depopulatio	depopulation	pustošenje, raseljenost	pustošenje, raseljenost
depozit	depozit	depositum	deposit	ulog, nanos, naslaga, talog	ulog, nanos, naslaga, talog
derivat	derivat	derivatus	derivate	izvod	izvod
deskripcija		descriptio	description	opis	
desktop publishing	desktop publishing		desktop publishing	stono izdavaštvo	stono izdavaštvo
deskvamacija			desquamation	guljenje, ljuštenje	
destabilizovati	destabilizovati		destabilise	pomerećati	pomerećati
destinacija destinacijski	destinacija	destinatio	destinantion	smjer, svrha, namjera	smer, namera, svrha
destrukcija destruktivnost	destrukcija	destructio	destruction	uništenje, propast, razaranje,	uništenje, propast, razaranje,
detalj	detalj		detail	potankost, sitnica	pojednost, podrobnost, sitnica
detekcija detektovati	detekcija, detektovati	detectio	detection	otkrivanje, obelodanjivanje, izlaganje,	otkrivanje, obelodanjivanje, izlaganje,
deteritorijalizacija	deteritorijalizacija		deteritorializati on	odnarođivati	odnarođivati
determinanta	determinanta	determinans	determinant	odrednica	odrednica
determinisati	determinisati	determinare	determine	odrediti, ustanoviti	odrediti,

					ustanoviti
detorijacija	detorijacija	distortio	detorsion	uvrtanje	uvrtanje
	devastirati		devastate		harati, opustošiti, razarati
devijacija	devijacija	deviatio	deviation	odstupanje, skretanje, udaljavanje	odstupanje, skretanje, udaljavanje
devolucija	devolucija	devolutio	devolution	izmetanje, prenos, skotrljavanje, svaljivanje	izmetanje, prenos, skotrljavanje, svaljivanje
dezintegracija	dezintegracija	dis+integrare	disintegration	raspadanje	raspadanje
dezorganizovati	dezorganizovati	de+organizatio	disorganise	rastrjavanje; rasulo, rastrjstvo, nered	rastrjavanje; rasulo, rastrjstvo, nered
	didaktički	gr. didaktikos	didactic		poučan
diferencijacija	diferencirati, diferencijacija,	differentia	difference	razlikovanje	razlika
digestivan	digestivan	digestivus	digestive	probavni	probavni
digitalan	digitalni	digitalis	digital	brojčani	brojčani
dignitet	dignitet	dignitas	dignity	dostojanstvo	časť
	dijabetes	diabetes	diabetes		secerna bolest
dijagonal	dijagonal	diagonalis	diagonal	iskošen	iskošen, nagnut
dijareja	dijareja	diarrhoea	diarrhea	proliv	proliv
dijalog		dialogus	dialog	razgovor	
dijametar	dijametar	diametrus	diameter	promjer	prećnik
dijeta	dijeta	dieta	diet	ishrana	ishrana
diktator diktatorski	diktator, diktirati	dictator	dictator	apsolutni vladar	apsolutni vladar
dilema	dilema	dilemma	dilemma	nedoumica	nedoumica
	dil		deal	dogovor	dogovor
diler			dealer	trgovac	
dimenzija	dimenzija	dimensio	dimension	razmjer	velićina
dinamićan dinamika dinamiziranje	dinamićan dinamika		dinamic	pokretljiv, promjenljiv	moćan, silan
dinastija	dinastija	dynastia	dynasty	vladalaćka kuća	kraljevska porodica
diploma		diploma	diploma	povelja	
direkcija direkcioni			directorate	uprava	
direktan	direktan	directus	direct	neposredan, izravan	neposredan
direktiva	direktiva	directivus	directive	propis, uputa, uredba	nalog, naredba
direktor	direktor direkcioni		directorate	upravnik	upravnik
disbalans	disbalans		disbalance	neravnoteža	neravnoteža
disciplina	disciplina, disciplinski	disciplina	discipline	ukor, stega	kazna
disciplinirati	disciplinovati	disciplina	discipline	odvajati	odvajati

diskoloracija	diskoloracija	discolorare	discoloration	gubitak boje	pomoderlost
diskontinuitet	diskontinuitet, diskontinuacija		discontinuation	prekid, prestajanje	prekid, prestanak
diskiminirati		discriminare	discriminate	odvajati	
diskriminacija	diskriminacija	discriminare	discrimination	lučenje, razlikovanje	nejednakost, rasuđivanje, razlikovanje
diskriminativan	diskriminativan	discriminatus	discriminative	razlikovan	razlikovan
diskurs	diskurs diskurzivan	discursus	discourse	razgovor	predavanje
diskusija	diskusija	discussio	discussion	rasprava	rasprava
dislokacija	dislokacija	dislocatio	dislocation	premeštaj	iščašenje, pomeraaj, premeštaj
disperzija	disperzija	dispersio	dispersion	raspršenje	raspršenje
displej	displej		display	predočnik	izložba
dispozicija	dispozicija	dispositio	disposition	razmještaj, raspolaganje	raspoloženje
distanciranje	distanciranje	distantia	distance	udaljenje	udaljenje
	distenzija		distension		rastezanje
distinkcija	distinkcija	distinctio	distinction	odlika	odlikovanje
distribuirati		distribuere	distribute	izdavati, podijeliti, porazdijeliti	
distribucija distributivan	distribucija, distributivan	distributio	distribution	dijeljenje	raspodela, rasprostranjenost
divergentan	divergentan	divergens	divergent	različit	razilazan
diversifikacija	diversifikacija, diverzitet	diversificare	diversification	raznolikost	raznolikost
diverzitet		diversitas	diversity	rašćlanjenost, različitost	
dividenda		dividendum	dividend	dijeljenik	
dizajn	dizajn	designare	design	nacrt, uzor	nacrt, namera, oblikovanje
dizajner dizajnerski	dizajner	designare	designer	crtič	crtič
dizajnirati	dizajnirati	designare	design	crtati	crtati
doktrina	doktrina	doctrina	doctrine	nauk	učenje
doktrinarnan		doctrina	doctrinal	naučan	
domena	domena	domanium	domain	imanje, oblast	imanje
dominacija	dominacija	dominatio	domination	vladavina	zanos
dominantan	dominantan	dominans	dominant	nadmoćan	nadmoćan
dominirati	dominirati	dominari	dominate	vladati	gospodariti
donacija	donacija	donatio	donation	poklon, darovanje	poklon
downloadati			download	skinuti	
doza doziranje	doza, doziranje	dosis	dose	količina	količina
drajver	drajver		driver	pokretač (pogonski program)	pokretač
drastičan	drastičan		drastic	odlučan	odlučan
	drive		drive		vožnja

	duel	duellum	duel		dvoboj
e-learning			e-learning	e-učenje	
editor		editor	editor	urednik, izdavač	
	editorijal	editor	editorial		uvodnik
educiranje	edukovati	educare	educate	školovati, obrazovati	obrazovati, vaspitati
edukacija	edukacija	educatio	education	školoвање, obrazovanje	školoвање, obrazovanje
efikasan efikasnost	efikasan, efikasnost	efficiens	efficient	djelatan	sposoban
efekat efektivan efektan	efekt, efektivan	effectus	effect	djelovanje, dojam	dejstvo
	egoizam	egoismus	egoism		sebičnost
egzacerbacija	egzacerbacija	exacerbatio	exacerbation	pogoršanje	pogoršanje
	egzaktni	exactus	exact		tačan
	egzaltiran		exalted		uzdignut, uzvišen
egzekutivan	egzekutivan	executivus	executive	izvršan	izvršan
egzistencija	egzistencija, egzistiranje	existentia	existency	postojanje	postojanje
ekcema		gr. ekzema	eczema	lišaj	
ekonomija	ekonomija	oeconomia	economy	privreda, gazdinstvo	gazdinstvo
ekonomičan ekonomičnost	ekonomski	oeconomicus	economic	privredan	privredan
ekscitacija	ekscitacija	excitatio	excitation	pobuda	pobuđivanje
ekskluzivan	ekskluzivan, ekskluzivnost	exclusivus	exclusive	isključiv	isključiv
ekskrecija	ekskrecija	excretionem	excretion	izlučina	izlučina
ekskurzija		excursio	excursion	izlet	
ekspanzija	ekspanzija	expansio	expansion	razvoj, proširenje	proširenje
eksperiment eksperimentalni	eksperiment, eksperimentisati, eksperimentalan	experimentum	experiment	ogled, pokušaj	pokušaj
ekspert ekspertni	ekspert	expertus	expert	stručnjak, vještak	poznavalac
explicitan	explicitan	explicitus	explicite	izričit	izričit
eksploatacija	eksploatacija		exploatation	izrabljivanje, korištenje	iskorišćavanje
eksponirati eksponiranost eksponiran		exponere	expose	izlagati	izložiti
eksportovati	eksportovati	exportare	export	izvoziti	izvoziti
ekspozicija	ekspozicija	expositio	expositon	izlaganje	izložba
ekspresija ekspresivni	ekspresija, ekspresivan	expressio	expression	izražaj	izražaj
ekstaza	ekstaza	extasis	ecstasy	zanos	zanos
ekstenzija	ekstenzija	extensio	extension	produljenje	širenje
eksterni	eksterni	externus	external	inozemni, vanjski	spoljni
	ekstradicija	ex+traditio	extradition		izručenje
ekstrahirati	ekstrahovati	extrahere	extract	izdvojiti, izvući, iscijediti	iscediti

ekstrakt	ekstrakt	extractus	extract	izvod, izvadak	odlomak
ekvilibrijum	ekvilibrijum	aequilibrium	equilibrium	ravnoteža	ravnoteža
ekvivalent ekvivalentan ekvivalentnost	ekvivalent, ekvivalentnost	aequivalens	equivalent	istovrijednica	jednakost
elaboracija	elaboracija	elaboratio	elaboraton	razrada	razrada
	elegancija	elegantia	elegance		raskoš
elektricitet			electricity	struja	
element	element	elementem	element	dio	deo
elementaran	elementaran	elementarius	elementary	osnovan	osnovan
eliminacija	eliminacija	eliminare	elimination	brisanje, otklanjanje, ukidanje	odstranjivanje
eliminirati	eliminirati	eliminare	eliminate	bristati, otklanjati, ukidati	odstraniti
email	email		email	elektronička pošta	elektronička pošta
emanacija		emanatio	emanation	isticanje	
emancipacija	emancipacija	emancipatio	emancipation	osamostaljenje	osamostaljenje
	eminentan	eminens	eminent		istaknut
emisija emitovati	emisija	emissio	emission	ispuštanje	ispuštanje
	emitovati	emittere	emit		ispuštati
emocija	emocija	emovere	emotion	ganuće, osjećaj	osećaj
emocionalan	emocionalan	emovere	emotional	ganut, osjećajan	osećajan
empatija		gr. empathia	empathy	suosjećajnost	
empirijski	empirijski	empiricus	empiric	iskustven	iskusan
energija	energija	energia	energy	moć, snaga	snaga
enorman	enorman	enormis	enormous	ogroman	ogroman
entitet	entitet	entitas	entity	bitnost, srž	bitnost, srž
entuzijast	entuzijast	gr. enthousiastes	enthusiast	ljubitelj, zanesenjak	navijač
era		aera	era	razdoblje	
erozija	erozija	erosio	erosion	nagrizanje	nagrizanje
erudicija	erudicija	eruditio	erudition	načitanost	načitanost
erupcija eruptirati		eruptio	eruption	probijanje, izbacivanje, izljev	
	establišment		establishment		domaćinstvo
	estetski	gr. aisthetikos	aesthetic		istančan
evakuacija		evacuatio	evacuation	napuštanje, povlačenje	
evaluacija	evaluacija		evaluation	ocjenjivanje	procena
evaluirati			evaluate	ocjenjivati	
evaporacija	evaporacija	evaporatio	evaporation	isparavanje	isparavanje
event		eventus	event	dogadaj	
eventualan	eventualan	evenire	eventual	moguć	moguć
evidencija	evidencirati, evidencija	evidentia	evidency	dokazati	dokazati
evidentan	evidentni	evidens	evident	očevidan, očit	jasan, očevidan, očigledan

	evocirati	evocare	evoke		prizivati
	evolucija	evolutio	evolution		razviće
fajl	fajl		file	datoteka	turpija
faktor	faktor	factor	factor	čimbenik	činilac
falsificiranje	falsifikovati	falsificatio	falsification	krivotvorenje	obmana
familijski		familia	family	obiteljski	
famozan		famosus	famous	čuven, poznat	
fan	fan		fan	ljubitelj	obožavalac
	fantastičan	fantasticus	fantastic		ćudljiv
fantazirati	fantazi	phantasia	fantasy	mašta	mašta
farma			farm	gospodarstvo	
fascinant			fascinating	očaravajući	
fast food	fast food		fast food	brza hrana	brza hrana
	fatalan	fatalis	fatal		koban
favorit	favorita	favor	favourite	omiljen	omiljen
favorizovati	favorizovati	favor	favor		štititi
faza	faza	phasis	phase	mijena	mena
febrilni febrilnost	febrilni, febrilnost	febrilis	febrile	grozničav	grozničav
feding	feding		fading	iščezavanje	iščezavanje, nestajanje
feeling			feeling	dojam, osjećaj	
fenomen	fenomen	gr. phainomenon	phenomenon	pojava	pojava
fenomenalan	fensi		fancy		ukrašen
fer	fer		fair	pošteno	pošteno
fermentacija	fermentacija, fermentisan	fermentatio	fermentation	uzbuđenje, vrenje	uzbuđenje, vrenje
fertilan	fertilan	fertilis	fertile	plodan	plodan
fetus	fetus	fetus	fetus	zametak	zametak
fibroz	fibroz	fibrosus	fibrous	vlaknast	vlaknast
	figurativno	figurativus	figurative		slikovit, ukrasan
fiksni	fiks, fiksni		fixed	nepokretan, učvršćen	stalan, čvrst
filing			filling	punjenje	
	filter		filter		cediljka
filtriranje	filtrirati		filtration	cjediti	cediti
final	final(i), finalni	finalis	final	kraj, konačan	završni
financijski	finansijski		financial	novčan	prihodni
firmware	firmware		firmware	ugrađeni program	ugrađeni program
fitness			fitness	uvježbanost	
fleksibilan	fleksibilan, fleksibilnost	flexibilis	flexible	gibak	savitljiv
flash	fleš albo flash, flash memorija		flash	bljesak, munja	blesak

fluentnost	fluentnost		fluency	glatkoća	tečnost
fluktuacija	fluktuacija	fluctuatio	fluctuation	kolebanje	kolebanje
	fluorescentni		fluorescent		svetleći
fokus fokusiran fokusirati se	fokus, fokusirati se, fokusiran	focus	focus	pažnja	usredsrediti
fond	fond	fundus	fund	glavnica	novac
font	font	fons	font	pismo, znakovlje	krstionica
forenzički	forenzički	forensis	forensic	sudski	pravni, sudski
forma	forma	forma	form	oblik	oblik
formacija	formacija	formatio	formation	oblikovanje	oblikovanje
formalan	formalan	formalis	formal	službeni	zvaničan
format	format	formatus	format	oblik	oblik
formirati formiran	formirati, formiran	forma	form	oblikovati	oblikovati
formula	formula	formula	formula	pravilo	pravilo
formular	formular	forma	form	obrazac	obrazac
formulacija	formulacija	formula	formulation	stvaranje	stvaranje
forsirati			force	prisiliti, natjerati	
forum	forum	forum	forum	sud, vijeć	sud
fragmentacija	fragmentacija	fragmentum	fragmentation	komadanje	iscepanost, komadanje
frakcija	frakcija	fractio	fraction	dio, razlomak	razlomak
fraktura		fractura	fracture	lom	
frame	frame		frame	okvir, građa	okvir
fraza	fraza	phrasis	phrase	izraz	izraz
frekvencija	frekvencija	frequentia	frequency	učestalost	učestanost
frekventni	frekventan	frequens	frequent	učestao	učestan
frend			friend	drug	
friksijski	frikcija	frictio	friction	trenje	trenje
frontalni	front, frontalni	frontalis	frontal	čeon	prednji
frontmen			frontman	vodeći	
frustrirati		frustratus	frustrate	osujetiti	
	fuck		fuck		jebati
fundamentalan	fundamentalan	fundamentalis	fundamental	bitni, osnovan	bitni
funkcija	funkcija, funkcionisati	functio	function	djelovanje	radnja
funkcionalistički	funkcionalistički	functio	functional	svrsishodan	svrsishodan
funkcionalni funkcionalnost	funkcionalnost	functio	functionality	svrsishodnost	svrsishodnost
galaksija		galaxias	galaxy	mliječni put	
	game over		game over		kraj igre
garancija	garancija		guarancy	jamstvo	jamstvo
gasifikacija	gasifikacija		gasification	uplinjavanje	uplinjavanje
geek geekovski			geek	bezveznjak	

gem			game	igra	
generacija generacijski	generacija	generatio	generation	pokolenje	pokolenje
generalan generalizovati	generalni, generalno, generalizovati	generalis	general	opći	glavni
generirati albo generisati generisan	generisati, generisan generativan	generare	generate	stvoriti, proizvesti	proizvoditi
generator	generator	generare	generator	tvorac	tvorac
gigantski	gigantski	gigas	gigantic	divovski, ogroman	ogroman
glamour glamurozan	glamurozan		glamour		opšnit
globalan	globalan	globus	global	svjetski	svetski
gol			goal	cilj	
golman			goalman	vratar	
	golden		golden		zlatan
	gore		gore		probosti
	graciozan	gratiosus	gracious		dražestan
gradient	gradient	gradientem	gradient	nagib	nagib
gradiranje	gradiranje		grading	stupnjevanje	stupnjevanje
grej			gray	siv	
hardver hardverski albo hardware-ski	hardver, hardverski albo , hardware-ski		hardware	računalna strojna oprema, uređaj	uređaj
harmoničan harmonija harmonijski harmoniziran	harmonija, harmoničan	harmonia	harmony	suglasnost	suglasnost
	(da) haus		house		kuća
hegemonija	hegemonija	gr. hegemonia	hegemony	vodstvo	prevlast
	hejt, hejtovati		hate		mrzeti
helikopter			helicopter	zrakomlat	
	help		help		pomoć
	hermetičan	hermeticus	hermetic		neprobojan
heterogeni heterogenost	heterogeni, heterogenost	heterogeneous	heterogenous	raznovrstan, mješovit	raznorodni
hidrationski	hidrantni	gr. hydr-	hydrant	vodni	vodni
hiperlink	hiperlink albo hyperlink		hyperlink	poveznica	veza
hipotetički hipoteza	hipoteza, hipotetički	hypothesis	hypothesis	pretpostavka	pretpostavka
hit	hit		hit	pogodak	udar
hobi	hobi		hobby	razonoda	razonoda
honorar		honorarius	honorary	počasani	
horizontal horizontalan	horizontalan	horizontem	horisontal	vodoravan	vodoravan
horor		horror	horror	jeza, groza	
hospitalizacija	hospitalizovan	hospitalis	hospitalisation	bolničko liječenje	bolničko lečenje
hroničan	hroničan	chronicus	chronic	zastario	okoreo

huligan huliganizam			hooligan	siledžija	
humani humanost	humani	humanus	human	čovječanski	ljudski
idealan	idealan	idealis	ideal	savršen	savršen
ideja	ideja	idea	idea	misao	pojam
identičan identičnost	identičan	identicus	identical	isti, jednak	istovetan
identifikacija identifikovati albo identificirati identificiran	identifikacija	identicus	identification	prepoznavanje	prepoznavanje
	identifikovati	identicus	identify		prepoznati
identitet	identitet	identitas	identity	samosvojnost	istovetnost
ignorirati	ignorisati, ignorisan	ignorare	ignore	zanemariti	nepoznavati
ilegalan	ilegalan	illegalis	illegal	bespravan	nezakonit
iluminator		lumen	illuminator	rasvjetljivač	
ilustracija	ilustracija		illustration	objašnjenje	objašnjavanje
iluzija	iluzija	illusio	illusion	obmana	varka
imaginacija	imaginacija	imaginatio	imagination	mašta	mašta
imidž imidžing	imidž, imidžing		image	odraz	slika
	imigrirati	imigrare	imigrate		naseljavati
imitacija imitirati	imitirati, imitacija	imitatio	imitation	oponašanje	oponašanje
imperativ imperativan	imperativ, imperativan	imperativus	imperative	zapovijed	zapoved
	imperija	imperium	empire		carstvo
implementacija	implementacij a	implementem	implementation	spvođenje, izvršenje	spvođenje, izvršenje
implicirati	implicirati	implicare	implicate	uplesti, obuhvatiti	umešati
implicitni	implicitni	implicitus	implicit	bezuvjetan	razumljiv
implikacija	implikacija	implicatio	implication	zaplet	uplitanje
import		importare	import	uvoz	
impresivan	impresivan	impressus	impressive	dojmljiv	izrazit, upečatljiv, uzbudljiv
impuls	impuls	impulsus	impulse	pobuda, nagon	nagon
imunitet	imunitet, imunost	immunitas	immunity	otpornost	otpornost
incest		incestum	incest	rodoskrvnuće	
incidenca incidencija incident	incident albo incidenca, incidentan, incidencija	incidens	incident	slučaj	slučaj
indeks	indeks	index	index	kartoteka	popis
indicija	indicija	indicatio	indiction	objava	objava
indikacija indikativan indikator	indikacija	indicatio	indication	navod, oznaka	navod, oznaka
	indikator	indicatio	indicator		putokaz

indirektan	indirektan	indirectus	indirect	posredan	posredan
individualan individualizacija individualizirati individualnost	individualan	individualis	individual	osobni	pojedinačan
indoktrinacija	indoktrinacija	in+doctrina	indoctrination	poučavanje	poučavanje
induktivan	induktivan	inductivus	inductive	naveden	naveden
industrija industrijski	industrija, industrijski	industria	industry	marljivost	marljivost
infekcija	infekcija	infectus	infection	zaraza	zaraza
infekt		infectus	infect	zaraziti	
infektivni		infectus	infective	zarazni	
inflacija inflacijski	inflacija	inflatio	inflation	napumpavanje	nadutost, nagomilavanje
inflicirati	inflicirati	inflictus	inflict	nanijeti	nametnuti
influenca	influenca	influentia	influenza	gripa	grip
informacija informacijski informacioni	informacija	informatio	information	podatak	obaveštenje
	infektivni		infectious		zarazan
infuzija	infuzija	infusio	infusion		nadahnuće
inherentni	inherentni	inhaerens	inherent	nerazdvojiv	nerazdvojiv
inhumiran	inhumiran	inhumanus	inhuman	nečovječan	neljudski
inhibicija	inhibicija	inhibitio	inhibition	spretnja, kočenje	prepreka
inhibirati	inhibirati	inhibere	inhibit	kočiti	sprečiti
inicijalni		initialis	initial	početni	
inicijativa inicirati	inicijativa, inicijalni	initatus	initiative	poticaj	
	inicirati	initiare	initiate		otpočeti
	injekcija	iniectio	injection		uvođenje
inkarnacija	inkarnacija	incarnatio	incarnation	uobličavanje	ovaploćenje
inkluzivan	inkluzija, inkluzivan	inclusivus	inclusive	uključiv	uključiv
inkriminajući		incriminatus	incriminate	optužen	
inkluzija		inclusio	inclusion	sadržaj, sastanak, uključivanje	
insistirati	insistirati	insistere	insist	nastojati	nastojati
inovacija inovativan	inovacija	innovatio	innovation	pronalazak	pronalazak
instrukcija	instrukcija	instructio	instruction	naputak	uputstvo
inspekcija inspeksijski inspektor	inspekcija, inspeksijski	inspectio	inspection	nadzor	ispitivanje
	inspirisati, inspirisan	inspirare	inspire		nadahnuti
inspiracija		inspiratio	inspiration	nadahnuće	
instanca	instanca	instantia	instancy	prilika	prilika
insitucionalni		institutio	institutional		
instalacija	instalacija	installatio	installation	postavljanje	postavljanje

instalirati	instalirati	installare	install	postaviti	postaviti
instant	instant	instans	instant	brz	sadašnji
	instinkt	instinctus	instinct		nagon
institucija	institucija	institutio	institution	ustanova	ustanova
instruktivan	instruktivan	instructus	instructive	poučan	poučan
instruktor(ica)		instructus	instructor	nastavnik	
insuficijencija	insuficijencija	insufficiens	insufficient	nedostatak	nedovoljnost
instrument	instrument	instrumentem	instrument	alat	alat
integritet	integritet	integritas	integrity	cjelokupnost	celokupnost
integralni integrativni	integralni	integralis	integral	cjelokupan	celokupan
	intenzitet		intensity		jačina
	intenzivan		intensive		jak
intenzifikacija intenzitet	intenzifikacija		intensification	pojačanje	pojačanje
interakcija	interakcija	inter+actio	interaction	međudjelovanje	međusobni uticaj
interaktivan	interaktivan	inter+actio	interactive	međudjelatan	
interes	interes, interesovati se	interesse	interest	zanimanje	pažnja
interfejs	interfejs		interface	sučelje	međusklop, međuveza, sumeda
interkontinental an	interkontinental an	inter+continens	intercontinental	međukontinentski	međukontinentski
intermedijer	intermedijer	intermedius	intermediary	posrednik	posrednik
internacionalan internacionalizacija	internacionalan, internacionalizacija		international	međunarodan	međunarodni
interni	interni	internalis	internal	unutrašnji	unutarnji
interoperabilnost	interoperabilnost		interoperability	sudjelatnost	sudelatnost
interpretacija interpretirati	interpretacija	interpretatio	interpretation	tumačenje	tumačenje
interpretator	interpretator	interpretatio	interpretetur	prevodilac	prevodilac
interval	interval	intervallum	interval	međuprostor	međuprostor
intervencija intervenirati	intervencija, intervenirati	interventio	intervention	miješanje, upletanje	mešanje, posredovanje
intervju	intervju, intervjuisati		interview	razgovor	razgovor
intracelularni	intracelularni	inter+cellularis	intracellular	unutarstanični	
intoksikacijski	intoksikacijski	intoxicatio	intoxicate		opijen
introspekcija	introspekcija	introspicere	introspection	samoispitivanje	samokritika
intiman intimnost		intimatus	intimate	povjerljiv	
	intuicija	intuitio	intuition		opažaj
	invazija, invazivan	invasio	invasion		naježda
intoniran		intonare	intonate	zapjevati	
intuitivno		intuitivus	intuitive	saglasan	

invazivni		invasivus	invasive	napadački	
inventar	inventar	inventorium	inventory	popisivanje roba	popis
	inventivan	inventio	inventive		dovrtljiv
investirati	investirati	investire	invest	uložiti	odenuti
investicija	investicija	investire	investment	ulaganje	ulaganje
investitor	investitor albo investor	investire	investor	ulagač	ulagač
involviranost	involviranost	involvere	involve	uključenost	obuhvaćenost
inzistirati		insistere	insist	nastojati	
iracionalan	iracionalan, iracionalizam	irrationalis	irrational	nerazuman	nerazuman
iregularnost	iregularnost	irregularis	irregular	nepravilan	nepravilan
ireverzibilan	ireverzibilan	ir+reversus	irreversible	neopoziv	neopoziv
	iritacija	irritatio	irritation		draženje
	is		is		je
	iteracija	iteratio	iteration		ponavljanje
izolacija izolirati	izolacija		isolation	izdvajanje	izdvajanje
jurisdikcija	jurisdikcija	iurisdiction	jurisdiction	pravosuđe	pravosuđe
joy			joy	radost	
kalkulacija kalkulanstvo	kalkulacija, kalkulanstvo	calculatio	calculation	izračun	izračun
kampanija albo kampanja	kampanja	campania	campaign	borba	borba
kampus		campus	campus	fakultetsko dvorište	
kancer kancerogeni	kancer, kancerogeni	cancer	cancer	rak	rak
kaos kaotičan		chaos	chaos	metež	
kapacitet	kapacitet	capacitas	capacity	nosivost	spособnost
kapital kapitalac kapitalistički	kapital, kapitalistički	capitalis	capital	sredstvo	sredstvo
kapitulacija	kapitulacija	capitulare	capitulation	predaja	predaja
karakter	karakter	character	character	osobina, narav	ličnost
karakterisati	karakterisati	character	characterise	opisati	opisati
karakterističan karakteristika	karakterističan, karakteristika	gr. kharakteristikos	characteristic	svojstvo	svojstvo
karcinom karcinomski	karcinom, karcinomski	carcinoma	carcinoma	rak	rak
karijera	karijera		career	služba	trka
kartel			cartel	udruženje proizvođača radi monopola	
katalog	katalog	catalogus	catalogue	cjenik	spisak
katastrofa katastrofalan	katastrofa, katastrofalan	catastrophā	catastrophy	velika nesreća	velika nesreća
kategorija kategorijalni	kategorija, kategorijalni, kategorizovanje	categoria	category	vrsta, razred	razred
	kidnapovati, kidnaper		kidnap	oteti	oteti

klasičan	klasičan	classicus	classic	uobičajen	uobičajen
klasificirati albo klasifikovati klasifikacija	klasifikovati, klasifikacija		clasify	odrediti	razvrstati
klaster	klaster		cluster	grozd	grozd
klauzula	klauzula	clausa	clause	član	član
koegzistencija		co+existentia	coexistence	sunazočnost	
klik	klik		click	pritisnuti	škljocnuti
klijent		cliens	client	kupac	
klimaks	klimaks	climax	climax	vrhunac	
kliničar klinički klinika	klinika, klinički	clinicus	clinic		bolnica
know how	know how		know how	saznati kako	upoznati
koagulacija	koagulacija	coagulatio	coagulation	grušanje	zgrušavanje
koaksijalno	koaksijalni	co+axial	coaxial	suosni	
koalicija koalicijski	koalicija, koalicioni	coalitus	coalition	združenje	
	koautor	co+auctor	co-author		saradnik
kod		codex	code	zakon	
koeficijent	koeficijent	coefficient	coefficient	množitelj	množitelj
kognitivan	kognitivni	cognoscere	cognitive	spoznajni	razuman
koherentni	koherentni	cohaerens	coherent	dosljedan	dosledan
kohezioni	kohezioni	cohaerere	cohesive	vezan	spojiv
	koktel		cocktail		zalogaj
koincidirati		coincidere	coincidence	podudarati	
kolaboracija kolaboracionistič ki kolaborativni	kolaboracija, kolabirati	collaborare	collaboration	suradnja	saradnja
kolaps	kolapsirati	collapsus	collapse	opadati	opadati
kolateralan	kolateralan	collateralis	collateral	drugostepeni	posredan
kolekcija	kolekcija	collectio	collection	zbirka	zbirka
kolektiv kolektivan kolektivitet	kolektiv, kolektivan	collectivus	collective	skup	zajednica
kolokacija	kolokacija	collocatio	collocation	svrstavanje	raspoređivanje
kolokvijalan	kolokvijalan	colloquium	colloquial	govorni	govorni
	kolosalni	colossus	colossal		izvrstan
komanda komandovanje	komanda, komandovanje, komandant	commendare	command	naredba	zapovest
kombinacija	kombinacija	combinatio	combination	splet	sjedinenost
kombinovati	kombinovati, kombinovan	combinatio	combine	povezati, objedinjavati	sjediniti
komentar komentiranje	(pro)komentaris ati, komentar	commentum	comment	primjedba	tumačenje
komercijalist komercijalizirati komercijalni	komercijalan	commercium	commercial	trgovački	trgovački
komfort	komfortan	confortare	comfort	udobnost	utešenje

komocija		commotio	commotion	udobnost	
	komisija	commissio	commission		ovlašćenje
kompaktan	kompaktni	compactus	compact	zbijen, čvrsti	sažet
kompanija	kompanija	companio	company	društvo	društvo
komparacija komparativan	komparacija	comparationem	comparation	usporedba	usporedba
	komparativan	comparativus	comparative		uporedni
kompendij	kompendij	compendium	compendium	pregled	pregled
kompenzacija	kompenzacija	compensatio	compensation	nadoknada, odšteta	nadoknada
kompenzovati	kompenzovati	compensare	compensate	obeštetiti	nadoknaditi
kompetencija	kompetencija	competens	competention	nadležnost	nadležnost
kompleks kompleksan kompleksnost	kompleks(an)	complexus	complex	mnogostruk, mnogostrukost	celina
kompletan kompletiran	kompletan	completus	complete	cjelokupan	potpun
kompetitivnost	kompetitivnost		competitiveness	takmičarstvo	takmičarstvo
komplíciran albo komplícovan komplícovati	komplícovati, komplícovan	complicatio	complicated	složen	složen
komplícacija	komplícacija	complicatio	complication	zapletenost	složenost
komponent albo komponenta	komponent(a)	componens	component	sastavnica, dio	sastavnica
kompozicija kompozitni	kompozicija, kompozitni	compositio	composition	sastav	sastav
kompresija kompresivni kompresorski	kompresija, kompresivan, kompresorski	compressio	compression	sažimanje	zgušnjavanje
kompromis	kompromis	compromissus	compromise	nagodba	nagodba
	kompliment		compliment		čestitanje
komunalni	komunalan	communalis	communal	općinski	zadružni
	komponovati		compose		sačiniti
	komunikacija	communicatus	communication		saopštenje
komunicirati se komunikacija komunikacioni	komunicirati se	communicare	communicate	općiti, dojaviti	saopštavati
koncentracija koncentriran koncentrirati se	koncentracija, koncentracioni	com+centrum	concentrate	obratiti pozornost	usredsrediti se
konceptcija	konceptcija	conceptio	conception	zamisao	shvatanje
	komprimovati	comprehendere	comprise		obuhvatiti
koncept konceptualan	koncept	conceptum	concept	pojam	pojam
koncesija		concessio	concession	dozvola	
kondicija	kondicija	condicio	condition	stanje, položaj	okolnost
konekcija	konekcija, konektor	connexio	connection	povezanost	priključak
konferencija	konferencija	conferentia	conference	sjednica	sastanak
konfesionalan	konfesionalan	confessionalis	confessional	vjerski	ispovedni
konfiguracija konfigurisan	konfiguracija, konfigurisati	configuratio	configuration	postava	oblik

konflikt	konflikt	conflictus	conflict	sukob	sukob
konformacioni	konformacioni	conformare	conformational	obrazujući, sastavni	obrazujući, sastavni
konfuznost	konfuzan, konfuznost	confusio	confusion	komešanje	zbunjenost
konglomerat	konglomerat	conglomeratus	conglomerate	gomila	gomila
kongres	kongres	congressus	congress	skup	skupština
konektovati		conectere	connect	spojiti	
konotacija konotativan	konotacija, konotativan	connotatio	conotation	sporedno značenje	posledica, sporedno značenje
konsekutivan	konsekutivan	consecutivus	consecutive	dosljedan	sledeći
konsekventan	konsekventan	consequens	consequent	idući	dosledan
konsenzus	konsenzus	consensus	consensus	saglasnost	saglasnost
konstitutivni		constitutivus	constitutive	ustavni	
konsolidacija	konsolidirati	consolidatio	consolidation	sjedinenje	ojačavanje
konstantni	konstantan, konstantno	constans	constant	neprekidan	stalan
konstatacija	konstatacija		constatation	izjava	izjava
konstelacija		constellatio	constellation	sazviježđe	
konstituirati konstituisan		constituere	constitute	činiti, dobivati	
konstitutivni	konsitutivni	constitutus	constitutive	suštinski, ustavni	suštinski, ustavni
konstruisati konstruisan	konstruisati	construere	construe	upravljati	graditi
konstrukcija konstrukt	konstrukt, konstrukcija	constructus	construct	gradnja	gradnja
konstruktivan		constructivus	constructive	koristan	
konsultantski konsultovati	konsultantski, konsultovati	consultare	consult	posavjetovati se	savetovati
kontakt		contactus	contact	dodir	
kontaminacija kontaminirani		contaminatio	contamination	onečišćenje	zagađivanje
kontejner kontejnerski	kontejner(ski)	continere	container	spremnik	spremište
kontekst kontekstualan	kontekst	contextus	context	sklop	objašnjenje
kontemplacija	kontemplacija	contemplatio	contemplaton	razmatranje	razmatranje
kontinualan	kontinualan	continuus	continual	stalan, trajan	neprekidan
kontinuiran kontinuirati	kontinuirati, kontinuitet	continuate	continue	potrajati, nastaviti	nastaviti
kontra	kontra-,	contra	contra	protiv	protiv
kontraceptiv kontraceptivni kontracepijski	kontraceptivni	contra+concepto	contraceptive	sprečavanje začeća	sprečavanje začeća
kontradikcija	kontradikcija, kontradiktoran	contradictio	contradiction	proturječnost	protivrečan
kontradiktorno st	kontradiktornost	contradictorius	contradictory	proturječnost	proturječnost
kontraindikacij a kontraindikova	kontraindikovani	contra+indicatio	contraindication	suprotan znak	suprotan znak

ni					
kontrakcija	kontrakcija	contractio	contraction	skraćenica	skupljanje
kontraktilnost	kontraktilnost	contractio	contractility	spособnost sabijanja	spособnost sabijanja
kontrast	kontrast	contrastare	contrast	suprotnost	suprotnost
kontrola, kontrolirati albo kontrolisati	kontrola, kontrolisati	contrarotulus	control	nadzor, provjera	nadgledanje
kontroverza kontroverzan	kontroverza, kontroverzan	controversia	controversy	spor, rasprava	rasprava
kontuzija	kontuzija	contusio	contusion	povreda	ozleda
konvektivni	konvektivan		convective	prenosni	prenosni
konvencija konvencionalan	konvencija, konvencionalan	conventio	convention	sporazum	sporazum
konvertovati konverzivan	konvertovati, konverter, konvertibilan	convertere	convert	pretvarati	preobratiti
konvulzni	konvulzni	convulsivus	convulsive	grčevit	grčevit
konzekvenca		consequentia	consequence	posljedica	
konzervativan	konzervativan	conservativus	conservative	oprezan	oprezan
konzervisati	konzervisati	conservare	conserve	čuvati	održavati
	konverzivan	convertere	conversive		preobraćajan
konzistentan	konzistentan	consistens	consistent	nepromjenljiv	postojan
konzola	konzola		console	upravljačka ploča	upravljačka ploča
konzorcijum	konzorcijum	consortium	consorcium	udruženje	drugarstvo
konzultacija		consultatio	consultation	savjetništvo	
konzument	konzumacija, konzument	consumere	consumer	potrošač	potrošač
konzumirati	konzumirati	consumere	consume	potrošiti	upotrebljavati
koordinacija koordinirati	koordinacija, koordinirati	coordinatio	coordination	usklađenje	sadejstvo
korekcija korektirati	korekcija, korektnost	correctio	correction	ispravak	ispravka
korektor	korektor	correctio	corrector	ispravljač	ispravljač
korelacija korelirati	korelacija, korelirati		correlate	uzajamna veza, suodnos	uzajamna veza, suodnos
	korespondirati	correspondere	correspond		odgovarati
koridor			corridor	hodnik	
korner			corner	ćošak	
korozija	korozija	corrosio	corrosion	hrđa	rđa
	korporacija	corporatio	corporation		udruženje
korpus	korpus	corpus	corpus	tjelo	telo
korumpirani korupcija	korupcija	corruptio	corruption	kvarenje, podmićivanje	podmićivanje, pokvarenost
kosmopolitski	kosmopolitski		cosmopolitan	svjetski	svetski
kreativnost kreativac kreativan	kreativan, kreativnost	creare	creative	stvaralački	stvaralački

	kreator(ka)	creare	creator		stvaralac
kredit kreditirati	kredit	creditum	credit	dug, zajam	dug
	kreatura	creatura	creature		biće
kreirati	kreirati	creare	create	stvarati	stvoriti
kriterij albo kriterijum	kriterijum	gr. kriterion	criterion	mjera	merilo
kritički	kritičan	criticus	critical	ključni	ključni
krucijalan	krucijalni	crux	crucial	odlučujući	odlučujući
kruzer	kruzer		cruiser	krstarica	krstarica
kroničan		chronicus	chronic	zastario	
	kul		cool		hladan
kulminirati	kulminirati	culminare	culminate	doseći vrhunac	doći do kraja
kumulativni	kumulativni	cumulatus	cumulative	zajednički, zbirni	zajednički
kult		cultus	cult	obožavanje	
	kvalifikacija	qualificatio	qualification		pripadnost
kvalificirani	kvalifikovan	qualificatio	qualified	osposobljen	osposobljen
kuriozitet		curiositas	curiosity	rijetkost	
kvalitet kvalitetan	kvalitet, kvalitetan	qualitas	quality	svojstvo	svojstvo
	lajkovati, lajkovanje		like		voleti
leasing			leasing	najam	
legalan	legalan	legalis	legal	zakonit	pravni
legitiman legitimitet	(ne)legitimni, legitimitet	legitimatus	legitimate	pravovaljan	zakonit
legenda legendarni		legendus	legend	predaja	
leksika	leksika	lexicon	lexicon	rječnik	rečnik
letargija	letargija	lethargia	lethargy	pospanost	učmalost
licenca	licenca	licentia	license	dozvola	dozvola
	lider		leader		vođa
light			light	lak	
likvidnost	likvidni	liquidus	liquidity	platežna sposobnost	proziran
limit limitirati	limit, limitirati	limitem	limit	ograničenje	granica
lingvistički lingvistika	lingvistika, lingvistički	lingua	linguistics	jezikoslovni	jezikoslovlje
linearan	linearan	linearis	linear	pravocrtan	dužinski
link	link		link	veza	veza
lociran locirati	locirati, lociran	locare	locate	smjestiti	postaviti
logovanje	logovanje		log	priglasiti se	priglasiti se
lokacija	lokacija	locatio	location	položaj	položaj
lokalan	lokalni	localitas	local	mjesni	mesni
lokalitet	lokalitet	localitas	locality	mjesto	mesto
longue			lounge	predvorje	
	loukost, loukoster		lowcost		jeftin
look			look	izgled	

luksuz luksuzni	luksuz	luxuria	luxury	raskoš	raskoš
	mainframe		mainframe		glavno računalo
magnituda		magnitudo	magnitude	veličina	
mail			mail	pošta	
make up	make up		make up	šminka	šminka
maksimalan	maksimalan	maximus	maximal	najveći	najveći
maksimum	maksimum	maximum	maximum	najviše	
maligni malignost	malignan	malignans	malignant	zločudan	zloban
	malverzacija	male versari	malversation		zloupotreba
manager			manager	pročelnik	
	manevarski		manoeuvre		spletni
	manijak	maniacus	maniac		ludak
manifest manifestovati	manifest	manifestus	manifesto	proglas	proglas
manifestacija	manifestacija	manifestatio	manifestation	pokazivanje	proglašenje
manipulacija	manipulacija	manipulus	manipulation	rukovanje	rukovanje
manipulirati albo manipulisati	manipulisati	manipulus	manipulate	krivotvoriti	krivotvoriti
	manuelan	manualis	manual		ručni
marginaliziran	marginalni, marginalizovati	marginalis	marginal	granični	rubni
marker	marker		marker	oznaka	oznaka
marketing marketinski	marketing, marketinski		marketing	trgovanje	prodaja
masa		massa	mass	gomila	
masakr albo masakra			massacre	krvoproliće	
mašinerija			machinery	stroj	pogon
matiran	mat, mat bronzer		matt	mutan	mutan
materija	materija	materia	matter	gradivo	građa
materijal materijalan	materijalni	materia	material	stvaran	stvaran
meč			match	utakmica	
medij medijski	medij albo medijum	medium	medium	sredstvo	sredstvo
	medijana	medianus	median		sredina
medijator	medijator	mediator	mediator	posrednik	
medikament		medicamentum	medicament	lijek	
melakoničan albo melanholičan	melanholičan	melancholicus	melancholic	tužan	tužan
melioracija		melioratio	melioration	unapređenje	
membrana		membrana	membrane	opna	
memorija	memorija	memoria	memory	pamćenje	pamćenje
memorandum	memorandum	memorandum	memorandum	bilješka	beleška
memorisati	memorisati	memoria	memorise	zapamtiti	zapamtiti

menadžer	menadžer		menager	pročelnik	gazda
menadžment	menadžment		menagement	upravljanje	upravljanje
mentalitet	mentalitet	mentalis	mentality	duhovno ustrojstvo	
mentalni	mentalni	mentalis	mental	duhovni	duhovni
	mentor	gr. mentor	mentor		savetnik
merging			merging	spajanje	
	metoda	methodus	method		postupak
migracija	migracija	migratio	migration	seoba	seoba
minimalan	minimalan	minimus	minimal	najmanji	najmanji
minimum	minimum	minimum	minimum	najmanje	najmanje
minoran	minoran		minor	drugostepeni	drugostepeni
minus	minus	minus	minus	manje	manje
misija		missio	mission	izaslanstvo	
mistifikacija	mistifikacija		mistification	zbunjivanje	obmanjivanje
	miting		meeting		susret, sednica
mobilan	mobilan	mobilis	mobile	pokretan	pokretljiv
mobilisati albo mobilizirati	mobilisati, mobilizacija	mobilitas	mobilise	pokrenuti	pokrenuti
mobilnost		mobilitas	moblity	pokretljivost	
modalitet	modalitet	modalitas	modality	način	način
model modelovanje	model, modelovati	modulus	model	uzorak	uzorak
moderan	moderan,	modernus	modern	suvremen	savremen
modernizacija	modernizacija	modernus	modernisation	osuvremenjivanje	osavremenivanje
modernizovati	modernizovati, modernizovan	modernus	modernise	osuvremenjiti	osavremeniti
modifikacija	modifikacija	modificatio	modification	preinaka	izmena
monitoring	monitoring		monitoring	nadgledanje	prisluskiivanje
monstruoan	monstruoan	monstruosus	monstrous	ogroman	grdan
monoton monotonija monotonost	monoton, monotonija, monotonost	gr. monotonia	monotony	jednoličnost	jednoličnost
mortalitet	mortalitet	mortalitas	mortality	smrtnost	smrtnost
motiv		motivus	motive	pobuda	
motivacija	motivacija	motivus	motivation	povod	obrazloženje
motivirati motivisan		motivus	motivate	obrazložiti	
	motor, motorika	motor	motor		stroj
multidimenzionalni	multidimenzionalni	multi+dimensio	multidimensionali	višedimenzionalan	višedimenzionalan
multipli	multipli	multiplus	multiple	brojni	višestruk
multiplicirati multiplikovani	multiplicirati	multiplicare	multiply	množiti se	pomnožiti
narativni	naracija, narativan	narratio	narration	povijesni, povijest	priča
navigacija		navigatio	navigation	plovidba	
negacija	negacija	negatio	negation	poricanje	poricanje

negativan	negativan	negativus	negative	odrećan	odrećan
negirati	negirati	negare	negate	odricati	odricati
nekropola	nekropola	gr. nekropolis	necropolis	groblje	groblje
nekroza	nekroza	gr. nekrosis	necrosis	obamiranje	obamiranje
	net		net		mreža
neutralan neutralnost	neutralnost, neutralisanje	neutralis	neutral	neodređen	neodređen
	news		news		vesti
nominalan	nominalan	nominalis	nominal	imenički	imenični
non-stop	non stop		non stop	neprekidno	neprekidno
notifikovan	notifikovan	notificare	notify	izvijestiti	izvestiti
nuklearan	nuklearan, nukleus	nucleus	nuclear	jezgrovit	jezgrovit
nukleus		nucleus	nucleus	jezgro	
objekat	objekat	objectum	object	predmet	predmet
oke			okay	u redu	
	oh yes		yes		da
	oflajn		offline		neprikopčan
okupacija	okupacija	occupatio	occupation	zauzeće	zanimanje
okupirati	okupirati	occupare	occupy	zaposjesti	posedovati
online	online albo onlajn		online	na vezi	povezan
opcija	opcija	optio	option	moгуćnost	izbor
	opcionalni	optio	optional		neobavezan
open source			open source	pristupačan	
operacija	operacija	operatio	operation	djelovanje	radnja
operater	operater, operativac	operator	operator	rukovaoc	radnik
operativan	operativan	operativus	operative	suradnički	pogonski
opozicija	opozicija, opozicioni	oppositio	opposition	oporba	protivljenje
opservacija	opservacija	observatio	observation	opažanje	posmatranje
opsesija	opsesija	obsessio	obsession	opsjednutost	dodijavanje
opstruktivan	opstruktivan	obstruct	obstructive	smetajući	smetajući
optimum	optimum	optimum	optimum	najpovoljniji	najpovoljniji
oralni	oralni	oralis	oral	usmeni	usmeni
ordinacija	ordinirati	ordinatio	ordination	usklađivanje	usklađivanje
organizacija organizovani	organizacija, organizovani	organizatio	organisation	udruženje	udruženje
originalan originalnost		originalis	original	izvorni	
orijentacija	orijentacija, orijentisan		orientation	usmjerenje	usmerenje
oscilacija	oscilirati, oscilacija	oscillatio	oscilaton	kolebanje	kolebanje
outsourcing			outsourcing	vanjska usluga	vanjska usluga
paket	paket		packet	svežanj	zamotuljak
pacijent		patientem	patient	bolesnik	

	palmtop		palmtop		mali prenosni računar
panel	panel		panel	ploča	drvena oplata
panika		gr. panikon	panic	uzbuna	
papilarni	papilarni	papilla	papillary	bradavičast	bradavičast
parafrazirati	parafrazirati	paraphrasis	paraphrase	prepričati	prepričati
paradigma	paradigma	paradigma	paradigm	obrazac	obrazac
paralelan	paralelan, paralelizam	parallelus	parallel	usporedan	podudaran
parcijalni	parcijalni	partialis	partial	djelomičan	nepotpun
participacija	participacija, participirati	participatio	participation	učešće	sudjelovanje
	partija		party		stranka
partnerstvo	partnerstvo		partnership	ortakluk	
pasivan	pasivan	passivus	passive	nepokretan	bezvoljan
	patrolirati, patrola		patrol		izvidnica
pauza	pauza	pausa	pause	odmor	stanka
parlament		parliamentum	parliament	sabor	
party			party	zabava	
password			password	lozinka	
paste			paste	lijepiti, unijeti	
penetrirati		penetrare	penetrate	prodirati	
percepcija	percepcija	perceptio	perception	opažanje	opažanje
percipirati	percepirati	percipere	perceive	nazrijeti	nazreti
perceptivan	perceptivan	percipere	perceptive	shvaćajući	shvaćajući
performans performansa	performans		performanse	izvođenje	dostignuće
perenijalni		perennis	perennial	neprestan, trajan, večit	
periferij periferija	periferija, periferni	periferia	peripheral	vanjski	vanjski
perforacija		perforatio	perforation	bušenje	
period	period	periodus	period	doba	razdoblje
periodičan	periodičan	periodus	periodical	povremen	povremen
permanentan	permanentan	permanens	permanent	neprekidan	nepromenljiv
perspektiva perspektivan	perspektiva	perspectiva	perspective	pogled	vidik
	peticija	petitio	petition		zahtev
	piksel		pixel		tačka
	pilotirati		pilot		sprovoditi
pionirski	pionirski		pioneer	vodeći	vodeći
placeholder			placeholder	držač mjesta	
plasirati	plasirati se	placea	place	namjestiti	postaviti
platforma	platforma		platform	bina	visoravan
poligamija		polygamia	polygamy	mnogoženstvo	
poanta			point	svrha	
populacija	populacija,	populatio	population	stanovništvo	naseljavanje

populacioni	populacioni				
popularan	popularnost, popularan	popularis	popular	pristupačan	pristupačan
portal	portal	portale	portal	ulaz	ulaz
portretizacija	portretizacija		portray	prikazivanje	slika
posesivnost	posesivan	possessivus	possesive	posvojni	prisvojni
posprejati			spray	rasprskati	
postulirati	postulirati	postulare	postulate	zahtijevati	predusloviti
potenciranje	potencija, potencir ati	potentia	potency	jakost	spособnost
potencijal potencijalni	potencijal, potencijalni	potentialis	potential	moguć	spособan
pozicija pozicionirati pozicionirani	pozicija	positio	position	stanje	mesto
pozitivan	pozitivan	positivus	positive	istinit	samouveren
pragmatican		pragmaticus	pragmatic	poučan, koristan	
prakticni	praktičan	practicus	practical	izvodljiv	primenjen
precizan preciznost precizirati preciziran	precizan, precizno, precizirati	precisus	precise	brižljiv	brižljiv
predestiniran	predestinacija, predestiniran	praedestinatio	predestination	predodređenost	predodređenost
predator		praedator	predator	grabežljivac	
predikcija	predikcija	predictio	prediction	predviđanje	proročanstvo
predispozicija	predispozicija	pre+dispositio	predisposition	sklonost	sklonost
predisponirani	predisponirati, predisponiran	pre+dispositio	predispose	predodrediti	predodrediti, pridobiti
preferirati	preferirati, preferencija	praeferre	prefer	davati prednost	pretpostavljati
prematuran	prematuran	praematurus	premature	prenagljen	prenagljen
pregnantni		praegnantem	pregnant	bremenit	
prestizan	prestžan		prestigious	ugledan	ugledan
preliminarni		praeliminaris	preliminary	prethodni	
pretendovati	pretendovati	praetendere	pretend	pretvarati se	praviti se
premijera			premiere	praizvedba	
pretenzija	pretenzija	praetensio	pretension	zahtjev	traženje
prevalencija	prevalencija	praevalentia	prevalence	nadmoćnost	preovlađivanje
prevencija preventiva preventivan		praeventio	prevention	sprečavajući	odvraćajući
prezentacija	prezentacija, prezentovati, prezentovan	praesentatio	presentation	izvođenje	izvođenje
primaran	primaran	primarius	primary	izvorni	prvobitan
prioritet prioritetan	prioritet	prioritas	priority	prednost	prednost
primitvizam	primitivan	primitivus	primitive	jednostavan	osnovni
princip	princip, principijelni	principalis	principal	najvažniji	najvažniji

privatan	privatan, privatizacija	privatus	private	osoban	lični
privatnost		privatus	privacy	povjerljivost	
problematican	problematika, problematičan	problematicus	problematic	sporan	sporan
procedura	procedura		procedure	postupak	postupak
proces	proces	processus	process	tok	tok
procesor	procesor	process	processor	obradnik	obradnik
producent		productio	producer	proizvođač	
produkcija	produkcija	productio	production	izrada	proizvodnja
produktivan produktivnost	produktivan, produktivnost	productio	productive	plodan	proizvodni
profesija profesionalan profesionalac profesionalizacij a	profesija	professio	profession	zanimanje	izjava
	pofesionalni, profesionalac	professio	professional		zvaničan
profil profilisan	profil, profilisan		profile	crtež	crtež
profitabilan profitabilnost	profitabilan	profectus	profitable	unosan, koristan	unosan
profit	profit	profectus	profit	dobit, korist	dobitak, prihod
prognoza	prognoza	prognosis	prognosis	predviđanje	proricanje
progres progresija progresivan	progres, progresivan	progressus	progress	napredak	razvitak
projekat	projekat, projektant, projektovati	proiectum	project	nacrt	zamisao
projekcija	projekcija	proiectio	projecton	izbočina	izbočina
proklamacija	proklamacija	proclamatio	proclamation	objava	objava
proliferacija	proliferacija		proliferation	rastuće posjedovanje	razmnožavanje
promovirati albo promovisati	promovisati	promovere	promote	pomicati	potpomagati
promocija	promocija	promotus	promotion	potpomaganje	potpomaganje
promiskuitet promiskuitetan		promiscuus	promiscuity	darmar	šarolikost
proporcionalan	proporcionalan	proportionalis	proportional	srazmjeran	srazmeran
prosperitet	prosperitet	prosperitas	prosperity	blagostanje	blagostanje
prostitucija		prostitutio	prostitution	bludničenje	
protein	protein	gr. proteios	protein	bjelančevina	belančevina
protektivni	protektivan	protectus	protective	zaštitni	zaštitnički
protokol	protokol	protocollum	protocol	postupnik	zapisnik
	provajder		provider		dobavljač, nabavljač
	provincija	provincia	province		pokrajina
provizija		provisio	provision	odredba, opskrba, osiguranje	
provocirati provokacija	provocirati	provocare	provoke	izazivati	razdražiti
provokativan	provokativan	provocativus	provocative	izazivački	nadražujući

pseudonim	pseudonim	gr. pseudonymos	pseudonym	nadimak	nadimak
pub			pub	točionica	
pubertet	pubertetlij	pubertas	puberty	spolna zrelost	polna zrelost
	publikovati	publicare	publish		izdati
publicitet		publicitas	publicity	razglašenost	
publika		publicus	public	javnost	
publikacija	publikacija	publicatio	publication	izdanje	izdanje
purgativ	purgativ	purgativus	purgative	čistilište	čistilište
	racija	ratio	ration		obrok
racionalan	racionalan	rationalis	rational	razuman, priseban	svrsishodan
radeks	radeks	radix	radix	početna vrijednost	osnova
radijus	radijus	radius	radius	polumjer	poluprečnik
radikalan	radikalan	radicalis	radical	iskonski	korenit
ranč	ranč		ranch	gospodarstvo	gospodarstvo
randomiziran	randomiziran		randomise	slučajan	slučajan
rang	rang, rangiran		range	domet	domet
raritetan	raritetan	raritas	rarity	rijetkost	retkost
ratifikacija	ratifikacija	ratificatio	ratification	potvrda	potpisivanje
reakcija		reactio	reaction	otpor	
realan	realan, realnost	realis	real	stvaran	stvaran
realizacija	realizovati, realizacija	realis	realise	ostvarenje	ostvarenje
reanimacija		re+animatio	reanimation	oživljavanje	
recepција	recepција	receptio	reception	doček	spremište
reagirati		reagere	react	uticati	
recept		recepta	receipt	priznanica	
recesija	recesija, recesioni	recessio	recession	povlačenje	odlazak, opadanje, povlačenje
recidiva	recidiva	recidivatus	recidivate	povratak	povratak
recovery			recovery	nadoknada	
redakcija		redigere	redaction	uredništvo	
redistribucija		re+distributio	redistribution	preraspodjela	
redukcija	redukcija	reductio	reduction	smanjenje	smanjenje
	redukovati, redukovati	reducere	reduce		smanjiti
referenca	referenca, referencijski, referencijalni	referentia	reference	nagovještaj	nagoveštaj, napomena
	referentni	referens	referent		napomenut
refleksija	refleksija	reflexio	reflecton	mrlja, razmišljanje	prikazivanje
reflektirati		reflectere	reflect	iskazivati	
reforma	reforma, reformisati	reformare	reform	prepravka	prepravka
regenerisati	regenerisati	regenerare	regenerate	obnoviti	obnoviti
regeneracija	regeneracija	regeneratio	regeneration	obnavljanje	obnavljanje

region	region	regio	region	kraj, područje	okrug
regionalan	regionalan	regionalis	regional	mjesni	područni
registirati registracija	registrovati, registar, registracija	registrum	register	iskaz	iskaz, matica
regres	regres, regresivan	regressus	regress	povratak	povratak
regrutirati regrutovati	regrutovati		recruit	zaposliti	pridobiti
regulacija	regulacija	regulare	regulation	odredba	pravilo
regularni	regularan	regularis	regular	pravilan	redovan
rejting	rejting		rating	grdnja	grdnja
rekonstrukcija rekonstruirati	rekonstrukcija, rekonstruisan	re+constructio	reconstruction	obnova	obnavljanje
rekord rekordan	rekord, rekordan	recordari	record	bilješka	zabeleška
rekreacija		recreatio	recreation	odmor	
relacija	relacija, relacioni	relatio	relation	odnos	odnos
relaksacija	relaksacija	relaxatio	relaxation	odmor	opuštanje
relativan	relativan, relativizacija, relativitet	relativus	relative	odnosan	odnosan
relevantan	relevantan, relevantnost	relevans	relevant	odgovarajući	odnosni
relijabilnost	relijabilnost		reliability	pouzdanost	pouzdanost
rendering	rendering, renderovan		render	prikazivanje	oživotvorenje
	rentiranje		rent		iznajmljivanje
reorganizacija	reorganizacija	re+organizatio	reorganisation	preustroj	preustroj
reperkusija	reperkusija	repercussio	repercussion	odbijanje	odraz, odbacivanje
repetitivan	repetitivan	repetere	repetitive	ponavljajući	ponavljajući
reprezentacija	reprezentacija	representatio	representation	predstavljanje	prigovor
reprezentativac	reprezentativac	repraesentativus	representative	predstavnik	predstavnik
reprodukcija	reprodukcija		reproduction	rasplodivanje	razmnožavanje
	reputacija	reputatio	reputation		čast
resorpcija	resorpcija	resorbere	resorption	upijanje	upijanje
resecirati		resecare	resect	odseciti	
resekcija		resectio	resection	odsecanje	
resort			resort	boravište	
respektibilan		respectere	respectable	znatan, pošten	
	respektivan	respectivus	respective		dotičan
respiratorni	respiratorni	respiratorius	respiratory	dišni	dišni
restore		restaurare	restore	obnoviti	
restrikcija	restrikcija	restrictio	restriction	ograničenje	ograničenje
restriktivni		restrictivus	restrictive	ograničavajući	
resurs	resurs	resurgere	resource	izvor	utočište
retardacija		retardatio	retardation	odugovlačenje	

retraktivni	retraktivni	retractus	retract	odbijajući	odbijajući
revidirati	revidirati	revidere	revise	preispitati	preispitati
	revolta	revolvere	revolt		pobuna, metež
revolucija revolucionaran	revolucija, revolucionarni	revolutio	revolution	prevrat	preokret
rezerva	rezerva, rezervisati, rezervisan	reservare	reserve	pričuva	prišteda
rezervacija		reservatio	reservation	predbilježba	
rezervat	rezervat	reservatio	reservation	ograđivanje	ograđivanje
rezistencija	rezistencija	resistentia	resistence	izdržljivost	odupiranje
rezim			regime	način vladanja	
rezolucija	rezolucija	resolutio	resolution	odluka	rešenost
rezimirati		resumere	resume	sažeti	
rezultat	rezultat, rezultirati, rezultovati	resultare	result	ishod	posledica
rigorozan	rigorozan	rigorosus	rigorous	surov, čvrst	strog
rinitis		rhino+itis	rinitis	kihavica	
riskirati			risk	odlučiti se	
ritual		ritualis	ritual	obred	
rival	rival	rivalis	rival	suparnik	protivnik
rivalstvo	rivalstvo	rivalis	rivalry	suparništvo	nadmetanje
rotacija	rotacija	rotatio	rotation	kruženje	okretanje
rotirati	rotirati	rotatio	rotate	obrtati se	okretati se
router ruter	router albo ruter		router	usmjerivač	alat za obradu ivica
ruptura		ruptura	rupture	raskid	
ruralni	ruralni	ruralis	rural	seoski	ratarski, poljoprivredan
rutina	rutina		routine	ustaljeni rad	izvežbanost
sajt	sajt		site	stranica	stranica
samit	samit		summit	vrh	vrh
salinitet	salinitet		salinity	slanost	slanost
salutirati		salutare	salute	pozdraviti	
	sand		sand		pesak
sanitarni		sanitas	sanitary	zdravstveni	
sankcija	sankcija, sankcionisan	sanctio	sanction	odobrenje	potvrda
satisfakcija	satisfakcija	satisfactio	satisfaction	ispunjavanje	udovoljavanje
satelit		satelles	satellite	pratilac	
	scroll		scroll		navijanje
sebum		sebum	sebum	loj	
sef sefica			chef	upravnik	
segment segmentalni	segment, segmentiranje	segmentum	segment	odsječak	odrezak
segregacija		segregatio	segregation	izdvajanje	

sekcija	sekcija	sectio	section	oblast	oblast
sektor	sektor	sector	sector	područje	isečak
sekularan	sekularan	saecularis	secular	necrkveni	necrkveni
sekundaran	sekundaran	secundarius	secondary	drugostepen	drugostepen
selekcija	selekcija	selectio	selecton	izbor	biranje
selektivan	selektivan	selectus	selective	izmjenljiv	izmenljiv
selektovati	selektovati	selectus	select	izabrati	probirati
senzacija	senzacija, senzaciolani	sensatio	sensation	dojam	dojam
senzibilan	senzibilan	sensibilis	sensible	osjetan	osetan
senzitivan	senzitivan	sensitivus	sensitive	osjetljiv	nežan
senzor	senzor(ni)	sensorius	sensor	osjetilo	
senzualnost	senzualni, senzualnost	sensualis	sensual	razbludanost	pohotan
separacija	separat, separacija, separatistički	separatio	separation	odjeljivanje	odvajanje
serija	serija, serijal, serijski	series	series	slijed	spoj
serijalni	serijalni	series	serial	redni	redni
server	server		server	poslužitelj	poslužitelj
servirati	servirati, servis	servitium	service	poslužiti	snabdjeti, posluživati
sesija	sesija	sessio	session	sjednica	sednica
set			set	čvrst	
sezona sezonski	sezona, sezonski		season	doba	doba
sfera	sfera, sferičan	gr. sphaira	sphere	područje, kugla	delokrug
shema shematski	shema, shematski	schema	scheme	nacrt	nacrt
shimmer			shimmer	svjetlucati	
shopping			shopping	kupovina	
show	šou		show	izložba	pokazivanje
showroom			showroom	izložbeni prostor	
signal	signal	signale	signal	znak	znak
silueta			silhouette	obris	
simptom	simptom	symptoma	symptom		predznak
simulacija	simulacija, simulirati, simulativan	simulatio	simulation	oponašanje	pretvaranje
simultani	simultan	simultaneus	simultaneous	istodoban	istovremen
sindikat			syndicate	mreža	
singl	singl		single	pojedinačan	jedini
sinteza	sinteza, sintetski	synthesis	synthesis	sastavljanje	sastavljanje
sistem sistemski	sistem	systema	system	sustav	sustav
situacija	situacija	situatio	situation	položaj	položaj
sister			sister	sestra	
skandal	skandal	scandalum	scandal	bruka	sramota

skinny			skinny	mršav	
skript	skript	scriptum	script	brzopis	brzopis
	skvot		squat		naseljenje
slave			slave	rob	
slogan	slogan		slogan	geslo	lozinka
slow down			slow down	usporiti	
smajl	smajl		smile	osmijeh	osmeh
smart			smart	pametna	
socijalan	socijalan	socialis	social	društven	društven
sofisticiran	sofisticiran		sophisticated	vješt	vešt
	solarni	solaris	solar		sunčani
šok	šok		shock	potres	potres
sorta	sorta	sors	sort	vrsta	vrsta
sorry			sorry	izvini	
	spam		spam		neželjena poruka
specifični	specifični	specificus	specific	određen	naročit
specifičnost	specifičnost				
specifikacija	specifikacija	specificatio	specification	detaljni opis	pojediniosti
specifikovan	specifikovan				
specijalizovani		specialis	specialised	posebni	
specifirati		specificare	specify	navesti	
specijalan	specijalni	specialis	special	poseban	poseban
specijalist	specijalist	specialis	specialist	stručnjak	stručnjak
specijalistički	specijalistički	specialis	specialistic	stručni	stručni
specijalizacija	specijalizacija	specialis	specialisation	struka	struka
spektakl	spektakl	spectaculum	spectacle	gluma	predstava
spektakularan	spektakularan, spektakularno	spectaculum	spectacular	zanosan	divan
spektar	spektar albo spektrum	spectrum	spectre	slutnja	slutnja
spekulacija	spekulacija	speculatio	speculation	razmatranje	mozganje
	spiker		speaker		govornik
spinalan		spinalis	spinal	kičmeni	
spontan		spontaneus	spontaneous	dobrovoljan	
	spiritualni	spiritualis	spiritual		duhovni
	spot		spot		mrlja
sprej	sprej		spray	mlaz	biljčica
	stacker		stacker		izlazni magacin
stagnacija	stagnacija	stagnatum	stagnation	zastoj	zastoj
stage			stage	bina	pozornica
stand			stand	podupirač	
standard	standard,		standard	obrazac, pravilo	obrazac, pravilo
standardni	(ne)standardan				
standardizacija					
start			start	početak	

	starleta		starlet		zvezdica
starter	start, starter		starter	predjelo	predjelo
startup			startup	mlado poduzeće	
statički	statički	statica	static	nepokretljiv	nepokretljiv
status	status	status	status	stanje	stanje
step			step	korak	
sterilisan	sterilisati		sterilise	obezploditi	obezploditi
stil		stilus	style	način	
stimulacija	stimulacija, stimulisati	stimulatio	stimulation	bodrenje	bodrenje, hrabrenje, podsticaj
stipendija		stipendium	stipend	plata	plata
	strejt		straight		ispravan
stres	stres		stress	napon	napetost
striktni	striktni	strictus	strict	strog	strog
	strip		strip		pruga, traka
struktura strukturan	struktura	structura	structure	gradnja	gradnja, sastav
strukturnalan	strukturnalan	structura	structural	građevni	građevinski, sastavni
studije	studija	studium	study	istraživanje	istraživanje
subjekt subjektivitet	subjekt, subjektivitet	subiectus	subject	predmet, povod	podanik, povod, predmet, stvar
subsidijarnost	subsidijarnost	subsidiarius	subsidiarity	podređenost	pomoć
subvencija	subvencija, subvencionisan	subventio	subvention	pomoć	potpora
suficit	suficit	sufficiens	sufficient	dostatan	dovoljan
sugerirati albo sugerisati	sugerisati, sugestija	suggestere	suggest	nagovijestiti	nagovestiti, predložiti
suicid		suicidium	suicide	samoubojstvo	
suma	suma, sumacija	summa	sum	iznos	iznos
super	super	super	super	divan	divan
superiornost	superiornost	superioritas	superiority		nadmoćnost, prvenstvo
suplementarni	suplementarni	supplementum	supplementary	dopunski	dopunski
supremacija		supremus	supremacy	nadmoć	
supstancijalni		substantialis	substantial	bitan	
supstanca	supstanca, supstancijalni	substantia	substance	bivstvo	bitnost, građa
supstantivan	supstantivan	substantivus	substantive	samostalan	samostalan, stvaran
supstitucini		substitutus	substitute	zamjenski	
supstrat	supstrat	substratum	substrate	podloga	podloga
suptilan	suptilan	subtilis	subtle	prepreden	nežan
	surogat majka	surrogatus	surogat		zamenik
suspendirati			suspend	lebdjeti	
suspenzija	suspenzija	suspendere	suspension	obustavljanje	privremena obustava

suverenitet	suverenitet		sovereignty	nezavisnost	nezavisnost
swing			swing	ljuljanje	
tab	tab		tab	kartica	kartica
tagirani			tag	označen	
	tajm-aut albo tajmaut		timeout		kraj vremena
talent	talent	talentum	talent	dar	dar
tekstil	tekstil, tekstilan	textilis	textile	tkanina	tkanina
tekstualan	tekstualan	textus	textual	doslovan	doslovan
tekstura	tekstura	textura	texture	sastav	tkivo, građa
temporalni	temporalni	temporalis	temporal	privremen	vremenski
tendencija	tendencija	tendentia	tendency	naklonost	naklonost, sklonost, težnja
tenks			thanks	hvala	
tenzija	tenzija	tensio	tension	napetost	napetost
teorija		theoria	theory	misao	
terapija terapijski	terapija, terapijski	therapia	therapy	liječenje	lečenje
terapeut terapeutski	terapeuta, terapeutski	therapia	therapist	liječnik	lekar
teritorija teritorijalni	teritorijalni	territorium	territory	područni	područni
	termalni	gr. therme	thermal		topao
terminal	terminal	terminalis	terminal	izvod	izvod
terminalni	terminalni	terminalis	terminal	krajnji	završan
test		testum	test	ispit	
tim	tim		team	skupina	zaprega
tinejdzerica	tinejdž, tinejdžer(ka)		teenager	omladinka	omladinac
tiranija		tyrannia	tyranny	nasilje	nasilje
tjuner			tuner	podešivač	
toolbar			toolbar	alatna traka	
top			top	vrh	vrh
tolerancija tolerantan tolerantnost		tolerantia	tolerancy	snošljivost	snošljivost, trpeljivost
torrenat		torrens	torrent	bujica	
totalan	totalan	totalis	total	cjelokupan	ceo, sav, ukupan
tradicija		traditio	tradition	naslijeđe	
tradicionalan		traditio	traditional	uobičajen	
trak			track	staza	
	trajektorija	trajectorius	trajectory		put
trakt	trakt	tractus	tract	površina	područje, površina
transakcija	transakcija	transactio	transaction	vršenje	izvršenje, naravnanje, obavljanje
transcendencija	transcendencija	transcendentia	transcendency	neshvatljivost	neshvatljivost

transfer	transfer	transferre	transfer	predavanje	premeštaj, prenos, prenošenje
transformacija transformisati	transformacija, transformisati	transformatio	transformation	preinaka	preobražaj
transfuzija transfuzijski	transfuzija	transfusio	transfusion	prelijevanje	prelivanje, pretakanje
	translucent	translucens	translucent		proziran, prozračan
transmisija transmisivan	transmisija, transmisivan	transmissio	transmission	prijenos	prenos
transnacionalan	transnacionalan	trans+national	transnacional	međudržavni	međudržavni
transparentnost	transparentan, transparentnost	transparens	transparent	providan	providan
transplantacija	transplantacija	trans+plantatio	transplantation	presadivanje	presadivanje
transport transporter transportovati	transport, transportan, transporter	transportare	transport	prijevoz	prevoz
tranzicija	tranzicija, tranzicioni, tranzit	transitio	transition	prijelaz	izmena, prelaz
tremor		tremor	tremor	drhtavica	
	trend		trend		pravac, smer, težnja
trend trendi			trendy	smjer	
trening	trening		training	vježbanje	vaspitavanje
trenirati			train	vježbati	
tretirati	tretirati		treat	postupati	postupati
tretman	tretman		treatment	liječenje	lečenje, obrada
	tribunal	tribunal	tribunal		sud, sudnica
tribin		tribunus	tribune	govornica	
trijumfalist	trijumf, trijumfalist, trijumfovati	triumphus	triumphalist	pobijednik	pobeda
	triger		trigger		jezičak, kvaka
trik			trick	čarolija	
	(ego) trip		trip		izlet
tsunami			tsunami	val	
tumor	tumor, tumorski	tumor	tumor	izraslina	izraslina, oteklina
turneja	turnir		tourney	utakmica	utakmica
underground			underground	podzemlje	
ultimativan	ultimativan	ultimatus	ultimative	krajnji	krajnji
unitarni	unitarni	unitarius	unitarian	jedinstven	jedinstven
univerzalni	univerzalan	universalis	universal	opći	opšti
univerzum	univerzum	universum	universe	svijet	svemir, svet
urbani	urbani	urbanus	urban	gradski	gradski
	urin	urina	urine		mokraća
user-friendly	user-friendly		user-friendly	pogodan	predusretljiv
utilizacija	utilizacija	utilis	utilisation	iskoristivost	iskoristivost

validan	validan	validus	valid	punovažan	dokazan, opravdan
validirati	validirati	validatus	validate	ovjeriti	dokazati, potkrepiti
	vakinisati	vaccina	vaccinate		pelcovati
validnost	validnost	validitas	validity	potvrđenost, pravosnažnost	potvrđenost, pravosnažnost
vandalski	vandalski		vandal	divlji	divlji
varijabilni	varijabilni	variabilis	variable	promjenljiv	promenljiv
varijabilnost	varijabla, varijabilnost	variabilis	variability	izmjenljivost	nestalnost, promenljivost
varijacija	varijacija	variatio	variation	kolebanje	menjanje, nepostojanost
varijansa varijant	varijant albo varijanta	varians	variant	oblik	drugi oblik
varirati	varirati	variare	vary	razlikovati se	izmeniti se, menjati
	vaučer		voucher		jemstvo, potvrda, priznanica
	veb albo web		web		mreža
vegetacija	vegetacija, vegetacioni	vegetatio	vegetation	rastinje	rastinje
verbalan	verbalni	verbalis	verbal	govorni	govorni
verifikacija	verifikacija	verificatio	verification	ovjera	overavanje, potvrda
vertikalan	vertikalan	verticalis	vertical	okomit	okomit, uspravan
verzija	verzija	versio	version	inačica	prevođenje, tumačenje
vibracija	vibracija	vibratio	vibration	treperenje	kolebanje, podrhtavanje
vikend	vikend		weekend	kraj tjedna	
virtuelan	virtuelan	virtualis	virtual	prvidan	prvidan
vitalan	vitalan	vitalis	vital	ključan	životan, bitan, neophodan
vizija	vizija	visio	vision	viđenje	privedenje
	vizionarski	visio	visionary		uobražen, vidovit
vizuelan	vizuelan	visualis	visual	očigledan	vidni, očigledan
vokabular	vokabular	vocabulary	vocabulary	rječnik	rečnik
volonter	volonter(ski)	voluntarius	volunteer	dobrovoljac	dobrovoljac
volumen	volumen	volumen	volume	obim	obim
vulgarni		vulgaris	vulgar	grub	grub, prost
vulnerabilni	vulnerabilan	vulnerabilis	vulnerable	osjetljiv	osetljiv
vulnerabilnost	vulnerabilnost	vulnerabilis	vulnerability	osetljivost	osetljivost
web	web albo veb		web	mreža	mreža
wireless	wireless		wireless	bežičan	bežičan
wellness			wellness	opuštaonica	
zona	zona	zona	zone	oblast	oblast, područje
	zum		zoom		uveličanje

winner			winner	pobjednik	